

“Sizin en hayırlınız Kur’anı öğrenen ve öğretendir.”

(Buhari, “Fedailü'l-Kur’an”, 21)

Hat: Davut Bektaş

TDV-İSTANBUL
MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSTANBUL ŞUBESİ ADINA
İMTİYAZ SAHİBİ VE YAYIN
YÖNETMENİ (SORUMLU)
Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ ve
YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Muteber Gülsefa UYGUR

EDİTÖR
Kâmil BÜYÜKER
kamilibuyuker@gmail.com
istanbul.dergi@diyanet.gov.tr

YAYIN EKİBİ
Abdurrahman AKBAŞ
Fatma BAYRAM
F. Hilâl FERİŞATOĞLU
Fulya İBANOĞLU
Halime YILDIZ
Mehmet YÜKSEL
Meral GÜNEL

TASHİH
F. Hilâl FERİŞATOĞLU

KAPAK RESMİ
Tuhfetü'l-Ahyâr
(Sinbâdnâme)

GRAFİK-ŞARAHIM
Bora NEBİOĞLU
0551 120 18 60

WEB
istanbul.diyenet.gov.tr

BASIM YERİ ve TARİHİ
TDV Yay. Matbaası
Serhat Mah. 1256. Sokak No: 11
Ostim Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312 354 91 31

İDARE YERİ
İstanbul Müftülüğü Ek Binası
Molla Fenari Mah. Vezirhan Cad.
Çemberlitaş-Fatih/İSTANBUL
0212 526 16 80 / 14-15
0505 314 69 78

YAYIN TÜRÜ
Yerel-Süreli

DAĞITIM
İsmail KORKMAZ
TDV. Yay. Mat. ve Tic. İşl.
İstanbul Fatih Kitabevi
Akşemseddin Mah. Akdeniz Cad.
No: 109 Fatih/İstanbul
0 212 621 80 17

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel sorumluluğu yazarlara aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Din ve Hayat Dergimiz yola çıkışının 2. sayısında “Yaratan Rabbinin adıyla oku” hitabının muhatabı olarak Kur’an-ı Kerim sayısı hazırlamıştı (2007). Şimdi 31. sayısında “Sizin en hayırlınız Kur’an’ı öğrenen ve öğretendir” nebevî öğüdüne kulak veriyor ve Kur’an Eğitimi dosyası ile bu alana dair sözü olan isimleri bir araya getiriyor.

Kur’an Eğitimi bugün çok boyutlu ve alan olarak hayatın çok farklı kesimlerini içine alan cepheleriyle üzerinde düşünülmesi ve konuşulması hak ediyor. Çünkü bugün Kur’an eğitiminde mekân, zaman, yaş faktörü ortadan kalkmıştır ve bu yeni alanlara dair yeni meseleler ortaya çıkmıştır. Hazırladığımız dosya bunun için çok önemli.

Dergimiz İstanbul Müftüsü Prof. Dr. Hasan Kâmil Yılmaz’ın yazısı ile başlıyor. İslam’ın doğuşundan bugüne kadar geçen sürede Kur’an Eğitimi serüvenimizi Yrd. Doç. Dr. Mustafa Öcal özetledi. Kur’an Öğretimi ve Ahlak konusunu ise Prof. Dr. M. Şevki Aydın kaleme aldı. Medeniyetimizin önemli Kur’an merkezi olan Darü'l-kurraları ve Evliya Çelebi Seyahatnamesinde geçen Darü'l-kurraları ise Prof. Dr. Nurettin Gemici yazdı. Toplumsal ve kültürel açıdan hafızlık konusunu Prof. Dr. İhsan Tokar değerlendirirken, dünya müslümanlarının hafızlık tecrübelerini ve metodlarını Yrd. Doç. Dr. Hatice Şahin Aynur yazdı. Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kılıç İmam Hatiplerde Kur’an Eğitimi kaleme alırken, Din Öğretimi Genel Müdürü Nazif Yılmaz Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı örgün eğitim kurumlarında Kur’an eğitimi ve hafızlık konusunu değerlendirdi. Kur’an’la irtibatını bir şekilde devam ettiren görme engelliler, cezaevlerinde hüküm giymiş insanlar da dosyamızda konu edildiler. Medeniyetimizde Kur’an eğitime başlama, yani “Bed-i Besmele” merasimi, hatıratlarda, romanlarda, sinemada Kur’an eğitiminin yansımaları da kıymetli yazarlarımızca değerlendirildi.

Dosyamızda çok önemli isim ve konuların yanı sıra Dr. Tayyar Altıkulaç, Hafız Osman Şahin, Yrd. Doç. Dr. Fatih Çollak, Yahya Kutluoğlu gibi isimlerle Kur’an eğitimi tecrübelerine dair önemli mülakatlar gerçekleştirdik. Yine Kur’an eğitimi ve öğretimine hizmeti geçmiş Hasan Akkuş, Hafız Ali Üsküdarlı, Süleyman Hilmi Tunahan, Mehmet Rüştü Aşıkcutlu, Rahmi Şenses gibi bazı kıymetli isimleri de dergimizin sayfalarında konuk ettik.

32. sayımızın hazırlıkları devam ederken, hayatımızın her anının Kur’an’la hemhâl olması temennisi ile sizleri Kur’an Eğitimi dosyamız ile başbaşa bırakıyoruz.

4 KUR'AN'LA DİRİLMEK İÇİN
Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ

14 HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE
KUR'AN ÖĞRETİMİ
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

24 DÂRÜ'L-KURRÂ VE EVLİYA
ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂME'SİNDE
DÂRÜ'L-KURRÂLAR
Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ

32 Dr. Tayyar ALTIKULAÇ
ile Söyleşi

38 CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN
GÜNÜMÜZE KUR'AN KURSLARININ
GEÇİRDİĞİ MERHALELER
Yrd. Doç. Dr. Kâmil COŞTU

47 MUS'ABÜ'L-HAYR...
Meral GÜNEL

52 Hâfız Osman ŞAHİN
ile Söyleşi

59 TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL
ÖNEMİ AÇISINDAN HÂFİZLİK
Prof. Dr. İhsan TOKAR

63 HÂFİZLİK GELENEĞİNİN
GÜNÜMÜZDEKİ METODLARI
Yrd. Doç. Dr. Hatice ŞAHİN AYNUR

68 MÜSTAĞNİ KUR'AN TALEBESİ
Osman EGİN

70 Yrd. Doç. Dr. Fatih ÇOLLAK
ile Söyleşi

78 ÇOCUKLARIMIZA KUR'AN'I
NASIL SEVDİRELİM VE ÖĞRETELİM?
Prof. Dr. Mehmet Emin AY

89 MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
ÖRGÜN EĞİTİM KURUMLARINDA
KUR'AN ÖĞRETİMİ VE HÂFİZLİK
Nazif YILMAZ

95 KUR'AN EĞİTİMİNİN KALİTESİNDE
ÖĞRETİCİ YETERLİLİĞİNİN ÖNEMİ
Doç. Dr. Mehmet KORKMAZ

100 M. Yahya KUTLUOĞLU
ile Söyleşi

116 HATİM ETMİŞ ÇOCUKLAR GELİNLİK
GIYMIŞ "ÂMİN" DİYORLAR
Fulya İBANOĞLU

120 DERSİMİZ: KUR'AN, MEKÂNİMİZ:
CEZAEVİ
Halime YILDIZ

124 KİTABA TUTUNANLAR
Fatma BAYRAM

126 ÖRNEKLERİYLE KABARTMA
KUR'AN-I KERİM VE ÖĞRETİMİ
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BAŞKONAK

138 ROMANLAŞAN SİYER'DE
KUR'AN EĞİTİMİ
Gönül YONAR

144 TÜRK SINEMASINDA KUR'AN EĞİTİMİ
Hilâl TURAN

149 KİTAPLIK
Kâmil BÜYÜKER

Kâmil BÜYÜKER

“Biz Kur’an’dan, mü’minler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiriyoruz.” (İsra 17/82)

KUR’AN’LA DIRİLMEK İÇİN

Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ
İstanbul Müftüsü

Kur’an Rabbimizden bize, bizi ve Rabbimizi anlatmak üzere geldi. Kur’an bizi kendi mânâ deryasında diriltip hayat vermek ve canlandırmak üzere geldi. Allah onu, hayat ve canlılığın kalpten başladığını göstermek için Rasûlü’nün kalbine indirdi.

Kur’an lafızıyla ve ruhuyla; harf, lafız, ses, aheng ve manasıyla bir mucize. Kur’an bize önce okumayı öğretti. İlk okunacak şeyin kendimiz olduğunu bildirdi, ardından kâinat kitabını ve Kerim Kitab’ı okumayı emretti.

Bize nerden gelip nereye gittiğimizi bildirmek, ezeliyet âleminde ebediyet iklimine yolculuğumuzu öğretmek için geldi. İnsanın ahsen-i takvim sırrına mazhar, mükerrem ve hilafet vasfını haiz bir varlık olduğunu duyurmaya geldi. Kur’an bize niçin var olduğumuzu öğretmeye geldi. Bize hayatın manasını; var oluş hakikatimizi anlatmaya geldi. Ebedi hayatı ve ahiretin varlığını duyurmaya geldi.

Kur’an, Hayy ve Muhyi olan Allah’ın insanları ve insanlığı diriltmek için gönderdiği dipdiri ilahi bir mesajdır. Kur’an’la dirilmek için bir takım ön şartlar lazımdır. Onlar da: 1-Kur’an’ın ilahi bir kelim olduğuna inanmak, 2- Lafızlarını okumak, 3- İlahi nağmesini dinlemek, 4- Ezberlemek, 5- Mânasını anlamaya çalışmak, 6- Ahkâmını yaşamak ve nihayet; 7- Yeni gönüllere onu taşıma derdinde olmaktır.

1- Kur’an’ın İlâhî Vahiy Olduğuna İnanmak Lâzım

İşin temeli ve anahtarı Kur’an’ın ilahî bir kelim olduğuna inanmaktır. İslam olmanın temel şartı da budur. Kur’an’a iman, “Amentü” kapsamındadır. Bakara Sûresi’nin ilk ayetlerinde Kur’an’ın Allah katından Cibril vasıtasıyla Hz. Muhammed’e indirildiğine şüphe olmayan kitap ve takva ehline hidayet rehberi oluşu, iman esası olarak anlatılmaktadır. Dolayısıyla Kur’an’a inanmak gayb, Allah ve ahiret inancını mutazammın bulunmaktadır.

2- Kur’an’ı Tedebbürle Okumak Lâzım

Kur’an’ın kıraat ve tilavet lafızlarıyla anlattığı okumak, Kur’an’ı anlamının ilk basamağıdır. Namazda okumak farz, kalan zamanlarda okumak nafîle bir ibadettir. Ama Kur’an’ı kendi lafızları ve ilahi musikisi demek olan tecvidiyle okumak, okuyana ayrı bir iç motivasyon sağlar. Okunduğunda insana en çok tesir eden ise, ilahi kelim kendi dili ve harfleriyle okumaktır. Bu yüzden bütün Müslümanların namaz sahih olacak kadar Kur’an okumayı bilmeleri olmazsa olmaz mesabesinde bir vecibedir.

Kur’an, kendisini nasıl okunacağını bize şöyle anlatır: “Kur’an’ı ağır ağır, tane tane oku.”¹ Yavaş yavaş oku. Kalbine sindire sindire oku! Kur’an-ı Kerim aynı zamanda kendisini nasıl okumamız gerektiğini de böylece bize öğreten bir kitaptır. Bir ayette: “Eğer biz, bu Kur’an’ı bir dağa indirseydik, elbette sen onu Allah korkusundan başını eğerek parça parça olmuş görürdün. İşte misaller! Biz onları insanlara düşünsünler diye veriyoruz.”² buyurularak Kur’an’ın gücüne ve etkisine işaret edilmektedir. Okunması ve dinlenmesinin ne kadar müessir olduğuna dikkat çekilmektedir.

3- Kur’an’ın İlâhî Nağmesini Aşkla Dinlemek Lâzım

Kur’an’ı okumak kadar dinlemek de insanı etkileyen ve farklı âlemlere taşıyan bir özelliğe sahiptir. Nitekim Allah Kur’an’da: “Kur’an okunduğu zaman o’nu dinleyin, susun ki rahmete nail olasınız”³ buyurur. Kur’an dinleyenleri ruhani iklimiyle kuşatır. Kalplerin ürperip canlanmasına, gözlerden yaşlar boşanmasına etki eder.

Kur’an dinlerken huzur-i kalbin gerçekleşmesi için ehl-i irfan nezdinde dinlemenin üç aşamasından bahsedilir:

a- Kur’an’ı Rasûlüllah’tan dinler gibi dinlemek,

b- Cebrail’den dinler gibi dinlemek, nitekim Allah Teâla buyurur: “Muhakkak ki O Kur’an alemlerin Rabbi katından indirilmiştir, O’nu getiren de Rûhu’l-Emindir.”⁴

c- Kur’an’ı doğrudan Hakk’tan dinler gibi dinlemek, nitekim ayette buyrulur: “Bu kitabın indirilişi Aziz ve hikmet sahibi Allah tarafındandır”⁵ Kur’an’ı Allah’tan dinler gibi dinlemek, müşahede, zikir, gönül temizliği ve güçlü bir tasdik suretiyle olur. Kur’an’ı Allah’tan dinler gibi dinleyen kimsede idraki harekete geçiren, yine Hakk’tır.

4- Kur’an’ı Ezberlemek, Zihin ve Kalbe Nakşetmek Lâzım

Kur’an’ı ezberlemek, Kur’an’la bütünleşmek demektir. Bu yüzden Kur’an’ın namazda zamm-ı sure olarak okunacak kadar ezberlenmesi her inanan için farz-ı ayndır. Tamamının ezberlenmesi ise farz-ı kifayedir. İşte bu farz-ı kifayeyi yerine getiren dün ve bugün yeryüzünde milyonlarca insan vardır. Kur’an’ın gerçek hafızı Allah, ilk hafızı ise Cibril ve Hz.

Muhammed Mustafâdır. Böylece hafızlık geleneği Hz. Peygamberin hayatında başladı. Sonra müesseseleşti, şimdi dünyanın her tarafında bu müessese hayatiyetini sürdürmektedir. Kur’an mushaf ve kitap olarak kaybolsa; oturup başından sonuna okuyacak ve yazacak milyonlarca müslüman vardır.

Hafızlık, Kur’an Sarayı’na girişin ilk kapısıdır. Asıl mühim olan o sarayın içerisine girmek ve onun mânâ güzelliklerini müşahede etmektir. Bunun için hafızların ezberledikleri ayetleri anlamak için büyük bir çaba içerisine girmeleri gerekmektedir. Rasûl-i Ekrem “Bir kalp ki onda Kur’an yoktur, o harabe eve benzer. Bir kalp ki orada Kur’an vardır, o kalp mamur bir eve benzer.”⁶ buyurmaktadır.

5- Kur’an’ın Ruhunu Anlamak Lâzım

Kur’an’ı anlamak için onu en azından Rabbimizin bize yolladığı bir mektup gibi görmek gerekir. Böyle bir anlayış insanda anlama duygusunu harekete geçirir. Öyle ya, bir dostumuz bir mektup gönderse “talebi nedir?” diye merak eder, anlamaya çalışırız. Çünkü anlamadan talebini yerine getirmemiz mümkün değildir. Hz. Osman’ın: “Seven sevgilisinin kelâmından doymaz” sözü çok anlamlıdır.

Rasûl-i Ekrem’e ya da Hz. Ali’ye izafe edilen şöyle bir söz vardır: “Üzerinde düşünülmeden okumada hayır yoktur.”⁷ Kur’an öyle bir kitap ki nazmını okumak da ibadet, mânâsını anlamak da ibadet, dinlemek de. Mânâsından bir cüz’ünü hayatına aktarmak da. Ancak gerçek fayda tedebbür ile okumaktadır.

Hasan Basri şöyle der: Köleler ve çocuklar Kur’an’ı ne manaya geldiğini bilmeden okurlar, Kur’an

harflerini hıfz ederler ama hadlerini/sınırlarını korumazlar. Kur’an’ın zahirinin peşinden gidip manasından uzak kalanların durumu, sağmal devesi olup ta onu sağmayan kimsenin durumuna benzer.

Kur’an’ın mânâsını anlama hususunu Hz. Mevlânâ, körlerin değnekle irtibatına benzetir. Mânâyı bırakıp Kur’an’ı sadece tecvidle okumada titizlik gösterenleri değnekle yürüyen körlere; hâfız körleri de mushaf kılıfına teşbih eder: “Değnek, körlerin hayât arkadaşıdır. Kur’an’ın mânâsını bırakıp kelimelerini ezberleyenler, “Kur’an sandığı” mesâbesindedir. Elbette Kur’an dolu bir sandık, bomboş bir sandıktan iyidir. Yükten ve eşyadan boş olan bir sandık ise; fareler, yılanlar ve akreplerle dolu olan sandıktan iyidir.”

Mevlânâ bu ifadeleriyle Kur’an ehlini beş dereceye ayırmış olmaktadır.

- a- Kur’an’ı doğru okuyup ve mânâsını tam anlayanlar,
- b- Kur’an’ın lâfzını bilen, hakikatinden gâfil bulunanlar,
- c- Kur’an’ı ezberleyerek ona sadece kılıf ve çekmece mesabesinde olanlar,
- d- Kur’ândan tamamıyla habersiz, boş sandık gibi olanlar,
- e- Kur’ândan boş, içi fare ve yılan gibi bozuk düşünce ve inançla dolu bulunanlar.

6- Kur’an’la Amel Etmek ve Onu Yaşamak Lâzım

Kur’an’ı okumaktan gaye yaşamaktır. Bu yüzden Kur’an’la meşguliyetin özü, anlamak ve yaşamak olmalıdır. Allah dostları sadece lâfzın okunması

“ Müslümanın hayâtında Kur’an’ı okuyup anlama ve yaşamının ayrı bir değeri vardır. Özellikle sekülerleşen günümüz dünyasında hayâtı Kur’an’la yaşama gayreti ayrı bir anlam ve değer kazanmaktadır.”

şeklindeki Kur’an’la meşgûliyeti eksik görürler. Nitekim Hicrî III. Asrın ariflerinden İbn Atâ’ya: “Kur’ândan ne kadar okuyorsunuz?” diye soruldu. “On dört sene evveline kadar günde bir hatim indirirdim. On dört seneden beri ise ancak Enfâl Sûresi’ne gelebildim” diye cevap verdi. İbn Atâ’nın on dört senede Kur’an’ın ancak üçte birini okuyabilmesi, okuduklarının mânâlarını iyice anlamak ve hükümleriyle âmil olmak, uygulamak ve yaşamak içindir.

İbrahim Ethem der ki: Bir gün gezinirken gözüme bir taş ilişti, bir de baktım ki taşın üzerinde; “Beni çevirirsen fayda verecek şey göreceksin” yazıyordu. Çevirdim ve baktım ki taşın arka yüzünde “amel etmediğimiz bilgiyi emel etmemek” anlamına şunlar yazılıydı:

Etmekzen bildiklerinle bile amel
Nasıl beslersin bilmediklerine emel

Müslümanın hayâtında Kur’an’ı okuyup anlama ve yaşamının ayrı bir değeri vardır. Özellikle sekülerleşen günümüz dünyasında hayâtı Kur’an’la yaşama gayreti ayrı bir anlam ve değer kazanmaktadır. Kur’an, doğumdan ölüme bütün hayâtı kuşatan hükümler vaz’ etmektedir. “Bu dünya işi, bunun Kur’an ve dinle ne alâkası var?” diyebileceğimiz bir alan hemen hiç yoktur. Çünkü Kur’an her nefesimizin düzenleyicisidir.

DİPNOTLAR

- 1 Müzzemmil, 73/4.
- 2 Haşr, 59/21.
- 3 Araf, 7/204.
- 4 Şu’arâ, 26/192-193.
- 5 Zümer, 39/1.

Hz. Mevlana: “Herkes Kur’an’ı, Kur’an’a hizmeti kadar anlar.” der. Anlamak sadece kitapla olmaz. Elbette muhteşem tefsir literatürünün içine girmek ve okumak gerekir; ancak o yetmez. Kur’an, öyle bir kitap ki siz ona hizmet ettikçe o size perdelerini açar. Siz onun emirlerine itaat ettikçe, o size bütün mana kapılarını, anlam saraylarını açar.

7- Kur’an’ı Yeni Gönüllere Taşıma Derdinde Olmak Lâzım

Kur’an’a adanan bir hayat ve Kur’an’a dâvet, hem dâvet edenleri hem de dâvet edilenleri diriltir. Kur’an bir yandan “Allah ve Rasûlü’nün diriltlen çağrısına icabetle”⁸, bir yandan “Allah’a çağırandan daha güzel sözlü kim olabileceğini”⁹ belirterek dâveti evrenselleştirir. Ayrıca da “Allah’a Koşun”¹⁰ diyerek zât-ı pâkine, diriltici kelâmına ve yüce kudretine çağırır. Ümmet-i dâvet ve ümmet-i icabet kavramları kapsamına giren Müslümanlar da diğer insanlar da Kur’an’ın muhataplarıdır. Ama Kur’an’la dirilmek için bu yedi şartı yerine getirmek lazımdır.■

- 6 Tirmizi, “Fedailü’l-Kur’an”, 18.
- 7 Darimi, Mukaddime, 29.
- 8 Enfal, 8/24.
- 9 Fussilet, 41/33.
- 10 Zariyat, 51/50.

İSLÂM'IN İLK YILLARINDAN YAKIN DÖNEME KADAR KUR'AN EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ*

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖCAL
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hz. Muhammed (s.a.v.) Hira mağarasında tefekkür hâlinde iken Cebraîl (a.s.)'in kendisine Alak sûresinin ilk beş âyetini vahyettiği herkesçe bilinmektedir. Ondan sonra da Kur'an âyetleri parça parça nazil olmuştur. Hz. Muhammed (s.a.v.) vefatına kadar kendisine vahyedilen âyet ve sûrelerin bizzat muallimliği/öğreticiliğini yaparken aynı zamanda onun sağlığında ve kendisinin bilgisi ve izni dâhilinde bazı Müslümanlar da Kur'an muallimliği yapmışlardır.¹ Ondan sonra da İslâm tarihi boyunca Kur'an eğitim ve öğretimi durmaksızın ve yaygınlaşarak devam etmiştir.

Hz. Muhammed döneminde, zamanımız Kur'an Kursları gibi faaliyet gösteren Kur'an öğretim merkezlerinin ilki Medine'de açılan Mahremetü'bnü Nevfel Dâru'l-Kurrâsı'dır.² Ondan sonra İslâm âleminde Kur'an eğitim merkezleri giderek yaygınlaştırılmıştır.

Hz. Muhammed'in vefatından sonra, Halifeler döneminde, Emeviler, Abbasiler ve ondan sonra kurulan bütün İslâm devletlerinde Kur'an eğitim ve öğretimi kesintisiz devam etmiştir. Kur'an öğretimi için en temel ve değişmez mekânların başında mescit ve camiler gelmekle birlikte, zamanla müstakilen Kur'an eğitim merkezleri de çoğalarak yaygınlaşmıştır. Müstakil Kur'an eğitim

* Yazarın müsaadesiyle Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi (Dergâh yay. 2015) kitabının 470-480. sayfalarından iktibas edilmiştir.

“Daha önceki Müslüman devletlerde olduğu gibi, Osmanlı Devleti döneminde de Kur'an eğitim ve öğretimi dinî bir vecibe olarak kabul edilmiştir. İşte bunun için her mahallede, her kasaba veya köyde müstakil Kur'an eğitim merkezleri olan Dâru'l-Kurrâlarda veya mescitlerde, camilerde Kur'an eğitim ve öğretimi gerçekleştirilmiştir.”

merkezlerinin adı Eyyübiler döneminde; Dâru'l-Kur'an iken, Selçuklular döneminde Dâru'l-Huffâz,³ Osmanlı Devleti döneminde ise Dâru'l-Kurrâ olmuştur.⁴

Daha önceki Müslüman devletlerde olduğu gibi, Osmanlı Devleti döneminde de Kur'an eğitim ve öğretimi dinî bir vecibe olarak kabul edilmiştir. İşte bunun için her mahallede, her kasaba veya köyde müstakil Kur'an eğitim merkezleri olan Dâru'l-Kurrâlarda veya mescitlerde, camilerde Kur'an eğitim ve öğretimi gerçekleştirilmiştir.

Dâru'l-Kurrâ'larda, Kur'an-ı Kerim öğretiminin yanında doğal olarak dinî bilgiler de öğretilmiştir. Çünkü buralarda tahsil görenler imamet ve müezzinlik görevlerini ifâ edecekleri için itikât ve ibâdetlerle ilgili bilgileri de bilmek durumunda idiler.

Osmanlı Devleti döneminde Kur'an-ı Kerim'in öğretildiği yerler elbetteki sadece Dâru'l-Kurrâlar değildi. Birinci bölümde bilgi verildiği gibi; ilkokullarda/Sıbyan Mekteplerinde de Kur'an öğretimi yaptırılıyordu. Kezâ; zamanımız ortaöğretim kurumlarının karşılığı olan Rüşdiye, İdadiye ve Sultaniyelerle Muallim Mekteplerinde de Kur'an-ı Kerim öğretimi yaptırılmakta idi.

Cumhuriyetin İlanından Demokrasiye Geçiş Dönemine Kadar (1923-1950 Yılları Arası) Kur'an Eğitimi ve Öğretimi

Cumhuriyet'in ilk döneminde Kur'an eğitim ve öğretimi yaptıran kurumlarla ilgili farklı bazı tespitler yapılmıştır:

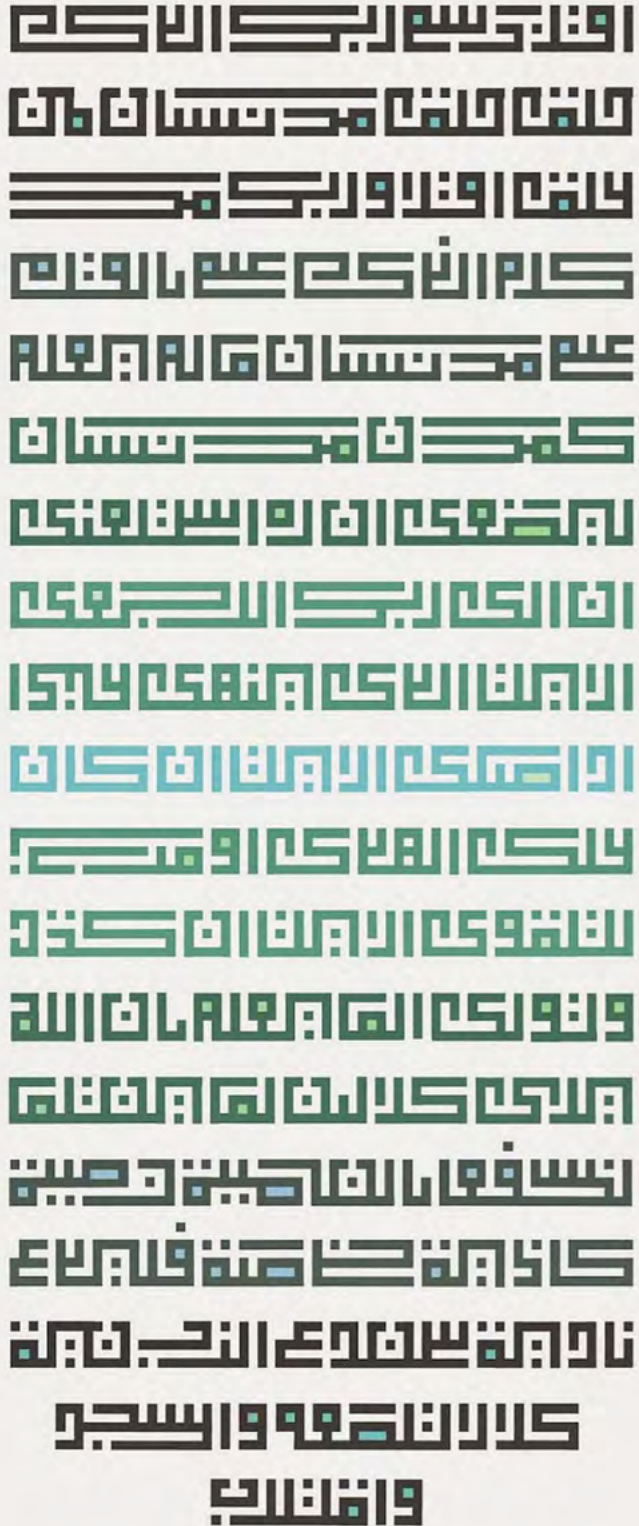
Bir tespit ve görüşe göre; 3 Mart 1924'de kabul edilen Tevhid-i Tedrisât Kanunu gereği bütün mektep ve medreseler Millî Eğitim Bakanlığına bağlanması gerekiyordu. Kanunun gereği yapılarak bütün okullar Ba-

kanlığa bağlanmış ama medreselerle birlikte Dâru'l-Kurrâlar kapatılmıştır.⁵

İkinci bir tespite göre; Dâru'l-Kurrâlar “Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 2. maddesi gereğince bütün diğer okullar gibi Maarif Vekâleti'ne bağlanmak istenmiş ise de, zamanın Diyanet İşleri Başkanı Rifat Börekçi'nin, “bu kurumlar, birer ihtisas okulu olduğu için Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olarak öğretime devam etmesi gerektiği” yolundaki ısrarları sonucu, Kur'an Kurslarına dönüşerek varlıklarını devam ettirme imkânını elde etmiştir.⁶

Şöyle ki Rifat Börekçi'nin gayreti neticesinde 50 milletvekilinin takrir (önerge) vermesi üzerine, 2 Nisan 1341(1925)'de “Hâfız-ı Kur'an” yetiştirmek üzere bütçeden 50 bin lira tahsisat ayrılmıştır. Bu paranın, 10 (on) Kur'an öğreticisine 5'er bin liralık kadro tahsis edilmek suretiyle kullanımı kabul edilmiştir. Ancak uygulamada 10 değil, 9 kişi bu tahsisattan yararlandırılmıştır. Böylece bir okul niteliğinde olmasa bile, “Kur'an Kursu” adıyla yeni Kur'an eğitim merkezleri açılmıştır.⁷ Bu tespite göre; 1925-1926 öğretim yılından itibaren 6 yıl boyunca 10, 1931-1932'den itibaren 3 yıl boyunca 9 Kur'an Kursu vardır.⁸ 1934-1935 öğretim yılında sayı 7'ye düşmüştür. 1935-1936 öğretim yılından başlayarak iki yıl boyunca 14 olan Kur'an Kursu sayısı daha sonra 21 olmakta, ondan sonraki yıllarda ise inişli-çıkışlı (azalarak-çoğalarak) bir seyir takip etmektedir.⁹

Üçüncü tespit ve görüşe göre ise; “1927'den 1933'e kadar 9-10 adet Kur'an Kursu kadrosu olmasına rağmen, -fiiliyatta- hiç Kur'an Kursu olmamış, 1934-1935 öğretim yılında sadece 1 (bir) adet Kur'an Kursunun faaliyette olduğu görülmüştür”¹⁰ denilmektedir.

Bu tespate göre, 1930'lu yıllardan 1950'li yıllara kadar Kur'an Kursları sayısı şöyledir: 1934-1935 öğretim yılında 1 (bir), 1935-1936'da 2, 1937-1938'de 4, 1938-1939'da 6, 1941-1942'de 17, 1943-1944'te 24, 1945-1946'da 41, 1948-1949'da 101, 1950-1951'de ise 143 Kur'an Kursu resmî izinli olarak faaliyet göstermiştir.¹¹

Bir Alman araştırmacı olan Gotthard Jaschke ise, 1932-1933 öğretim yılından 1949-1950 öğretim yılına kadar Türkiye'de mevcut Kur'an Kurslarının, hocalarının ve öğrencilerinin sayısını bir tablo hâlinde vermektedir. Diğer bilgilere göre hem biraz daha farklı ve hem daha kapsamlı olduğu için tablo hâlinde verilen bu bilgiler aynen aktardık. (Bk. Tablo 1)¹²

Yapılan farklı tespitleri verdikten sonra şunları ifade etmek isteriz: Medreselerle birlikte Dâru'l-Kurrâlar kapatılmamış olsa ve sadece 9 veya 10 hocaefendiye Kur'an Kursu açma izin ve yetkisi verilmiş ve onlar tarafından da fiilen Kur'an öğretimine başlanmış olsa bile, bu bütün Türkiye için ne ifade eder? Hemen her seviyedeki okulunun programları arasında Kur'an-ı Kerim derslerinin yer aldığı ve ayrıca müstakilen Kur'an eğitim ve öğretimi yaptırılan çok sayıdaki Dâru'l-Kurrâları olan ve bunları en ücra köy ve kasabalara varıncaya kadar yaygınlaştırmış bir ülkeden (Osmanlı Devleti'nden), birden

bire bütün bunların kapatılıp onların yerine sembolik olarak açıldığı iddia edilen 9 tane Kur'an Kursu gerçekten ne anlam ifade eder?.. Yine diyelim ki bu bilgiler doğru, acaba bu kurslarda kaç öğrenci Kur'an öğrenmiştir? Kuşkusuz bunlar, sembolik kurs merkezleri olmaktan öteye bir anlam ifade etmemiştir. Öte yandan, Diyanet İşleri Riyaseti (Başkanlığı)'nin Kur'an eğitim merkezlerini yaygınlaştırma çabası da zaten uzun sürmemiştir. Zira 1 Kasım 1928'te gerçekleştirilen harf inkılabı bahane edilerek –aslında harf inkılabı Kur'an eğitimi ve öğretimini ilgilendirmemesine rağmen– 1929 yılında Kur'an Kursları tümünden kapatılmıştır.¹³

Aslında harf inkılabı Kur'an Kurslarını ilgilendirmemektedir diyoruz, çünkü bu inkılâp Arap harfleri ile Türkçe okumayı, yazmayı, eğitim ve öğretim yapmayı, bir başka ifade ile Osmanlıca'yı yasaklamıştır. Kur'an okumak veya Arapça öğrenmek yasaklanmamıştır. Nitekim Arapça ve Farsça 1927 yılında yapılan Lise ders programları arasındaki (Lise 1., 2. ve 3. sınıflarda) yerini korumuş¹⁴ ve 1931 yılında yeniden yapılan programa kadar devam etmiş, bu tarihteki yeni düzenlemede program dışı bırakılmışlardır.¹⁵ Ama buna rağmen, belki harf inkılabının amacı tam anlamadığından, belki de bu bahane ile fırsattan istifade etmek isteyen bazı etkili ve yetkili kişiler Kur'an Kurslarını kapat(tır)mışlardır. Ancak bunun yanı sıra bir uygulama olduğu anlaşılmış olacak ki 1930'lu yıllardan itibaren Kur'an Kursları yeniden açılmaya başlanmış ve öncelikle İstanbul'da olmak üzere sınırlı ve şartlı bir şekilde de olsa Anadolu'nun bazı bölgelerinde Kur'an öğretimine izin verilmeye başlanmıştır. Şöyle ki:

Diyanet İşleri Reisliğinin bilgisi dâhilinde İstanbul Müftülüğünün 10.12.1930 tarihli tamimi ile; "12 yaşından küçükler hiçbir şey öğretilmemek, 12 yaşından büyüklere ise, sadece Kur'an-ı Kerim ile namaz sûre ve

duâlarını –sıkı kontroller altında– öğretebilmeleri için bazı hocaefendilere belli aralıklarla izin verilmeye başlanmıştır.¹⁶ Fakat bu şekilde de olsa, kendilerine resmen Kur'an öğretimi izni verilen hocaefendilere psiko-sosyal baskılar uygulanmaktan da geri kalınmamıştır. Hatta bu görevi fahri olarak ve sırf Allah rızası için yürüten hocaefendilerden bazıları "öğrenci velilerinden yüklüce para almak" gibi iftiralara bile maruz kalmaktan kurtulamamışlardır.¹⁷

Jaschke'nin ifadesine göre; bütün yasak ve baskılara rağmen, resmi izinli kurs merkezlerinin olmadığı yerleşim merkezlerinde ise, Kur'an eğitim ve öğretimi –gayr-i resmi olarak– camilerde, eski medrese binalarında veya özel evlerde devam etmiştir.¹⁸ Gerçekten de Kur'an kurslarının resmen kapatılmalarından sonra, Anadolu'nun her tarafında gayr-i resmi yollarla Kur'an-ı Kerim öğretimi, eksik ve yetersiz de olsa durmaksızın devam ettirilmiştir. Bazı evlerin çatı katlarında, bazı köy ve kasabalarda özel yerlerde ve hatta –yakalanma korkusundan dolayı– kış aylarında hayvan ahırlarında, samanlıklarda, yaz aylarında ise, dağlarda, mağaralarda, ormanlık bölgelerde gizli gizli devam eden Kur'an-ı Kerim öğretimi her zaman şikâyetlere de maruz kalmıştır. Şikâyetler sonucu baskınlarla yakalanan hocaefendiler, elleri kelepçelenerek karakollara götürülmüş, işkenceler yapılmış ve günlerce, aylarca hapsedilmişlerdir. Ona rağmen Kur'an-ı Kerim hamiyetli hocaefendiler tarafından devamlı öğretilenmiştir. Ancak kabul etmek gere-

kir ki, bu tür Kur'an-ı Kerim öğretimi hiçbir zaman izinli Kur'an Kurslarında yetkili hocaefendilerin okuttukları gibi düzenli ve başarılı olamamıştır. Arada belki çok iyi öğretebilen istisnai bazı hocaefendiler de olmakla birlikte, bu şekildeki öğretimin ilk ve asıl hedeflerinden birisi; Kur'an-ı Kerim'in okunmasının tamamen unutulmasını önlemektir. Bir diğer hedefi ise; köylerde, kasabalarda gayr-i resmi de olsa imamlık yapabilecek elemanların yetişmesini sağlamaktır. İşte böylesine gayretler sonucu Kur'an-ı Kerim'in okunması ve okutulması 1950'li yıllara kadar devam etmiştir.

Demokratik Hayata Geçişten Sonraki Dönemde Kur'an Eğitim ve Öğretimi 1950-1960 Yılları Arasında Kur'an Kursları

1923'ten 1950'ye kadar 27 yıl boyunca Türkiye hep tek parti ile yani CHP tarafından yönetilmiştir. 1950 yılında yapılan siyasi genel seçimler sonrasında Demokrat Parti seçimleri kazanmış, ilk defa siyasi iktidar el değiştirmiş ve yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemde siyasi iktidar, seçim meydanlarında halka verdiği bazı sözleri yerine getirmek amacıyla dinî hayat bakımından toplumu rahatlatacak adımlar atmaya başlamıştır. Bu cümleden olarak yaptığı ilk icraatlardan birisi, –aşağıda ayrıca anlatılacağı gibi– daha iktidara gelmelerinin üzerinden bir ay geçtikten sonra, 18 yıl boyunca Türkçe okutulan Ezan'ı Arapça aslına çevirmek olmuştur. 1951 yılından itibaren İmam-Hatip Okullarını açmaya başlamıştır. Bu arada, Kur'an eğitimi ve öğretimini serbest bırakmıştır. Bir taraftan resmî izinli olan Kur'an Kursu sayısının çoğalmasına müsaade ederken, diğer taraftan gayr-i resmi olarak yapılan Kur'an öğretimine de mani olmamıştır. Böylelikle Türkiye'de din eğitimi ve öğretimi ile dinî hayat bakımından rahatlama sürecine girilmiştir. 1950'den 1960'a gelinceye kadar, bir başka ifade ile DP iktidarı döneminde Kur'an Kursu sayısı 127'den 301'e ulaşmıştır.

ÖĞRETİM YILI	Kurs Sayısı	Öğretici (Hoca sayısı)		TOPLAM	Öğrenci (sayısı)		TOPLAM	Diploma Alan		TOPLAM
		Erkek	Bayan		Erkek	Kız		Erkek	Kız	
1932-1933	9	9	-	9	232	-	232	-	-	-
1934-1935	19	10	1	11	231	25	256	-	-	-
1935-1936	15	12	2	14	358	35	393	-	-	-
1936-1937	16	14	-	14	372	37	409	257	30	287
1940-1941	56	56	-	56	1380	309	1689	159	12	171
1941-1942	65	68	-	68	1369	394	1763	161	25	186
1943-1944	38	34	-	34	1081	471	1552	140	78	218
1944-1945	46	46	-	46	1520	433	1953	?	?	?
1945-1946	61	65	-	65	2021	744	2765	347	248	595
1947-1948	99	104	-	104	4181	1570	5751	815	475	1290
1949-1950	127	130	-	130	6403	2303	8706	1811	851	2662

Tablo 1: 1932-1950 Yılları Arasında Kur'an Kursu, Öğretici ve Öğrenci Sayıları

1960-1979 Yılları Arasında Kur'an Kursları

27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleştirilen askeri ihtilal döneminde de artış devam etmiş ve 1964-1965 öğretim yılına gelindiğinde Kur'an Kursu sayısı 434 olmuştur.

1965 yılında Adalet Partisi iktidarı dönemi başladıktan 12 Mart 1971 tarihinde askerlerin verdikleri muhtıra sebebiyle hükümetin istifa ettiği yıla kadar Kur'an Kursu sayısı 786'ya ulaşmıştır. Bu tarihten sonra da artış devam etmiş ve 1978-1979 öğretim yılında Kurs sayısı 1538 olmuştur.

1979'dan 2015'e Kadar Kur'an Kursları

Diyanet İşleri Başkanlığı 1979-1980 tarihinden itibaren istatistikler oluşturmaya ve her yıl periyodik olarak yayımlamaya başlamıştır. Başlangıçta çok geniş ve sağlıklı olmasa da, sonraki yıllarda giderek daha kap-

samlı ve güvenilir istatistikler yayımlanmıştır. Biz de bu tarihten itibaren her yıl söz konusu istatistikleri takip etmeye çalıştık. Neticede eski yıllara göre hem daha güvenilir bilgiler edinilmiş ve hem de kurs sayısının yanında bayan ve erkek öğretici (hoca) tespitleri yapılmıştır. Ayrıca; kız-erkek, yüzünden okuyan, hâfızlık yapan, camilerde veya özel bazı yerlerde açılan yaz ve akşam kurslarına devam eden öğrencilerin sayıları da ayrı ayrı belirlenmek suretiyle ortaya konmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı istatistiklerinden yararlanarak, 1979-1980 öğretim yılından 2014-2015 öğretim yılına kadar Kur'an Kursları ile ilgili gelişmeleri; kurs ve öğretici sayısı ile yüzünden Kur'an okumayı öğrenen ve hıfza çalışanları bir araya getirip tek tablo hâlinde verdik (Bk Tablo 2).

Sonuç olarak, Türkiye'de özellikle 28 Şubat (1997) sürecinin devam ettiği yıllarda olduğu gibi, Kur'an Kurslarında geçici olarak bir sendeleme ve sayısal olarak gerileme gözlenmiş olsa da, Kur'an öğretimi hiçbir zaman son bulmamıştır, bulmayacaktır. 1930'lu ve özellikle 1940'lı yıllardaki ağır baskılara rağmen Kur'an eğitimi ve öğretimi tümenden yok olmamıştır ki 2000'li yıllarda yok olsun... İnaniyoruz ki, bundan sonraki yıllarda Kur'an Kursları sayısal olarak giderek arttığı gibi öğrenci sayısında da artışlar olacaktır. Nitekim tablolar hâlinde verilen rakamlar onu göstermektedir. ■

DİPNOTLAR

- 1 Bk. Birışık, Abdülhamit, Kıraat İlimi ve Tarihi, Emin Yay., Bursa 2004, s.23-29.
- 2 İbn Sa'd, Tabakâtü'l-Kübrâ, nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1388/1968, IV, 205'ten nakleden Baltacı, Cahit, "Cumhuriyet Döneminde Kur'an Kursları", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, yıl 1999, sayı 6, s. 181; ayrıca bk. Baltacı, "Türk Eğitim Sisteminde Kur'an Kurslarının Yeri", (Bildiri) Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu, s. 15-16.
- 3 Bilgi için bk. Kazıcı, Ziya, "Bir Eğitim Kurumu Olarak Dârü'l-Kurrâ", Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik Sempozyumu, İstanbul 2010, s.34-36; bk. Unat, Faik Reşit, Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış, Ankara, 1964, s. 8
- 4 Baltacı, a.g bildiri, s. 16. Kazıcı, a.g. bildiri, s. 36.
- 5 Baltacı, "Cumhuriyet Döneminde Kur'an Kursları", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı 6, s. 183.
- 6 Kazıcı, Ziya, Osmanlı'da Eğitim Öğretim, Bilge Yay., İstanbul 2004, s.134.
- 7 Ayrıca bk. Öztürk, Şükrü, "Kur'an Kurslarının Eğitim ve Kültür Hayatımıza Katkıları", (Bildiri) Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik (Sempozyum), Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s.178.
- 8 Bu yıllarda 9 adet Kur'an Kursu olduğu ve Kurs merkezleri hakkında bilgi için bk. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, No: 051/12.100.12'den nakleden Zengin, Zeki Salih, "Tevhid-i Tedrisat Kanununun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi", Dinî Araştırmalar Dergisi, Mayıs-Ağustos 2002, c. 5, sayı 13, s. 96.
- 9 Bk. Öztürk; a.g. bildiri.

- 10 Akgün, Vahdettin, "Kur'an Kursları ve Halkın Kur'an Kurslarından Beklentileri", (Bildiri) Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik (Sempozyum), Ensar Neşriyat, İstanbul 2000, s.188.
- 11 Akgün, a.g. bildiri, s. 188.
- 12 Bk. Gotthard Jaschke, Yeni Türkiye'de İslâmlık, (ter. Hayrullah Örs), Bilgi Yay., Ankara 1972, s.76.
- 13 Baltacı, a.g.m., Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, s. 183; Ceylan, Hasan Hüseyin, Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet İlişkileri, c. II, Risale Yay., 2. baskı, İstanbul 1989-1990, s.262.
- 14 Bk. Yücel, Hasan Âli, Türkiye'de Orta Öğretim, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1994, s. 168.
- 15 Bk. Yücel, a.g.e., s. 171.
- 16 Bk. Albayrak, Sadık, Türkiye'de Din Kavgası, Sebül Yay., 2. baskı, İstanbul 1975, s.246; ayrıca bk. Ceylan, a.g.e., c. II, s. 264. O dönemde ilk defa Kur'an-ı Kerim'i öğretebilme izni alan hocaefendiler şunlardır: 1932'de Hâfız Ömer (Ödem) Hocaefendi, 1934'te Hâfız Hasan Akkus Hocaefendi, 1936'da Hâfız Necati Bilgin, İsmail Bayrı, Hâfız İdris Okur, Hâfız Mehmet Hilmi Bilge, Hâfız Said Çayırılı, Hâfız Mustafa İter ve Hâfız Ömer Aköz Hocaefendiler. 1939 yılına gelindiğinde Kur'an-ı Kerim'i öğretme izni alabilenler ancak 9 kişi olabilmektedir. (Bu hocaefendilerden her birinin öğrenci sayıları ve karşılaştıkları bazı olumsuz muamelelerle ilgili geniş bilgi için bk. Albayrak, a.g.e., s. 256-261; Ceylan, a.g.e., c. II, s. 264-265.)
- 17 Ceylan, a.g.e., c. II, s. 268-269.
- 18 Bk. Jaschke, a.g.e., s. 75.

YILLAR	KURS SAYISI			ÖĞRETİCİ SAYISI			YÜZÜNDEN ÇALIŞAN			HIFZA ÇALIŞAN		
	AÇIK	KAPALI	TOP.	KIZ	ER.	TOP.	KIZ	ER.	TOP.	KIZ	ER.	TOP.
1979-1980	2385	225	2610	----	----	1630	38329	30157	68486	----	----	----
1980-1981	2610	163	2773	----	----	1870	44960	35951	80911	3713	4297	8010
1981-1982	2773	173	2946	814	1110	1924	58359	42909	101268	4140	5200	9340
1982-1983	2946	101	3047	1105	1311	2416	64936	49732	114668	5425	6806	12231
1983-1984	3047	?	3047	1162	1310	2522	60175	42348	102523	6780	7625	14405
1984-1985	3047	288	3335	1210	1546	2756	67394	45686	113080	6954	7573	14527
1985-1986	3335	327	3662	1513	1735	3248	78354	52520	130874	6810	7442	14252
1986-1987	4033	25	4058	1302	2213	3515	86977	57036	144013	6774	7845	14619
1987-1988	4058	362	4420	1921	1914	3835	89099	53664	142763	6757	9055	15807
1988-1989	4420	295	4715	2478	2112	4590	97053	58350	155403	6992	9246	16238
1989-1990	4715	----	----	2522	2165	4687	82107	44418	126525	7260	10777	18037
1990-1991	4998	----	----	2635	2710	4845	94744	51862	146606	6555	11206	17761
1991-1992	4557	889	5446	2673	2194	4847	102418	49812	152230	6235	10574	16810
1992-1993	4783	831	5614	2667	2278	4945	102640	51546	154186	6764	11523	18287
1993-1994	4925	998	5923	2703	2592	5295	107780	49533	157313	6812	12767	19579
1994-1995	4985	1059	6044	3522	3444	6966	116020	50424	163444	7756	137743	21499
1995-1996	5011	1507	6518	2587	2581	5168	110433	49736	160169	7762	13630	21392
1996-1997	5241	1146	6387	2936	3938	6874	111155	47291	158446	8148	14237	22385
1997-1998	4890	1624	6514	3583	3339	6922	109718	46258	155976	7465	13679	21144
YILLAR	KURS SAYISI			ÖĞRETİCİ SAYISI			YÜZÜNDEN ÇALIŞAN			HIFZA ÇALIŞAN		
	AÇIK	KAPALI	TOP.	KIZ	ER.	TOP.	KIZ	ER.	TOP.	KIZ	ER.	TOP.
1998-1999	3705	2851	6556	3058	2747	5805	104215	34079	138294	7996	13893	21889
1999-2000	3498	2963	6461	2451	2224	4675	77604	11734	89338	9857	9447	19303
2000-2001	3119	3189	6308	2689	1942	4631	76340	8766	85106	9244	8511	17755
2001-2002	3774	3022	6796	3083	1829	4912	82011	14201	96212	4713	3161	7874
2002-2003	3664	3153	6817	3210	1574	4784	95519	13409	108928	5834	3573	9407
2003-2004	3811	3124	6935	3602	1789	5391	95627	13497	109124	5843	3595	9438
2004-2005	4221	3119	7340	4902	1916	6818	130199	13727	143926	7195	4164	11359
2005-2006	4880	2873	7753	4522	1618	6140	126789	15588	142377	10922	5138	16.060
2006-2007	5654	2341	7995	2731	1102	3833	157976	14307	172283	8366	4334	12.700
2007-2008	6770	1452	8222	9306	1465	10771	202207	14937	217144	9628	5046	14674
2008-2009	7230	1137	8367	8693	1082	9775	231767	15832	247599	11367	5830	17197
2009-2010	8164	1274	9438	8921	1162	10083	238695	16547	255242	11574	7060	18634
2010-2011	8707	1469	10176	9567	1153	10720	261127	17322	278449	11804	7387	19191
2011-2012	9486	1428	10914	10476	1128	11604	264447	17634	282081	12185	7877	20062
2012-2013	13051	1625	14676	13022	5626	18648	280026	7466	287492	11663	6825	18488
2013-2014	13021	1522	14543	23628	12580	36208	1022274	48276	1070550	12366	11108	23474
2014-2015	15457	1501	16958	34265	4131	38396	1066851	66244	1133095	16956	14692	31648

Tablo 2: 1979-1980 İle 2014-2015 Yılları Arasında Kur'an Kursu, Öğretici, Öğrenci ve Hıfza Çalışan Sayıları

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE KUR'ÂN ÖĞRETİMİ

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hz. Peygamber'in, ilk vahyin gelişiyle birlikte kendisine yüklenen sorumluluğun idrakine varmasının ardından tebliğ sürecinin başladığı kabul edilirse, Kur'an öğretiminin nübüvvetin başlangıcıyla birlikte başlamış olduğunu söylemek mümkündür. Zira Hz. Peygamber, aldığı vahyi ve yaşadıklarını önce yakınlarıyla, daha sonra da arkadaşlarıyla paylaştı. Bu görüşmeler, aynı zamanda onun aldığı vahyi aktarma sürecinin de bir parçasıdır. Sonraki günlerde anlattıkları duyuldukça muhataplarının sayısı artmış; tebliğ görevi de aile çevresinin dışına taşmıştır.

Allah Elçisi (s.a.v.)'in Mekke'de tebliğe başladığında hemen herkes tarafından ilgiyle karşılandığını söylemek mümkün değildir. İslâm, ilk günlerde Hz. Peygamber'in ve ona inanan Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) arkadaşları arasında ilgi gördüyse de kısa süre sonra müşriklerin ileri gelenlerinin tepki ve hatta baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Kur'an'ın tebliğ edilme-

si, aynı zamanda Kur'an öğretiminin bir parçası olduğu için tepkiler muhatapların sayısını olumsuz yönde etkilemiştir.

Hiz. Peygamber'e inananların sayısının az olması ve vahyin peyderpey nazil olması, öğretim sürecini kolaylaştıran etkenlerdendi. Ancak sayıları az olan müslümanlar, özgürce dinlerini yaşayabilecek imkânı bulamadıkları için Kur'an'ı öğrenmeleri, Hz. Peygamber'le görüşmeleri çerçevesinde mümkün olabiliyordu.

Vahyin zamana yayılarak nazil olması, öğretimini kolaylaştıran önemli bir etken olarak zikredilmelidir. Öte yandan nazil olan ayetler müslümanların gündemiyle ilgili olduğu için öğrenilmesi oldukça kolaydı. İnen yeni ayetler, kısa sürede ezberlenip namazlarda ya da günlük konuşmalarda tekrar ediliyordu.

Allah Elçisi (s.a.v.), bir taraftan gelen vahyi tebliğ ederken, bir taraftan da yazdırıyordu. Mekke döneminde vahyin kayda geçirilmesine dair bilgilere sahip olmamıza rağmen bunun keyfiyeti hakkında elimizde yeterli bilgi olmadığını söylememiz yanlış olmaz. Kur'an'ın yazdırılması, öğretimiyle ilgili bir faaliyet değildi. Zira Kur'an öğretimi için mutlaka yazılı belgeye de ihtiyaç yoktu. Nitekim Mekke'de okuma-yazma bilenlerin sayısı az olduğu gibi bilgiyi yazılı metinler üzerinden öğrenme kültürü de mevcut değildi. Bununla birlikte Kur'an'ın yazılma süreci öğretimin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Vahiy kâtipleri yazdıkları ayetleri pekiştirdikleri gibi bu ayetlerin muhafazası ve incelenmesi de Kur'an metniyle kurulan başka bir ilişki boyutunu göstermektedir.

“Vahyin zamana yayılarak nazil olması, öğretimini kolaylaştıran önemli bir etken olarak zikredilmelidir. Öte yandan nazil olan ayetler müslümanların gündemiyle ilgili olduğu için öğrenilmesi oldukça kolaydı. İnen yeni ayetler, kısa sürede ezberlenip namazlarda ya da günlük konuşmalarda tekrar ediliyordu.”

minde vahyin kayda geçirilmesine dair bilgilere sahip olmamıza rağmen bunun keyfiyeti hakkında elimizde yeterli bilgi olmadığını söylememiz yanlış olmaz. Kur'an'ın yazdırılması, öğretimiyle ilgili bir faaliyet değildi. Zira Kur'an öğretimi için mutlaka yazılı belgeye de ihtiyaç yoktu. Nitekim Mekke'de okuma-yazma bilenlerin sayısı az olduğu gibi bilgiyi yazılı metinler üzerinden öğrenme kültürü de mevcut değildi. Bununla birlikte Kur'an'ın yazılma süreci öğretimin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Vahiy kâtipleri yazdıkları ayetleri pekiştirdikleri gibi bu ayetlerin muhafazası ve incelenmesi de Kur'an metniyle kurulan başka bir ilişki boyutunu göstermektedir.

Kur'an'ın nazil olduğu dönemde Araplar, şifahi kültür üzerinden öğrenmeyi gerçekleştiriyorlardı. Bu sebeple hem hafızaları güçlüydü, hem de zihinleri çok bilgiyle ve sorunlarla dağılmadığı için öğrendiklerini kısa sürede ezberliyorlardı. Kur'an'ın ilk ayetleri kısa ve secili olduğu için ezberlenmesi kolaydı.

Mekke'de müslümanların sayısının az olması ve Mekke döneminin ilk yıllarında inen sûrelerin kısa olması hem ezberi hem de Kur'an'ı öğretmeyi kolaylaştıran bir etkendi.

Mekke döneminde Kur'an öğretimini iki aşamalı olarak düşünebiliriz: Birincisi Hz. Peygamber'in ihtidâ edenlere Kur'an'ı öğretmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. İkincisi yeni müslümanların öğrendiklerini çevrelerindeki insanlara ve özellikle de aile efradına okumaları suretiyle onları eğitmeleridir.

Hiz. Peygamber, başta Erkam b. Ebi'l-Erkam'ın (ö. 55/675) evinde bir araya geldiği müslümanlara nazil olan ayetleri okuyor, onlar da Allah Elçisi (s.a.v.)'den dinledikleri ayetleri ezberliyorlardı.

Kuşkusuz nüzül süreci devam ederken pasajlar halinde nazil olan ayetler ezberleniyor, ancak hangi ayetlerin hangi sûrelere yerleştirileceği Allah Resülü (s.a.v.) tarafından müslümanlara bildiriliyordu.

Hiz. Peygamber, Mekke'lilere tebliğde bulunduğu Kur'an-ı Kerim'den bölümler okuyarak onların dikkatini Allah'ın kelimasına çekmeye ve gönüllerine Kur'an ile girmeye çalışıyordu. Bu etkili oluyor, müslüman olmayı reddeden müşrikler dahi Kur'an'ın etkisinde kaldıklarını ihsas ettiriyorlardı.

Mekke döneminde nazil olan sûreler genellikle kısa olduğu için pasajların yerlerini öğrenmek kolaydı. Medine döneminin sonlarına doğru ayetlerin yerleri konusunda müslümanların zihinlerinde durumun artık netleştiğini söylemek mümkündür. Zira zaman içinde her müslüman Allah Elçisi (s.a.v.)'den Kur'an'ı defalarca dinlemiş bulunuyordu.

Hiz. Peygamber, Kur'an'ın öğretiminde önemli bir role sahip olmakla birlikte, vahiyden bazı pasajları öğrenen her müslüman potansiyel bir Kur'an öğretmeni idi. Onlar öğrendikleri metinleri hem ibadetlerinde okuyor, hem de -başta aile efradına olmak üzere- başkalarına da okuyarak onların da öğrenmelerine aracılık ediyorlardı.

Müslümanlar Mekke dışına çıktıkları zaman da Kur'an onların yegâne mihmandarı olduğu için öğrenimi üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Habeşistan'a hicret eden müslümanlar, hicretlerinden önce nazil olan vahyi öğrendikleri gibi burada uzun süre kalanların sonradan nazil olan vahiyden haberdar olduklarını düşünmek yanlış olmaz. Nitekim Allah Elçisi (s.a.v.)'in Medine'ye hicretinden hem önce hem de sonra, zaman zaman Habeşistan'daki Müslümanlarla temasının devam ettiği bilinmektedir.

Tebliğin ilk yıllarında Kur'an-ı Kerim, daha çok Mekke'lilere okunup ilahî mesaj duyurulmaya çalışılırken Mekke dışından gelenlere de okunmaktaydı. Erken dönemde müslüman olan Ebû Zer el-Gıfârî'nin (ö. 32/653) kendi kabile mensuplarına öğrendiği Kur'an metinlerini okuyarak tebliğde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Hiz. Peygamber Medine'ye hicret etmeden önce, I. Akabe Biati'nden sonra Mus'ab b. Umeyr'i (ö. 3/625) muallim ve tebliğci olarak gönderdi. Mus'ab'ın buradaki faaliyetlerinin oldukça verimli olduğu, bir yıl sonra Mekke'ye giden Medine'li müslümanların sayısından anlaşılmaktadır. II. Akabe Biati'ne ikisi hanım olmak üzere yetmiş beş müslüman katılmıştır ki, bunların İslâm'ı kabullerinde Mus'ab b. Umeyr'in yanı sıra daha önce İslâm'a giren Medinelilerin tebliğ faaliyetlerinin de etkisi olduğu açıktır. Kuşkusuz bu tebliğin en önemli kaynağı o güne kadar nazil olan ayetlerdi. Ayetler, hem tebliğin aracı hem de müslümanlığı öğrenmenin temel dayanağıydı.

Hiz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra Kur'an-ı Kerim daha geniş bir kitleye hitap etmeye başladı. Böylece Medine'de daha sistemli bir şekilde Kur'an'ı Kerim'i öğretme ihtiyacı duyuldu. Yukarıda da değinmeye çalıştığımız üzere İslâm yayıldıkça her yeni müslüman hem Kur'an öğrenecek bir muhatap, hem de Kur'an'ı okuyan bir kimse oluyordu.

Çocuklara Kur'an Öğretimi

Çocuklar ilk zamanlarda Kur'an'ı tekrarlamak suretiyle öğreniyorlardı. Bunun için yazılı bir metne ihtiyaçları yoktu. Bir sûreyi ya da bir şiiri birkaç defa dinleyen çocuğun onu kısa sürede ezberlemesi oldukça kolaydı. Nitekim çocuklar, şiirleri ve atasözlerini de büyüklerinden dinleyerek ezberliyorlardı.

Çocukların Kur'an öğretiminin aile içerisinde başladığını ve kısa sürede ibadetlerini yapacak kadar Kur'an'ı öğrendiklerini söyleyebiliriz. Okuma yazmanın ve dolayısıyla Kur'an'ın öğretildiği ilk eğitim faaliyeti, küttâb dediğimiz temel eğitimin yapıldığı kurumların öncüsüdür.

Kur'an Öğretiminin Yapıldığı Yerler

Kur'an-ı Kerim birçok mekânda öğretiliyordu. Esasen bunun için özel bir mekâna da ihtiyaç yoktu. Ancak Kur'an öğretiminin daha fazla yapıldığı mekânlar olduğu ifade edilmelidir.

Mescid-i Nebevî

Kuşkusuz Mescid-i Nebevî, Kur'an öğretiminin yapıldığı en önemli mekândır. Hiz. Peygamber, zamanının çoğunu burada geçiriyor, Kur'an okuyarak muhataplarına dini anlatırken aynı zamanda Kur'an'ın pratiğe dökülmüş hâli olan uygulama ve görüşleri, onların öğrenimini pekiştiriyor; böylece günümüze kadar devam eden sünnetin temelleri atılıyordu.

Mescid-i Nebevî Kur'an öğretiminde daha sonraki dönemlerde de mescitlerin prototipi olarak örnek alınmıştır.

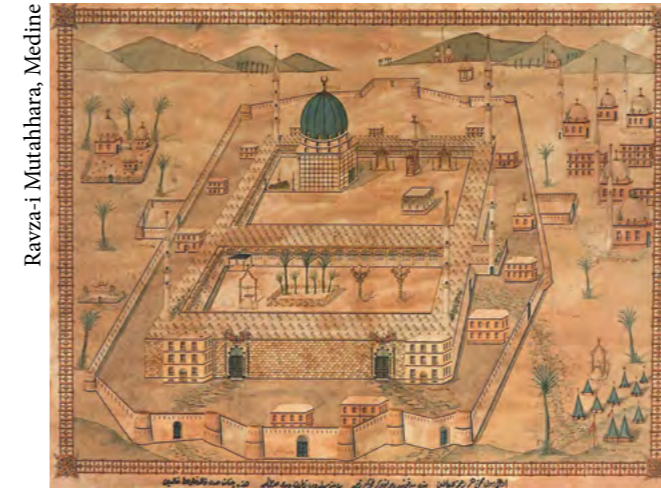
Suffe

Medine'de mescidin müştemilatı olan Suffe'de kalan müslümanlar hem orada ibadetlerini yapıp Allah Resûlü (s.a.v.)'i dinleme fırsatı buluyorlar, hem de dinî bilgileri alıyorlardı. Esasen kalacak yeri olmayan müslümanların barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere inşa edilen Suffe, Kur'an öğretiminin yapıldığı en önemli yerlerden biridir. Burada yetişenler İslâm'ı tebliğ görevini üstlenerek ilahî mesajın diğer insanlara ulaştırılmasında aktif rol oynamışlardır.

Hiz. Peygamber, Suffe'de kalanların Kur'an öğretimiyle bizzat ilgilenmiş; ayrıca bazı sahabileri burada ders vermeleri için görevlendirmiştir. Bunlardan biri, aynı zamanda vahiy kâtiplerinden biri olan Ubâde b. es-Sâmit'tir (ö. 34/654). O, Suffe'de başka sahabilere Kur'an okumayı öğretiyordu. Burada verilen eğitimin karşılığı olarak herhangi bir ücret alınmıyordu.

Kur'an'ı Öğretme Zeminleri

Din eğitiminde merkezi bir yere sahip olduğu için doğal olarak inananların en fazla üzerinde durdukları ve öğrendikleri dinî metin Kur'an-ı Kerim'di. Kur'an, Hiz. Peygamber döneminde müslümanların hayatındaki merkezî rolü sebebiyle onların dinleriyle

Ravza-i Mutahhara, Medine

“Mescid-i Nebevî, Kur'an öğretiminin yapıldığı en önemli mekândır. Hiz. Peygamber, zamanının çoğunu burada geçiriyor, Kur'an okuyarak muhataplarına dini anlatırken aynı zamanda Kur'an'ın pratiğe dökülmüş hâli olan uygulama ve görüşleri, onların öğrenimini pekiştiriyor; böylece günümüze kadar devam eden sünnetin temelleri atılıyordu.”

kurdukları temasın en önemli boyutunu oluşturuyordu. Allah Elçisi (s.a.v.), İslâm'ı tebliğ ederken Kur'an üzerinden tebliğ ediyor; kendi konuşmaları ya da yaşadıkları bazı olaylar zaman zaman vahye konu olabiliyordu. Bu sebeple nüzül dönemi, Hiz. Peygamber'in elçilik görevi sebebiyle ilişkili olduğu -müslüman ya da gayrimüslim- bütün insanların Kur'an'la temaslarının olduğu bir dönemdi.

Öte yandan henüz dinî ilimlere ait diğer metinler oluşmadığı için Kur'an-ı Kerim tek başına müslümanların muhatap oldukları bir metindi. Böylece müslümanlar her gün dinî metin olarak Kur'an-ı Kerim'le muhatap oluyorlar ve ihtiyaçlarını onun üzerinden karşıyorlardı.

İbadet

İnananlar, nübüvvetin ilk günlerinden itibaren namaz kılmaya başladılar. Hiz. Peygamber, namazlarını müslümanlarla birlikte cemaatle kılıyor, güvenlik problemi yaşadıkları zamanlarda Mekke'nin etrafındaki vadilerde, kimseye görünmeden namazlarını eda ediyorlardı.

Namazda Kur'an okunması, hem ezberlenmesini, hem de dinleyenlere duyurulmasını ve öğretilmesini sağlayan bir faaliyettir. Bilindiği gibi Mekke'de ilk zamanlar günde iki vakit namaz kılınırken Mekke döneminin sonlarına doğru beş vakit namaz kılınmaya başlanmıştır.

Kur'an'ın günde beş defa namazda okunması ve müslümanların gündelik hayattaki ilişkilerinin temel belirleyicisi olması hızlı bir şekilde öğrenilmesini sağlayan etkenlerdendir.

Hem Hiz. Peygamber, hem de müslümanlar, farz namazların dışında nafîle namazlarında da Kur'ândan pasajlar okuyorlardı.

Mekke'li müşriklerin baskılarının arttığı bir zamanda Hiz. Ebû Bekir Habeşistan'a hicret etmek istemiş; ancak yolda karşılaştığı İbnü'd-Duğunne kendisini himaye edeceğini söyleyerek onu Habeşistan'a gitmekten vazgeçirmiştir. Ancak müşrikler, Hiz. Ebû Bekir'in evinin içinde namaz kılmak üzere ayırdığı mescitte namaz kılarken Kur'an okumasından rahatsızlık duyduklarını İbnü'd-Duğunne'ye bildirmişler, o da durumu Hiz. Ebû Bekir'e iletince büyük sahabî, İbnü'd-Duğunne'nin himayesinden çıkarak Allah'ın himayesine girdiğini ilan etmiştir¹.

Hitâbet

Hiz. Peygamber, hem özel sohbetlerinde hem de halka açık konuşmalarında Kur'an-ı Kerim'den bölümler okuyor, böylece konuşmalarını muhataplarına Kur'an'ı öğrenmeleri için kullanıyordu. Özellikle her hafta okunan Cuma hutbesi ile bayram hutbelerini burada zikretmek gerekir. Kur'an, bu hutbelerin en önemli metnidir.

Sohbet

Allah Elçisi, arkadaşlarıyla gerek Mescid-i Nebevî'de, gerekse başka yerlerde yaptığı sohbetlerde Kur'ân'dan pasajlar okuyarak onlara Kur'ân'ı öğretiyordu. Ondan dinledikleri Kur'ân ayetleri, muhataplarının zihin dünyasına bütün bu faaliyetlerle nakşediliyordu.

Okuma-Yazma Faaliyetleri

Kur'ân'ın öğretildiği zeminlerden biri okuma-yazma faaliyetidir. Hz. Peygamber, Medine döneminde müslümanların okuma-yazma öğrenmesi için özel çaba harcamıştır. Bu yapılırken Kur'ân da öğretilmiş oluyordu.

Hz. Peygamber'e Gelen Heyetlerin Eğitilmeleri

Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre önce Mekke'nin fethinin ardından çevredeki Arap kabilelerinin ve uzaklarda bulunan Arapların gruplar halinde Medine'ye gelerek müslüman olduklarını görüyoruz. Medine'ye gelen bu heyetlerin içerisinde yer alanlara ibadetlerini yapabilecekleri kadar Kur'ân metni, Hz. Peygamber'in talimatları doğrultusunda kısa sürede öğretiliyordu.

Tebliğcilerin Faaliyetleri

Allah Resûlü (s.a.v)'in dini tebliğ etmek ve öğretmenlik yapmak amacıyla zaman zaman bazı sahabileri başka kabilelere veya bölgelere gönderdiğini de biliyoruz. Bütün bu faaliyetlerde Kur'ân-ı Kerim'in öğretilmesi ve aktarılmasının temel bir görev olduğu unutulmamalıdır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra dört halife döneminde Kur'ân-ı Kerim daha uzak diyarlara ulaştırılmıştır.

Kur'ân'ın Hıfzı

Kur'ân-ı Kerim'in öğrenilmesinde ezberlemenin önemli olduğu muhakkaktır. Ancak ashâbın çoğu Kur'ân'ın muhtelif yerlerini ezberlemiş durumdaydı. Kur'ân'ın tamamını ezberleyenlerin sayısı ise daha azdı. Okuma yazma bilip Kur'ân'ın bir kısmını ezberlemiş olanlara da kurrâ dendiği için Kur'ân'ın tamamını ezberleyenlerin sayısının çok fazla olduğu zannedilebilir. Ancak doğrusu Kur'ân'ın tamamının bazı sahabiler tarafından, farklı kısımlarının birçok sahâbi tarafından ezberlenmiş olduğudur.

İlk dönem kaynaklarında Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'ın tamamını ezberlemiş olan sahabilerin sayısı daha az iken muahhar kaynaklarda bunların sayısında bir artış olduğu müşahede edilmektedir.

Bazı sahabilerin Kur'ân'ı öğrenme ve öğretme faaliyetlerinde isimlerinin öne çıkması, Allah Elçisi (s.a.v.) tarafından bu alanda görevlendirilmeleri, adlarına işaret etmesi ya da onun vefatından sonra da Kur'ân öğretimiyle ilgilenmeleri sebebiyledir.

Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilir: "Kur'ân'ı şu dört kişiden alın: Abdullah b. Mesûd, Sâlim, Muâz ve Übey b. Ka'b"². Yukarıdaki rivayette Hz. Peygamber'in işaret ettiği isimlerin sözün söylendiği sıradaki ihtiyaçlar çerçevesinde ifade edilmiş olması muhtemeldir. Zira Allah Elçisi (s.a.v.)'in vefatından sonra ortaya çıkan ihtiyaçlar çerçevesinde birçok sahabinin Kur'ân öğretiminde görev aldıkları bilinmektedir.

Bir başka rivayette şöyle denmektedir: Katâde, Enes b. Mâlik'e, "Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'ın tamamını kimler ezberledi?" diye sorduğunu, Enes'in "Hepsi Ensâr'dan olan dört kişi: Übey b. Ka'b, Muâz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit ve Ebû Zeyd" dediğini anlatır³.

Başka bir rivayette Enes b. Mâlik'in şöyle dediği nakledilir: "Hz. Peygamber vefat ettiğinde Kur'ân'ı şu dört kişiden başka kimse ezberlememişti: Ebüd-Derdâ, Muâz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit ve Ebû Zeyd."⁴

Abdullah b. Mesûd şöyle der: "Allah'a yemin olsun ki yetmiş küsur sûreyi bizzat Hz. Peygamber'in ağzından aldım. Allah'a yemin olsun ki Allah Elçisi (s.a.v.)'in ashâbı, onların en hayırlıları olmadığım halde onların Allah'ın kitabını en iyi bilenlerinden olduğumu bilirler."⁵

Hz. Peygamber Dönemi

Sonrasında Kur'ân Öğretimi

Hz. Peygamber döneminden sonra İslâm yavaş yavaş diğer milletlerin arasında da yayıldı. Yeni müslüman olan insanlara Kur'ân'ı öğretecek kimselere ihtiyaç duyuluyordu. Hz. Ömer bazı sahabileri fethedilen

yeni bölgelerde görevlendirerek Kur'ân öğretiminin sistemli bir şekilde yapılmasını sağladı.

Hz. Peygamber döneminde Arap kabilelerinin konuştukları ağızlar göre Kur'ân okumalarına izin verilmişti. Bazı küçük farklı telaffuzlar, o dönemde uygun görülmele birlikte Hz. Osman döneminde Arap olmayan müslümanların sayısının artmasıyla, herkesin kabul edebileceği standart bir ağızın esas alınmasına karar verilmiş; böylece Kur'ân'ın nazil olduğu Kureyş ağızı esas alınarak çoğaltılan mushaf nüshaları, eyalet merkezlerine gönderilerek Kur'ân'ın okunuşunda bir standart oluşturulmuştur.

Hz. Osman'ın attığı bu adım sayesinde bundan sonra İslâm dünyasının her tarafında öğretilen Kur'ân-ı Kerim metni etrafında bir ittifak sağlanmış oldu. Daha önce müslüman Arapların kendi ağızlarıyla Kur'ân'ı okumaları onların ağızlarını bilen insanlar tarafından fark edilebilirdi. Ancak sonradan müslüman olan insanların çoğunun Arapça'yı yeterince vukufiyetle bilmemelerinden dolayı telaffuz farklılığını doğru bir şekilde anlamaları pek mümkün değildi. Bunun için bir standartlaşmaya gidilmesi gerekmişti.

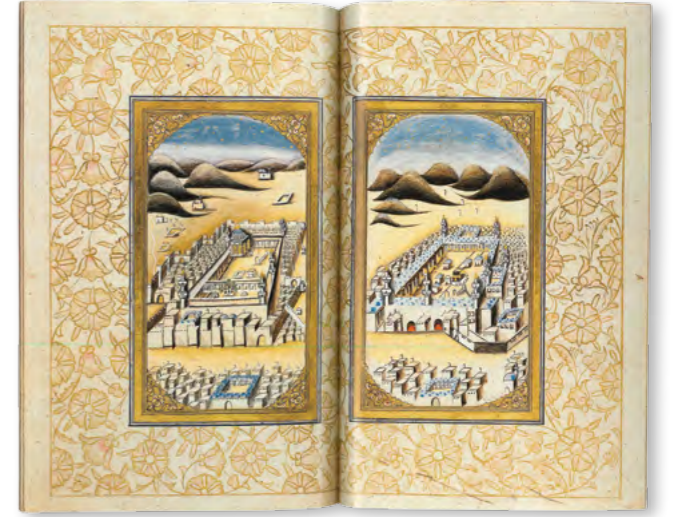
Dört halife döneminden itibaren çocuklara Kur'ân öğretimi, genellikle mescitlerin yanında kurulan eğitim kurumlarında verilmeye başlandı. Bu dönemde Kur'ân'ın okunup ezberlenmesinin yanında Kur'ân metninin ve diğer metinlerin yazılması da önemli bir eğitim faaliyeti olarak gerçekleştiriliyordu.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra yetiştirdiği sahabilerin Kur'ân öğretiminde önemli rol üstlendikleri görülmektedir. Hz. Ömer, bu konuda yetkin olan sahabileri eyalet merkezlerine göndererek Kur'ân öğretilmelerini istemiştir. Kûfe'de ikamet eden Abdullah b. Mesûd'un Hz. Peygamber döneminde yetişen önemli isimlerden biri olduğu bilinmektedir.

Hz. Ömer, Ubâde b. Sâmit, Muâz b. Cebel (ö. 17/638) ve Ebüd-Derdâ'yı (ö. 32/652 [?]) Şam bölge-

DİPNOTLAR

- 1 Buhârî, "Kefâle", 4; "Menâkıbü'l-Ensâr", 45.
- 2 Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 8.
- 3 Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 8.

sine göndererek Kur'ân öğretimiyle meşgul olmalarını istemiştir. Kuşkusuz başka sahabiler de Kur'ân öğretiminde rol almışlarsa da onların çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırdıklarını görüyoruz.

Sonuç

İslâm dininin temel metni olan Kur'ân-ı Kerim, tarih boyunca önemini muhafaza etmiş ve öğretilmesine ihtimam gösterilmiştir. Allah'ın Elçisi (s.a.v.) döneminde Kur'ân'ın merkezi yeri sonraki uygulamalarının temelini oluşturmuştur.

Hz. Peygamber dönemi Kur'ân öğretimi faaliyetlerinin Mekke'de başladığı, ancak Medine döneminde bu alandaki faaliyetlerin önemli gelişmeler kaydettiği müşahade edilmektedir. Nitekim Medine'de inşa edilen Mescid-i Nebevî, diğer faaliyetlerin yanı sıra Kur'ân öğretiminin merkezi olmuştur. Suffe ise daha yoğun eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü bir yer olarak dikkat çekmektedir.

Hz. Peygamber'in sosyal ilişkilerinde ve ibadet hayatında farklı zeminleri Kur'ân öğretiminin bir parçası olarak değerlendirdiğini söylemek yanlış olmaz. Namazlarından, hitabelerine, sohbetlerinden diplomatik ilişkilerine kadar birçok faaliyeti Kur'ân öğretiminin zemini olarak dikkat çekmektedir. ■

- 4 Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 8.
- 5 Buhârî, "Fedâilü'l-Kur'ân", 8.

KUR'AN ÖĞRETİMİ VE AHLÂK

Prof. Dr. Muhammet Şevki AYDIN
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Meşhur hadis-i şerifle söze başlamak istiyorum: “Sizin en hayırlınız Kur’an’ı öğrenen ve öğretenidir.”¹ Bir diğer rivayet ise şöyle: “Sizin en erdemlileriniz, Kur’an’ı öğrenen ve öğretenlerdir.”² Bu hadisleri doğru anlamamız, “Kur’an’ı öğrenme ve öğretme” kavram(lar)ının içeriğini nasıl doldurduğumuza bağlıdır.

“Kur’an öğrenme” kavramı, Kur’an’ı yüzüne okumayı öğrenme, ayet ve sûrelerini ezberleme (kısmen veya tam hâfızlık) ve anlamını kavrama şeklinde üç boyutlu çalışmayı kapsamaktadır. Doğal olarak “Kur’an öğretme” de, bu üç boyutta öğretmeyi ifade etmektedir. Hz. Peygamber’in Kur’an öğretimi incelendiğinde, yüzüne okuma ve ezberlemenin, “Kur’an öğrenme”nin içinde

olmakla birlikte giriş niteliğinde oldukları anlaşılmaktadır. Yüzüne okuma ve ezberleme, işin en kolay boyutudur. Zira bunlar, belli bir süre içinde gerçekleştirilip bitirilecek işlerdir. Asıl önemlisi, Kur’an’ın manasını anlamak, insanlığa getirdiği mesajı kavramaktır. İnsanın hayatını biçimlendirmesine Kur’an’ın kılavuzluk etmesi, anlaşılmasına bağlıdır. Bu ise, “Kur’an öğrenme”nin en zor kısmıdır. Kur’an’ın mesajını anlamaya yönelik öğrenme, bitmek tükenmek bilmeyen ve mümin bireyin ömrü boyunca sürdüreceği bir yükümlülüktür. Bu boyutuyla Kur’an öğretimi, her tür ve her düzeydeki İslamî eğitim ve öğretimi kapsamaktadır.

Hadis-i şeriflerin dile getirdiği gerçeği şöyle özetleyebiliriz: Her hâlükârda Kur’an öğrenen mümin, hayırlı bir iş yapan; hayırlı/iyi bir insandır. Çünkü erdemli bir insan olmak için çalışmaktadır. Kur’an öğreten de, hayırlı/iyi bir insandır; çünkü hayrı, iyiliği, ahlakî erdemleri öğretmektedir. Gerçekte “Kur’an öğrenmek ve öğretmek”, iman temeline dayalı Kur’an ahlakını öğrenmek ve öğretmek demektir.

Hz. Peygamber’in yürüttüğü eğitim, tamamen bir Kur’an eğitimi idi. Kur’an’ı öğreterek insanların hakkın/hakikatın ne olduğunu kavramalarına, hayatı ve varlığı doğru anlamlandırmalarına kılavuzluk ediyordu. Kur’an’ın mesajını öğrenenler, hayatlarına anlam katacak içeriği kazanıyorlardı. Kur’an’ı anladığı oranda herkes, hayatını değiştiriyor, güzelleştiriyor, yaşanmaya değer kılıyordu. Kur’an merkezli bu eğitim, bireyin İslam dininin ilkelerini kendi içinde hissetmesine, düşünmesine, yaşamasına ve bütün bunları davranışlarına yansıtan erdemli bir insan olmasına yol

“Her hâlükârda Kur’an öğrenen mümin, hayırlı bir iş yapan; hayırlı/iyi bir insandır. Çünkü erdemli bir insan olmak için çalışmaktadır. Kur’an öğreten de, hayırlı/iyi bir insandır; çünkü hayrı, iyiliği, ahlakî erdemleri öğretmektedir.”

Hz. Peygamber, bu amacını Kur’an öğreterek gerçekleştirdi. Hz. Peygamber’in sahip olduğu örnek ahlâk⁷, ashâbına sirayet ediyordu. Hz. Peygamber’in oluşturduğu öyle bir manyetik alan vardı ki, oraya giren şu veya bu ölçüde ahlâken olumlu etkileniyordu. Ahlakî Kur’an olduğu gibi, eğittiği insanların ahlâklarının da Kur’anîleşmesine rehberlik ediyordu. Bu eğitim sürecini o, Kur’an’ın ruhuyla çelişerek, çatışarak değil, ona uygun biçimde yönetti. Kur’an ahlakını, hem sözüyle hem de özüyle öğretti.

Hz. Peygamber’in güzel ahlakıyla sevilmesi, öğretiminin ve öğrettiklerinin sevilmesini sağlıyor; onu sevenler, onunla ilgili olanları da sever hâle geliyorlardı. Bu sevgi, onlara ilginin içtenliğini ve sürekliliğini sağlıyordu.

Her konuda olduğu gibi Kur’an öğretiminde de Hz. Peygamber’i örnek edinmekle yükümlüyüz. Her şey-

açıyordu. Bu Kur’an’ın mesajının iyi analiz edilerek anlaşılması üzerinden gerçekleştiriliyordu. Kur’an’ı kendilerine “hayat veren” kitap olarak³ algılayan ashâb, Hz. Peygamber’den birkaç ayet öğreniyor; onların anlamlarını iyice kavrayıp hayatlarına yansıtıktan sonra, yine birkaç ayet daha alıyorlardı. Ashâbın Kur’an’la amel etme titizliğini Hz. Ömer’in şu sözü çarpıcı bir dille anlatmaktadır: “Sizi Kur’an okuyan yanıltmasın, o ancak dilimizden çıkan sözdür, fakat onunla kim amel ediyor ona dikkat edin!”⁴ Kur’an’la amel edebilmek için anlamak gerekir: “Bu, ayetlerini inceden inceye düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübarek bir kitaptır.”⁵

“Ahlakî güzellikleri tamamlamak için gönderildiğini”⁶ belirten

den önce, “Kur’an’ın lafızlarını okumayı öğrenme” ve onları ezberlemenin, Kur’an’ı öğrenmeye girişten ibaret olduğunu kavramamız gerekiyor. Kur’an’ı yüzüne okumayı öğrenen ve onu ezberleyen mümin bireyin, bundan sonra Kur’an’ın anlamını öğrenmeye can atar hâle gelmesi beklenir. O, Kur’an’ı yüzüne ve ezbere okumaktan zevk aldığı gibi, anlamını öğrenmekten daha çok zevk alabilmelidir. Kur’an öğretimimiz, öncelikle bu bilinci bireye kazandırmayı amaç edinmek durumundadır. Kur’an öğretimi sevdirmeden bu gerçekleştirilemez.

Kur’an okumayı ve ezberlemeyi (hâfızlığı) sevdirmeye ve ilgi çekici hâle getirme konusunda öğreticinin ahlâkî donanımıyla Hz. Peygamber’i iyi örnek edinmiş olup öğrenciyle oldukça mutlu edici bir iletişim içinde olması öncelikli öneme sahiptir. Eğitim ahlâkıyla göz dolduran Kur’an öğreticisinin, tam bir samimiyet ve şeffaflık içinde sergileyeceği ahlâkî duruş, ister istemez öğrenciyi etkileyecektir. O, iyi bir ahlâk örneği olarak incelik, merhamet, şefkat, zarafet, kurallı yaşama, hak hukuk gözetme, insana saygı duyma, temiz olma, yapılan söylememe, sözünde durma, vefa, iffet, hayâ, sevgi, dürüstlük, öz ve söz bütünlüğü/şeffaflık, hoşgörü, çalış-

kanlık... gibi Kur’an’ın öngördüğü ahlâkî değerleri öğrencisine günlük hayatın doğal seyri içinde ve ikili ilişkileri çerçevesinde kendiliğinden kazandırabilecektir. Onun için, Kur’an’ın ruhuyla barışık biçimde Kur’an’ı yüzüne okumayı öğretme ve onu ezberletme süreci bile, öğrencinin Kur’an kökenli ahlâkî değerleri fark etmesini ve bu sayede ahlâken değişip gelişmesini sağlayacaktır. Bu çerçevede klasik eğitim kitaplarımızın, öğretmenin diğer niteliklerinden önce ahlâkî olgunluğa sahip olmasını öne çıkarmaları, çok anlamlıdır.⁸ Kur’an öğreticisinin, öğrenciyle arasında güçlü bir sevgi bağı oluşturması, yürüttüğü öğretim etkinliğinin de sevilmesine yol açacaktır. Sevgi, içten ilgiyi; o da başarıyı doğuracaktır. Bu ruh hâli, öğrencinin Kur’an’la içtenlikle ilgilenmesini, onunla ilgilenmekten haz duymasını ve bu ilgiye süreklilik kazandırmasını, dolayısıyla Kur’an ahlâkıyla donanmasını sağlayacaktır. Şiddetin, hakaretin, insana saygısızlığın, korkunun, baskının, dayatmanın, tehdidin, zorlamanın ve benzeri kabalıkların gölgesinde yürütülen Kur’an öğretimi ise, tam aksine öğrenciyi hem öğreticiden ve ilgili kurumdan hem de onun ve kurumun şahsında Kur’an öğretiminden ve Kur’an’dan, Kur’an’ın mesajından soğutur, nefret ettirir, uzaklaştırır.

Hat: Halil Kasım

Kur’an öğretiminde olumsuz tutum ve davranışlardan kaçınabilmek için mutlaka yapılması gereken işlerden biri, öğretimi kolaylaştırmak, çekici hâle getirmektir. Peygamber Efendimiz’in, “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Sev(in)diriniz, nefret ettirmeyiniz.”⁹ hadis-i şerifini özellikle bu konuda düstur edinmek zorundayız. Bunu başarmak için de, tedavülden kalkmış, günümüz insanının ihtiyaç ve beklentilerini karşılamayan öğretim anlayış ve uygulamalarını bırakıp yeni eğitim yaklaşımını, yöntem ve tekniklerini işe koşmamız şarttır. Kur’an’ı yüzüne okumayı, bir-iki haftada öğretmek mümkün iken aylarca zaman ayırıyor ve de öğretmiyorsak, çok daha kısa sürede hâfız olmak varken “en az üç yıl gerekir” şartlanmışlığı içindeyse ve niteliği de tartışılıyorsa, bu bizim günümüz Kur’an öğretimini beceremediğimizi gösterir.

Eğer bir öğrenci başladığı Kur’an öğrenme işini sürdürmeyip ayrılıyorsa, Kur’an okumayı öğrenen veya hâfızlık yapan bir öğrenci artık Kur’an’la ilgilen(e)miyorsa veya zorakî ilgileniyorsa ve bunun sonucunda öğrendiklerini/hâfızlığını geliştirmek yerine olanı da unutuyorsa yahut “Artık bana din eğitiminden söz etmeyin” deyip din eğitimi yapan kurumlardan uzak duruyorsa, dinden ve Kur’an’dan soğumuşsa, Kur’an ahlâkından yoksunsa vs. bütün bu olumsuzlukların sorumlusu olarak o çocuk veya genci yargılamak yerine öncelikle o öğretimi yapan Kur’an (din) öğreticisinin ve ilgili kurumun kendini sorgulaması, öz eleştiri yapması gerekir. Kur’an’ın ruhuyla çelişen bir Kur’an (din) öğretimi, asla Kur’an’ı sevdiremez, ona ilgi uyandıramaz, onun öngördüğü ahlâkî üretmez. Kendimize soralım: Kur’an (din) öğretimimizin ürünü nedir?

KAYNAKÇA

- Büyükcınar, Ahmet Muhtar, Hayatım İbret Aynası, İstanbul 2002.
- Hatipoğlu, Mehmed Said, “Alim, Siyaset ve Ahlâk”, İslamiyat, Ankara 2003.
- İbn Cemaa, Bedruddin el-Kinanî, İslam Geleneğinde Öğretmen ve Öğrenci, çev. M. Şevki Aydın, Marifet Yay., İstanbul 1998.

DİPNOTLAR

- 1 Buhari, “Fedailü’l-Kur’an”, 21.
- 2 Buhari, “Fedailü’l-Kur’an”, 21.
- 3 Enfal, 8/24.
- 4 İlelu Ahmed b. Hanbel, 2/r.1795’den nakleden, Hatipoğlu, 2003: 8
- 5 Sad, 38/29

“Hz. Peygamber’in sahip olduğu örnek ahlâk, ashâbına sirayet ediyordu. Hz. Peygamber’in oluşturduğu öyle bir man-yetik alan vardı ki, oraya giren şu veya bu ölçüde ahlâken olumlu etkileniyordu. Ahlâkı Kur’an olduğu gibi, eğittiği insanların ahlâklarının da Kur’anîleşmesine rehberlik ediyordu. Bu eğitim sürecini o, Kur’an’ın ruhuyla çelişerek, çatışarak değil, ona uygun biçimde yönetti. Kur’an ahlâkını, hem sözüyle hem de özüyle öğretti.”

Kur’an (din) öğretimi geleneğimize ilişkin hatıralarda Kur’an (din) öğretiminin, korkuyla, baskıyla, tehditle, dayakla, hakaretle, sindirmekle birlikte anılması çok acı vericidir.

Resûl-i Ekrem’in öğretimini, eğitim ahlâkını bütün yönleriyle çok iyi analiz ederek anlam(landırım)amız ve bu çağla irtibat kurarak, bugünün insanıyla ilişkiler kurarak onu çağımıza getirecek biçimde güncellememiz gerekiyor. Bu güncelleme adına genelde beşerî bilimlerin ve özelde eğitim bilimlerinin verilerinden yararlanarak çağımız çocuğunun/gencinin/yetişkininin ihtiyaç ve beklentilerini en tatmin edici biçimde karşılayacak yepyeni bir Kur’an (din) eğitimi anlayışını/paradigmasını üretip ona göre eğitim faaliyetlerini yürütmek zorundayız. Kur’an öğretenlerin, kendilerini bu doğrultuda yeni bilgi ve becerilerle donatmaları gerekmektedir. ■

- 6 Muvatta’, Husnu’l-Huluk, 8.
- 7 Kalem, 68/4.
- 8 Bkz. İbn Cemaa, 1998.
- 9 Buhari, “Cihad”, 164.

Süleymaniye Dârü'l-kurrâsi, 1961

DÂRÜ'L-KURRÂ VE EVLIYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂME'SİNDE DÂRÜ'L-KURRÂLAR

Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

“Yer, mekân, ev” gibi anlamlara gelen “dâr” ile “okuyan” anlamındaki “kârî” kelimesinin çoğulu olan “kurrâ” kelimelerinden meydana gelen dârü'l-kurrâ, Kur'an-ı Kerim'in eğitiminin verildiği, ya tamamının ezberletilmek suretiyle öğretildiği veya bir bölümünün ezberletildiği eğitim ihtisas medreselerinin adıdır. Bu kavram Kur'an-ı Kerim'in doğru okunması diye bilinen kıraatinin farklı rivayetler ışığında usulünce talim ettirildiği, öğretildiği mektepler için kullanılmıştır. Bu ismin, Hz. Peygamber'in Medine döneminde ağırlıklı olmak üzere ilk dönemlerden itibaren Kur'an eğitiminin verildiği meşitler dışında, Kur'an okunan ve öğretilen yerler için kullanılmaya başlandığı bilinmektedir.¹ İslam fetihlerinin gerçekleşmesinden kısa süre sonra fethedilen pek çok merkezde Kur'an-ı Kerim dersleri önceleri sahabe tarafından ve onları takiben tabiîn ve sonrasında gelenlerle birlikte devam ettirilmiştir. Çoğunlukla meşitte veya meşide bitişik bir mekânda verilen derslerde Kur'an-ı Kerim'i kıraat/okuyuş tercihleri öğretilmiştir. Yine Kur'an-ı Kerim'in

Arapçanın değişik lehçeleriyle okunmaya başlanması nedeniyle kıraat-i seb'a ortaya çıkmıştır. Kıraat adıyla bilinen Kur'an-ı Kerim'i farklı okuma tercihleri/biçimleri daha sonra dârü'l-kurrâlarda okutulan derslerin başlıcası olmuştur.

Eğitim ve öğretimin devam ettiği Medine dışında, fethedilen ve yeni kurulan şehir merkezlerinde ashâbın kıraatte yetenekli olanları orada yaşayanlara ve ilim taliplerine Kur'an-ı Kerim'in nasıl okunması gerektiğine dair dersler vermişlerdir.² Meşhur Endülüs'lü seyyah İbn Cübeyr, seyahatnâmesinde Şam'da gün boyu devam eden Kur'an dersleri hakkında detaylı bilgiler vermektedir; öyle ki sabah namazından sonra başlayan kıraat dersleri, ikindiden sonra “Kevseriyye” adı verilen, kendilerine “Kevseri” denilen ve Kur'an-ı Kerim'i ezberlemekte, öğrenmekte zorluk çeken yüzlerce kişiye Kevser suresinden itibaren namaz surelerinin de tâlim ettirildiği derslerle devam edilirdi.³ Camiler dışında yüksek seviyede Kur'an öğretimi için kurulan ilk

müstakil medreselere Şam'da dârü'l-Kur'an denilmişse de daha sonraki benzer yerlere ağırlıklı olarak dârü'l-kurrâ denilmeye başlanmıştır.⁴

Selçuklular, kıraat ilminin öğretildiği medreseleri genellikle “dârü'l-huffâz” şeklinde adlandırmışlardır.⁵ Bu adlandırma kısmen Osmanlılar döneminde de “hâfız yetiştirilen yerler” anlamında görülmektedir. Ancak Osmanlılar Kur'an ihtisas medreselerine, Evliya Çelebi'nin, selâtin, vüzerâ ve diğer ileri gelenlerin camilerinin her birinde bir dârü'l-kurrâ olduğunu söylemesinden⁶ de anlaşılacağı gibi, genellikle “dârü'l-kurrâ” demişlerdir. Dârü'l-kurrâların bir çeşidi de türbelerde yer alan dârü'l-kurrâlardır.⁷ Devlet adamlarından bazıları vefatlarından sonra defin oldukları türbelerinde Kur'an okunması ve öğretilmesi için vasiyette bulunmuş ve bunun için vakfiyeler düzenlemişlerdir. Osmanlı devletinin hâkim olduğu toprakların her tarafında çok sayıda camilere bağlı ve müstakil dârü'l-kurrâlar var olmuştur. Ancak bu yapıların çok az bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir.

1. Dârü'l-Kurrâ'larda Eğitim

Osmanlı eğitim ve öğretim sistemi içerisinde yer alan ve üç bölümden (dârü'l-hadis, tıp medreseleri ve dârü'l-kurrâlar) oluşan ihtisas medreselerinden biri de dârü'l-kurrâlardır.⁸ Osmanlılar'dan önce olduğu gibi, Osmanlılar'da da kârilere ve genellikle cami hiz-

“Dârü'l-kurrâ, Kur'an-ı Kerim'in eğitiminin verildiği, ya tamamının ezberletilmek suretiyle öğretildiği veya bir bölümünün ezberletildiği eğitim ihtisas medreselerinin adıdır. Bu kavram Kur'an-ı Kerim'in doğru okunması diye bilinen kıraatinin farklı rivayetler ışığında usulünce talim ettirildiği, öğretildiği mektepler için kullanılmıştır.”

metlileri bu müesseselerden yetişirlerdi. Sıbyan mektebini bitiren veya o seviyede özel eğitim almış olan bir talebe, daha ilerisini okumak istediğinde önce aşağı seviyede bir dârü'l-kurrâyâ girer ve orada hıfzı tamamladıktan sonra yüksek seviyelerdeki dârü'l-kurrâlara devam ederek kıraat ve harflerin mahreçleri ilmini öğrenirdi.⁹

2. Eğitim Metotları ve Program İçerikleri

Ezberlettirmek istenilen Kur'an-ı Kerim'in ve öğretilmek istenilen kıraat ilimlerin hususiyetleri bakımından dârü'l-kurrâlarda sık tekrar ve tatbikata dayanan bir öğretim programı takip edilirdi. Dârü'l-kurrâ mezunlarının imamet ve müezzinlik gibi cami hizmetleri yapacakları da göz önüne alınarak, itikat ve amel

“ Dârü'l-kurrâların başında bulunan ve bir başöğretmen konumunda olan şeyhü'l-kurrâ, yalnızca kıraat talimi yaptırmakla değil, ayrıca bazı kitapları okutmakla da mükelleftir. Ders kitabı olarak en çok kullanılan iki kaynak, Şemseddin el-Cezerî ve Ebu Muhammed Şâtîbî tarafından kaleme alınan kıraat ilmiyle ilgili eserlerdir. ”

edebiyede mahir okutma, usûl-i tedrişe çok aşına, tecvidci, tecvidde yekta, talebeyi okutup faidelen-dirir. Hâfız-ı Kur'an-ı Mecîd, kıraatde sâhib-itkân, eimme-i kıraatin akvâl ve rivayâtın zabtetmiş, ekâbir-i kurrâdan gelen rivayet üzere kıraat ve edâda mahir, mütevâtir rivâyâtı haber-i âhâddan, meşhuru şâzdan temyîz, hafi ile müdgam, murakkak ile müfehham, ihtilas ile itmam, revm ile işmam arasını tefrîk ve temyîz eder, hurûfun mehâric ve sıfatına vâkıf, kıraate ve kıraatin nüktelerine müteallik ulûma aşına...¹¹

Dârü'l-kurrâların başında bulunan ve bir başöğretmen konumunda olan şeyhü'l-kurrâ, yalnızca kıraat talimi yaptırmakla değil, ayrıca bazı kitapları okutmakla da mükelleftir. Klasik Osmanlı asırlarında dârü'l-kurrâ medreselerinde ders kitabı olarak en çok kullanılan iki kaynak, Şemseddin el-Cezerî ve Ebu Muhammed Şâtîbî tarafından kaleme alınan kıraat ilmiyle ilgili eserlerdir.¹²

Dârü'l-kurrâda eğitim alan on hâfız, haftada dört günden az olmamak şartıyla derse gelmek zorundadırlar, sadece kıraat talim etmekle kalmayıp İmam Şâtîbî ve Cezerî şerhi olmak üzere konu çerçevesinde ilgili farklı kitaplardan dersler kendilerine okutulurdu. Bir günü tatil ve istirahatle geçirir, geri kalan iki günde de camide halkın Kur'an okumayı öğrenmesine katkı sunarlardı.¹³ Özellikle dârü'l-kurrâ öğrencilerinin yardımıyla halkın tecvid bilgisi konusunda eksikleri de giderilmiş olurdu. Bu arada fırsat oldukça cami görevlileri arasında yer alan Kur'an kâriyelerinin de kıraatlerini tashih/ilerletme noktasında yardımcı olurlardı.

ile ilgili yeterli ilm-i hâl bilgilerini diğer medreselerde takip edilen usullerle öğrenmiş olmaları gerekirdi.¹⁰

Ana gövdeye bağlı olarak işleyen bu medreselerin program içerikleri yeterince bilinmemekle birlikte; kuruluş amaçları göz önüne alındığında, bu kurumların kıraat, tecvid ve yardımcı tefsir ilimleri üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir.

Dârü'l-Kurrâ'larda Görev Yapanlar ve Öğrenciler

Kur'an eğitiminin verildiği bu müessesede öğrencilerin hıfzını ikmal etmiş ve farklı vecih ve usullerde kıraat/okuyuşa sahip olmak için ek eğitim almaları gerekmektedir. Bu eğitimi onlara verecek kişi de şeyhü'l-kurrâ denilen bir müderristir.

Nurbanu Atik Valide Sultan'ın yaptırmış olduğu cami ve müstemilatına dair vakfiyede Şeyhü'l-Kurrâ'nın vasıfları şöyle belirtilmektedir.

“Bu şeyhü'l-kurrâ ulûm-i arabîye vâkıf, fûnûn-ı

2. Evliya Çelebi Seyahatname'sinde Dârü'l-Kurrâlar :

Gezip gördüğü yerlerdeki dârü'l-kurrâların hem nitelikleri hem de nicelikleri hakkında çok değerli bilgiler veren Evliya Çelebi, kendi asrında (17. yy.) oldukça fazla sayıda dârü'l-kurrâ bulunduğu ve bu dârü'l-kurrâların büyük bir kısmının, oralarda öğrenilen ilimlerle ilişkili olması bakımından, daha çok selâtin, vüzerâ, ayân ve eşraf camileri çevresinde tesis edildiğinden söz etmektedir.

Evliya Çelebi, İstanbul'da bulunan bütün büyük camilerin bünyesinde birer dârü'l-kurrâ yer aldığını; bunların yanında müstakil binalardan oluşan dârü'l-kurrâların da mevcut olduğunu ve yaşadığı dönemde İstanbul'da büyük bir kısmı buralardan yetişmiş 3000'i kadın olmak üzere 9000 hâfız bulunduğunu belirtir. Bu dârü'l-kurrâlar içinde en önemlisi Süleyman Han Dârü'l-kurrâsı'dır: “Evvelâ ne kadar câmi'-i selâtin ve câmi'-i vüzerâ ve gayrı a'yân-ı kibâr câmi'leri var ise her birinde birer dârü'l-kurrâ mukarrerdir. Ammâ mahsûsen dâr-ı kurrâ olmak için Dârü'l-kurrâ-yı Süleymân Hân cümleden mükellef kubbe-i azîmdir.”¹⁴ Evliya Çelebi, İstanbul'dan sonra seyahatlerini devam ettirdiği ve Anadolu illerinden olan Bursa'da üç tane cami bulunmasına karşın, halkın çoğunluğunun “Urum” olması nedeniyle burada çok fazla sayıda dârü'l-kurrâ olmadığını belirtmektedir.¹⁵ Ancak Osmanlılar'ın ilk dârü'l-kurrâsı olarak bilinen Yıldırım Bayezid Dârü'l-kurrâsı ise Bursa Ulu Cami'de kurulmuştur.¹⁶

Evliya Çelebi, Amasya'da dokuz tane dârü'l-kurrâ bulunduğunu ve bunlardan sadece biri olan Sultan Bayezid Dârü'l-kurrâsı'nda, aralarında kıraat-i seb'a, kıraat-i aşere ve takribi bilenlerin de mevcut olduğu, 300'den fazla hâfızın bulunduğunu belirtmektedir.¹⁷

Yine Evliya Çelebi, Edirne şehri hakkında bilgi verirken, burada çeşitli seviyelerde kıraat dersleri gösterilen on dört adet dârü'l-kurrâ bulunduğunu şöyle aktarır: “Evvelâ on dört aded selâtin câmi'lerinde birer dersi'âm-ı şeyhu'l-kurrâ-i Hazret-i Kur'an mukarrerdir kim ilm-i hıfz u ilm-i İbn Kesîr ü Seb'a ü Aşere ve ilm-i takrîb görülp Kitâb-ı Cezerî ve Kitâb-ı

Şâtîbiyye ebyâtları tilâvet olunup me'hazlarıyla ve kârileriyle kırâet-i Ebû Amr-u Hafs, Verşî-ü Bezzi, Kâhîn ve Zekvân-u Dürri kırâetleri görülür. Hamele-i Kur'an'ı çokdur ammâ hâfız-ı Kur'an'ı yokdur.”¹⁸

Dârü'l-kurrâlar hakkında bilgi verirken sadece sayısal verilerle yetinmeyip; toplumsal bazı gözlemlerde de bulunan Evliya Çelebi'ye göre, dokuz adet dârü'l-kurrânın bulunduğu Manisa'da, halkın Kur'an öğrenmeye ve ezberlemeye büyük bir ilgisi vardır. Burada büyükküçük, kadın-erkek 3000 hâfız bulunmakta ve halk da bunlarla övünmektedirler; ancak bunlar “Türklerin yaşadığı yerler olduğundan harflerin mahrecine pek riayet edemezler. Halk Kur'an'ın yanında ve daha ziyade Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'nin “Muhammediye” isimli manzum eserini ezberlemeyi tercih etmişlerdir:

“Ve tokuz dârü'l-kurrâ var. Her birinde yüzer, yüz ellîşer hâfız hamele-i Kur'an talebeler kırâat-i Hafs ve İbn Kesîr ve Seb'a ve Aşere ve Takrîb kırâatları tilâvet olunur. Ammâ Türkistân olmağile mahâric-i hurûfa ri'ayet edemezler. Ammâ âb [u] hevâsının te'sîrinden halkı ve sibyanı gâyet tîz-fehm necîb ü reşîd olduklarından “Üç bin âdem ricâl, sibyan, nisvândan hâfız-ı Kur'an vardır” deyü a'yân-ı şehir fahirlenirler. Ve hakikatü'l-hâl tîz-fehm olduklarından Gelibolulu Yazıcızâde Mehmed Efendi te'lifi manzûm Muhammediyye kitâbını niçe bin âdem hıfz etmişlerdir.”¹⁹

Evliya Çelebi, Tokat'ta hayır sahipleri tarafından yaptırılan birkaç dârü'l-kurrâ olduğundan bahseder. Halkı gayet zeki olan Tokat şehrinde de, halkın çoğu Ahmed Bican'ın “Envârü'l-Âşîkîn”i ve Yazıcıoğlu Mehmed'in “Muhammediye” isimli eserini ezberler ve hıfzen okurlardı.²⁰ Gelibolu halkı da böyledir.²¹

Evliya Çelebi, Manisa halkında olduğu gibi, Kayseri halkının da ilk zamanlar Kur'an'ı hakkını vererek okuyamadıklarını, ancak kendi zamanında her cami-de Hafs kıraati üzere Kur'an tilaveti yapıldığını kaydetmiştir:

“Ev'âl-i kadîmede ehl-i beled Hazret-i Kur'an'a ri'ayet edüp mahâric-i hurûfiyle kemâ hüve hakku-

hu icrâ edemezlerdi, ammâ ilâ hâze'l-ân her câmi'de kırâat-ı Hafs üzre Kur'an-ı azîm tilâvet olunur.”²²

Evliya Çelebi'nin kayıtlarına göre, Diyarbakır'da yer alan camilerin her birinde şeyhülkurrâlar vasıtasıyla tecvid ve hâfızlık dersleri verilirdi. Ancak buralarda Arabistan'daki kadar çok sayıda Kur'an hâfızı bulunmamaktadır. Zaten halk da buna çok fazla önem vermez ve “İlm-i hıfza mukayyed olan fâzıl olamaz.” derlerdi. Bunun yanında tecvid ilmine ve harflerin mahrecine dikkat ederlerdi. İlimde ilerlemek amacıyla İbn-i Kesir kıraati, kıraat-i seb'a ve aşere öğrenir ve okurlardı.²³

Müslümanların az olduğu bazı Balkan şehirlerinde büyük vakfiyeli dârü'l-kurrâlar yerine ulu camilerde birer şeyhül-kurrâ vardır ve bu sayede Kur'an tilaveti ve öğrenimi yapılmaktadır. Bunlardan biri olan Saraybosna'da toplam sekiz yerde Kur'an hıfzedilir ve kıraat-i seb'a üzere okunur; ancak hâfızların sayısı azdır. Özellikle ileri seviyede ve büyük vakfı bulunan dârü'l-kurrâları yoktur; yalnızca ulu camilerde şeyhül-kurrâlar bulunmaktadır.²⁴

Evliya Çelebi, Üsküp'te camilerin bünyesinde yer alan dârü'l-kurrâ sayısının dokuz olduğunu belirtmekle birlikte; Üsküp halkının hâfızlık yapmakta mahir olmadıklarını “Hıfza candan mukayyet değildir.” diye tabir etmektedir.²⁵

İranda, Tebriz'de yirmi adet dârü'l-kurrâ olduğundan bahseden müellif, buna rağmen halkın Kur'an-ı

Kerim'i hakkını vererek okuyamadıklarını ve bildikleri gibi “galat üzere” tilavet ettiklerini ve pek çok ayeti eksik hıfzettiklerini belirtmektedir:

“Cümle yigirmi dârü'l-kurrâları vardır. Ammâ bi-emrillah Acem diyârına Kur'an-ı azîmi kemâ hüve hakkahu tecvîd ile okumak verilmemiştir. Ekseriyyâ galat tilâvet ederler. Kelâm-ı izzetlerinde niçe âyet nakısdır.”²⁶

Arabistan yarımadasını, Haremeyn'i de gezen müellif, Medine'de yedi, Mekke'de kırk yerde dârü'l-kurrâ olduğundan ve buralarda çeşitli seviyelerde kıraat okunduğundan söz etmektedir: “Kırk yerde dâr-ı kurrâ vardır. Kırâat-i Hafs ve kırâat-i Ebû Amr ve kırâat-i İbn Kesîr ve kırâat-i Seb'a ve kırâat-i Aşere ve kırâat-i Takrîb kırâat olunup şeyh-i kurrâlarına ve bevvâbân talebelerine vazîfe-i mu'ayyeneleri ve cerâyeye ve lahmiyyeleri vâsıdır.”²⁷

Evliya Çelebi, son gezip gördüğü yer olan Mısır'da, Kahire'de üç yüz yetmiş adet dârü'l-kurrâ bulunduğunu kaydetmektedir. Her bir camiye birer şeyhül-kurrâ tayin edildiğinden, sonraları bunların hepsi birer dârü'l-kurrâyâ dönüşmüştür.²⁸ Bu şeyhül-kurrâlar öğrencilerine Kur'an'ı hakkını vererek, tecvide ve harflerin mahreçlerine uygun bir şekilde okumalarını Kitabı Cezerî'den beyitler okumak suretiyle öğütlerdi:

Ve'l-ahzü bi't-tecvîdi hatmün lâzımı,
Men lem yücevvidi'l-Kur'âna âsimü.
İz vâcibün aleyhim muhattemü,
Kableş-şurû'ı evvelen en ya'lemü.²⁹

Zira Mısır'daki kâriker okuyuşlarında daha çok ufak tefek ve manayı bozmayan hatalar yapmalarıyla meşhurdur:

“Ammâ Mısır'da çok lahn-ı celî ve lahn-ı hafî ederler, ekseriyyâ hurûfları teshîl ve terkîk-i imâle ile icrâ ederler. Ve Mısır'ın cümle hamele-i Kur'an ulemâsı gâyet mu'teberdir.”³⁰ ■

BÖLGE	DÂRÜ'L-KURRÂLAR
İstanbul'daki Dârü'l-Kurrâlar	<ul style="list-style-type: none"> - Süleyman Hân Dârü'l-Kurrâsı - Sa'deddin Hasan Dârü'l-Kurrâsı - Hüsrev Kethudâ Dârü'l-Kurrâsı - Sa'dî Çelebi Dârü'l-Kurrâsı - Mehmed Paşa Dârü'l-Kurrâsı - İmamzâde Dârü'l-Kurrâsı - Müftizâde Dârü'l-Kurrâsı - Bosnalı Mehmed Paşa Dârü'l-Kurrâsı - Üsküdar Vâlide Dârü'l-Kurrâsı - İsmehân Sultân Dârü'l-Kurrâsı - Şemsi Paşa Dârü'l-Kurrâsı - Hacı Paşa Dârü'l-Kurrâsı - Hayreddin Paşa Dârü'l-Kurrâsı
Anadolu'daki Dârü'l-Kurrâlar	<ul style="list-style-type: none"> - Orta Hisar Dârü'l-Kurrâsı (Trabzon) - Hatuniyye Dârü'l-Kurrâsı (Trabzon) - İskender Paşa Dârü'l-Kurrâsı (Trabzon) - Bâyezid Hân Dârü'l-Kurrâsı (Amasya) - Sultân Murâd-ı Sâni Dârü'l-Kurrâsı (Merzifon) - Sultân Alâeddin Dârü'l-Kurrâsı (Sinop) - Ulu Cami Dârü'l-Kurrâsı (Tokat) - Ulu Cami Dârü'l-Kurrâsı (Van) - Hüsrev Paşa Dârü'l-Kurrâsı (Van) - Lala Paşa Dârü'l-Kurrâsı (Manisa) - Selim Hân-ı Sâni Dârü'l-Kurrâsı (Tire) - Manisa'da dokuz adet dârü'l-kurrâ vardır. - Konya'da on bir adet dârü'l-kurrâ vardır. - Antakya'da üç adet dârü'l-kurrâ vardır. - Urfa'da üç adet dârü'l-kurrâ vardır. - Gelibolu'da dokuz adet dârü'l-kurrâ vardır.
Balkanlar'daki Dârü'l-Kurrâlar	<ul style="list-style-type: none"> - İbrahim Paşa Dârü'l-Kurrâsı (Hezargrad) - Ali Paşa Dârü'l-Kurrâsı (Zağra) - Şehâbeddin Paşa Dârü'l-Kurrâsı (Filibe) - Mahmud Paşa Dârü'l-Kurrâsı (Sofya) - Ekmekçizâde Ahmed Paşa Dârü'l-Kurrâsı (Edirne) - Hüsâm Paşa Camii Dârü'l-Kurrâsı (Üsküp) - Bâyezid Hân Dârü'l-Kurrâsı (Hersek) - Dârü'l-Kurrâ Camii (Tirnovi) - Koca Arslan Paşa Camii Dârü'l-Kurrâsı (Yanya) - Hünkâr Camii Dârü'l-Kurrâsı (Yanya) - İlyas Efendi Dârü'l-Kurrâsı (Yanya) - Saraybosna'da sekiz adet dârü'l-kurrâ vardır. - Üsküp'te dokuz adet dârü'l-kurrâ vardır.

BÖLGE	DÂRÜ'L-KURRÂLAR
İrak'taki Dârü'l-Kurrâlar	- Ciğalzâde Dârü'l-Kurrâsı (Bağdad) - İmam-ı Âzam Dârü'l-Kurrâsı (Bağdad)
İran'daki Dârü'l-Kurrâlar	- Tebriz'de dokuz adet dârü'l-kurrâ bulunmaktadır.
Mısır'daki Dârü'l-Kurrâlar	- Ezher Camii Dârü'l-Kurrâsı - Kahire'de üç yüz yetmiş adet dârü'l-kurrâ vardır.
Arap Yarımadası'ndaki Dârü'l-Kurrâlar	- Medine'de yedi adet dârü'l-kurrâ vardır. - Mekke'de kırk adet dârü'l-kurrâ vardır.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Hasan, Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi: Amaç, Yapı, İşleyiş, Ulusal Yay., İstanbul, 1997.
- Baltacı, Cahit, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri: Teşkilat, Tarih, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976.
- Bozkurt, Nebi, "Dârü'l-kurrâ", DİA, TDV Yay., İstanbul, 1993, c. 8, s. 543-545.
- Evliya Çelebi, Seyahatnâme: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu Dizini, haz. Prof. Dr. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin ve Dr. Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2002, c. 1-10.
- İbn Cübeyr: Rihletü İbn Cübeyr, Beyrut, 1964.
- _____, Endülüsten Kutsal Topraklara, İstanbul, 2003
- Sabırlı, Tijen, Nurbanu Atik Valide Sultan Vakfı'nın Sosyal ve Ekonomik Açısından İncelenmesi 1582-1826, (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

DİPNOTLAR

- 1 Baltacı, Cahit, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri: Teşkilat, Tarih, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976, s. 518-534; Bozkurt, Nebi, Dârü'l-Kurrâ, DİA, TDV Yay., İstanbul, 1993, c. VIII, s. 543; Sabırlı, Tijen, Nurbanu Atik Valide Sultan Vakfı'nın Sosyal ve Ekonomik Açısından İncelenmesi 1582-1826 (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 51-55.
- 2 Bozkurt, Nebi, a.g.m., s. 543.
- 3 A.g.m., s. 543; İbn Cübeyr, Rihletü İbn Cübeyr, Beyrut, 1964, s. 244-245; İbn Cübeyr, Endülüsten Kutsal Topraklara, çev. İsmail Güler, Selenge Yay., 2003, s. 200.
- 4 A.g.m., s. 544.
- 5 Bozkurt, a.g.m., s. 544.
- 6 Evliya Çelebi, Seyahatnâme: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu Dizini, haz. Prof. Dr. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Dr. Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2002, c. I, s. 151.
- 7 Bozkurt, a.g.m., VIII, s. 545.
- 8 Baltacı, a.g.e., s. 20.
- 9 Baltacı, a.g.e., s. 22-23.
- 10 Baltacı, a.g.e., s. 24.
- 11 Sabırlı, a.g.e., s. 53'den naklen Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi.
- 12 Akgündüz, Hasan, Klasik Dönem Osmanlı Medrese Sistemi: Amaç, Yapı, İşleyiş, Ulusal Yay., İstanbul, 1997, s. 405.
- 13 Sabırlı, Tijen, Nurbanu Atik Valide Sultan Vakfı'nın Sosyal ve Ekonomik Açısından İncelenmesi 1582-1826 (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniv. SBE, İstanbul 2017, s. 54.
- 14 Evliya Çelebi, Seyahatnâme, Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman ve Robert Dankoff, İstanbul, 2006, c. I, s. 151.
- 15 Evliya Çelebi, Seyahatnâme, haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul, 1998, c. II, s. 14.
- 16 Baltacı, Cahit, a.g.e., s. 23.
- 17 Evliya Çelebi, a.g.e., c. II, s. 97.
- 18 Evliya Çelebi, Seyahatnâme, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, c. III, s. 251.
- 19 Evliya Çelebi, Seyahatnâme, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul, 2005, c. IX, s. 74-75.
- 20 Evliya Çelebi, a.g.e., haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, c. V, s. 35.
- 21 Evliya Çelebi, a.g.e., c. V, s. 162.
- 22 Evliya Çelebi, a.g.e., haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, c. III, s. 107.
- 23 Evliya Çelebi, Seyahatnâme, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, c. IV, s. 27.
- 24 Evliya Çelebi, a.g.e., c. V, s. 225.
- 25 Evliya Çelebi, a.g.e., c. V, s. 297.
- 26 Evliya Çelebi, a.g.e., c. II, s. 126.
- 27 Evliya Çelebi, a.g.e., c. IX, s. 400.
- 28 Evliya Çelebi, Seyahatname, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, c. X, s. 129.
- 29 Evliya Çelebi, a.g.e., c. X, s. 130.
- 30 Evliya Çelebi, a.g.e., c. X, s. 130.

ÖMER FÂZİL AKÖZ (1889-1952)

1889 tarihinde Kastamonu'da doğmuştur. Hıfzını ve rüşdiye tahsilini Kastamonu'da tamamlamış daha sonra İstanbul'a gitmiş ve Debbağ Yunus Camii imam-hatibi Hasan Sabri Efendi'den aşere, takrîb ve İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-Neşr'ini okuduğuna dair icâzetnâmesini almıştır.

Osmanlı devrinde İstanbul'da Posta Telgraf Nezâreti imamlığı ve Dolmabahçe Valide Sultan Camii hatipliği yapmıştır. Kastamonu Dârü'l-hilâfe Medresesi tefsir, fıkıh, Kur'ân-ı Kerîm müderrisliği, Nasrullah Camii hatipliği ve Sinan Bey Camii imamlığı yapmıştır. 1936'da görevini naklettiği İstanbul'da Üsküdar-Beylerbeyi Abdullah Ağa, Büyük Selimiye ve Fâtih camileri imamlıkları yapmıştır. Fâtih Camii başımamı iken aynı zamanda Mushafları Tetkik Heyeti reisliği vazifelerinde bulunmuştur. İstanbul İmam-Hatip Okulunun ilk açıldığı yıllarda orada Kur'ân-ı Kerîm, Arapça ve fıkıh dersleri okutmuştur. Hâfız Ömer Efendi 15 Temmuz 1952'de Çankırı civarında bir trafik kazasında vefat etmiş, İstanbul'a getirilerek Edirnekapı civarına defnedilmiştir.

Hâfız Ömer Efendi, Osmanlı devrinde bir Ramazan ayında Ravza-i Mutahhara'da mukabele okumak için Medine'ye gönderilenler arasında da yer almıştır.

Ali Rıza Sağman, Ömer Efendi'yi şöyle anlatmaktadır: "Hâfız Ömer Efendi hocalarından Geyveli Hâfız İbrahim Efendi'ye öyle sargın sevgi ile bağlandı ki Hâfız İbrahim 75 yaşında olduğu halde ittihatçıların zulüm ve gadrine uğrayarak 1923'te Sinop'a sürgün gittiğinde Hâfız Ömer de peşinden giderek ihtiyara menfâsında esir pazarından alınmış köle gibi hizmet etti. Sesi güzel ve tatlı değildi, yükseklere de çıkamazdı, fakat tecvidi sayesinde okuduğu zaman hudû ve huşû ile dinlenirdi. Sesinde öyle bir tokluk ve kalınlık vardı ki hoparlöre

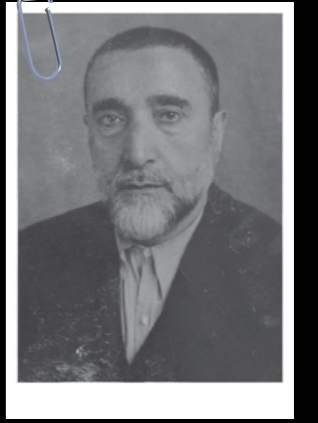
ihtiyaç göstermez, Fatih Camii'nin minberinde hutbe okurken sesi koca mâbedin her tarafından anlaşılabilir."

Kastamonulu Mehmet Feyzi Efendi'den nakledilen bir hatırası şu şekildedir: "Hıfzımı ve talimimi Hâfız Ömer Efendi'den tamamladım. Hoca Efendi Sinan Bey Camii imamı idi. Ben de dersimi orada kendisine verirdim. Akşam namazından sonra cemaat camiden çıkınca kapıyı içten kilitletik. Pencereden takip eden olursa Kur'an okuduğumuzu anlamasın diye Hoca Efendi mihraba oturur ben de minberin arkasına oturdum. Ardından kendisine cüzümü okurdum. Bazen de dersim birikir birkaç cüzü bir akşamda okurdum."

Nusret Vardar Hoca anlatıyor: İmam-Hatip'te dersimize geldiğinde her hafta bir konuyu ödev olarak defterimize yazmamızı ister, hafta sonunda defterlerimizi toplardı. Defterlerimizi dağıtırken her defterin arasına 5 lira para koyardı. Ödevini yapmamış olanların defterine 10 lira koyardı. O kadar saygın bir kimseydi ki, biz hocamız 10 lira verecek ve mahcup olacağız diye ne yapar eder ödevimizi yazmaya çalışırdık.

Hâfız Rıza Çöllüoğlu anlatıyor: "Ömer Aköz'ün başımamlığı sırasında Fatih Camii'ne tayin oldum. 17-18 yaşlarında olmama rağmen onun nöbetini ipte çekerdim. Çok tatlı Kur'an-ı Kerim okurdu. Devamlı hatimle namaz kıldırırdı. Onun ölümüyle Fatih Camii birçok özelliğini kaybetti. Saat gibi işlerdi. Orada vazife ihmali mümkün değildi. Ya ayrılacaksın ya da vazifeye iyi devam edeceksin. Çünkü kendisi öyleydi." ■

Kaynakça: Diyanet İşleri Başkanlığında bulunan sicil evrakı; Mustafa Öcal, Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat, I, 551-552, Ensar Yay., İstanbul 2008; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, "Aköz, Ömer Fâzil", DİA, II, 284; Ali Rıza Sağman, "Hâfız Ömer Aköz", İstanbul Ansiklopedisi, II, 531.

Dr. Tayyar ALTİKULAÇ ile Söyleşi

Fulya İbanoğlu, Meral Günel, Halime Yıldız, Kâmil Büyüker

Bilal Bal

1938 yılında Kastamonu'nun Devrekâni ilçesine bağlı Bingıldayık köyünde doğdu. Dokuz yaşında hâfız oldu. Orta ve yükseköğrenimini İstanbul'da tamamladı.

30 Haziran 1963'te İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nden mezun olduktan sonra Temmuz 1963 ile Şubat 1965 tarihleri arasında İstanbul İmam-Hatip Lisesi'nde öğretmenlik ve idarecilik görevlerinde bulundu.

1965-1971 yılları arasında İstanbul ve Kayseri Yüksek İslâm Enstitülerinde asistan ve öğretim görevlisi olarak vazife yaptı. Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı (1971-1976), MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü (1976-1977), M.E.B. Talim ve Terbiye Kurulu Üyeliği (1977-1978), Diyanet İşleri Başkanlığı (1978-1986) görevlerini yürüttü. Diyanet İşleri Başkanlığı vazifesinden 10.11.1986 tarihinde emekliye ayrıldı.

Azerbaycan Millî Yaradıcılık Akademiyası tarafından kendisine profesör ünvanı verildi. Emeklilik döneminde Marmara Üniversitesi ve Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültelerinde öğretim görevlisi olarak hizmet etti; ayrıca Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Başkanlığı görevini yürüttü.

24 Aralık 1995 seçimleri sonrasında 20. ve 22. dönem İstanbul milletvekili olarak TBMM'ye girdi.

Hâlen 2010-2011 öğretim yılında faaliyete geçen "İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi" Mütevelli Heyeti Başkanı'dır.

Basılmış eserlerinden bazıları şunlardır:

Ebû Şâme el-Makdisî ve el-Murşidu'l-Vecîz'i (Doktora tezi, Beyrut 1395/1975; Ankara 1406/1986); Yüce Kitabımız Hz. Kur'ân (Ankara 1982); Tecvîdü'l-Kur'ân (Ankara 1981); Zehebî ve Ma'rifetü'l-Kurrâ'sı (I-IV, İstanbul 1416/1995; Riyad 1424/2003); Hz. Osman'a Nisbet Edilen Mushaf-ı Şerîf (Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Nüshası), İSAM yayını (I-II, İstanbul 1428/2007); Mushaf-ı Şerîf (Paris Biblioethèque Nationale Nüshası), IRCICA yayını (İstanbul 1436/2015); Günümüze Ulaşan Mesâhif-i Kadîme İlk Mushaf Üzerine Bir İnceleme, IRCICA yayını, (İstanbul 1436/2015); Mushaf-ı Şerîf (Tübingen Nüshası), IRCICA yayını (İstanbul 1437/2016).

Kur'an kıraatı, Kıraat âlimleri ve kadim mushaflar üzerindeki çalışmalarınız herkesin malumu. İHL ve Yüksek İslâm Enstitüsü hocalığınız ve Talim Terbiye Kurulu üyeliğiniz, Diyanet İşleri Başkanlığınızla da Türk eğitim sisteminin pratik olarak çeşitli kademelerinde yer aldığınızı biliyoruz. Tecrübelerinize istinaden Türkiye'de resmî Kur'an eğitiminin geçirdiği aşamaları tarihi süreçte değerlendirir misiniz?

Resmî Kur'an eğitiminin geçirdiği aşamalar deyinince, konuyu Cumhuriyet dönemi ve öncesi diye iki

başlık altında ele almak gerekebilir. Aslında Kur'an Kursu, Kur'an öğretimi, Kur'an Okulu gibi kavramlarla ifade edilmek istenen kurumsal yapının temelini Medine'de Hz. Resûl-i Ekrem tarafından atıldığını başta söyleyelim. Ama siz konuyu "Türkiye" olarak takdim ettiğimize göre ben sorunuzu Cumhuriyet dönemi olarak anlamak istiyorum.

Bilindiği üzere 3 Mart 1924'te kabul edilen 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu yürürlüğe girdikten sonra Kur'an ve kıraat öğretiminin yapıldığı "Dâru'l-

kurrâ"lar kapatılmıştır. Daha sonraki süreçte 1950'li yıllara kadar yapılanlar konusunda ne yazık ki net kayıt ve bilgilere sahip değiliz. Çünkü bu konuda yazılıp çizilenler bize farklı bilgiler vermektedir. Mustafa Öcal kardeşimizin şu anda elimde bulunan makalesinden, 2 Nisan 1925'te "Hâfız-ı Kur'an" yetiştirmek üzere bütçeden elli bin lira tahsisat ayrıldığını öğreniyoruz. Bu para ile ancak 10 Kur'an öğreticisinin istihdamı öngörülmüşse de uygulamada 9 kişi bu tahsisattan yararlandırılmış, okul niteliğinde olmasa da, Kur'an Kursu adıyla Kur'an eğitim merkezleri açılmıştır. 1935-1936 öğretim yılından başlayarak iki yıl boyunca 14 olan Kur'an Kursu sayısı daha sonra 21 olmuştur. Diğer bir görüşe göre bu kadrolar ihdas edilmekle birlikte 1927'den 1933'e kadar fiiliyatta hiç Kur'an Kursu olmamıştır. Ancak demokratik hayata geçişe hazırlık yılı olan 1944-1945'ten itibaren ise kurs sayısının arttığı gözlenmektedir. Nihayet 1949-1950 öğretim yılına gelindiğinde sayı 127'ye ulaşmıştır. Koskoca bir İslâm ülkesinde bu rakamların ne anlama geldiğini doğru anlamak ve yorumlamak zor olmayacaktır.

1950-1960 arasında sayının 301'e ulaştığı, 27 Mayıs 1960 sonrası ihtilal döneminde de artışın devam etti-

ği, 1964-1965 öğretim yılına gelindiğinde bu sayının 434 olduğu, 1965 yılında Adalet Partisi (AP) iktidarı dönemi başladıktan 12 Mart 1971 muhtırasına kadar Kur'an Kursu sayının 786'ya ulaştığı görülmektedir. Bu yıllar ve özellikle 27 Mayıs 1980 sonrasındaki askeri yönetim dönemi, Kur'an Kursları ve din eğitimi açısından zor ve her iki dönemde benim Diyanet'te başkan yardımcısı ve başkan olarak görevli olduğum yıllardır. 10 Kasım 1986 tarihinde emekliye ayrıldığım da ise Kur'an Kursu sayısı 4004'e ulaşmıştır.

Benden sonra da süreç, söz konusu sayı artarak devam etmiştir. Ancak zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasından sonra bu kurslardaki özellikle hâfızlık konusu zorlu bir döneme girmiştir. 4+4+4 uygulamasının, daha doğrusu zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılmasının -ülke için genel anlamda yararlı olmakla birlikte- hâfızlık yapmak isteyen çocuklar açısından etkisi elbette olumsuz olmuştur. Sorularınız arasında ayrıca yer alacak mı, bilmiyorum, ama hâfızlık konusuna biraz farklı bir açıdan bakmamız gerektiğini düşünüyorum.

Sorularımız arasında hâfızlıkla ilgili olanı var. Siz onu kısmen de cevaplamış oldunuz, ama yine de

sorayım: Hâfızlık çalışması ile orta öğretimin birleştirilmesi projesi hakkında düşünceleriniz neler? Bu konuda İslâm dünyasındaki uygulamalar nasıl?

İslâm dünyasında durumun ne olduğu konusunda ki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Olumlu bir örnekten söz edilemeyeceğini düşünüyorum. Aslında bu konuda bir araştırma ve tez çalışması yapılabilir. Yapılmalıdır da. Ortaöğretim projesinin hâfızlık yapmak isteyen çocukların işini zorlaştırdığını biraz önce söyledim. Benim burada esas söylemek istediğim başka bir şey var: Pek çok veli, çocuğunun hâfız olmasını arzu ediyor. Bu güzel bir şey. Ama hâfızlık yapan çocukların veya kişilerin pek çoğu da bir müddet sonra ezberlerini unutma sürecine giriyor. Bunların oranının çok yüksek olduğunu söylersem mübalağa etmiş olmam.

Ezberlenen sûre ve âyetleri unutmanın manevî sorumluluk olduğu hatırdan çıkarılmamalı. Ebû Dâvûd'un Sünen'indeki bir hadis beni hep düşündürmüştür. Kur'an'dan ezberlenen sûre ve âyetleri unutmanın büyük günah, hatta en büyük günah olduğuna dikkat çeken bu hadisin sahih olması durumunda işimizin çok zor olduğunu bilmemiz gerekiyor. Bu itibarla hâfız olanların din ilimlerine veya din hizmetlerine, mihrap görevi gibi hizmetlere yönelmeleri gerekiyor. Bu sayede ezberlerini tekrarlama fırsatı bulacak, bu iş ve mesleklerin de zaten onların hâfız olmalarına olan ihtiyacı karşılanmış olacaktır. Yani bir tefsir hocasının veya bir imamın hâfız olması bence zorunludur. Ve bu tür görevlerde olanlar için ise unutma riski asgari seviyededir. Aksi takdirde dünya meşgalelerine dalan insanların ezberlerini kaybetmeleri kaçınılmazdır. Çocukları hâfız olmaya yönlendirirken işin başında bunu aklımıza koymalıyız. Özel hevesi sebebiyle hâfız olan ve başka mesleklerde olanlar da sık sık tekrarlayarak bu servetlerinin ellerinden kayıp gitmemesi için gayret etmelidir.

Bir makalenizde Gazâlî'ye göre, Kur'an okumuş olmak için üç unsurun iş birliği halinde olması lazımdır, diyorsunuz. Bu hususların neler olduğunu biraz açıklayabilir misiniz?

Evet, Gazâlî merhumun böyle bir görüşü var. İhyâü Ulûmi'd-dîn adlı eserinde, sanıyorum eserin bi-

rinci cildinde meâlen şöyle diyor: Gerçek manada bir tilavet için üç unsurun işbirliği halinde olması gerekir. Bu üç unsur: Ağız, akıl ve kalptir. Kur'an okurken ağzın görevi, ağır ağır ve doğru olarak Kur'an lafızlarını ifade etmek, aklın görevi manayı düşünüp anlamaya çalışmak, kalbinki ise bu manalardan gereken dersleri ve tesirleri almaktır. Bir başka ifade ile; ağız okuyacak, akıl tercüme edip anlaşılır hale getirecek, kalp de kişinin, o manaların gösterdiği istikamete yönelmesini sağlamış olacaktır.

Gazâlî'nin bu değerlendirmesine göre Kur'an okumak elbette herkes için mümkün değildir. Ama bunun özlemine duyarak Kur'an okumak, okuduğumuz âyet ve sûrelerin meallerini okumaya çalışmak, hatta dilimizde yazılmış tefsir kitaplarından istifade ederek o yüce kelâmı anlamaya çalışmak hepimizin ortak arzu ve çabası olmalıdır.

Türkiye, İslâm dünyasında Kur'an eğitimi noktasında öncü olabiliyor mu? Bu noktada neler yapılabilir? Zira Kur'an eğitimi müslümanları birleştirebilecek belki en önemli vasıta.

Türkiye'nin bu konuda böyle bir öncülük yaptığını ve hatta yapabileceğini sanmıyorum. Kur'an öğretiminde Türkiye'nin diğer ülkelere örneklik ve öncülük etmesinin önünde bazı engeller olduğunu düşünüyorum. Mesela harflerin sıfatları konusunda İslâm dünyası ile aramızda önemli sayılabilecek bir ayrılık söz konusudur. Arapçada "ü" sesi olmadığı halde biz zammeli, yani ötreli olduklarında hurûf-i isti'lâ dışındaki harfleri "ü" sesi ile okuyoruz. Diğer ülkelerin hemen tamamında ise "u" sesi geçerlidir. Kim haklı, kim haksız tartışması bu mülâkatın cümleleri arasına sığmaz, ama şu kadarını söyleyeyim ki, bizim uygulamamızın yanlış olduğunu ifade etmek durumundayım. Merhum Ali Üsküdarlı üstadımız "Trakya'dan İstanbul'a bir hoca geldi, İstanbul'un ağzını bozdu" derdi. Sadece İstanbul'un ağzı bozulmakla kalmamış,

İstanbul da Türkiye'nin ve özellikle Karadeniz'in ağzını bozmuştur. Düzeltmesi için bir çaba da gösterilmemektedir. Bu itibarla Kur'an öğretimi konusunda bizi bu halimizle kimsenin ciddiye aldığı/alacağını sanmıyorum. Bizim öncelikle bu yanlış düzeltmemiz gerekiyor.

Kur'an eğitiminden maksat; sadece lafzının eğitimi olamayacağına göre, mânâ eğitimi noktasında şu anda ne durumdayız? Neler yapılabilir?

Vaktiyle Kur'an Kursları ölçeğinde bu konudaki yerimiz hemen hemen sıfır mertebesinde idi. Mana ile ilgilenmek kimsenin aklına bile gelmiyordu. Benim Diyanet'te görevli ve sorumlu olduğum yıllarda da durum bundan farklı değildi. Ancak bugün itibarıyla durum değişmiş, Kur'an Kurslarında ek ve tercihe bağlı dersler arasına meal dersi de konmuştur. Söylediğiniz gibi Kur'an okumaktan maksat, onu anlamak, gösterdiği yönde bir yaşayışa ulaşmaktır. Gazâlî'nin biraz önce naklettiğim uyarısından maksat da budur. Nitekim bunun bilincine ermiş olan sahabîlerin ve bazı İslâm büyüklerinin hayatlarından bize

nakledilenler gösteriyor ki, onlar Kur'an'ı gerçekten anlamaya çalışıyor, namazda da olsa bazı âyetleri tekrar tekrar okuyor, onun yüce manaları üzerinde derin derin düşünüyorlardı. Bu çeşit Kur'an okuma örneğini, zaten bizzat Resûl-i Ekrem'in hayatında görmekteyiz.

Kur'an eğitiminin bir de âdâb boyutu var malumunuz. Kur'an okuyan ve dinleyenlerin bilmesi gereken hususlar nelerdir?

Elbette Kur'an okumanın ve hatta dinlemenin âdâb yönü vardır. Şöyle ki:

- Kur'an okumaya başlarken abdestli olunmalıdır. Ezberden okuyacağımız zaman abdestli olmak zorunlu olmamakla birlikte daha güzel olanı buna riayet etmektir.

- Kur'an okumaya istiâze cümlesi, yani "Eûzü

“ Allah’ın kelâmını öğretmek kimsenin tekelinde değildir, olmamalıdır da. Kim bu konuda himmet ederse ona Allah razı olsun, demek gerekir. Ama konuya ülkemiz açısından ve özellikle 1950’li yıllardan itibaren bu ülkede olup bitenler açısından baktığınızda biraz durup düşünmenize ihtiyaç vardır. ”

billâhi...” diyerek ve besmele ile başlanmalıdır.

- Kalplerimiz Kur’an için boşaltılmalı, ondan gelen huşû, okuyanı kuşatmalıdır.

- Kur’an okurken tercihen kıbleye yönelmek, diz üstü oturmak, vakur bir görüntü ortaya koymak güzel olur.

- Tecvid kurallarına uymaya çalışmalı, özellikle tilâvet halinde bunun lüzumlu olduğu bilinmelidir.

- Kur’an okumanın karşılığında maddî bir menfaat sağlanmamalı, para alınmamalıdır. Bazı durumlarda bunun caiz olduğunu düşünen âlimler varsa da, hiçbir şekilde câiz olmadığını söyleyen âlimlerin de bulunduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

- Kur’an okuyanlar onun dilini de öğrenme heves, arzu ve gayreti içinde olmalıdır.

- En önemlisi de Kur’an ahlâkı ile ahlaklanmağa çalışılmalıdır.

Bütün bu söylediklerimiz, aynı zamanda Kur’an dinleyenlerin de göz önünde bulunduracağı hususlardır.

Yaygın Kur’an eğitiminin yani sadece Diyanet merkezli değil farklı vakıf, dernek ve cemiyetlerin de bu eğitimi vermesinin cumhuriyet tarihimiz boyunca ama özellikle son otuz senede müspet-menfi tesirlerini değerlendirebilir misiniz? Bu eğitimin tek elden yapılması hususunda ne düşünüyorsunuz?

Konuya yalın olarak baktığınızda söylenecek şey bellidir: Allah’ın kelâmını öğretmek kimsenin tekelinde değildir, olmamalıdır da. Kim bu konuda himmet ederse ona Allah razı olsun, demek gerekir. Ama konuya ülkemiz açısından ve özellikle 1950’li yıllardan itibaren bu ülkede olup bitenler açısından baktığınızda biraz durup düşünmenize ihtiyaç vardır. Çünkü bu konu bazı cemâat grupları tarafından acımasızca sû-i istimal edilmiş, sömürülmüş, Müslümanlar arasında tefrika konusu haline getirilmiştir. Ben bunu yapan-

ların iyi niyetli olduklarını düşünmüyorum. Çünkü işin tepesinde olanlar Karun gibi zengin olmuş, konu hem siyasete ve hem tefrikacılığa alet edilmiştir. O halde anayasal bir kuruluş olan Diyanet’in bu işi tek elden yürütmesine veya ciddi şekilde disipline etmesine ihtiyaç vardır. Diyanet bu sorumluluğunu yerine getirebilmekte midir? Son yıllarda olup bitenlere dair bilgiler yetersiz olmakla birlikte, Diyanet’in bu konuda yasal ve idarî bazı zorlukları olduğunu düşünüyorum, biraz da biliyorum.

Yeterlilik sınavlarında ortaya çıkan sonuca göre genellikle Kur’an kursu eğitimi almamış olanlar Kur’an okuma konusunda yeterli değiller. İHL’lerde Kur’an eğitimi neden yeterli değil? Bu konuda neler yapılmalıdır? Bir de yeterlilik sınavından geçmeden fahri çalışmalar dikkate alınarak göreve getirilen imam ve Kur’an kursu öğreticilerinin ehliyet sorunu var. Bu nasıl aşılabilir?

Sorunuz bütünüyle İHL mezunlarıyla ilgilidir. Çünkü yeterlilik sınavlarına girenler de İHL mezunlarından başkası değildir. Buna göre sorunuzun cevabı açıktır. Bu yetersizliğin bana göre başlıca iki sebebi vardır. Birincisi, pek çok ders arasında Kur’an dersine ayrılan zaman yetersiz kalmaktadır. Bu durumu normal karşılamak, ek tedbirlerle daha iyi sonuca gitmek için gayret göstermek gerekmektedir. Bunu yapan ve iyi sonuç alan okul idareleri vardır. Esas sorun ise, ikinci sebeple ilgilidir: İHL’lerde meslek dersleri için branşlaşma yoktur. Bir meslek dersi öğretmenin bu derslerden her birine girmesi mümkündür. Daha açık bir ifade ile bu okullarda Kur’an öğretmenleri yoktur, meslek dersleri öğretmenleri vardır. Okul idaresi öğretmenler arasında ders dağıtımını yaparken, cemaat önünde bir akşam namazını kıldırılmayacak kadar kıraati zayıf bir meslek dersi öğretmenine -hâfız olan bir başka öğretmenin ders saatleri mü-

sait olduğu halde- Kur’an dersi verebilmekte, nedeni sorulduğunda diğer derslerdeki yazılı imtihan kâğıdı okuma külfeti konusunda öğretmenler arasında denge sağlamaktan söz edebilmektedir. Bu problem, vaktiyle şahsen uğraştığım, aşamadığım problemlerden biridir. Okullarda fizik, kimya, matematik, tarih, coğrafya gibi derslerin her biri için branş öğretmenleri varken her nedense İHL’lerde Kur’an, tefsir, arapça gibi dersler için yoktur. Durum böyle olunca Kur’an okuması son derece yetersiz olan öğretmenlerin öğrenciye ve rebildiği bir şey de olmamaktadır.

Kur’an eğitiminizle ilgili unutamadığınız bir hatıranızı paylaşır mısınız?

Bu konuda elbette bazı anılarım var. Hâfızlığa nasıl başladığıma dair olanı şu anda aklıma gelendir, anlatayım.

İlk hocam, köyde “hatip” lakabıyla anılan dedem Tahir Altıkulaç’tı. Benim hıfza başlamam iki kademeli olmuştu. Rahmetli ağabeyim Adnan’la birlikte bu çalışmaya başladığımız ilk kademede bunun ne zaman ve nasıl bir vesile ile olduğunu hatırlamıyorum. Çünkü çok küçüktük. Derken ezber çalışmasında her cüzden ağabeyim beş, ben altı sayfaya çıkmıştık ki annemiz vefat etti. Bunun üzerine çalışmamız durduruldu.

Aradan aylar geçmiş, biz ezberlediklerimizi de unutmuştuk. Bir gün dedem, babaannem, ağabeyim ve ben köyümüzdeki evimizde otururken dedem aniden:

- Çocuklar, ikinizden biri okuyacak ve yeniden hıfza başlayacak, diğeri ise köycülük yapacak, dedi ve önce ağabeyime dönerek:

- Söyle bakalım Adnan, okuyacak mısın, yoksa köycülük mü yapacaksın? diye sordu. Ağabeyim bu soruya cevap vermediği gibi babaannemin arkasında kendini gizlemeye çalıştı. Bir müddet sonra dedem:

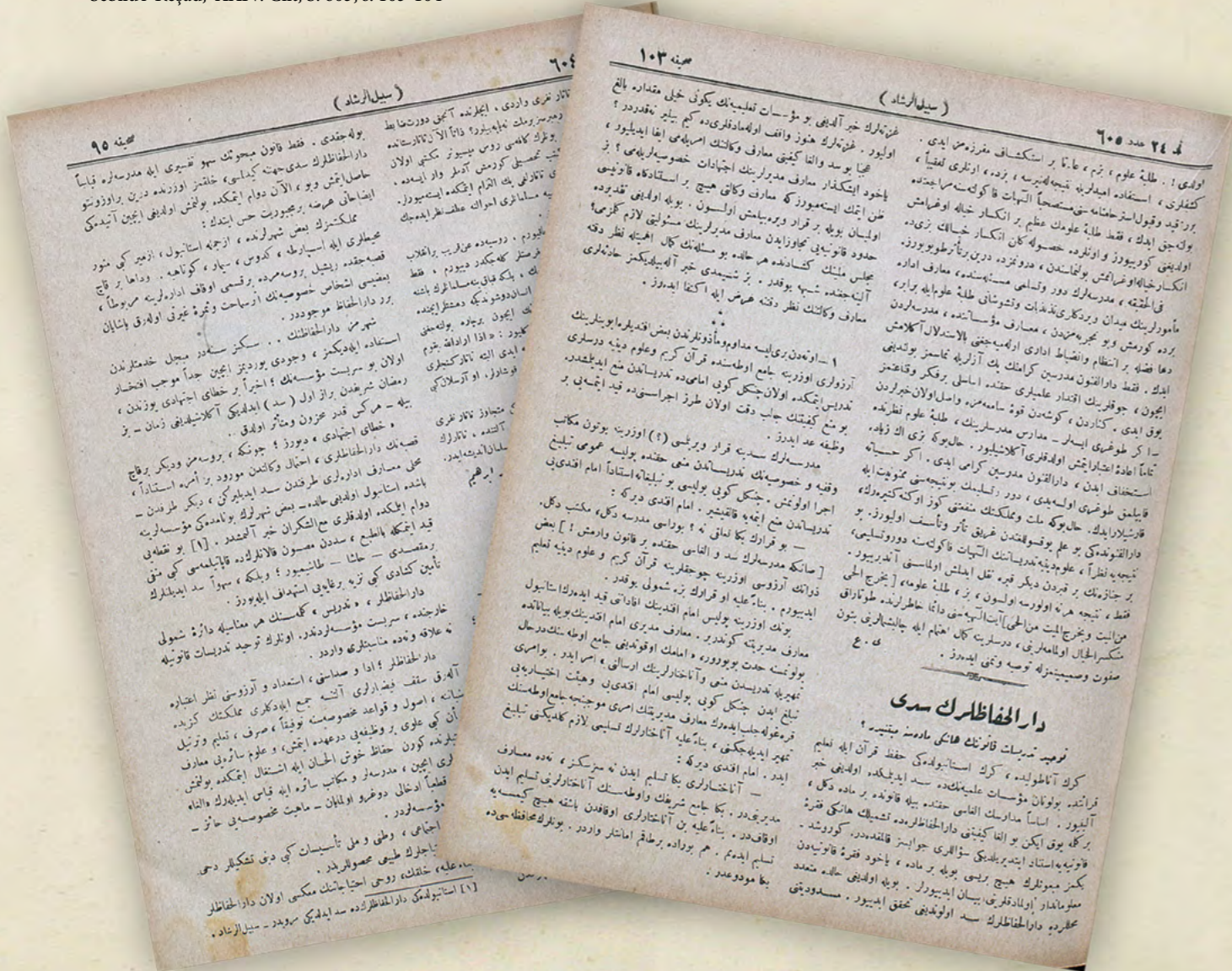
- Anlaşılan sen okumayacaksın, Tayyar sen cevap ver bakalım, okuyacak mısın, okumayacak mısın? diyerek aynı soruyu bana yöneltti. Kural başta konmuştu; yani birimizin okumasına karar verildiği söylenerek söze başladığı için ne cevap vermem gerektiği de belli olmuştu ve ben: “Okuyacağım”, dedim. Daha doğrusu demek zorunda idim. Bunun üzerine ağabeyime dönerek:

- Haydi doğru ahıra, hayvanların tımarına, talimatını verdi. Bana da odanın sergenindeki (raf) sarı muşamba ile kaplı mushaf-ı şerifi göstererek:

- Haydi bakalım, sen de mushafı al, çalışmaya başla, dedi. Dedem birimizin okuması ve diğerimizin köycülük yapması gibi bir kararla söze başladığına göre, aslında kimin okuyacağına da karar vermişti. Çünkü daha önceki merhalede hıfza ikimiz birlikte başladığımız ve yaş olarak da daha küçük olduğum halde ben her cüzden altı, ağabeyim beş sayfa ile gidiyorduk. Herhalde ben ağabeyime göre biraz daha başarılı görülyordum. Köy işleri için de o daha başarılı ve dayanıklı, ben ise beceriksiz ve çelimsizdim. Bu yüzdendir ki sorusu karşısında ağabeyimin sessiz kalması üzerine sorusunu ikinci kere tekrar etmemiş, “Anlaşılan sen okumayacaksın” diyerek aynı soruyu bana sormuştu. Rahmetullâhi aleyh. ■

“1950 öncesi Kur'an kursu sayılarına bakıldığında oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Bu durumu resmî belgelerde olduğu gibi mezkûr yılları anlatan yayınlarda da görmek mümkündür.”

CUMHURİYET'İN KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE KUR'AN KURSLARININ GEÇİRDİĞİ MERHALELER

Yrd. Doç. Dr. Kâmil COŞTU
Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Şer'îye ve Evkaf Vekâlet'inin kaldırılmasını müteakip günde kurulan Diyanet İşleri Reisliği'nin görev alanı ilgili kanunda "... dîn-i mübîn-i İslâm'ın bundan maada itikadât ve ibadâta dair bütûn ahkâm ve mesâlih-in tedvîri ve müessesât-ı dîniyenin idaresi..." (İslâm dininin itikat ve ibadet alanıyla ilgili işleri yürütme ve dinî kurumları idare etmek) şeklinde belirtilmiştir.² Bu ifadeden ve Reis M. Rifat efendinin bir gazetecinin yönelttiği; "Vazifemiz sadece imamlarla mı uğraşmaktır?" sorusuna verdiği; "Vazifemiz imamların, hatiplerin azl-ü nasbıdır. Dinî mesâil ile de iştigal ederiz"³ cevabından da anlaşılacağı üzere reisin görevi de oldukça sınırlıdır.

Tevhîd-i Tedrisat Kanunu sonrasında Milli Eğitim Bakanlığı 430 sayılı kanuna dayanarak Kur'an kurslarının da bakanlığa bağlı olmasını istemiş, Diyanet İşleri Reisi Rifat efendi bu kursların mesleğe ait olduğunu belirterek kendi emrinde kalmasını sağlamıştır.⁴

02 Nisan 1925 tarihli önerge ile bütçeye 50 bin liralık "Huffâz Muallimi"⁵ maaşı eklenmiş, bu durum 1928'e kadar tam olmasa da (10 öğreticiden 9 tanesi görevlendirilerek) kullanılmıştır. Harf inkılabı sonrasında Kur'an kurslarının kısa bir süre (1930'a kadar) kapatıldığı ifade edilse de⁶ resmî kaynaklarda bu hususla alakalı bir malumat bulunmamakta, hatta 1929 yılında 10 kursun hizmet verdiği ilgili evraklarda geçmektedir.⁷ İmam-hatiplerin 1932'de kapatılması ile din adamı yetiştirmek için kaynak olarak sadece Kur'an kursları kalmış,⁸ bu kursların sayısı, 1935 öncesi yıllarda inişli-çıkışlı bir seyir takip etmiştir. Resmî evrak/yayınlarda 1933-1934 eğitim öğretim yılında toplam 9 kurs öğreticisinin bulunduğu istatistikî bilgi olarak verilmektedir. Bir bayan öğreticinin ilk defa 1934-1935 eğitim-öğretim döneminde görevlendirildiği görülmektedir. Bayan öğretici sayısı bir sonraki

yıl her ne kadar 2'ye çıkmışsa da 1936-1937'den 1946-1947 eğitim öğretim dönemine kadar hiçbir bayan öğreticinin resmî olarak görevli olmadığı yine istatistikî verilerde geçmektedir. Bununla birlikte, Kur'an kursu ve öğretici sayısı ile ilgili sayısal verilere resmî evraklardan bakıldığında, bir birlikteliğin olmadığı görülmektedir.⁹ Bu durumun sebebi ise, resmî kurslarla birlikte, bazı kişilerin özel gayretleri ile de bu hizmetlerin yürütülmesinden kaynaklanmıştır.

1935 yılında dönemin Diyanet İşleri Reisi Mehmet Rifat Efendi'nin Başvekil (Başbakan) İsmet İnönü'ye gönderdiği mektupta; "Tanzim ettiğimiz kanun lâyihasına bağlı kadro cetvelinde münhalata kimse tayin edilmemek ve vuku bulan tasarruftan bütçemize fazla tahsisat konulmamak suretiyle hazine-i celileye yük olmamak ahası amel ittihaz edilmiştir" denilerek bütçeye yük olunmamak istenildiği belirtilmekle birlikte, mevcut din görevlilerinin yaşadığı maddî sıkıntıya zât-î âlilerin kayıtsız kalmayacağına da değinilmektedir.¹⁰ Yine aynı minvaldeki, Reis Ord. Prof. Dr. Şerafettin Yaltkaya'nın 1944 yılında yaptığı; "1341 senesinde 50 imzalı bir takrir üzerine Diyanet İşleri Reisliği Bütçesi'ne 'Huffâz Muallimleri Ücratı' nâmı altında 214 "A" faslının küşadı teklife sunulmuş ve yüksek Meclis tarafından kabul edilmiştir. O günden beri bütçelerin D cetvellerinde gösterile gelmekte ve bunların pek az miktarına para verilebilme" şeklindeki basın açıklamasında da mevcut görevlilerin maddî sıkıntılar yaşadığı ifade edilmektedir.¹¹

1950 öncesi Kur'an kursu sayılarına bakıldığında oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Bu durumu resmî belgelerde olduğu gibi mezkûr yılları anlatan yayınlarda da görmek mümkündür. Bunun örneklerinden biri Hâfız Hasan Akkuş ve talebelerinin başından geçen şu olaydır:

1934 yılında resmi olarak "Hâfız Muallimliği" kadrosu olarak Nuruosmaniye Camii Kayyımhanesi'nde hâfız yetiştiren Hâfız Hasan Akkuş Hoca hâfız talebeleri ile birlikte. (1957) Öndeğiler: Harun Soydaş, Hâfız Hasan Akkuş, İhsan Özen

Hasan Akkuş Hoca, Nuruosmaniye Camii'nde gayri resmî olarak ders okutmaktadır. Kendisini bir gün ziyaret eden Reis Börekçi'ye öğrenci okuturken yakalanır. Öğrenciler ne yapacağını bilemez ve kaçırlar. Hasan Akkuş hoca öğrencileri teskin ederek yerlerine oturtur ve Diyanet İşleri Reisi Rifat Börekçi'ye dönerek: "Bak Efendi Hazretleri! Allah'tan korkuyoruz, bu çocukları okutuyoruz. Sizden korkuyoruz, kaçacak yer arıyoruz. Allah rızası için buna bir çare bulun..." der. Bunun üzerine Rifat Börekçi hoca Ankara söyleyişi ile "Hassen Efendi! Ben bir Engürü'ye varayım. Bizim Kemal ile (Atatürk) bir görüşeyim" der ve Nuruosmaniye Kayyımhanesi'ndeki Kur'an öğretimini bir süre izler. 28.10.1934 tarihinden itibaren ise, Hasan Akkuş hoca imam-hatiplik görevine ilaveten Nuruosmaniye Kayyımhanesi'nin resmi hâfız muallimi olmuştur.¹² Hocaefendi'nin bu görevi, 27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra imamet hizmeti ile Kur'an öğretim hizmetinin aynı kişi tarafından yürütülmesi uygulamasının iptal edilmesine kadar devam etmiştir.¹³

19.07.1940 tarihinde Kur'an kursları için Diyanet İşleri Reisi tarafından bir talimat çıkartılarak öğretim esasları belirlenmiş,¹⁴ bu kurslara ilköğretim çağındaki çocuklar kabul edilmemiştir.¹⁵

Demokrat Partili yıllarda yani 1950'ye gelindiğinde

toplam 144 kursun ve 131'inde resmî öğreticinin olduğu, 1960-1961 eğitim-öğretim döneminde ise, bu sayının 326 kurs, 791 öğreticiye ulaştığı görülmektedir. Kur'an kursları ile ilgili en ilginç hususlardan biri belki de darbelerin hiç birinin sonrasında bu merkezlerin sayısında düşüş olmamasıdır. Bunun tek istisnasını, 28 Şubat öncesi ve sonrasında takip eden yıllar oluşturmaktadır.¹⁶ Dönemin gazeteleri ise bu durumu, "Kur'an kurslarına olan ilgi azaldı" şeklinde haber yapmıştır.¹⁷

Kur'an kursları ile ilgili sayısal verilere bakıldığında görülen bir diğer husus bazı yıllarda artışın daha fazla olduğudur. Bunlardan biri 1966-1967 eğitim-öğretim yılıdır. 1965'te 485 Kur'an kursu varken bu sayı bir sonraki yıl 621'e yükselmiştir. Bu durumun Diyanet İşleri Başkanlığının 1965 yılında kabul edilen teşkilat kanunu ile ilişkisinin olması muhtemeldir. Bir diğer dönem ise, 1974 ile 1980 arasındadır. 1973-1974 eğitim-öğretim döneminde 977 kurs varken bu sayı 1980 yılında 2.610'a çıkmıştır. Bu durumun dönemin siyasî anlayışı ile ilişkisinin olması muhtemeldir. Benzer şekilde 1986 seçimlerini takip eden yılda da belirgin bir artış görülmektedir. 1990'lı dönemin en zirve yılı olarak 1995-1996 eğitim-öğretim yılı olduğu istatistikten görülmektedir. Mezkûr yıllarda 5.949 Kur'an kursunun olduğu görülmektedir. 2016 verilerine göre

“Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze din-devlet ilişkileri dönemsel farklılıklar içermektedir.”

ise, Türkiye'de toplam 18.021 Kur'an kursu bulunmaktadır.¹⁸ Bu veriyi, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze Kur'an kurslarının niceliksel olarak ulaştığı en üst seviye olarak belirtmek mümkündür.

DİPNOTLAR

- 23.03.1950 tarih ve 3665 sayılı Ek Kanun ile 'Diyanet İşleri Başkanlığı' olarak değiştirilmiştir. TBMM Tutanak Dergisi, c. XXV, Dönem, VIII, Toplantı IV, Birleşim 75, 23.03.1950, s. 840.
- TBMM Zabıt Ceridesi, c. 7, s. 23.
- Vakit Gazetesi, "Türkçe Namaz Meselesi", 03.05.1926, s. 1.
- Jaschke, Gotthard, Yeni Türkiye'de İslamlik, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s. 75.
- Vahapoğlu, M. Hidayet, Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları (Yönetimleri Açısından), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1990, s. 65-77. Benzer şekilde diğer yılların bütçe görüşmelerinde de konu gündeme gelmiştir. Resmî Gazete ile nesir ve ilâm: 25-V-1930 Sayı 1502, s. 406.
- Öcal, Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, c. 7, S. 7, 1998, s. 264.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, c. XVII, Yayın No: 303, 1949, s. 148.
- Jaschke, s. 75.
- Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, İstatistik Yıllığı, c. XVII, Yayın No: 303, 1949, s. 148; Diyanet İşleri Başkanlığı Din Eğitimi Dairesi Başkanlığı, Sayı: B.02.1.DİB.0.72.00.01/019 -- 1871, 16.10.2002.
- BCA, Fon No: 30.10.0.0, Kutu No: 26, Dosya No:151, Sıra No: 2.
- BCA, Fon No: 030.10.00.00, Kutu No: 192, Dosya No: 318, Sıra No: 27.
- Güran, Kemal, 20. Yüzyılda Kızılcahamam-Çamlıdere'de Yetişen Ünlü Hâfızlar, Kızılcahamam-Çamlıdere Eğitim ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara, 2008, s. 3.
- Güran, s. 6.
- Yavuzer, Çağdaş Din Hizmetleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı, s. 153.
- Hatta 9-18 Ocak 1926 tarihinde Konya Maarif Müdürlüğü tarafından müftülüğe gönderilen yazılarda, Maarif Vekâletinden alınan yazıya dayanılarak ilkokul çağındaki çocukların kaydedildiği gerekçeleri ile Konya'da açılan Huffâz Mektebinin kapatılması gerektiği bildirilmiştir. BCA, Fon No: 051.0.000.000, Kutu No: 12, Dosya No: 100, Sıra No: 12. Zeki Salih Zengin, "Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi", s. 96.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, Son On Yılda Diyanet İşleri Başkanlığı Önemli Hizmetler, DİB Yay., Ankara, 2002, s. 90-94.
- Milliyet Gazetesi, "Kur'an Kurslarına Olan İlgisi Azaldı", 11.12.1998, s. 23.
- İstatistikler, <https://www.diyaret.gov.tr/tr/kategori/istatistikler/136>, 08.06.2017.
- Bu rapor T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, 12.12.1950 tarih ve 16923 sayılı ile üst makamlara takdim edilmiştir. İsmail Kara, Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam, Dergâh Yay., İstanbul, 2009, s. 138-152.
- Milliyet Gazetesi, "İrtica Ürkütüyor", 29.11.1986, s. 1.

MİLLETİMİZİN MANEVÎ HAYATINA REHBERLİK HUSUSUNDA KUR'AN KURSLARININ ROLÜ

Bünyamin ALBAYRAK
DİB. Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Yaygın Din Eğitimi Daire Başkanı

Kur'an kursları, İslam eğitim tarihinde köklü bir geçmişe sahip olan kurumlardır. Hira Nur mağarasında başlayan, Dâru'l-Erkan'da temelleri atılan, Suffe'de müesseseseleşen, darü'l-huffâz, darü'l-kurrâlarda yeşeren Kur'an hizmetleri, Cumhuriyet döneminde "Kur'an Kursu" adı ile milletimizin manevî hayatına rehberlik yapmaya devam etmiştir.

Kur'an kursları, Kur'an'ın müminler için şifa, rahmet ve huzur kaynağı, dünya ve ahiret mutluluğunun elde edilmesi için gönderilmiş ilahî bir mesaj olmasından yola çıkarak, hazırlanmış olan programlar çerçevesinde sadece Nazm-ı Celîl'in lafzını değil, manasını ve günlük hayata yönelik mesajlarını öğretmeyi de hedefleyen mekânlardır.

Milletimizin kendi öz sermayeleri ile inşâ ve ihyâ ettiği, iâşesine ve ibâtesine katkı sağladığı bu mekânlar, kendilerine duyulan güven karşısında her dönemde bereketli hizmetler sunmuş, her kesimden ve yaştan öğrenciyi çatısı altına alarak toplumun dinî hayatına katkı sağlayacak, halkımıza "manevî rehber ve ahlakî örnek" olacak bireyler yetiştirmiştir.

Kur'an Kurslarımızın Amacı;

Kur'an'ı Kerim, hidayet rehberi, yol gösterici, şifa ve huzur kaynağı olarak gönderilmiş bir kitaptır. Kur'an kurslarının amacı da Kur'an'ın en doğru şekilde anlaşılması, özümsemişiyle birlikte, Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun olarak okuma ve ezberleme becerisi kazandırmak, temel dinî bilgileri Kur'an ve sünnet merkezli anlatmaktır.

Kur'an kurslarımızda eğitim alan öğrencilerimiz İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i doğru ve usulüne uygun olarak okumayı öğrenir, okuyuş usullerini bilir ve uygulama fırsatı bulurlar. İslam dininin inanç, ibadet ahlak esasları ile Peygamberimizin hayatını en doğru kaynaktan öğrenir ve edindikleri bilgiler sayesinde manevî değerlere, kamu, vakıf ve insan haklarına daha saygılı birer birey olma yolunda farkındalık kazanırlar.

Kur'an kursları aynı zamanda çağın getirdiği bireysellik ve yalnızlık için bir rahatlama, paylaşma, sosyalleşme merkezi olmayı da hedefler. İnsanların psikolojik ve depresif bir çok hastalığa bulaştığı asrımızda, Kur'an kursları rehabilitasyon görevi de yapmaktadır. Sosyal- etkinlik kapsamında birlikte bir şeyler yapma, hayra vesile olma, öğrenme-öğretme, aynı amaç ve ideal etrafında cem olan kursiyerler, ayrı bir mutluluk, huzur ve özgüven kazanırlar.

Nevar ki yapılan inceleme ve araştırmalar neticesinde anlaşılmıştır ki halkımızın büyük bir bölümü (yaklaşık %60) Kur'an'ın huzur ve şifa kaynağından uzak kalmış, Kur'an-ı Kerim'i okumayı öğrenememiştir.

Başkanlığımız, bu araştırmaların sonucunda ve vatandaşlarımızın talepleri doğrultusunda mevzuat değişikliğine gitmiş, toplumun her kesimine hitap edebilmek için yeni programlar hazırlamış ve fizikî mekânlarını iyileştirmiştir. Bu değişiklikler kısa zamanda sonuç vermiş, kurslarımız vatandaşlarımızın ilgi odağı olmuş ve her biri birer ilim, hikmet ve marifet merkezine dönüşüvermiştir.

"Kur'an Okuyorum, Huzur Buluyorum!"

Asırlar boyu milletimiz, ruhlarını Kur'an'ı Kerim'le zenginleştirmek ve onun mesajı ile hayatlarına anlam vermek için gönül birliği kurmuş, Kur'an'ı en güzel şekilde yazmak, okumak, hıfz etmek ve onun eşsiz mesajından nasiplenmek arzusuyla âdeta birbiriyle yarışmıştır. Bu çerçevede insanımız, Kur'an'ın sadece mushafalarda değil, gönüllerde, dimağlarda ve hayatın her anında var olmasını isteyerek okumuş ve hafızasına kaydetmiştir.

Bu bağlamda her sabah eşini işine, çocuğunu okula uğurlayan ev hanımları, yeni bir heyecan ve şevkle kursların yolunu tutmaktadırlar. Yeniden öğrenci olma ve her gün yeni bir şeyler öğrenme arzusuyla kurslarımıza devam eden hanımlar evlerdeki yalnızlığı, boşa geçen zamanı ve israf olan ömürleri yeniden değerlendirme ve planlama fırsatı bulurlar.

Kurslarımıza devam eden hanım ve erkek kursiyerlerimiz, Kur'an'ı ve dinî bilgileri en doğru kaynaktan öğrenmenin güvenilirliğini yaşarlar. Milli birlik ve beraberliğin pekişmesi, sevgi, saygı ve dostluk bağlarının güçlenmesi, vatan, millet, bayrak, şehitlik, gazilik gibi millî değerlere bağlılığın artırılması gibi konularda bilinçlenen kursiyerlerimiz, daha duyarlı vatandaş olurlar ve Kur'an'ın kuşatıcılığını hayatın her alanına uygulama fırsatı ile huzuru yakalarlar.

Kursiyerlerimiz, müftülüklerimizce organize edilen Kutlu Doğum Haftası, Camiler Haftası, Ramazan ayı etkinliklerinde hep ön planda yer almış, gerek camilerimiz gerek Kur'an kurslarımız gerekse Başkanlığımızın dinî faaliyetleri kapsamında düzenlenen hayır etkinliklerinde ciddi katkılar sağlamışlardır.

Kurslarımızda öğreticilerimiz, ihtiyaç ve talepler doğrultusunda haftalık, aylık ve dönemlik ders planları yapmakta, öğlenden önce ve sonra olmak üzere ihtiyaç odaklı, gün içinde iki farklı eğitim programı uygulamaktadırlar.

Kur'an'ın her eve/gönüle ulaşması gayesiyle 2016-2017 eğitim-öğretim yılında kurslarımızda uygulanan İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programı'na 85.107 erkek, 803.603 kadın olmak üzere toplam 889.710 kursiyerimiz katılmıştır.

“Camilerde Kur'an Öğretimi”

Başkanlığımızın yürütmekte olduğu Kur'an kursu hizmetlerinden faydalanma imkânı bulamayan, Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okuma ile mealini ve günlük hayatta her Müslüman birey için gerekli dinî bilgileri öğrenmek isteyen vatandaşlarımızın ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla hazırlanmıştır.

Her yaş grubundan erkek kursiyerin katılabildiği programda, Kur'an-ı Kerim'i hatasız ve tecvid kurallarına uygun bir şekilde yüzünden okumayı öğrenmelerine yardımcı olmak, kursiyerlerin ibadetlerini yerine getirirken okudukları sûre ve duaları kurallarına uygun bir şekilde ezbere okumayı öğrenmeleri amaçlanmaktadır.

İslam'ın inanç, ibadet ve ahlak konularını öğrenmelerine yardımcı olmak, programda yer alan sûre ve duaların anlamlarından hareketle, dersler içerisinde yapılan müzakerelerle kursiyerlerin dinî duygu ve bilinçlerini geliştirmelerine katkı sağlamak amaçlanmaktadır. “Camilerde Kur'an Öğretimi Programı” kapsamında kurslarımızdan 2016 yılında 182.669 erkek kursiyerimiz istifade etmiştir.

“Anne Çocuk El Ele Beraber Kur'an Öğrenmeye”

Din eğitimi, ailede başlayan kapsamlı bir eğitim sürecidir. Çocuklarımız bize Allah'ın bir emaneti, gözümüzün nuru, aile bahçemizin tatlı meyveleri, geleceğimizin teminatlarıdır. Çocuklarının eğitimini ihmal eden milletler geleceğe umutla bakamazlar. Çocuk için en önemli eğitim merkezi hiç şüphesiz ailedir. Burada ne kadar sağlam bir temel atılırsa daha sonraki yıllarda eğitim müesseselerinin işi o kadar kolaylaşacaktır. Başkanlığımız da bir neslin inşasında kendine düşen sorumluluğu kanunlar çerçevesinde yerine getirme gayreti içerisinde.

Ülkemizde, zorunlu eğitimin başlama yaşı 66 aya (beş buçuk yaş) indirilmiştir. Yaygın din eğitiminde ise her hangi bir yaş sınırlandırılması bulunmamaktadır. Beşikten mezara kadar, hayat boyu öğrenme faaliyeti devam etmektedir. Örgün din eğitimi, okullarda zorunlu eğitimin 4. sınıfından itibaren Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, 5. sınıfından itibaren seçmeli Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed'in Hayatı ve Temel Dini Bilgiler derslerinde verilmektedir. Yaygın din eğitimi ise Diyanet İşleri Başkanlığımız tarafından Kur'an kursları ve camilerde yürütülmektedir.

Bu durum okul öncesi dönem din eğitimi hususunda Başkanlığımıza sorumluluk yüklemekte ve Kur'an kurslarında bu döneme ilişkin programlı öğretim etkinliklerini önemli kılmaktadır.

Bu bağlamda “Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)” geliştirme komisyonu oluşturulmuştur. Komisyonun oluşturulmasında

“Din eğitimi, ailede başlayan kapsamlı bir eğitim sürecidir. Çocuklarımız bize Allah'ın bir emaneti, gözümüzün nuru, aile bahçemizin tatlı meyveleri, geleceğimizin teminatlarıdır. Çocuklarının eğitimini ihmal eden milletler geleceğe umutla bakamazlar. Çocuk için en önemli eğitim merkezi hiç şüphesiz ailedir.”

Diyanet İşleri Başkanlığı merkez teşkilatındaki ilgili görevliler, Kur'an kursu öğreticileri, çocuk yayıncıları, okul öncesi öğretmenleri, ilgili bölümlerin akademisyen ve pedagoglarına kadar çoklu katılım esas alınmış, böylece programların geliştirilmesi sürecinde tüm paydaşlardan yararlanılmıştır. Bu program, değerler eğitimi merkeze alan, çocuklarımızın gelişim sürecine katkı sağlayan, kişilik ve karakterlerinin sağlıklı bir şekilde oluşmasını hedefleyen bir niteliktedir.

4-6 yaş grubu çocuğu olup da kurslarımıza katılmayan hanım kursiyerlerimizin taleplerine cevap vermek amacıyla açılan 4-6 yaş grubu Kur'an kurslarımızda 2016-2017 yılında 43.709 erkek, 44.081 kız olmak üzere toplam 87.790 çocuğumuz Kur'an kursu eğitimi almıştır.

“Her Mesâî Bitimi, Kur'an Eğitimi”

Başkanlığımız, Kur'an kurslarında yürütülen yaygın din eğitimi hizmetinden toplumun tüm kesimlerinin etkin ve verimli bir şekilde yararlanabilmesini hedeflemektedir. Bu doğrultuda hazırlanan “İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programı” ile kamuda veya özel sektörde çalışan vatandaşların tercih ettiği gün ve saatlerde, istedikleri öğretim programlarına katılımları amaçlanmaktadır.

Böylece günlük hayatının koşuşturmasında vakitlerinin bir bölümünü Kur'an okumayı öğrenmeye veya dinî bilgiler almaya ayıramayan vatandaşlarımızın, iş hayatından kopmadan

Başkanlığımızın yaygın din eğitimi hizmetinden yararlanmaları sağlanmıştır.

Muhatap kitlenin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak eğitim-öğretim programlarında çeşitliliğe gidilmiş ve çalışan kesim için mesâî çıkışı, akşam saatleri, hafta sonları İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programı kapsamında kurslar açılmıştır.

“Gel Bu Yaz, Kur'an'ı Gönline Yaz”

Yaz Kur'an kursları, örgün eğitim sürecinde bulunan çocuklarımızın İslam dininin temel bilgilerini öğrendikleri önemli eğitim-öğretim merkezleridir. Okullarda öğretim süreci içinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ile genel dinî bilgileri öğrenen gençler, uygulanması gereken ibadetler ve toplumsal hayatın içinde dinle iç içe geçmiş olan ahlaki prensipler hakkında uygulamalı bilgi sahibi olmaktadır.

Çocuklarımız, dinî yükümlülüklerini yerine getirebilmek için gerekli dua ve sûreleri ezberlemekte, Hz. Muhammed'in örnek hayatından davranış modelleri çıkarmaktadırlar. Yaz tatili vesilesiyle cami ve kurslarımızla buluşan çocuk ve genç kursiyerlerimiz, buralarda edindikleri bilgi ve tecrübelerle Kur'an'ın manevî atmosferinde bir yaz tatili geçirmektedirler.

Sev, sevdik, sevindir anlayışı çerçevesinde sürdürülen yaz kursları, vatandaşlarımızın gönül dünyasında cami merkezli bir hâtrat oluşturmaktadır. Herkesin çocukluk döneminde yaz kursları ile ilgili bir anısı vardır. Vatandaşlarımızın büyük çoğunluğu dinî hayatını yaz kurslarından aldıkları bilgi ve birikim üzerine inşa etmektedirler.

2016 yılında yaz Kur'an kurslarımızda 1.364.033 erkek 1.352.427 kız olmak üzere toplam 2.716.460 kursiyerimiz dinî eğitim almıştır.

“Geldi Gençlik Çağımız, Hâfızlık En Güzel Tâcımız”

Gerek Hz. Peygamber'in Kur'an'ı ezberlemeye teşvik edici hadis-i şerifleri gerekse toplumumuzun

hâfızlara olan saygısı nedeniyle pek çok aile, çocuğunun hâfız olmasını istemektedir.

Toplumumuzdaki bu talep doğrultusunda Kur'an kurslarımızın kurulduğu ilk günlerden günümüze kadar hâfızlık eğitimi başarı ile sürdürülmüştür. Hâfızlık Eğitim Programımız çerçevesinde hocalarımız, Kur'an-ı Kerim'in ana konuları hakkında bilgi sahibi olan, okuyuş usullerini bilen, din hizmetlerinin gerektirdiği temel bilgi ve becerilere sahip, özgüveni, iletişim ve sosyal katılım becerilerini geliştirmiş hâfızlar yetiştirmektedir.

2016-2017 yılında kurslarımızda hâfızlık yapan öğrenci sayısı 39.289 erkek, 30.985 kız olmak üzere toplam 70.274 kişidir.

2016 yılında 6500 kursiyerimiz Kur'an eğitimini en güzel şekilde tamamlayarak hâfızlık belgesi almıştır. 1975'ten günümüze kadar kayıtlı hâfız sayımız 128.440'tır.

Misafir Öğrenciler

Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgiler eğitimi almak için Başkanlığımıza gönül coğrafyamızdan müracaat eden yabancı uyruklu öğrenciler ve yakın coğrafyamızda devam eden savaşlar nedeniyle ülkemize göç eden sığınmacılar için "Kur'an Kursları Yurt Dışı Misafir Öğrenci Öğretim Programı" hazırlamıştır.

Program kapsamında, Kur'an kurslarında eğitim görmek için gelen misafir öğrencilerin, dinî, millî ve kültürel kimliklerini koruyarak, dinimizi doğru öğrenip, sağlıklı bir din eğitimi almaları sağlanmakta, içinde yaşadıkları topluma yabancı kalmamalarına yardımcı olunmaktadır.

2016-2017 yılında 1781 erkek, 4.488 kadın olmak üzere toplam 6.269 yabancı uyruklu kursiyerimiz Başkanlığımızın bu uygulamasından faydalanmıştır.

"Kur'an İçin Yok Engel, Yeter Ki Sen De Gel"

Ülkemizde her yıl binlerce bebek engelli doğmakta ya da hayatın devam eden süreçlerinde çeşitli kazalar sonucunda sakatlanmalar gerçekleşmektedir. Engelli bireylerin toplumdan uzak kalmaması, sosyalleşmesi ve sahih kaynaklardan İslam dininin temel prensiplerini öğrenmesi için Başkanlığımız engelli vatandaşlarımıza yönelik bir program geliştirmiştir.

Bu programda engellilik türüne göre engelli vatandaşlarımıza, uzman öğretmenler tarafından Kur'an eğitimi ve temel dinî bilgiler öğretilmektedir. Her ilimizde işitme ve görme engelli vatandaşlarımıza eğitim verebilecek donanımda hocalarımız mevcuttur. Bu kapsamda 2016-2017 yılında kurslarımızda 467 erkek, 1.674 kadın olmak üzere toplam 2.141 vatandaşımız eğitim görmüştür.

Kur'an kurslarımız milletimizin maddî ve manevî destekleriyle hayat bulmuş, devletimizin himayesinde varlığını sürdürmüştür. Halkımız bu müesseselere ayrı bir değer vermektedir. Devletimizin personel giderleri ve iâşe yardımına ek olarak, hayırsever vatandaşlarımızın bu mekânların inşâ ve ihyasındaki katkı çok büyüktür.

Başkanlığımız devletimizin sağladığı imkânlar doğrultusunda, kanun çerçevesinde, hayırsever vatandaşlarımızın katkıları ve Kur'an gönüllüsü, heyecan dolu bir ekip ile vatandaşlarımızı din konusunda aydınlatmaya yönelik yaygın din eğitimi faaliyetlerini sürdürmeye devam edecektir. ■

MUS'ABÜ'L-HAYR...

Meral GÜNEL
Vaiz/Maltepe Müftülüğü

Hayati başkalarına ilham kaynağı olan insanlar vardır. Sessizce düşerler tarih sayfalarına. Oradan bütün insanlara yol olur, ışık olurlar. Asırlara meydan okur yaktıkları ışıklar, asla sönmez. Bunların en müstesna örneklerinden biridir Mus'ab b. Umeyr.

Güzel bir yüz, biçimli bir beden, gür ve kıvrıkcık saçlar, zekâ, akıl, asâlet gibi beşerî güzellik adına kaderin kendisine oldukça cömert davrandığı bu genç adam nezaketi, etkili ve güzel konuşması, herkesle diyalog kurabilme becerisi ile Mekke sosyetesinin vazgeçilmezi, ailesinin/annesinin gözdesidir.

Anne Hannas b. Malik, Mus'ab'ın neredeyse tüm ihtiyaçlarını Mekke dışından getirtir, konfor ve ihtiyaç dolu göz kamaştırıcı bir hayatı sererdi oğlunun ayakları altına. Mekke sokaklarında yürürken, oğlulla duyduğu gurur ve kibir başını döndürürdü. Oysa yaşadığı bu müreffeh hayata rağmen adını koyamadığı bazı düşünceler genç Mus'ab'ı bir türlü rahat bırakmıyor, yatağında rahat yatırmıyordu, tıpkı asırlar öncesinin Hz. İbrahim'i gibi. İç huzuru ve mutluluğu,

sahip olduğu nicelikler üzerinde arayan, açgözlülüğün ve tamâhın esiri olmuş, gösteriş meraklısı, zihni bulanık, hesabı güdük, kalbi sönük olanlar Mus'ab'ı nasıl anlansın? Annesi de anlamadı, ailenin diğer fertleri de. Gençlik derdi deyip savuşturdu belki, oğlunun, derin bakışlarıyla neyi aradığını bilemedi.

***

O günlerde Mekke'de herkes, Haşimoğullarından çıkan bir yetimin tüm değerleri alt üst eden davetini, bazı "kendini bilmez"lerin birer ikişer onun peşine takılmasını, bu durumun giderek nasıl can sıkıcı olmaya başladığını konuşuyordu. Mus'ab da bu gündemden haberdardı. Merakla söylenenleri takip etmeye başladı. İslam'ı kabul eden demirci Habbab b. Eret'in tam da o günlerde kendisini Erkam'ın evindeki toplantıya davet etmesi Mus'ab'a bulunmaz bir fırsat sundu. Bir gece gizlice buluşup gittiler. Orada olan oldu. Su yatağını, Mus'ab Rabbini buldu. Zaten güzeldi, büsbütün güzelleşti. Zaten iyiydi, ahlaklıydı, âbideleşti. O evdeki bir avuç Müslümanın sevinç göz yaşları gönüllerde yeni yeni filizlenen imanlarının âb-ı hayatı oldu.

İnsanın içinde doğup büyüdüğü çevre ve şartlar elbette önemlidir; ama hiçbir insan, çevresinin kendisine sunduğu hayatın ve şartların kölesi de değildir. Özel çevresinde dinî temâyülün nadir olduğu kişiler, akli ve iradesi ile hidayetin içsel kaynaklarını bulup kendisine farklı bir yol çizebilir. Mus'ab'ın hikâyesi, bize tam da bunu öğretir. Bir de hangi sosyal statü ve konumda olursa olsun hiçbir gençten vazgeçilemeyeceğini, “ondan hayır gelmez” denemeyeceğini anlatır bu ümmete.

***

Her karar bir seçimdir ve her seçimin bir bedeli vardır. Mus'ab da İslam'a girmesinin, kendisine çok düşkün olan annesiyle ilişkisini zedeleyeceğini, gururu ve kibirinden bunu asla kabullenmeyeceğini biliyordu. Gizliliğin sükûnetini tercih etti. Kendisi sustu ama dedikodu çarkı dönmeye devam etti. Hannas, inanmak istemediği bu dedikodulara kulaklarını tıkadı önce ama yakın akrabası Osman b. Talha'nın, Mus'ab'ı namaz kılariken gördüğünü söylemesiyle gerçeğin soğuk yüzüyle karşılaşmak zorunda kaldı.

Bu aşamada Mus'ab'ın hayatında büsbütün yabancı olduğu bir perde açılır. İbrahim (a.s.)'in babasıyla diyalogu gibi, hakkı savunmanın, kırıp dökmeden, kişiselleştirmeden tartışmanın âdâbını öğreniriz bu sahnedeki: Anne bastırır, Mus'ab direnir; anne öfkelenir, Mus'ab yalvarır; anne inatlaşır, Mus'ab dik durur. Kısa bir zaman öncesine kadar ruhunda yaşadığı fırtına, bu kez anne elinde duygusal ve fiziksel işkençeye dönüşür. İkna etmeye çabalar annesini. Olmaz. Mus'ab nasıl imanından dönmemekte direndiyse annesi de inatla alaylar, tehditler, ev hapisleri, maddî imkânlardan mahrumiyet, ne varsa yapabileceği hepsini dener. Ama yılmaz Mus'ab, dönmez kararından. Bir fırsatını bulup Habeşistan'a gider ilk kabileyle.

Hayatı boyunca her şeyin en iyisini hazırcı önünde bulmaya alışmış bu naif genç gurbetin bütün eğitici tarafını tecrübe eder. Bir yanlış duyumla Mekke'ye

dönünce tekrar ailesinin baskısına maruz kalır. Bu süreçte yine ailesinin, özellikle baskın kişiliği olan annesinin inadından vazgeçmesi, İslam'ı seçmesi için çabalayıp durur ancak çabaları sonuç vermez. Mus'ab da çok arzu etmesine rağmen açılmayan bu kapının önünden rıza ve vakar bineğine binip ayrılır. Açılacak başka kapıların mutlaka olduğunu, isteklerimizi saplantı haline getirmenin potansiyel gücümüze pranga vurmak olduğunu anlar.

Ailesine karşı Resûlüllah'ı tercih etmesi demek alıştığı hayat standardının çok çok altında kendisini bekleyen gelecek demektir. Bilir Mus'ab ama yine de onun gölgesinden ayrılmaz. Böylece Efendimiz'in mahir elleriyle karılır hamuru. Kıvamını alınca bütün yetenekleriyle birlikte insanlığın hizmetine sunulur.

***

Aradan birkaç sancılı yıl daha geçmiş Hz. Peygamber Mekke'de artık büsbütün tıkanan davetin önünü açmak için hac sebebiyle civardan gelenlerle görüşmelerini artırmaya başlamıştır. Medine'den gelip İslam'ı kabul eden o ilk küçük grup ümidin fitilini ateşler Müslümanlar arasında. Her çok azdan olur ya, altı kişi on iki kişi olarak bir sene sonra biat ederler Resul-i Ekrem'e. Kendilerine yeni dinlerini öğretecek, onlara Kur'an okuyup namaz kıldırarak bir rehber, bir öğretmen istediklerinde Efendimiz hiç tereddüt etmeden Mus'ab'ı görevlendirir. Burada, Mus'ab'dan daha fazla hayat tecrübesi biriktirmiş, Peygamber'e ondan daha yakın başka isimler varken bu görevin genç Mus'ab'a verilmesi dikkatimizi çeker. Resûlüllah'ın istihdam konusunda liyâkat ve ehliyeteye verdiği önemin akla gelen en kalıcı örneklerindendir bu olay.

Diplomat bir ailenin çocuğu olarak Mus'ab, yetiştirdiği ortamda önemli gözlemler biriktirmiş, insanları sevk ve idare edebilmenin siyasî inceliklerini öğrenmiş Dâr'ül-Erkam'da Resûl'ün rahle-i tadrîsinden geçmiştir. Güçlü hitabeti, güler yüzü, samimiyeti ile gönüllere girmesini çok iyi bilen, zühd ve takva elbise-

Uhud Dağı - Medine-i Münevvere (h. 1297 / m. 1880)
İ.Ü. Kütüphanesi Yıldız Fotoğraf Arşivi

sini üstünden çıkarmayan bu genç adam o güne kadar nazil olan âyet-i kerimeleri de ezbere biliyordu. İlim, ahlak ve sosyal ilişkiler bakımından tam bir donanıma sahip olması demektir bu. Resûlüllah da kendisini uluslararası platformda temsil sorumluluğunu bir gence emanet etme riskini göze almıştı şüphesiz ve bu tercihin ne kadar yerinde olduğu ilerleyen günlerde anlaşılacaktı.

***

Kayıtlara ilk muhacir olarak düşen Mus'ab, Medinelilerin kalbini İslam'a açan anahtar oldu. Yeni hayatında evine yerleştiği Esad b. Zürâre ile Medine'deki tüm kapıları çalıyor, hurma bahçelerinde toplantılar düzenliyor, bıkmadan yılmadan İslâm'ı anlatıyordu.

Medine'nin her evinde İslâm ve İslâm'ın genç davetçisi Mus'ab'ın anlattıkları, onun sözlerinin tatlılığı ve samimiyeti konuşuluyordu. Bu durumdan rahatsızlık duyanlara Mus'ab gayet nazik bir şekilde davranıyor, onları kendisini dinlemeye ikna ediyor ve mutlaka Kur'an'dan ayetler okuyordu. İnsanlar üzerinde etki oluşturmak, bundan kişisel veya maddî çıkar sağlamak değil onları Kur'an'la buluşturmaktı amacı. Onu etkili kılan bu ihlası, isabetli yöntemi, davasını en güzel şekilde temsili ile Kur'an'ı son derece iyi bilmesiydi. Medine kılıçla değil Mus'ab'ca okunan Kur'an'la fethe diliyordu adeta. Özellikle Üseyd b. Hudayr ve Sa'd b. Muâz gibi kabile önderlerinin Müslüman olmaları Medine'de İslâm'ın hızla yayılmasını sağladı. Dârü'l

Erkam'ın bu güzîde öğrencisi, Hz. Peygamber'in tebliğ ve davet metodunu iyi gözlemlemiş olmasının meyvelerini Medine'de devşiriyordu. Gönüller birer birer İslam'a açılıyordu. Mus'ab'ın "kâl"den çok "hâl" ile temayüz eden Kur'anî ahlakı ile Yesrib Medine, Evs ve Hazrecliler de Ensar olmaya hazırlanıyordu. Onun gecesini gündüzüne katarak kendini İslam'a hizmete adanması, hayâsi ve çalışkanlığı, hiçbir istismara pirim vermemesiyle oluşturduğu Müslüman profili, ileride şehirlerine gelecek "yabancılar" hakkında Medine halkında olumlu bir ön fikir oluşturuyor, Medine büyük hicrete hazırlanıyordu.

Bu şekilde geçen bir yılın ardından yanında yetmiş beş kişi ile tekrar Mekke'ye gider Mus'ab. Teri kurumadan Hz. Peygamber'in huzuruna çıkar; yaklaşık bir yıl boyunca Medine'de yaptıklarını, şehirdeki son durumu anlatır, rapor verir: "Ya Resûlallah" der, "Medine'de İslam'ın konuşulmadığı tek bir ev bile kalmadı." "İslam'ın konuşulmadığı tek bir ev bile kalmaması" İslam'ın, yaşanılan toplumun ve beldenin gündemi haline gelmesi demektir. İslam'ı tebliğ ve davetin hedefi konusunda ufuk kazandırır kendisinden sonra geleceklere. Mübarek yüzü sevinçle aydınlanır Resûl'ün. Artık Mus'ab, Mus'abü'l-hayr'dır. Hayırlar sahibidir; hayrın mahzâ kendisidir.

Mekke'ye bu gelişinde ailesiyle özellikle de annesiyle arasındaki bağ tamamen kopar. Oğlunun aylar sonra şehre geldiğinde ilk ziyaret ettiği kişinin, oğluyula arasına giren can düşmanı olduğunu öğrenen Hannas'ın intikam damarı kabarıyor, oğlunu yeniden hapsedmek ister. Ama Mus'ab'ın kararı kesin, tavrı nettir: Canı pahasına da olsa bu yoldan dönmeyeceğini deklare eder. Ailesinin göstereceği hak mahrumiyetleri onu hiç etkilemez. Ballar balını bulmuştur bir kez, annesi yalgın ve öfkeli, pes eder; bırakır Mus'ab'ın peşini. Bundan sonra bir de Uhud'da Kureyş erkeklerini teşci etmek için orduya katılan kadınlar arasında görürüz Hannas ismini, o kadar. Soyu ve sahip olduklarıyla övünür, ilelebet bunlarla pâyidâr olacağını zannederken tarih en derin kuyularına atar bu kadını.

***

Mus'ab, Mekke'de üç ay kalıp Medine'ye döner. Bu arada hicret izni çıkmış Müslümanlar birer ikişer Medine'de toplanmaya başlamışlardır. Resûl'ün de vâsıl olmasıyla 'Yesrib'liği tamamen üzerinden atar kadim şehir, medeniyete, Medine'leşmeye bırakır kendini sükûnetle. Biyolojik ailesinden göremediği desteği yeni kardeşleri Sad b. Ebi Vakkas ve Eba Eyyüb el Ensari'den görür Mus'ab. Hayatı daha bir düzene girer Hamne b. Cahş ile evlendiğinde. En sevdiği ile de akraba olur.

Mus'ab b. Umeyr, dine karşı sorumluluğun sadece sosyal ve fikrî platformla sınırlı kalmaması gerektiğini, yeri geldiğinde candan geçmekte tereddüt gösterilemeyeceğini öğretir Bedir ve nihayet Uhud'la. İlk muhacir, ilk öğretmen, ilk imam olan Mus'ab yine en ön saftaki yerini alır, Bedir'de muhacirlerin, Uhud'da tüm Müslümanların sancağını taşır şerefle. Allah Resûl'ünün Mekke döneminde onun kabilesinin uhdesinde bulunan sancaktarlık vazifesini Mus'ab'a vermiş olması da boşuna değildir.

Bedir'de Müslümanlar kesin bir zafer kazandığında müşriklerden alınan esirler arasında Mus'ab'ın öz kardeşi Ebû Aziz de vardır. Mus'ab kardeşini esir alan sahâbiye bu esiri sıkı bağlamasını, zira annesinin çok zengin olduğunu ve onu kurtarmak için Müslümanlara oldukça yüklü bir fidye verebileceğini söyler. Kulaklarına inanamayan kardeşi bu söylediklerinden dolayı kendisini kınadığında, Mus'ab asıl kardeşinin onu esir eden Müslüman olduğunu ve İslâm kardeşliğinin diğer bağları koparıp attığını söylemekle yetinir.

Ve Uhud... Bir güzel insanın hayat yolculuğunun kendisi için şeref, ardında bıraktıkları için hüzün dolu son durağı...

Müslüman okçuların ihmalıyla yaşanan bozgun esnasında Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmaz Mus'ab. Son nefesine kadar kendisine emanet edilen sancağı yere düşürmez. Hz. Peygamber'i de yaralayan İbn Kamie'nin kılıç darbeleriyle her iki eli de kesilince sancağı kollarıyla göğsüne bastırarak dik tutmaya çalışır, göğsüne saplanan son mızrak darbesine dek. Daha önce, ailesinin kendisine altın tepside sunduğu geleceğini, geri dönmek üzere Medine'ye hicret etmekle geçmişiyse tüm bağlarını kurban veren Mus'ab gerçek sevgi/li için verilecek en değerli şeyi, canını, gözünü bile kırpmadan verir.

Mus'ab'ın şehadetiyle düşman saflarında bulunan annesinin yüreği yandı mı hiç bilinmez ama Peygamberimiz ve ashabın yüreği kor gibi yandı.

Resûlüllah, şehitler toprağa verilirken, eski bir elbise içinde yerde yatan Mus'ab'ın mübarek bedenini yanındakilere göstererek, onun bir zamanlar zenginlik içinde en güzel elbiseleri giydiğini, en güzel yemekleri yediğini, fakat Allah ve Rasûl'ünün sevgisini her şeye tercih ettiği için bu hale geldiğini söylemiş, ardından da;

"Müminler içinde Allah'a verdikleri sözde duran nice kişiler vardır. Onlardan bazıları sözünü yerine getirip o yolda canını vermiş, bazıları da -şehitliği- beklemektedirler. Onlar hiçbir şekilde sözlerini değiştirmemişlerdir." (Ahzâb, 23) mealindeki ayeti okuyarak şehitleri müjdelemiş, Mus'ab'a dönerek "Seni Mekke'de ilk gördüğümde hiç kimse seni yakışıklılıkta ve güzel giyinmede geçemezdi. Ama bugün saçın karışmış ve sadece vücudunu örten basit bir örtün var. Allah'ın Resûlü kesin olarak ilân ediyor ki sen kıyamette mutlaka Allah'ın huzuruna kabul edileceksin" buyurarak gözyaşı dökmüştü.

Uhud savaşından sonraki dönemlerde elde edilen zafer ve fetihlerde kazanılan ganimetler nedeniyle bolluk ve refah içinde yaşayan Müslümanlar Mus'ab'ın bu savaş sonundaki halini hiç unutmuşlardır. Habbâb b. Eret, kendilerinin Mekke'den Medine'ye dünyevî menfaatler için değil, Allah rızası için hicret ettiklerini, fakat buna rağmen Allah Teâlâ'nın kendilerine dünya nimetlerini de verdiğini; Mus'ab b. Umeyr gibi arkadaşlarının kendileri gibi niyet taşımalarına rağmen bu nimetlerden hiçbir şey tatmadan ahirete intikal ettiklerini belirttikten sonra, Uhud'da şehit olduğu gün onu saracak bir kefen bulamadıklarını, bedenini hırkasıyla örtmeye çalıştıklarında başına çekince ayaklarının, ayaklarına çekince başının açıldığını, sonunda başını örttüklerini, ayaklarının üstüne de kokulu bir ot demeti koyduklarını gözyaşlarıyla anlatır.

Şehid olduğunda kırk yaşlarında olan Mus'ab, ömrünün yaklaşık on beş senesine sığdırdı bütün bunları. Ne demişti şair: "Arzı olmazsa hayatın ne çıkar tülünden..." ■

Hâfız Osman ŞAHİN ile Söyleşi

📍 Kâmil Büyüker, Mehmet Yüksel, Abdülkerim Yatgın
📷 Bilal Bal

1965 yılında Artvin'in Şavşat ilçesine bağlı Meydancık nahiyesinde doğdu. İlkokuldan sonra babasından hafızlık yaptı. 1985 yılında İstanbul İmam Hatip Lisesini, 1991'de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsünde tefsir dalında yüksek lisansını tamamladı. Üniversite yıllarında Fatih Camii'nde Emin Saraç Hocaefendi'den Arapça, tefsir ve hadis dersleri aldı. Beyazıt Camii imamı merhum Abdurrahman Gürses ve İsmail Biçer Hocaefendilerden aşere-takrib okuyarak icazet aldı. Ülkemizi temsilen Suudi Arabistan'da yapılan uluslararası Kur'an-ı Kerim hafızlık yarışmasına 1985 yılında yarışmacı, 2003 yılında jüri üyesi olarak katıldı. 1988-1990 yılları arası Fatih Nişancı Mehmet Paşa Camii, 1990-1996 yılları arası Eminönü Çakmakçılar Camii'nde imam-hatip olarak görev yaptı. 1996-2013 yılları arasında Fatih Camii İmam Hatibi olarak görev yaptı. 18.04.2013 tarihinde Başkanlık Müşaviri olan Hafız Osman Şahin; 03.03.2014 tarihinde de Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığı görevine getirildi. Halen bu görevine devam etmektedir.

Hayatını mihrab ve Kur'an hizmetine vakfetmiş bir isim olarak kendinizi tanıtır mısınız?

Artvin'in Şavşat ilçesi Meydancık köyünde doğdum. Bir hoca çocuğuyum. Babacığım köyümüzün müezzini idi. Kendisi gençliğinde İstanbul'a gelmiş, Hasan Akkuş Hocadan tashih-i hurûf dersleri alırken rahatsızlanmış. Babam Cerrahpaşada bir iki ay yatmış ancak doktorlar hastalığına bir çare bulamadıkları için Hasan Akkuş Hocaya durumu anlatmışlar ve kendisini hastaneden çıkartmışlar. Hasan Akkuş Hoca babacığıma "Evladım sen bu rahatsızlığı burada atlatamazsın memleketine dön, annenin babanın yanında yaşayiver. Doktorlar böyle böyle dedi." demek zorunda kalmış. Genç bir hâfız olarak, İstanbul'da kalmak ve buradaki camilerde görev yapmak idealiyle İstanbul'a gelmiş olan babacığım için, çok arzuladığı eğitimini hastalığı dolayısıyla tamamlayamadan memleketine dönmek büyük bir yıkım olmuş. Cuma günü, camide hâfızlar müezzin mahfilinde dizilmiş mukabele okurlarken, babam içli içli: "Ya Rabbi! Ben buralara gelip okumak, bu cami-

lerin birinde hoca olmak istiyordum. Ama herhalde bana kısmet olmayacak, çünkü doktorlar öleceksin diyor ve bunun için memlekete dönüyorum. Ya Rabbi! Eğer bana ömür verirsen, yaşarsam, benim de bir çocuğum olursa, ona Hâfız Osman adını koyacağım, bu camide imam olsun!" diye dua ediyor. Baba duası 40 sene sonra yetişiyor ve ben bu camide imam oluyorum. Babamın benden önce aslında iki erkek evladı daha oluyor. İlkinin adını Hâfız Osman koyuyor ama o yaşamıyor. Sonra abim dünyaya geliyor ona da ev yaptırdığı Adil ustanın adını veriyor. Sonra ben doğuyorum, yine isim olarak Hâfız Osman koyuyor ve nüfus cüzdanıma da adıma Hâfız Osman diye kaydettiriyor.

Köyümde ilkokulu okuduktan sonra babacığım beni evde hâfızlığa başlattı. Ve hâfızlığımı ben evde yaptım. Köyümüz Şavşat'ın yüksek bir yerinde yer almasından dolayı burada yaz kış soba yanar. Sobanın bir tarafında ben oturur dersime çalışırdım, bir tarafında da yemek yapılırdı.

Babacığım eğitimim konusunda çok hassas ve ileriye gören bir insandı. Bir çocukla nasıl ilgilenilir, nasıl teşvik edilir bunu ben ilk babamdan gördüm. Derdi ki: "Evladım senin tek işin var Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek. Kimse sana bir iş veremez, verirse babacığım bana yasakladı dersin." Hatta bir defasında dersimi zayıf vermiştim. Babam sebebini sorunca "Amcam beni filan yere gönderdi" diye bahane ettim. Akşam ev halkını topladı ve "Bir daha bu çocuğa kimse iş vermeyecek" diye, tembih etti. Bana da işime ciddi sarılmak adına dedi ki: "Bak, bu sobayı görüyor musun? Bu sobanın borusu çıksa, evi ateş alsın, ev yanıyor da olsa, sen yine de bu işe karışmayacaksın! Senin tek işin var Kur'an'ı ezberlemek. Ben bu işleri herkese yaptırırım ama hâfızlığı başkasına yaptırılmaz!" Zaten babamın tek hâfızı da bendim. Onunla da hep iftihar ederdi, "Birine tevdi ettim." derdi.

Hâfızlığa ilkokuldan sonra başladım. İki yıl devam ettim. Daha sonra İmam Hatip'e gittim Şavşat'ta... Orada bir sene okudum fakat hafızlığı tam bitiremedim. Babamın hocası vardı Şavşat ilçesinde. Onu buldu, "Bu çocuk okuldan sonra gelip sana ders dinletecek" dedi. Kışın da hafızlığa ara vermedim, unutmuyayım diye, babamın hocasına dinlettim. Yaz gelince hafızlığımı

tamamladım. 1979'da Düzce'ye geldim Düzce İmam Hatip'te okudum. Daha sonra da İstanbul'a geldik. Abim burada okuyordu. İstanbul'da çok güzel hocalardan istifade ettim. İlk geldiğim günlerde İstanbul Beyazıt Camii İmam Hatibi İsmail Biçer Hocamızdan talim okumaya başladım. 1980-1983 yılları arası, okuldan boşluk oldukça camiye gidip hocamı dinlerdim, hatta sonraları teyp aldım ve okuyuşlarımı kayıt yapıp eve gelip tekrar tekrar dinlerdim. O zamanlar kaset, cd yok, televizyon da yoktu köyümüzde. Bir radyomuz vardı. Cuma gününü ipe çekerdim. Daha sabah ezanı okunmadan erkenden uyanırdım, kimseyi rahatsız etmeyeyim diye radyoyu yorganımın içine sokardım. Kahire radyosunda sabah namazlarında yarım saat Kur'an tilaveti olurdu, her sabah dinlerdim. Eskilerden Mustafa İsmail'den, Sıddık Minşeviler'den, Abdussamedler'den, okumalar koyarlardı, onları dinlerdim. Onlar benim kulağımı, gönlümü doldurdu tabiri caizse.

İstanbul'a gelince başta İsmail Biçer'i sonra onun hocası -benim de hocam oldu çok şükür- Abdurrahman Gürses Hocayı tanıdım. Onu da ara sıra ziyaret ediyordum, camiye geliyordu. Kıraat okumak istediğimi söyleyince, Abdurrahman Gürses Hoca, 1983 yı-

İnönü Beyazıt Camii'nde beni aşereye başlattı. Ve orada 83'ten 92'ye kadar yaklaşık 9 sene bir taraftan fakülteye devam ediyordum, bir taraftan İsmail Hocaya onu bulamadığım zamanlarda ise Abdurrahman Hocaya devam ediyordum. Aşere-takribi o şekilde ikmal ettim. Fakülteye devam ederken de -Allah sıhhat afiyet versin- Emin Saraç Hocadan Fatih Camii'nde tefsir, fıkıh dersleri aldık. Hocamdan çok istifade ettim. Hatta Fatih camiinde ders okurken derslerden önce her Kur'an okuduğumda "İnşallah Sen bu camiye imam olursun" diye dua ederdi.

Kıraat, tashih-i hurûf eğitiminiz tamamlandı ve icazet aldınız değil mi?

1992'ye kadar Abdurrahman Gürses ve İsmail Biçer hocalardan birlikte okuyarak Beyazıt Camii'nde Mustafa Demirhan'la beraber icazetimiz oldu. İcazet aldığım günü hiç unutmuyorum. İcazet aldığımız süreci de şöyle anlatmak isterim. Bir yaz İstanbul'da kaldım. "Okul da yok, her gün ders okurum" düşüncesiyle yazın köye gitmedim. Bu arada hac görevi çıktı İsmail Biçer Hocaya. Ben ders okuyamayacağımız için üzüldüm açıkçası. Madem Abdurrahman Hoca burada, sürekli ona gitsem de o okutsa diye aklıma geldi. Gittim, durumu söyledim. O da kabul etti. "Yarın Teşvikiye Camii'ne gel." dedi. Teşvikiye Camii'ne gidiyorum, fakat yaz, sıcak, otobüsle gidiyorum ve biraz da o tarafların manzarası hoşuma gitmiyor. Ders okumak istiyorum ama orada okumak istemiyorum. Bir gün öğleden ikindiye kadar okudum. İkindiden sonra da biraz ders okuduk. Abdurrahman Hoca, çıktuktan sonra beni bir börekçiye götürdü. Beraber börek yedik. Arkadaşım evde kaldığını biliyordu bir de paket yaptırdı, "Bunu da arkadaşlarına götür. Yarın da buraya gelme, ben bundan sonra Beyazıt Camii'ne geleceğim." dedi. Hoca adeta içimi okudu. Beyazıt Camii'nde devam ettik. Aşere derslerinin ilk senesini tamamlamış olduk. İcazet günü eve geldik. Hocaya dedim ki; "Hocam hakkınızı helal edin. Çok yordum sizi bu süreç içerisinde. Uzun bir zamandır derse geldim gittim. Siz de hiçbir şeyi esirgemediniz." "Evladım helal olsun, bu işin peşin helali okuduğunuzu okutmaktır. Bize nasıl tevarüs ettiyse, biz bunu size

aktarıyoruz. Siz de bundan sonraki nesile aktaracaksınız!" demişti hiç unutamıyorum. Tabi icazeti aldıktan sonra biz de talim okuyan arkadaşlardan okumak isteyenlere yardımcı olmaya çalıştık. Böyle iki grup halinde bazı arkadaşlara aşereyi okuttum, bir kısmıyla sona yaklaştık, bir kısmıyla yarıya geldik, bir kısmıyla başlarda kaldık. Sonra Fatih Camii'nde Allah'a çok şükür 17 yıl vazife yapmak nasip oldu. Bu vazifeyi yaparken aslında buradan ayrılmayı hiç düşünmüyordum. Hatta "Ya Rabbi! Emekli olunca camiye yakın bir yerden ev, vefat edince de camiinin önünden bir yer." diye dua ediyordum.

Cami hizmetinden ayrılmamız ve Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanlığına geçiş sürecimiz, Başkanımızın teklifi ve talebi ile oldu. Karar verirken tereddüt yaşadım. Hatta affımı istirham edecektim. Sonra "Anneciğim" dedim, "Sen de dua et!". Annem de aslında Ankara'ya gitmemi pek istememesine rağmen bir sabah kalktı ve dedi ki bana -artık istiharenin sonucunu mu söyledi yoksa kendi hissiyatını mı paylaştı bilmiyorum-, "Evladım gidiyorsun, orası Hazreti Osman'ın makamıdır, 'Gitsin orada hizmet etsin' dediler bana!" Annem böyle söyleyince ben daha bir şey diyemedim. 2013 yılında Ankara'daki görevimize başlamış olduk.

Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu nedir, ne iş yapar bilgilendirir misiniz?

Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu, kökü itibarıyla Osmanlı'ya dayanan çok eski bir kurul aslında. O zaman meşihat bünyesinde Tetkik-i Mesâhif Heyeti var. Matbanın icadından sonra, dışarıdan Kur'an'ın ilk baskıları geliyor. Kur'anlar gelince, bunların yanlış basılabileceği ihtimaline karşı, bir heyet kurmak gerekir diye düşünülmüşler. Tabi o zaman sadece Kur'an basmıyor yabancılar. Başka İslamî eserler de basıyorlar. İstanbul Müftülüğü'nde yani Şeyhülislamlık makamında, "Şer'i Eserleri İnceleme Komisyonu" kuruluyor. O heyetin içinde bir komisyon da Kur'an-ı Kerim-i inceleyen. Ve bu daha sonra müstakil bir "Tetkik-i Mesâhif Heyeti" haline dönüşüyor. Cumhuriyet döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulmasından sonra bu heyet matbaaların çoğunun İstanbul'da olması sebebiyle

“Önemli olan Kur'an-ı Kerim'i doğru ve düzgün okumaktır. Yoksa kültürel coğrafya açısından melodiler, sesler ve kelimeler farklı olsa da doğru telaffuz ve Kur'an-ı Kerim'in musikisine uygun bir okuyuş olduktan sonra bunlar bir zenginliktir diye düşünüyorum.”

le vazifesini Ankara'da değil İstanbul'da devam ettiriyor. Hatta Fatih Camii eski imamlarından Ömer Aköz Hoca'nın da o zaman çift vazifesi varmış. Hem buranın imamı hem de heyetin başkanı imiş. Namazlarını kıldırır ve müftülükte vazifesine devam edermiş. 80'li yıllarda Tayyar Bey'in Diyanet İşleri Başkanlığı döneminde bazı sebeplerle bu işi Ankara'ya Başkanlık bünyesine almışlar. Eski ismi "Olgunlaştırma Dairesi", şimdi "Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü" bünyesinde bir heyet olarak çalışmalar devam etmiş. Daha sonra müstakil hale getirilip "Mushafları İnceleme Kurulu" kurulmuş, 2010 yılında ise 6002 sayılı yasayla kurulun ismi "Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulu"na dönüştürülerek, kıraat ile ilgili çalışmalar yapması da hedeflenmiştir.

Şu anda kurul ne tür faaliyetler yapıyor?

Bir başkan ve sekiz üyeden oluşan kurul, yeni basılacak olan mushafları kontrolden geçirir, eksiksiz bir şekilde yayınlanmasını sağlar. Yayınları tarafından basılacak mushaf formları bir dilekçe eşliğinde Diyanete gönderilir. Kurul üyelerine dağıtılan formlar üzerinde nokta, hareke, harf, kelime eksikliği varsa düzeltilir, secavend, ayet numaraları vs. düzenlenir. Kâğıt üzerine yapılan düzeltmeler sonra bir hata cetveline dökülür, yayıncıya gönderilir. Eğer çok miktarda

hata varsa o zaman çapraz okumalar yapılır. Aynı cüz farklı kişilerce okunur. Bu şekilde okumalar bittikten sonra yayıncı hataları düzeltir sonra son inceleme için kurula geri gönderir. Yeniden okunduktan sonra onay kararı alınır ise, bir arkadaşımızı görevlendiririz, gider matbaada bizim mühürü basar. İnceleme bu şekilde tamamlanmış olur. Kurulun en yoğun ve rutin işi budur.

Kurul, kıraat çalışmalarını da bünyesine aldıktan sonra, 2012 yılında ilk defa I. Kıraat Sempozyumu düzenlemiştir. Görev bana tevdi edildikten sonra Sayın Diyanet İşleri Başkanımızın benden bir ricası oldu. "İslam ülkelerinin birçoğunda uluslararası yarışmalar yapılıyor. Türkiye'de çok büyük çapta olmasa da, biri 90'lı yıllarda ve diğeri 2000'li yıllarda olmak üzere, sadece iki defa uluslararası yarışma yapılmış. Neden Türkiye bu yarışmayı yapmıyor? Türkiye'nin tarihine, geçmişine yaraşır şekilde böyle bir yarışma düzenlemeliyiz." dedi. Hemen hazırlıklara başladık. 2015 yılında ilkini yaptık. Kurumsal olarak öncekileri de ekleyerek buna üçüncü dedik. Hem hâfızlık dalında hem de Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma dalında iki ayrı kategoride bu yarışmayı tertip ediyoruz. Her sene İslam dünyasının farklı ülkelerinden 6 kişiyi jüri üyesi olarak davet ediyoruz. İlk sene 45 ülke katıldı, bu sene katılımcı ülke sayısı 62'ye, ya-

rişmacı sayısı ise 120'ye çıktı. Her geçen sene yarışmanın kalitesi artıyor. Çok iyi okuyucular geliyor. Çünkü İslam ülkeleri Türkiye'nin İslam dünyasındaki konumu gereği, buraya gönderecekleri hâfızlara ihtimam gösteriyorlar. Üç senedir Fatih Camii'nde yapıyoruz yarışmayı. Tabi maksat Kur'an'a hizmet etmek. Kur'an'ın vesilesiyle Müslümanlar ve İslam ülkeleri arasındaki kaynaşmayı sağlamak. Finalleri de canlı yayın olarak veriyoruz. Yurtdışında muhtelif yerlerde, Katar'da, Suudi Arabistan'da, Kur'an-ı Kerim kanalları var. Onlar da gelip çekiyorlar ve televizyonlarında yayınlıyorlar. Bir kısmını canlı olarak veriyor bir kısmı da kayıt altına alıyor ve daha sonra yayınlıyorlar. Zaman içinde Mehmet Görmez Hocamızın bu yarışma hakkındaki ısrarında ne kadar haklı olduğunu gördük. Kendisi her gittiği ülkede "Neden Türkiye böyle bir yarışma yapmıyor?" sorusuna muhatap oluyormuş. Şimdi düşünün Moskova'daki Müslümanların idaresi dahi bu yıl 11. si yahut 12. sini tertipleedikleri bu yarışmaları görkemli bir şekilde düzenliyor. Ben birkaç defa bu yarışmanın jürisinde bulundum. Kuzey Afrikada'ki ülkeler, Fas, Cezayir, Tunus yarışma yapıyor. Suudi Arabistan çok büyük ölçekte yarışma

“ Hâfızlık kurslarımızda eğitimini tamamlayan tescilli hâfız sayısı ülkemizde 125 bini aştı. Bu, nüfusa baktığımızda çok değil ama İslam ülkeleri ile mukayese ettiğiniz zaman iyi bir rakamdır. Ancak önemli olan keyfiyettir, sayı ne olursa olsun Kur'an ezberlendiği zaman unutulmamalıdır.”

yapıyor. Ürdün, Katar, Dubai aynı şekilde. Mısır yapıyordu, bu son senelerde herhalde siyasî sebeplerden ara verdiler. İran bu işe büyük bütçe ayırdığı gibi, sadece bu yarışmaya yönelik ciddi çalışmalar yapıyor, özel okullar açmış ve yarışmacı yetiştiriyor. Malezya herkesin malumu. Malezya aynı zamanda hanımlar arasında da yapıyor. Bizim Türkiye olarak böyle bir yarışmayı yapmamamız hakikaten büyük bir eksiklikti. Bu sebeple yarışmaları düzenlemeye başlayınca İslam dünyasından çok olumlu tepkiler aldık.

Böyle bir yarışmanın İstanbul'da yapılması katılımcılar için çok şey ifade ediyor. Onlar üç konuyu öne çıkarıyorlar. Bir tanesi "Bu yarışmanın diğer yarışmalardan farkı sizin yarışmayı yaptığınız mekânın cami olması. Mabedin manevî atmosferi ayrı bir ruh katıyor, bu yarışmada çok büyük huzur duyuyoruz." diyorlar. İstanbul'u görmek, tarihi ve mimari güzelliklerine şahit olmak, onları çok etkiliyor. Heyete mutlaka Boğaz turu yaptırıyoruz, Boğaz'dan her iki yakayı görme imkânına sahip olmak çok hoşlarına gidiyor. Bir de üç senedir, Kur'an yarışmamızın ödül törenine Cumhurbaşkanımız teşrif ediyor. Onun teşrifinin yarışmacılar için çok heyecan verici olduğuna şahit olduk. Hele hele bu seneki yarışmanın ödül töreni Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde oldu. Cumhurbaşkanımızın misafiri olarak biz oraya gittik. Bu durum yarışmacıları da jüriyi de son derece memnun etti. Türkiye'de Kur'an'a, Kur'an eğitimine ve ehl-i Kur'an'a nasıl değer verildiğini İslam dünyası bu vesileyle görmüş oluyor. Bu yarışmaları her yıl hem hâfızlık hem

de güzel okuma dalında devam ettireceğiz. Başlangıçta iki yılda bir yapalım görüşündeydik fakat İslam dünyasından gelen yoğun talepler sebebiyle her yıl yapmaya karar verdik.

İslam ülkeleri ile aramızda kıraat ve okuyuş farklılıkları var. Bunlar nasıl karşılanıyor?

Evet, okuyuşumuzda İslam dünyasıyla ayrıldığımız noktalar var. Bizim terennümümüzde farklılık var, Kur'an'ı yorumlamamızda farklılık var. Bizim Kur'an okuyuşumuzda musiki zenginliği daha fazladır. İslam dünyası bunu biraz yadırgıyor. Fakat bu yarışmalar ve bizim İslam ülkelerine gönderdiğimiz yarışmacılar sayesinde bizim terennümümüze de alışmaya başladılar. Bizim okuyuşumuzu da özlüyorlar. İşin ehli olanlar bizdeki bu zenginliği fark ediyor. Arapların eski kârilerinde bu zenginlik var fakat maalesef yenilerin birçoğu taklitten öteye geçemiyorlar. Tek düze bir okuyuş tavırları var. Neticede önemli olan Kur'an-ı Kerim'i doğru ve düzgün okumaktır. Yoksa kültürel coğrafya açısından melodiler, sesler ve kelimeler farklı olsa da doğru telaffuz ve Kur'an-ı Kerim'in musikisine uygun bir okuyuş olduktan sonra bunlar bir zenginliktir diye düşünüyorum.

Hocam iyi örnekleri çoğaltmak için dünya çapında bir arşiv çalışması yapılabilir mi?

Şu anda dünya çapında bu çalışmaları yapma noktasında çok iyi bir seviyede olduğumuzu söyleyemem. Ama Diyanet TV'deki hatim programları ve Diyanet Kur'an Radyoda okunan aşr-ı şeriflerle kendi ülkemizdeki hâfızlardan en iyi okuyanları seçerek bir arşiv ortaya koyuyoruz. 60 civarında hâfızımız okuyor şu anda. Yeni yeni takviyeleri yapıyoruz. Çok zengin bir havuzumuz var. Yeni bir uygulamamız ile 5-6 senedir Türkiye'nin bütün illerini geziyoruz. Güzel okuyan arkadaşları tespit ediyoruz, gruplandırıyoruz ve seminerlere alıyoruz. Bu sayede havuzumuz sürekli genişliyor.

Hafızlık müessesesinde ne durumdayız? Hafızlık yapanlar taşıdıkları sorumlulukların yeterince farkındalar mı acaba?

Hâfızlık kurslarımızda eğitimini tamamlayan tes-

cilli hâfız sayısı ülkemizde 125 bini aştı. Bu, nüfusa baktığımızda çok değil ama İslam ülkeleri ile mukayese ettiğiniz zaman iyi bir rakamdır. Ancak önemli olan keyfiyettir, sayı ne olursa olsun Kur'an ezberlendiği zaman unutulmamalıdır. Hâfızlık yapan bir kimse ile camide görev yapacak diye bir şart yok elbette. Ancak bizim meslekteki arkadaşlar hâfızlıklarını yeterince koruyamıyor. Mihrap hizmeti yürüten arkadaşlarımızdan birçoğu hâfızlığını unutmuş durumda. Yeniden tekrar edip toparlama azminde olan arkadaşları görüyorum. O da güzel ve sevindirici bir şey. Unutmak bir açıdan vebaldir bir açıdan nimettir. Unutma tehlikesi olduğu için, biz hep Kur'an'la meşgul oluyoruz. Bize sürekli kendini okutturuyor Kur'an; onu diri tutmaya çalıştıkça oda bizi diri tutuyor. Hâfızlar mutlaka her gün bir cüz okumalı. Okumalı ki onu koruyabilsin. Bu mesleği icra eden arkadaşların hâfızlıklarını unutmaması daha büyük vebaldir.

Yarışmalar, hâfızlık vs. konuşuyoruz ancak Kur'an'ın ruhu, manası üzerine bir çalışma yapıyor mu?

Bu da maalesef ihmal ettiğimiz bir konudur. Kur'an kurslarımız hep iyi hâfız yetiştirelim yarışıyla büyük hizmet veriyor. Güzel ama bir taraftan ezberlediğimiz Kur'an'ın mana ve ruhunu da dikkatte alarak çocuklarımıza Kur'an ahlakını kazandırma noktasında gayret içinde olmalıyız. Tek kanatlı kuş uçmaz. Mehmet Akif'in dediği "İnmemiştir hele Kur'an şunu hakkıyla bilin / Ne mezarlıkta okunmak, ne fal bakmak için". Kur'an kurslarımızda buna yeterince vakit ayrılmıyor müfredat açısından. Çünkü çocuk ezberlemekle meşgul. Hem ezber yapacak, hem okul hayatı devam edecek. Bu sefer mana eğitimi eksik kalıyor, kopuşlar başlayabiliyor. Dolayısıyla bu ikisini birlikte götürmek lazım. Hâfızlık yapan yavrularımız, İmam Hatip'i bitirdiği zaman aldığı Arapça eğitimle okuduğu Kur'an'ı anlayabilmeli ve karşısındakine de ifade edebilmeli. Bir imam mihrapta aşr-ı şerif okuduğu zaman, cemaate manasına dair kısaca birkaç kelam edebilmeli. Bu seviyeye getirmeliyiz hâfızlarımızı, Kur'an kurslarımızı, ehl-i Kur'anı. Bunu yapamadığımız takdirde hep lafız boyutunda kalırız ve mana boyutuna varamayız.

Haseki Külliyesi ile ilgili çalışmalarınız var mı?

Haseki Külliyesi uzun yıllar Diyanet camiasına nice müftü, vaiz ve kurrâ yetiştirmiş bir müessesedir. Tabii 90'lı yılların sonuna doğru tadilat dolayısıyla külliye kapatılmış, Pendik'e taşınmıştı. Uzun bir tadilat sürecinden sonra külliye geçen sene "Haseki Abdurrahman Gürses Eğitim Merkezi" olarak yeniden faaliyete geçti. Arzu ediyoruz ki burası uluslararası bir kıraat merkezi haline gelsin. Uluslararası yarışmalara göndereceğimiz hafızlarımız bu mekânda hazırlansın. İstanbul'dan ve Anadolu'dan güzel sesli hâfızlarımız tashîh-i hurûftan başlayarak, aşere takrib tayyibe ye kadar Kur'an'ı Kerim ilimlerini ihtisasını en mükemmel şekilde bu güzel mekânda tahsil etsin. İstanbul'da okumak farklıdır. Bu tarihi yapıda içerisinde, bu silüeti, bu mimariyi seyrederek, bu mabedlerden yükselen ezan ve Kur'an sesleriyle hemhal olarak okumak başkadır. Burada okumak ile Anadolu'nun herhangi bir yerinde okumak arasında fark vardır. Hatta o yüzden reisül kurrânın vasıflarından bir tanesi de İstanbul'da mukîm olmaktır. Merkez olmuş burası. Ve hala o özelliğini devam ettiriyor.

Reisül Kurrâ'nın kriterleri var mıdır hocam?

Kur'an'ın bir mucizesidir, dünden bugüne kıraat icazetinde hiçbir kopma yoktur. Benim elimde bir icazet var mesela ben kimden okudum, hocam kimden okudu, hocası kimden aldı bellidir. Çünkü burada "fem-i muhsin" önemlidir. Kimden ahzetti önemlidir. Çok şükür memleketimizde kıraat ilminde bir kopukluk yaşanmamıştır. Dolayısıyla reisül kurrâlık geleneği hep devam etmiştir.

Kimdir reisül-kurrâ?

Reisül-kurrâ bir beldede kıraat okutan hocaların en kıdemlisidir. Şu anda reisül-kurrâ Eyüp Sultan Camii eski imamı, Ahmet Arslanlar hocamızdır. Bir de "şeyhu'l-kurrâ" tabiri vardır. Şeyhu'l-kurrâ bir belde de birden fazla olabilir. Mesela siz aşere-takrib talebesi okutuyorsunuz, siz bir şeyhu'l-kurrâsınız, kurrâ yetiştiriyorsunuzdur. Bizim Haseki'deki hocalarımız birer şeyhu'l-kurrâdır. Dışarıdan özel olarak okutan hocalarımız da birer şeyhu'l-kurrâdır. Ama reisül-

kurrâ tektir ve bütün kurrânın başıdır. Aşere-takrib ve hâfızlık cemiyetlerini bu reisül-kurrâ veya onun görevlendirdiği bir şeyhül kurrâ yönetir. Bu cemiyetlerin kendine has usûlü de vardır. Şimdi malesef bu geleneklerimiz kayboluyor. Hem icazet geleneğimiz geleneklere bağlı olarak devam etsin, hem de bu reisül-kurrâlık makamının bir mekânı olsun ve bir sekreteryaya ile cemiyet organizeleri daha düzenli olsun diye Haseki Külliyesi'nde bir bölümü bu makama tahsis ettik.

Reisül-kurrâlık makamı, sivil bir makamdır. Osmanlı döneminde kısmen resmîdir. Biz bu makamı Diyanet'le entegre edelim arzusu içindeyiz; Diyanet'in himayesinde olsun ama bir birim seviyesine de indirgenmesin. Mushafları İnceleme ve Kıraat Kurulunun manevî şemsiyesi gibi dursun. Haseki Külliyesi'nde tahsis ettiğimiz yerin tefrişi yapıyor şu an. Reisül-Kurrânın her zaman makamında bulunması zaruri değil. Oraya bir sekreter koyacağız. Yapılacak olan kıraat cemiyetleri, aşere cemiyetleri, hâfızlık cemiyetleri -kim ne zaman yapacaksa- oradan organize edilecek ve reisül kurrânın veya vekil tayin ettiği kişinin katılımı sağlanacak.

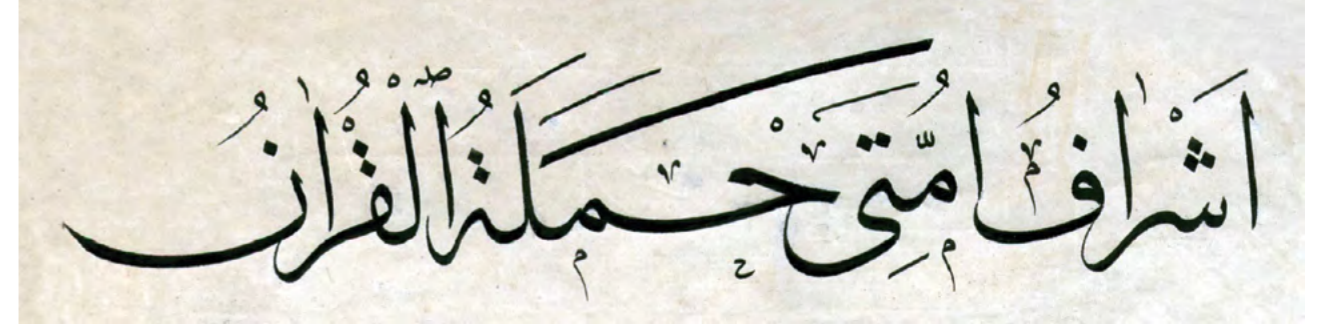
Reisül Kurrâ'da aranan şartlar nelerdir?

Reisül-Kurrâlığın bazı şartları vardır. Önce "mücaz" olacaktır. İcazet sahibi olmak. İkincisi "müci" olacak; icazet vermiş olacak. Üçüncüsü "icazette akdem" olacak; yani icazet tarihi itibarıyla en eski olacak. Dördüncüsü "İstanbul'da mukîm" olacak. Beşincisi "müdebbir" olacak. Yani cemiyeti yönetebilecek. İlk üçü sabit şartlardır. Diğer ikisi de gelenek olmuştur. Reisül-Kurrânın İstanbul'da mukim olması gerekliliği ise, eskiden beri hâfızlık ve kıraat tedrisinin ağırlıklı olarak İstanbul'da olması, buna bağlı olarak icazet merasimlerinin de ağırlıklı olarak İstanbul'da yapılması sebebiyledir.

Bu güne kadar Kur'an'a hizmet etmiş Merhum Kurrâmıza Cenâb-ı Hak'tan rahmet niyaz ediyorum. Berhayat olanlara sağlık, sıhhat ve afiyet diliyorum. Rabbim bizleri Kur'an yolunda ona hizmetten ayırmasın. Dünyada Kur'an'ın ışığında hayat sürmeyi, ahirette de şefaatine ermeyi cümlemize lütfeylesin. ■

"Ümmetimin en şerefli Kur'an hamilleridir (Kur'an'ı taşıyanlardır)."

Hat: Mustafa Halim Özyazıcı

TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ÖNEMİ AÇISINDAN HÂFIZLIK

Prof. Dr. İhsan TOKER
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hâfızlık İslam tarihi boyunca çeşitli toplumlarda Müslümanlar arasında varlığını sürdürmüş ve İslamî kültüre anlam vermiş uygulamalardan biridir. Bu müessesenin temelinde Müslümanların Kur'an-ı Kerim hususunda gösterdikleri ihtimam yatmaktadır. İslam'ın temel kaynağı olmak durumundaki Kur'an-ı Kerim, gündelik hayatın içerisinde sürekli bir ilişkilikler setini temsil etmektedir. Müslümanların inançları, kuralları, ahlâk ve âdâbı bu kaynağa dayanmakta, tabiatıyla ibadet ve zikir hayatları da onun üzerinden şekillenmektedir.

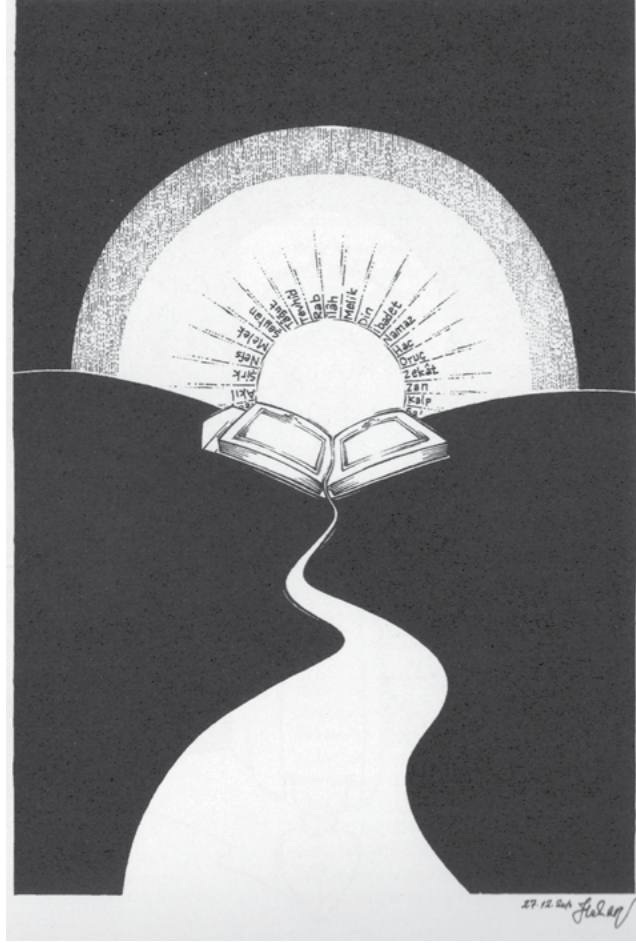
Bu bakımdan Müslüman bireylerin sosyalleşme süreçleri, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde Kur'an unsuruyla etkileşim içerisinde bulunmaktadır. Her şeyden önce Kur'an'ın koruyucu gücüne inanış çok belirleyici bir başlangıç noktasıdır. Gündelik rutin içerisinde namazlar ve duâlarda okunan içeriğin temel unsurlarını Kur'an ayetleri oluşturmakta ve bunlar tekrar tekrar ömür boyunca okunmakta ve hatta ezberlenmektedir.

İslam toplumlarında Kur'an'a gösterilen saygı ve ona verilen önem tartışma götürmez bir husustur. Böylelikle Mushafların hem şekilleri hem de içerikleri çeşitli kültürel ortamlarda yeniden ve yeniden üretime tâbi kılınmaktadır. Ayetlerin boyunlara

takılıp taşınmaları, hat denilen sanatsal formlar içerisinde yazılmaları, camilerin içerisinde özellikle mihraplarda sanatsal bir şekilde işlenmeleri, Kabe'nin altın nakışlarla işlenmiş ayetleri üzerinde taşıyan bir örtüyle örtülmesi, Mushafların iç ve dış tasarımlarına gösterilen özen, tarihte ve günümüzde Müslümanlar arasında Kur'an'ın aynı zamanda kültürel bir değer haline gelmiş olduğuna ve bir itibar vesilesi oluşturduğuna ilişkin örneklerden sadece bir kaçıdır.

Bunların hepsinin ötesinde Kur'an-ı Kerim bir Müslümanın günlük hayatındaki dinsel pratiklerinin merkezî bir parçasını oluşturmaktadır. Müslüman kıldığı namazlarda Kur'an'dan ayetler okumakta, ettiği duâlarda Kur'an'la doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili parçaları kullanmaktadır. Bu arada Kur'an'ın okunmasının kendisi bir ibadet olmakta; aşırılar, cüzler, hatimler Müslümanların bununla ilgili gündelik pratiklerini oluşturmaktadır.

Hâfızlık, Kur'an'ın hıfzı, yani ezberlenmesi noktasında bu tür bağlamsal boyutlar içerisinde şekillenmektedir. Yukarıda zikredilen örneklerin en öte noktasında Allah'a olan inanç, bağlılık ve şükür ile; Rasul'e duyulan bağlılık, onun yolundan gitme iştiağı ve ona ittibâ, onu örnek alma motifleri bulunmaktadır. Bu bakımdan İslam toplumlarının

“Hâfızlık Allah’ın insanlığa mesajının -Kur’an-, yine O’nun peygamberinin takip ettiği yoldan gidilerek ezberlenmesi ve korunması anlamını taşımaktadır. Ancak unutmamak gerekir ki bu, mekanik bir irtibatı ifade etmemektedir. Bunun en önemli işareti hâfızın Allah ile olan duygusal bağlantısıdır.”

konusu sorgulanarak başlanabilir. Teorik düzeyde dinsel bir söylemle bu anlamın zaten aşikâr olduğu düşünülebilir. Fakat günümüzde diğer birçok alanda olduğu gibi din ile ilgili sahalarda da toplumsal nesnellüğün ötesinde yaşanan öznelğin, tecrübelerin daha fazla öne çıkması söz konusu olmaktadır. Çünkü tarihsel arka plan, mevcut fiili pratikler ne olursa olsun, hıfz pratiğinin bir takım özneler üzerinden gerçekleştirilmesi söz konusudur. Bu da hıfz işinin özneler katında anlamının ne olduğunun ve onlar tarafından nasıl algılanıp, yaşantı haline getirildiğinin keşfini önemli bir konu haline getirmektedir.

Özne temelli bakıldığında hâfızlık, her şeyden önce Allah ve Peygamber ile bir ilişki biçimine denk gelmektedir. Hâfızlık bu bağlamda Allah’ın insanlığa mesajının -Kur’an-, yine O’nun peygamberinin takip ettiği yoldan gidilerek ezberlenmesi ve korunması anlamını taşımaktadır. Ancak unutmamak gerekir ki bu, mekanik bir irtibatı ifade etmemektedir. Bunun en önemli işareti hâfızın Allah ile olan duygusal bağlantısıdır. Hâfız, Allah’ın hâfızları sevdiğine inanmaktadır. Hâfızlığa yönelen kişi bunun ziyadesiyle farkındadır. Bu, yukarıda da söylendiği gibi çok duygusal bir hâlet-i ruhiyeye denk gelmektedir. Buradaki duygusallık gündelik anlamdaki yüzeysellik imasının tamamen aksine manevî olanla çok yoğun bir angajmanı dile getirmektedir. Bu karşılıklı sevgi çerçevesinde inanç, bilgi, pratik, cemaat, velhasıl tüm bir toplumsal hayat bir araya gelmekte ve karmaşık bir bütün ortaya çıkmaktadır. Mü’minlik burada tutarlı

tarihinde başlangıçtan bu yana Kur’an hıfzedilmiş, bu hıfz giderek güçlenen ve yerleşen bir gelenek halinde Müslüman kültürlerin önemli bir simgesel ve fiili yönünü oluşturmuştur.

Nitekim Türkiye’de de devralınan bu gelenek, asırlar içerisinde kuşaktan kuşağa aktararak toplumsal ve kültürel bir fenomen halinde varlığını sürdürmüştür. Burada bu muhteşem fenomen ya da gelenek, gündelik hayat içerisindeki bütün görünürlüğüne karşılık, hep duygu zaviyesinde karşılanmakla sınırlı bırakılmış, üzerinde toplumsal ve kültürel tahlil noktasında neredeyse hiçbir çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple bu geleneğin/kurumun içtimâî zaviyeden daha fazla keşfine ihtiyaç bulunmaktadır.

Toplumsal bir kurum ve kültürel bir simge olarak hâfızlığın keşfine, onun anlamının ne olduğu

bir çerçeve haline gelmekte, Allah ile bağlantı şeytan ile karşılaşarak ondan etkilenme ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır. Allah insanın dostudur ve hâfızlık da onu üstlenen kişi için bir imtiyaz durumudur.

Bu bakımdan hâfızlık Allah, Kur’an ve Peygamber birlikteliğinde bir anlam kazanıyor görünmektedir. Bunların hepsi insanı da içine alacak şekilde birbirleriyle bağlantılı bir halde bulunmaktadır. Allah ile dost olma, O’nun katında ayrıcalıklı bir yer temin etme, O’na layık olmaya çalışma, O’nun rızasına nâil olmak için gayret etme, Allah ile ilişkili olarak öne çıkarken, bu işin Peygamber ile de yakından bağlantılı olduğu ya da deneyimlerle bu hale getirildiği görülebilmektedir.

Diğer taraftan hâfızlığa ilişkin özel pratik -ritüalistik- yön, onun tüm İslamî ibadetlerin bilincine varılması ve yerine getirilmesindeki titizlik ve disiplindir. Kur’an ve Müslüman ilişkisinin bu özel yönünün bir topluluk ortamı içerisinde gerçekleştiğini de unutmamak gerekmektedir. Hâfızlık deneyimini sırf toplumsal etmenlere indirgemek de, onu bireysel motivasyonlardan ibaret görmek de tek yönlü kalmak durumundadır. Ancak mü’mine ya da mü’minin kendisine özgü şahsiyet bütünlüğü ve dinsel tutarlılıkta hâfızlığın rolünün görmezden gelinemeyeceği de açıktır. Bu deneyim, ona dâhil olan Müslüman özneleri inanç olarak hazırlayıp, ibadetler noktasında düzenli, disiplinli hale getirdiği gibi, onların gündelik yaşamdaki davranış ve hareket ediş biçimlerini de yoğun bir biçimde etkilemektedir.

Dinsel aktörlük düzeyinde hâfızlık, inanç ve pratik

olarak diğer dinsel statüler ya da konumlanışlar karşısında farklı bir yere sahip bulunmaktadır. Hâfızlık tecrübesini yaşayanların başvurdukları anlatımlar, hâfızlığın özel bir deneyim halinde görülmesinin çok mümkün olduğu bir dizi tema ortaya çıkartmaktadır.

Bu temalardan biri “ihسان”dır. Buna göre hâfız her an için Allah’ın onu gördüğü bilinciyle hareket etmektedir. Hâfızlık burada her an Allah ile birlikte yaşanma tecrübesinin oldukça özel görünen bir yönüdür. Yine hâfızlık bir yönüyle de “zihindeki Kur’an”dır. Dolayısıyla Kur’an ile ilgili çok çok özel bir durum söz konusudur. Burada çok istisnâî bir Kur’an tecrübesi dikkatleri çekmektedir.

Diğer taraftan hâfızlığın, yerine getirilmesi itibariyle de oldukça özel bir deneyime karşılık geldiği ve onun diğer dinsel etkinlikler yanında oldukça zorlu bir süreci ifade ettiği de görülmektedir. Öyle ki bu, geceli-gündüzlü yapılan bir iştir ve her şeyden önce de bir nasip işidir. Gerçekten de kültürel fenomenler düzleminde hâfızlık pratiğinin, başka bir yerde görülmesi pek mümkün olmayan istisnâîliği söz konusudur.

Yine hâfızlığın dinî anlamda da belli bir doyum konusu oluşturduğu görülmektedir. Bir bakıma o, dini neredeyse garanti eden bir durumu da ifade edebilmektedir; şeytana uyulmadığı sürece Kur’an-ı Kerim’in ezberlenmiş olması bu konuda bir garantörlük olarak algılanmaktadır. Doğal olarak bu şekilde bir tatmin durumu topluma göre istisnâîdir, daha çok bu işe girişenlerin, bu nimete nâil olanların

bir ayrıcalığıdır. Hatta hâfızlık bu noktada bir tutku olarak bile görülebilir. Bu bakımdan hâfızlar yaptıkları işi bir “delilik” olarak vasfedebilmektedirler.

Bu özel deneyim aynı zamanda başka dinsel görünümlerin çoğuna göre duygu-yoğun bir durumu da kendi bünyesinde taşımaktadır. Artık bir hâfız için hâfızlık hayatın kendisi olmuştur. Nasıl nefes alınmadan yaşanamıyorsa, onsuz yaşanmamaktadır. Hâfızlık kişilere kendisine özgü bir duygusal yoğunluk ve mutluluk tattırmaktadır. Allah'ın kelamını ezberliyor/ezberlemiş olmak bir duygu olarak hâfızı sarıp sarmalamaktadır. Üstelik bu işin gereği yerine getiriliyorsa bu, hiç bitmeyecek, hayat boyu sürecek bir tutku, bir mutluluktur.

Sonuç itibarıyla geleneksel kültürlerin yok olmasalar da önemli dönüşümler geçirdikleri, kırılmaya tabi tutuldukları şu modern dönemde hâfızlık varlığını sürdürdüğü gibi yeni bir takım

canlanma vesileleri de elde etmektedir. Modern, şehirli, bireysel ortamların getirdiği seküler kültürel tasallutlar Kur'an karşısında çok sınırlı kalmaktadır. Kur'an'la ilgili bir gelenek olarak hâfızlık için de bu durum büyük ölçüde geçerli görünmektedir. Modern ulus-devletler eliyle takip edilmek istenen sekülerleştirici politikalar bu gelenekleri yok etmek şöyle dursun, kendileri açısından istenmeyen sonuçlar olarak bu tür pratiklerin dolaylı yoldan yeniden güçlenmelerine bile neden olmuşlardır.

Nitekim Türkiye'de de durum böyle olmuş, geleneğe açılan savaş, onun yeniden güçlenerek toplumsal görünürlük elde etmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak içinde yaşadığımız dünyada geleneğin, sekülerleştirici etmenler karşısında başışıklığını sürdürmesini mümkün kılmak bakımından modern ortamlarda, modern enstrümanlar üzerinden -asliyetini bozmayacak şekilde- yeniden inşasına ihtiyaç bulunmaktadır. Hâfızlık bunun en önemli boyutlarından biridir. Çünkü o, geleneğe en yakın bir faaliyet olduğu gibi -bizzat Müslüman çevrelerdeki-modernist etkilerle de baş etmek durumunda olan bir kültürel simgeselliği temsil etmektedir. Bu simgeselliğin günümüzde İslamî gelenek içerisinde layıkıyla yaşatılmaması Müslüman toplumsal ve kültürel varoluşun ölümcül bir mağlubiyeti ile sonuçlanabilir. Müslüman geleneğin ayakta kalabilmesinin önemli şartlarından biri, Kur'an ile ilgili değerlerden biri olarak hâfızlığın uygun bir şekilde ıslahı ve uygun şekilde yeniden inşasıdır. Bu da onun anlam dünyasına nüfuz etmek ve bir tecrübe olarak onu bütün hatlarıyla keşfetmekle mümkün olacaktır. ■

SEÇME OKUMA LİSTESİ

- Akdemir, Mustafa Atilla, 'Kur'an Ezberinde Kalite İhtiyacı ve Donanımlı Hâfızlık', Usûl, 13:1 (2010), s. 21-40.
- Bozkurt, Nebi 'Hâfız', DİA, s. 74-78.
- Darma, Bahattin, 'Günümüzdeki Hâfızlık ile Asr-ı Saâdetteki Hâfızlığın Karşılaştırılması', İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 29 (2013), s. 179-192.
- Gade, 'Anna M., Recitation', Rippin et al., The Blackwell Companion to the Qur'an, Malden, MA., Oxford: Blackwell Pub. Ltd., 2006, s. 481-93.
- Graham, William A., 'Beyond the Written Word', Cambridge University Press, 1987.
- Graham, William A. & Navid Kermani, 'Recitation and Aesthetic Reception', Jane Dammen McAuliffe (ed), The Cambridge Companion to the Qur'an, Cambridge Univ. Press, 2006, pp.115-141.
- Sonn, Tamara, 'Introducing', Rippin et al., The Blackwell Companion to the Qur'an, Malden, MA., Oxford: Blackwell Pub. Ltd., 2006, 3-17.
- Şakar, Zübeyde Meryem, Hâfızlığın Tarihçesi ve Usulü, Işık Yay., İzmir, 2015.
- Toker, İhsan, Hâfızlık, Anlam ve Deneyim, 2. bs., Eskiyeşi, Ankara, 2017.
- Tunç, Yasemin, Kur'an Hâfızlığı ve Müslümanın Dini Hayatındaki Önemi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.
- Türkiye'de Din eğitimi Dönüşümü (1997-2012), İlke, İstanbul, 2014.
- Ünsal, Bilal, Günümüz Kur'an Kurslarında Hâfızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği), Y. Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2006.

HÂFIZLIK GELENEĞİNİN GÜNÜMÜZDEKİ METODLARI

Yrd. Doç. Dr. Hatice ŞAHİN AYNUR
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dünya Müslümanlarının Kur'an'ı hıfz metodlarındaki farklılıklar ve birbirleriyle etkileşimleri kaçınılmaz bir realite olmuştur. Söz konusu ülkelerden Suudi Arabistan, Ürdün ve Suriye aynı kültüre ait devletler oldukları için hıfz metodları da benzerlik arz etmektedir. Mısır, Sudan gibi Afrika ülkeleri de kendi aralarında etkileşim içerisindedir. Bunun yanında Endonezya, Malezya gibi pasifik ülkeleri kendilerine özel metodlar geliştiremeler de aldıkları usulleri kültürlerine entegre etmişlerdir. Saydığımız ülkeler ve kıtalar dışında kalan kıtalarda Kur'an hıfzının bir geleneğinden bahsetmek çok mümkün görünmemektedir.

Türkiye'de yaşayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi sisteminde hâfızlık yapmış birisi olarak ülkemiz hakkında bir fikir sahibi olsak bile bizim asıl ilgi alanımız ülkemiz dışındaki Müslümanların Kur'an'ı ezberleme geleneği konusunda neler yaptıklarıydı. Acaba hâfızlık müessesesi ne kadar yaygın ve gelişmişti? Hâfızlık bir müessese olarak mı yoksa

bireysel çabalarla mı ilerlemekteydi? Öte yandan hangi yöntemler kullanılarak hıfz yapılmaktaydı? Bu metodlardan alıntı yapabilir miyiz ve bunların bize ne kadar katkısı olabilir? Osmanlı'nın keşfettiği klasik sistem diğer ülkelere örneklik teşkil etmiş miydi? Arap olmayan milletler Osmanlı gibi kendilerine yeni yöntem bulmuşlar mı yoksa Arapların takip ettikleri hâfızlık sistemini mi kullanmaktaydılar? Benzer sorular çerçevesinde ilgili ülkelerin bir kısmının metodlarına göz atmak yerinde olacaktır.

Arap yarımadasından Suudi Arabistan Krallığı'nda hâfızlık müesseselerinin otoriteleri Mekke ve Medine şehirlerinde toplanmıştır. Hâfızlık yaptıran kurumlara genel manada “Dâre'l-Hâfızât” denilmektedir. Ülkede hâfız yetiştiren resmî kursların tamamı “Vizâretü'ş-Şuûne'l-İslamiyye ve'l-Evkâf ve'd-Deavât ve'l-İrşâd” isimli kuruma bağlıdır. Pratikte hâfızlık yaptıran kurslar da ayrı ayrı isimlerle değil belli isimlerin şubeleri şeklinde hizmet vermektedirler. Bu durum hâfızlığın bazı ülkelerdeki gibi sadece o kursun hocasına bağlı tasarruf ve sistemlerle devam

“Acaba ülkemiz dışındaki Müslümanlar Kur’ân’ı ezberleme geleneği konusunda neler yapıyorlardı? Hâfızlık müessesesi ne kadar yaygın ve gelişmiştir? Hangi yöntemler kullanılarak hıfz yapılmaktadır? Bu metodlardan alıntı yapabilir miyiz ve bunların bize ne kadar katkısı olabilir?”

ettirilmediğini göstermektedir. Dolayısıyla nispeten derli toplu ve karmaşası daha az olan bir sistem ortaya çıkmaktadır. “El-Cemiyetü’l-Hayriyye li Tahfizi’l-Kur’âni’l-Kerim” hâfız yetiştiren kuruluşlardan birisinin genel adıdır. Merkezi başkent Riyad’da bulunmaktadır. Kuruluşun genel adının sonuna Medine-i Münevvere ya da Mekke-i Mükerrreme yahut da Riyad gibi şehir isimleri getirildiğinde oluşturulan yeni isim kuruluşun o şehirdeki temsilcisi olmaktadır.

Meseleyi somutlaştırmak adına tek tek kursları incelemek yerine bir merkez (kurs) üzerinden ülke hakkında genel fikir vermeyi tercih etmekteyiz. Adı geçen kuruluşun Medine şehrindeki temsilcisi olan el-Cemiyetü’l-Hayriyye li Tahfizi’l-Kur’âni’l-Kerim bi’l-Medineti’l-Münevvere’yi genel manada incelemek hem söz konusu teşkilat hem Suudi Arabistan Krallığı’nda uygulanan hâfızlık metodu hakkında bilgi edinmemizi sağlayacaktır. Bu merkezin 136 tane Kur’ân kursu şubesi bulunmaktadır. Bu kursların bir kısmı Medine şehrine kilometrelerce uzaklıkta olmakla birlikte yine de Medine’deki merkeze bağlıdır. Söz konusu kurslarda 676 öğretici görev yapmakta ve yaklaşık 18 bini kız, 22 bini erkek olmak üzere 40 binden fazla öğrenci bulunmaktadır. Kurslar yatılı değildir ve bu husus bütün Suudi Arabistan’da böyledir. Öğrenciler sabahları ya da ikindiden sonra veyahut akşamları kursa katılabilmektedir. Kursiyerler kursa katılma zaman dilimlerini kendileri belirler.

Kurslarda herhangi bir yaş sınırlaması bulunmamaktadır. Bir sınıfta öğrenciler hâfızlığa yeni başlamışlarsa o sınıfın öğrenci sayısı otuzdur fakat öğrencilerin seviyeleri ilerledikçe sınıftaki öğrenci sayısı yirmiye düşmektedir. Bu öğrencilere Kur’ân’la ilgili başka dersler de öğretilmekte ve kuruma tabi olan üç okulda, okul eğitimiyle birlikte

hâfız yetiştirilmektedir. Bunlar özel eğitim statüsünde ve paralı okullardır. Bu okullardan kazanılan gelirler hâfız yetiştiren kurumların ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmaktadır.

Öğrenciler genelde bir yılda beş cüz ezberlemekte ve altı yılda hâfızlığı tamamlamaktadır. Hâfızlık süresinin uzun olmasında, bu kurumların yatılı olmayışı ve insanların diğer işlerine ara vermeden hâfızlık yapıyor olmaları etkilidir. Bununla beraber öğrencilerin % 20-30’u üç yılda hâfızlığı bitirmektedir. Bu öğrenciler arasında çok zeki olanlar bir yılda hâfız olabilmekte hatta kırk gün gibi bir sürede hâfızlığını tamamlayanlar da bulunmaktadır. Ancak çok kısa zamanda hıfzını tamamlayan öğrenciler -genellikle erkek öğrenciler- itikâf gibi bir programa girmekte, gece gündüz Kur’ân’la meşgul olmakta, Harem’de eğitime alınmaktadırlar. Zira Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî hâfızlık yaptırılan mescitler olarak ayrı bir öneme ve değere sahiptir. Kur’ân hıfzında genel olarak Nâs suresinden başlayarak başa doğru ezber yapılmakta lakin tam tersi uygulamalar da bulunmaktadır.

Sudan Cumhuriyeti, Afrika’da uygulanan hâfızlık metodu için tipik bir örneklik sergilediği için bu kısımda da Sudan’da hâfızlığı aktarmak istedik. Ülke bazında etkileşim açısından bazı ortak noktalar bulunmasına rağmen, genel manada hâfız yetiştirme usulü, ya “halva”(kurs)nın şeyhi ya da bireysel hocaların tasarrufundadır.

Talebenin Kur’ân’ı hıfzı esnasında, şartsız uygulanan yazarak ezber yapma metodu vardır. Bu metodun kökeni “ellezî alleme bil kalem” ayetidir. Bu ülkede, inanç boyutuna taşınmış yaygın anlayışa göre yazmak ilmin ilk ve en önemli adımıdır. İlim yazısız olmaz, zira ayeti kerimede

öğrenim süreci kalemle -dolayısıyla kitabetle- irtibatlandırılmış, ilmi muhafazanın ancak bu surette gerçekleşebileceği buyrulmuştur. Kalemin ilk inen ayetlerde vurgulanması konunun önemini daha da arttırmaktadır. Bu sâikten hareketle Sudan uleması yazı işleminin üzerinde ısrarcı bir şekilde durmaktadır.

Aktarılan metod çerçevesinde her bir öğrencinin öncelikli ders malzemesi “elvah” adı verilen levhalardır. Yaklaşık yarım metre boyunda ve yirmi beş santim eninde, bir-iki santim kalınlığında olan bu levhalar, üzerinde yazı işlemi yapılmasına müsait küçük tahta parçalarıdır. Bazı tahtaların üst kısmının ortasında kolay tutulmasını sağlamak amacı ile oluşturulmuş küçük bir uzantı bulunmaktadır. Öğrenciler hocanın etrafında halka şeklinde oturmakta, şeyhleri ayetleri ezberden okurken öğrenciler de okunan o ayetleri önlerinde mushaf olmaksızın duyduklarıyla yazıya geçirmektedirler. Bu yazma işleminin kaynağı da yukarıda zikredilen ayettir.

İnsan ilmi yazarak elde etmelidir. Çünkü sonrasında bilgiye dönmek istediğinde yazı garantidir ve ona ulaşılabilir. Kur’ân-ı Kerim’in vahyedildiği dönemde hemen yazı ile garanti altına alınması da yukarıdaki tezi desteklemektedir. Ayrıca yazarak hâfızlık yapmak çok daha kolaydır. Öğrenci önce yazıp sonra ezberlediği için yazım aşamasında metni hafızasına almaya başlamıştır. Yazarak hâfızlık yapmanın diğer bir avantajı ise şudur: Günlük hayatta “ammice” denilen yerel dili kullanan Arap olan öğrenciler, Kur’ân dili olan “fusha” Arapçayı konuşma ve yazmada sorun yaşamaktadır. Dolayısıyla sadece kulaktan duyduğu ile öğrencinin yazmaya çalışması, Kur’ân’ı bir harf bile eksik olmadan yazıya geçirebilme yeteneğini ve onu olduğu gibi koruyabilme çabasını göstermektedir. Sudan’da hâfızlıkta en önemli metot “telakki”dir (talkin). Öğrencinin şeyhin dizinin dibine oturması ve ondan ilmi ancak bu şekilde alması sahihtir. Aksi kabul edilmemektedir.

Sudan’da halkalar halinde ezber yaptırılırken, öğrencilerin çeşitliliği göz önünde bulundurulmaktadır.

Öğrencilerin hepsinin zekâsı aynı seviyede değerlendirilmemektedir. Bir kısmı çok zeki kabul edilirken bir kısmı sadece zeki, bir kısmı da az zekidir. Bu durumda hoca öncelikle az zeki olandan başlamakta ve ona yarım sayfa ezberleterek önce onun dersini almaktadır. Çünkü zeki olanlar ve diğerleri ona zaten ulaşacaktır. Yarım sayfa ezberleme durumu altı bölüme yani üç sayfaya ulaştığında muracaa (tekrar) yapılır. Böylece haftanın altı günü ezber bir günü ise tekrar yapılmaktadır. Hıfz (ezber) yapmak için en elverişli vakit sabah vaktidir. Sabah namazından sonra yapılan ezberin sair zamanlardaki ezberlere oranla çok daha kuvvetli olduğuna inanılmaktadır.

Sudan’daki “halva”lar diğer Arap ülkelerinden farklı olarak yatılı eğitim vermektedirler. Öğrenciler yedi gün yirmi dört saat bu mekânlarda bulunur. Bu özelliği ile halvalar Türkiye’de hâfız yetiştiren kursları andırmaktadır. Ancak Türkiye’deki gibi haftanın belli günlerinde tatil yapmamaktadırlar. Mesaiye devam durumuna öğreticiler de dâhildir. Sabah saat dörtte derse başlanmakta ve öğrenciler bütün gün Kur’ân ezberlemektedirler. Saat dörtten itibaren sabah namazına kadar halkalarda ders çalışmaktadırlar. Sabah namazından sonra elvahlara yazım işlemi başlamakta ve güneş doğana kadar devam etmektedir. Güneş doğduktan sonra kahvaltı yapılır ve hemen akabinde bir saat istirahat verilir. Uyku sonrası yine ders çalışmaya devam edilir ve bu çalışma zamanı iki buçuk saat sürmektedir. Yani saat sekizde başlayan ders on buçuğa kadar devam etmektedir. Bu zaman kitaptan (Mushaftan) tekrar zamanıdır. Yani öğrenciler sabah saatlerinde önceden ezberlediklerini tekrar etmektedirler. Akabinde öğlen yemeği verilir ve öğlen yemeğinden sonra öğrenciler tekrar istirahata çekilirler. Bu istirahat zamanında kaylûle(öğlen uykusu)ye yatılmaktadır. İki ya da iki buçuk saat kaylûle yapılır. Bu süre sabah 11:00 ila 13:30 arasındadır.

Öğrencilerin Kur’ân hıfzı ile ilgili herhangi bir yaş sınırlaması bulunmamaktadır. Halvada en küçük yaşta hâfız olan öğrenci on yaşında hıfzını tamamlamıştır. Halvalarda öğrencileri hâfızlığa

almadan önce her hangi bir sınav yapılmamaktadır. Çünkü zaten öğrenciler buraya hiç bir şey bilmeden gelirler ve bütün bilgileri burada kazanırlar.

Sudan'da hâfızlık sadece halvalarda ve bireysel olarak hâfızlık yapma girişimleri ile devam etmemektedir. Bunların yanında ilköğretim okullarının bir kısmında öğrenciler okulla birlikte hâfızlık yapmaktadırlar. Okulla hâfızlık yapan öğrencilerin bütün Kur'ân-ı Kerim'i ezberleme zorunluluğu bulunmamaktadır. Yetenekleri ölçüsünde ezberlemeye devam ederler. Hıfzını burada bitiremeyen öğrenciler okul sonrası halvalara gidip orada tamamlayabilmektedir. Ezber yapma sıralaması olarak genelde Fatihâ'dan başlanıp Nâs Süresi'ne kadar devam edilmektedir.

Okullardaki hâfızlık metodunu özet olarak aktarmak gerekirse öncelikle birinci sınıfta harfler öğretilir. Sonrasında öğrencilerden 30. cüzü ezberlemeleri istenir. Bundan sonra öğrenciler kabiliyetlerine göre senede en az bir cüz ezberlemek durumundadırlar. Bir yılda beş cüze kadar ezberleyen öğrenciler altıncı sınıfın sonunda hâfızlığı bitirmiş bulunmaktadırlar. Hâfızlıkta son ezber bitene kadar tekrar yoktur. Bütün hâfızlık bittikten sonra tekrar yapılmaktadır. Sudan'da bir yandan eğitime devam ederken diğer yandan hâfızlığın yapılıyor olması öğrenciler adına büyük bir avantajdır. Çünkü hâfız

olmak isteyen öğrenciler bunun için hayatlarını ve eğitimlerini ertelemek zorunda kalmamaktadırlar. Ancak hıfz bitene kadar tekrarın olmaması bu sistemin aksayan yönü gibi görünmektedir. Bu süre zarfında tekrar yapmayan öğrenciler şu ana kadar ezberlediklerini büyük olasılıkla unutmuşlardır.

Pasifik bölgesinde kullanılan hâfızlık metodu ile ilgili olarak Malezya, kendi bölgesinin otoritesi olarak tanınmaktadır. O bölgede kendi ülkesinde hâfız olduktan sonra, Malezya'dan şehâdah (diploma) almak için gelip sınava giren ve başarılı olanlar, değerli öğretici konumundadır. Ülkede hâfızlık, genel manada resmiyete bağlıdır. İslami Gelişim Departmanı adına yetkili olan JAKIM din işlerinden sorumludur. JAKIM'ın tahfiz müessesesi olarak tanıdığı Dâru'l-Kur'ân, on bir şubesi olan bir merkez olup çeşitli seviyelerde ve şekillerde (lise, yatılı, diploma vb.) hâfızlık eğitimi vermektedir. Federal bir yapıya sahip olan devlette Dâru'l-Kur'ân'ın eyaletlerde şubeleri bulunsa bile, bunlar JAKIM'e bağlıdır; ancak hâfız yetiştirme metodu bakımından özerktirler. Sadece hâfız yetiştirme yetkisini merkezden alan her kurum, kendi içinde sistemini oluşturarak bu yetkiyi kullanmakta ve gerektiğinde dilediği gibi yeniliklere gidebilmektedir.

Malezya'da JAKIM'ın hâfız yetiştirmesine izin verdiği ancak tanımadığı kurumlar da bulunmaktadır. Bunun yanında özel olarak bir dairede yahut da bir

“İslam ülkeleriyle karşılaştırıldığında, bizim, hıfza her cüzün son sayfasını ezberleyerek başlamamız temel farktır. Hiçbir ülke böyle bir metot kullanmamaktadır.”

apartmanda çeşitli cemaatlerin bünyesinde tahfiz eğitimi verenler de mevcuttur. Lakin genel olarak Malezya'daki hâfızlık eğitimi JAKIM'ın kontrolündeki merkezlerde devam etmektedir. Bu merkezler tam bir eğitim kompleksi olarak donatılmıştır. Bol yeşillikle ve ağaçlarla kaplı mini dağlarla çevrili düzlüğe kurulan külliyelerin içinde eğitim verilmektedir. Yatılı öğrencileri barındıran yurtların yanında, hocalara da lojmanların ayarlandığı alanda her türlü spor aktivitesini sergileyebilme adına hazırlanmış saha ve aparatlar öğrencilerin hizmetine sunulmaktadır. Şehrin gürültüsünden uzak, huzur ve sükûnetle dolu ortam, öğrencilere derslerine odaklanabilme ve bunda başarıyı sürdürebilme fırsatı tanımaktadır.

Entegre okullar arasında yer alan ve JAKIM'e bağlı olan kurumlarda hem hâfızlık hem de akademi (pozitif bilimler) eğitimi verilmekle birlikte, akademi alanında da genele oranla başarı sıralaması oldukça üst seviyelerde bulunmaktadır. Ortaokul ve lise düzeyindeki öğrencilerin yaş aralığı 13 ila 17 arasında değişmektedir. Haftada beş gün sabah 07:30 ila 10:00 arasında tahfiz dersi yapılırken saat 07:30'dan 09:00'a kadar yeni ezberler dinlenmekte, 09:00'dan 10:00'a kadar eski ezberler tekrar edilmektedir. Sabah en az üç sayfa tekrar zorunlu tutulurken bunları öğretici dinlemek durumundadır. Akşam namazından sonra yeni ezber yapma ve muraca zamanıdır. Bu fiili öğrenciler kendi başlarına ya da arkadaşları ile birlikte yapmaktadırlar. Sabah saat 10:00 ila 14:30 arasında ise öğrenciler, normal okul eğitimini İngilizce ağırlıklı görmektedirler.

Günde en az bir sayfa ezber yapma zorunluluğu olan öğrenciler müfredata göre beş yılda hıfzlarını tamamlamaktadırlar. Ezber programları, birinci yıl

dokuz, ikinci yıl dokuz, üçüncü yıl üç, dördüncü yıl altı, beşinci yıl üç cüz ezberlemek şeklindedir. Buna uyamayan öğrenciler sonraki yılda kaldıkları yerden devam etmekte iken beş yılın sonuna kadar Kur'ân'ın tamamını bitirmek zorundadırlar. Hâfızlığı erken tamamlayanlar okul bitene kadar kendi kendilerine hıfzlarını tekrar etmektedirler.

Her yıl sonunda “şefevi” (dudak kontrolü) ve “tahriri” (yazım kontrolü) olarak testten geçen öğrenciler, başarılı olurlarsa kendilerine ezberledikleri miktarı belirten sertifika verilmektedir. İlaveten, hâfızlık bittiğinde otuz cüzü ezber bildiklerine dair şahâdah (sertifika) almaktadırlar. Akademi eğitiminde kız ve erkek sınıfları karışık iken tahfiz dersliklerinde ayrıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ise Osmanlı'dan bize kadar ulaşan yaygın ifadeyle “klasik sistem”in kullanıldığı kabul edilmektedir. Lakin ciddiyetle incelendiğinde klasik sistem ile şu an ülkemizde uygulanan sistemler arasında çeşitli yöntem farklılıkları bulunmaktadır. Bu yazının bünyesinde ele alınması mümkün olmayan bu farklar hem ezberi yapma aşamasında hem de ezberi koruma aşamasında yer almaktadır. Diğer İslam ülkeleriyle karşılaştırıldığında, bizim, hıfza her cüzün son sayfasını ezberleyerek başlamamız temel farktır. Hiçbir ülke böyle bir metot kullanmamaktadır. Osmanlı'nın, en az ayda bir olsun eski ezberlerin düzenli tekrarının yapılabilmesi üzerine kurduğu ezber düzeni, doğru uygulandığında güzel faydalarla sonuçlanacaktır. Diğer ülkelerde ezberin tekrarına dair bir sistemin olmaması, hıfzın unutulması anlamına geldiği için olumsuz bir durumdur. Buna mukabil her cüzün son sayfasından ezber yapma durumu da anlamı takip edebilen bir birey için hıfzı ve korumayı zorlaştıracak bir durumdur. Hangi sistem olursa olsun bütün İslam ülkeleri, hâfız olabilmek için farklı metodlar kullanmakla birlikte temel amaç olarak rıza-yı ilahîye matuftur. Allah bu ilmi bize ulaştırın ve bu uğurda emek harcayan tüm ecdat ve çağdaş müminlerden razı olsun. ■

MÜSTAĞNİ KUR'AN TALEBESİ

Osman EGİN

Haseki Abdurrahman Gürses Eğitim Merkezi Müdürü

Kur'an'ın eşsizliği ve mükemmelliği medeniyetimizin inşa sürecinin belirleyici unsuru olmuştur. Kur'an'ın değeriyle mütenâsib olarak mekânın en güzeli Kur'an eğitimi için tesis edilmiş, yazının en zarif hatları Kur'an'la vücut bulmuş, ses en etkin tınısını Kur'an tilâvetinde yakalamış, kitap en zirve duruşunu Kur'an tezhibi ve cildinde göstermiş, akıl anlamın ve ahkâmın peşinde en zevkli ve edepli yolculuğunu Kur'an'ın tefsirinde ve fikhında gerçekleştirmiştir. Bu yazıda Kur'an talebesinin temel özelliklerinden müstağni olmaya dair düşüncelerimi kısaca arz etmek isterim.

İstiğna

Meşhur bir rivayetin tercümesi “*Veren el alandan daha hayırlıdır*” diye yapılmaktadır. Bu rivayette Efendimiz (s.a.v.) kendisine gelip sürekli bir şeyler isteyen Hakîm b. Hizam’a (r.a.) şu uyarıda bulunur:

« يَا حَكِيمُ إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ حُلْوَةٌ ، فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسِ بُورِكَ لَهُ فِيهِ ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسِ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ ، أَلَيْدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ أَلْيَدِ السُّفْلَى »

“Değerli dostum Hâkim, bu malın gerçekten her

“ Kur'an eğitiminde merkeze alacağımız kişilik özelliklerin başında istiğna gelmelidir. Kur'an-ı Kerim, bütün peygamber efendilerimizin dilinden tebliğ ve temsilde istiğna anlayışına vurgu yapmış; iffetinden yani kimseden bir beklentisi olmadığı için zengin zannedilen Allah yolunun kutlu mensuplarından övgüyle bahsetmiştir.”

insanın hoşuna giden bir çekiciliği vardır. Ancak bu malın hazzını ve faydasını, doymak bilmeyen açgözlü ve hırslı olanlar değil, gözü ve gönlü tok olarak başkasıyla paylaşmak niyetiyle buna sahip olanlar yaşayabilir. Bu yüzden kimseye el açmayan, gözü tok ve paylaşmayı bilen biri, ona buna el açan birinden daha değerlidir.”

Rivâyetteki “el-yedü'l-ulyâ” ifadesini sadece veren el olarak değil “kimseye el açmayan ve paylaşmasını bilen kişi” olarak; “el-yedü's-süflâ” ifadesini de alan el değil, “dilenen ve açgözlü kişi” olarak anlamak gerekmektedir. Nitekim Buhari bu olayı rivayet ettiği bölümlerden birine (المَسْأَلَةُ عَنِ الْإِسْتِغْنَاءِ) başlığını vermiştir. Ayrıca olayın bir başka anlatımında Efendimiz'in (s.a.v.) infak, müstağni olup kimseye ele açmamak ve dilenmek üzerine konuşurken bu ifadeyi kullandığı belirtilir.

Rivayetin devamında ifade edildiği üzere Hakîm b. Hizam (r.a.) bu uyarıyı dikkate almış ve hayatı boyunca hiç kimseden bir şey beklememiştir.

O halde Kur'an eğitiminde merkeze alacağımız kişilik özelliklerin başında istiğna gelmelidir. Bu hususta hoca ve talebeler olarak hakkımızdaki

algının çok iyi olmadığı ortadadır. Nitekim Ebu Bekr Muhammed b. Huseyn el-Acuri el-Bağdâdi (v. 360), “Ahlâk-u Hameleti'l-Kur'an” adlı eserinde bu hususun ciddi bir eleştirisini yapmaktadır. (Bkz. s. 66 vd.)

Kur'an-ı Kerim, bütün peygamber efendilerimizin dilinden tebliğ ve temsilde istiğna anlayışına vurgu yapmış; iffetinden yani kimseden bir beklentisi olmadığı için zengin zannedilen Allah yolunun kutlu mensuplarından övgüyle bahsetmiş; yaptığı infakın karşılığında bir teşekkür bile beklemeyen, cebinden önce gönlü zengin müminleri bize bir ideal olarak göstermiştir.

“*Kentin en uzak ucundan bir adam koşarak geldi [ve] "Ey kavmim!" dedi, "Bu elçilere uyun! Sizden hiçbir karşılık beklemeyen ve kendileri doğru yolda olan bu kimselere uyun!"*” (Yasin, 36/20-21)

Kur'an'ın ahlakı ile ahlaklanan, onun hurûfuna, hudûduna ve hukukuna riayet eden talebelerden olmayı Cenab-ı Hak lütfeyesin.■

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÇOLLAK ile Söyleşi

F. Hilâl Feriatođlu, Mehmet Yüksel, Kâmil Büyüker
Bilal Bal

1 Aralık 1954 tarihinde Erzurum'da dünyaya geldi. 1961 senesinde ve yedi yaşında Efe Hoca ile başlayan hâfızlığını büyük amcası merhum Mustafa Efendi'de tamamladı. Erzurum İmam-Hatip Lisesi'ni bitirdi. Memleketi Erzurum'dan İstanbul'a gelince Reisü'l-Kurra Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi'nin talebesi oldu. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun olan Çollak sırası ile Diyanet'in Bolu Eğitim Merkezi'nde Kur'an hocalığı, Erzurum Yüksek İslam Enstitüsü'nde Kur'an-ı Kerim asistanlığı, ardından Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde bir yıl ve emekli olana dek Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde vazife yaptı. Halen 29 Mayıs Üniversitesi Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Yayımlanmış bazı eserleri: Asım Kıraati (Üsküdar yay. 1997); Reisü'l-kurrâ Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi (Erkam yay. 2002); Kur'an Risalesi, (Üsküdar yay. 2015).

Yıllarını Kur'an hizmetine vermiş bir hocamız olarak Kur'an eğitimine nasıl başladınız, hangi aşamalardan geçerek bugünlere geldiniz?

Kur'an ile meşguliyetimiz 6-7 yaşlarında başlamış. Mahallemizin hocalarından Efe Hoca diye bilinen bir zât-ı muhteremden bed-i besmele etmişiz. 7 yaşında babamızın arzusu istikametinde, yine Efe Hoca ile hıfz çalışmasına başlamışız. Ben o günleri hayal meyal hatırlıyorum. 7-9 yaş arasında hâfızlığımızı tamamladık. İlköğretimden sonra Erzurum İmam Hatip Lisesi'ne ve ardından İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne devam ettik. Sonra sırası ile Diyanet'in Bolu Eğitim Merkezi'nde Kur'an hocalığı, Erzurum Yüksek İslam Enstitüsünde Kur'an-ı Kerim asistanlığı, ardından Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde bir yıl ve 1983-84 eğitim yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne intisap ettikten sonra yaklaşık 28 yıl olmak üzere Kur'an-ı Kerim hocalığı vazifesini ifâya gayret ettik.

Her şeyi murâd eden Allah'tır, nasip eden Allah'tır. Kulların duası vardır; babamın çok isteği olmuştur. Oğlum hâfız olsun düşüncesindeydi. Hatta varını yoğunu bu işe bezletmişti ve bize de hâfızlık nasip kısmet oldu. Bu hususla ilgili bir hâtıramı da nakletmek isterim. Bizim memlekette bir yaşına giren çocuklara dış hediği merasimi olur, çocuğu oturturlar, önüne de bıçak, makas, kitap, kalem gibi şeyler koyarlarmış. Çocuk hangisine yönelir ise o yönde meslek sahibi olur imiş. Doğru yanlış tartışılır ama bir gelenektir. Biz de bu merasimde Kur'an'a yönelmişiz. Böyle bir hâtıramız da var.

Hıfzımı ikmal ettikten sonra Erzurum'da çevremizdeki hocalardan Arapça dersleri de aldım. İmam Hatip döneminde Arapça okumalarımız, Ramazanda mukabele okumalarımız devam ederken, babamın isteği hep Kur'an eğitimimizi İstanbul'da kıymetli bir hocanın tedrisinde tâlim ve terbiye üzere ilerletmemizdi. Talep

bu yönde olunca rahmetli hâfız amcamla -ki kendisinde hâfızlığımın bir kısmını yaptım- İstanbul'a geldik. Tavsiye üzerine Nuruosmaniye Camii'ne, Hâfız Hasan Akkuş Hocanın huzuruna geldik, elini öptük. Bize mesafeli durdu. Hâfız amcam dedi ki: "Mahdûmunuz hâfızdır, size getirdik." Karşısında ufak tefek minyon tipli bir çocuk gören Hoca, bana ters ters baktı, amcam "12-13 yaşlarında." demişti ama hoca galiba inanmadı. Tarih 1968-69. Amcam ısrar etti: "Hocam bir dinleseniz". Hocanın ilk intibâi olumsuz. Sonra imam odasına girdik oturduk. Bana bir ayet söyledi, "Oku" dedi, okudum bir yere kadar geldim, "Dur" dedi, durdum. Hâfızlığımı test ettikten sonra "Şimdi istediğin bir yerden aşr-ı şerif oku" dedi, okudum. Hasan Akkuş Hoca ben aşr-ı şerif okuduktan sonra değişti. Önce "İstanbul'a bu çocukları getiriyorsunuz, yatacak kalkacak yerleri dahi yok" diyen hoca bir anda "Bu çocuğu ben yedireceğim, içireceğim ve okutacağım" dedi. Bu kez de ben kabul etmedim. İlk intibâ bende de olumsuz tesir etti. Amcam "Oğlum gel etme, hocaya devam et!" dese de

ben kararımı vermiştim "O hocada okumam!" dedim. Döndük geldik memlekete. Bir yıl İmam Hatip'te okuduk, ancak babam "Artık bu sene sana İstanbul'da bir hoca bulunacak" dedi.

Abdurrahman Gürses Hocaefendiye intisabınız bundan sonraki zamanlarda mı oldu?

Evet. Bu kez yine bir tavsiye üzerine Beyazıt Camii İmam Hatibi Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendinin kursuna geldik. Necati Hoca baş asistan. Dedi ki: "Evladım yarın gel Fatih'dan başla!" Çağlayan'da babamın bir ahbabının evinde kalıyordum. Her gün gelip bir sûre okuyup geçiyordum. İnşirah sûresine kadar geldik. Orada takıldık. Necati Hoca "Burayı bir daha dinleyeceğim" dedi. Duhâ suresini de okuyup geçtikten sonra Necati Hoca "Sen yarın Hocaefendi'ye gideceksin" dedi. Ertesi gün Abdurrahman Hoca kursa girdi. Altmış yaşında ama takım elbiseli, filinta gibi idi. Hayran olurdunuz. Abdestini aldı, beraberce camide namazımızı kıldık. Namazdan sonra bir aşr-ı şerif okudu. Sonra Necati Hoca geldi.

“Bahsettiğim Erzurumlu delikanlı bu” dedi. Tanıştık. “Yarın Süre-i Leyl’i hazırlayacaksın!” dedi. Her gün düzenli gelip, ezber olarak Hoca’ya dersimi dinletmeye başladım. Hocanın ilgisinden memnun olduğumu anlıyordum. Hoca seçicidir. Hasan Akkuş Hoca herkesi kabul eder. Ama Abdurrahman Gürses hocamız bakar, seçer, on talebeden üçünü alır, diğerlerini bırakır. Üç yıl yaz tatilleri de dâhil olmak üzere, Hoca’nın huzurunda, tahkik seyrinde, ayet ayet baştan sona ezbere Kur’an okudum. En sonunda Nebe Sûresi de bitince bana, “Şimdi ben namaza geçiyorum, namaz bitince yanıma gel, seni cemaate tanıtacağım” dedi. Namazdan sonra beni yanına çağırdı, ayağa kaldırdı, sonra cemaate döndü, “Muhterem Müminler!” dedi.

“Bu delikanlı üç yıldır bize gelir. Erzurumlu’dur. Baştan sona Allah Kelâmı’nı bizden okudu, bitirdi. (Tashîh-i hurûf işte budur.) İcâzetini şifahi olarak kendisine veriyorum. İnşallah buraya gelir devam ederse başka çalışmalara da başlar.” dedi.

Artık İstanbul’a iyice alışmıştım buradan gitmek istemiyordum. O yıl bir güzellik oldu ve İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’nü kazandık. Mehmet Çevik rahmetli ile beraber derse devam ediyorduk. Biz hocaya talime, ara sıra ziyarete devam ederken, hoca bize “Oğlum siz kıraat okuyacaksınız, sizin kıraat okumanız lazım” dediğinde -o zaman biz kıraat nedir bilmiyoruz ama- “inşallah” dedik. Hoca ısrarlı bu konuda. Bir gün bize “Şu şu kitapları alacaksınız ve bu işe başlayacaksınız” dedi. Hoca ile ilm-i kıraata başladık. Haftada bir-iki gün -hocanın durumuna göre- bazen eve gelir evde ders yapardık, kimi zaman Nuruosmaniye’ye gelir orada, kimi zaman da evinin yakınındaki Teşvikiye Camii’nde. Sonra benim okul bitti. Görev almam gündeme geldi. Sağ-sol çatışmasının yoğun olduğu 80 öncesi dönemlerdeyiz. Ben öğretmen olmak hevesi ile çalışmalarımı yapıyorum. Bu arada hocamız da bana cami buluyor; hatta

ayarlamış, bekliyor ki bu camilerden birisini seçeyim, görev alayım. Ben kur’a işlemine dâhil olmak üzere Ankara’ya gitmeye hazırlanırken -Millî Eğitim için-, hocamız “Oğlum sen neden bu öğretmenlik işinde ısrar ediyorsun?” diye sordu. Ben de “Hocam ben seviyorum, bu mesleği.” dedim. Hocam “Oğlum senin farklı bir yönün var, sen mihrap insanı olmalısın. Eminönü Yeni Camii hazır, Beyazıt Camii, Teşvikiye Camii hazır; bu üç camiden hangisini istersen oranın mihrabında sen olacaksın!” dedi ancak bende de ne hikmetse, o sıralarda bir öğretmenlik hevesi olmuştu. O dönemde Tayyar Altıkulaç, Diyanet İşleri Başkanı’ydı ve Hoca’ya çok saygı duyan, muhabbeti olan bir insandı. Bu konuşma ve benim ısrarım neticesinde hocamız

“Kur’an eğitimi, ciddi bir iş. Bilhassa öğreticilerin eğitimini önemsiyoruz. Bir müddettir Millî Eğitim’de Kur’an dersine giren öğretmenlere yönelik de çalışmaya başladık. İlahiyatlarda Kur’an hocaları yeterli sayıda değil. İlahiyat Fakültelerine Kur’an hocası yetiştirecek bir projemiz var.”

bir mektup yazdı ve “Ankara’ya gittiğinde bunu Tayyar’a ver.” dedi. Gittiğim gün hiç unutmuyorum Cumartesi günüydü, Tayyar Bey mesai günü olmasına rağmen ofisinde çalışıyor idi. Kabul etti bizi. “Ne istiyorsun sen?” diye sorunca ben de niyetimi söyledim. “Neden öğretmenlik istiyorsun?” dedi. “Öğretmenliği seviyorum.” dedim. Bana Kur’an’dan bir miktar okuttu. Akabinde dedi ki “Allah Allah sen gidip ne diye çocuklarla uğraşacaksın. Seni

şimdi ben bir yere göndereyim, büyükleri yetiştir. Ne dersin?” dedi. Ben ise “Hocama danışayım.” dedim. Tayyar Bey; hocamızı hemen telefonla aradı ve dedi ki: “Emanetiniz yanımda, böyle böyle söylüyor, siz ne dersiniz?” Hocamız da “Ver bakalım telefona.” demiş, bana hitaben “Oğlum bu saatten sonra senin dediğin olmaz, Tayyar Bey ne diyorsa senin için hayırlı olan odur.” dedi. Bunun üzerine ben de kabullendim. Diyanet’in ilk açılan eğitim merkezinde göreve başladım. Burada yaklaşık iki sene Kur’an-ı Kerim derslerine girdim. Akabinde 1980 ihtilali oldu ve beni Erzurum Yüksek İslam Enstitüsü’nden aradılar ve “Biz buraya asistan alıyoruz, seni mutlaka istiyoruz” dediler. Nihayet Erzurum Yüksek İslam’da göreve başladık.

Şu an Kur’an Akademisi’ni oluşturan ders halkalarının temeli nerede atıldı peki?

1983-84 eğitim yılında İstanbul Yüksek İslam’dan Salih Tuğ hocamızın talepleri ile İstanbul’a geçiş yaptım. Enstitü fakülteye dönüştükten sonra Marmara İlahiyat’ta derslere devam ederken bir yandan da seçme talebelerle “ders dışı” okumalara başladık, kimi zaman yemek saatlerinde, kimi zaman namaz vakitlerinde. Bu hal böyle devam ederken Ramazan Pakdil hocamıza Kadıköy Osman Ağa Camii’ndeki görevini tebrike gitmiştik. Pakdil Hoca bana dedi ki “Ben Almanya’ya gidiyorum. Ramazan ayında sen buraya bakar mısın?” Ben de Ramazan süresince görev yapmayı kabul ettim. Hocamız yurtdışından döndükten sonra, ben vedalaşacakken “Sen kal, bu işi beraber yürütelim” dedi. Fakültedeki boş günlerimde gelmemi teklif etti. Böylelikle burada üç yıl devam ettik. 3-5 kişi imam odasında talim okumaya başladık. Halka büyüdükçe büyüdü. İşte içinde bulunduğumuz Kur’an Akademisi’ndeki hizmetlerin ilk temeli Fakülte’de atıldıysa, ikinci temeli Osmanağa Camii’nde atıldı. Şimdi bakıyorum da bütün bu çalışmalarını gözü kapalı yapmışım. Çünkü biz hocalarımızdan böyle gördük. Benim hocam altı ay benim evime geldi, ders okutmak için. Cuma’dan gelir bizde kalırdı. Takrib öyle bitti.

Biz bu çalışmalara devam ederken bir vesileyle Osman Nuri Topbaş Hoçaefendi ile tanıştık. Mekân konusunu dile getirince o da bize Çamlıca’daki caminin altında müsait ve büyük bir alan olduğunu söyledi. Mekânın tefrişini üstlendiler. 1999-2009 yılları arasında “Çamlıca dersleri” olarak devam eden dersler orada yapıldı. Daha sonra asistanlarımızdan birisinin dile getirmesi ile Turan Kıratlı, Kiptaş Genel Müdürü ve birkaç kişi bizi ziyarete geldiler. Tanışma faslından sonra “Size bir yer versek, yer yapsak ne dersiniz?”

dediler. Biz de teklifi çok ciddiye almadan geçiştirdik. “Hayırlısı olsun” dedik. Üst üste birkaç defa teklif yapınca baktık, bunların niyetleri sağlam. “Siz projenizi çizin, biz çalışalım” dediler. Bizim de zaten projemiz hazır. Elbette yüzde yüz o projemiz gerçekleşmedi ancak şu an içinde bulunduğumuz Kur’an Akademisi o görüşmeler neticesinde şekillendi ve bu bina yapılmış oldu. Binayı bize teslim ettiler (2009). O gün bugündür burada hizmet veriyoruz.

Akademi’ye devam eden, fahri olarak ve internet üzerinden derslerimizi takip eden talebelerimizin sayısı 5000’in üzerinde elhamdülillah. 2016-2017 eğitim yılı itibariyle 600’den fazla kayıtlı erkek ve bayan öğrencimiz var. Derslerimiz 6-7 senedir Cuma günleri bayanlara, Cumartesi günleri erkeklere yönelik devam ediyor. Yetmiş 35 erkek, 30 bayan asistanımız var ve yıllardır bizimle beraber devam ediyorlar. Bu binada yine üç yıl Diyanet’in tashîh-i hurûf eğitimini de yaptık. Talebelerimizin kâhır ekseriyeti Diyanet’e bağlı farklı alanlarda görev yapmaktadır. Diyanet’e çalışıyoruz diyebiliriz.

Kur’an eğitimi, ciddi bir iş. Bilhassa öğreticilerin eğitimini önemsiyoruz. Bir müddettir Millî Eğitim’de Kur’an dersine giren öğretmenlere yönelik de çalışmaya başladık. İlahiyatlarda Kur’an hocaları yeterli sayıda değil. İlahiyat Fakültelerine Kur’an hocası yetiştirecek bir projemiz var. Bu proje 29 Mayıs Üniversitesi tarafından kabul gördü. Şimdi bunun altyapısını hazırlıyoruz. Dışarda yetişmiş elemanlar, üniversitenin istediği şartları hâiz değil. Farzı muhal burada 30 kadar yetişmiş talebemiz var, ancak bunlar üniversiteye hoca olarak giremiyorlar. Çünkü ALES ve dil puanları yok. İşte bu açığı kapatmak için üçüncü projemizi de gündeme aldık. Ne yapacağız? Ağırlıklı Kur’an eğitimi, Arapça/İngilizce, bir de ALES. Talebe bu üç programdan geçecek, iki sene bizden eğitim alacak, vere-

ceğimiz sertifika ile gidecek bir İlahiyat fakültesine, imtihana girecek rahat rahat kazanacak.

Bu çalışmalar özetle Allah'ın lütf u keremi ile Rab-bimin verdiği imkânlar çerçevesinde ve Diyanet'le hiçbir zaman ayrı gayrı olmadan, fahri ve sivil olarak yürütülmektedir. Bizim hocalarımız bu imkânlara sahip olmadılar. Kıyas götürmeyecek bir iyileşme var. Ama gönlümüzden daha neler geçiyor. Şu anda Pendik'te çok güzel bir yerde Kur'an İlimleri Külliyesi projemiz var. Bunun da projesini çizdik. Biz buralara hayal ederek geldik. Allah ömür verirse o da olacak.

Yaptığınız bu çalışma daha önce Abdurrahman Gürses hocaların yürüttüğü derslerin kurumsal bir hüviyet kazanmış hali. Bir yandan da Diyanet, ilahiyat ve imam-hatip arasında da bir köprü vazifesi ifa ediyor. Avrupa yakası için de çalışmalarınız var mı?

On yıldır Laleli Camii bahçesindeki külliye talebe okutuyoruz. Bu on yılda Cami İmam Hatibi Behlül Hoca'nın ciddi desteğini gördük. Burada dört dönem mezun verdik. Sonrasında hocahanımlardan da talep geldi, bir deneyelim dedik, ilan eder etmez yoğun bir kayıt başladı. Bir yıl bayan hocalara haftada bir gün, öğleden sonra eğitim verdik. Mekan yetersiz kalınca, şu an Zeytinburnu Belediyesi'nin de destekleri ile Seyit Nizam Külliyesi'nde 170'den fazla hanım talebe ile bu çalışma devam ediyor. Kur'an Kursu öğreticileri, öğretmenler, bir de ev hanımları... Bunları kendi içinde kategorize ettik ve çalışmalara başladık.

İstanbul'un Kur'an eğitiminde geçmişten bugüne bir geleneği var. Ancak "Kur'an Mekke'de nâzil oldu, Mısır'da okundu, Türkiye'de yazıldı" meşhur sözünün hakikati nedir?

Adı Kur'an olan bir kelim, "okunan, okunmuş ve okunacak" demektir. Bunu önce Rabbim okumuş; "allemel Kur'an". Rabbimiz öğretici makamında. Keyfiyeti bizce meçhul. İkinci okuyucu Cebrail (a.s.) olmuş. Onun da keyfiyeti bizce meçhul. Allah ve Rasûlü bilir. Çünkü Hz. Peygamber "allemehû şedîdül kuvâ" mucibince onun talebesi. Üçüncü okuyucu da insan/beşer planında Peygamber (s.a.v.)'dir. Nasıl okuduğunu duymadık ama O'nun herşeyi doğru ve güzel yapması

ne kadar tabii, mutlak ve kesin ise; Allah'ın kelamını doğru, düzgün okuması da o kadar tabiidir. Sadece kıraatinin vasıfları ile ilgili rivayetler var elimizde.

Okunan kitap Kur'an-ı Kerim, nesilden nesile bir damardan değil, birkaç damardan gelmiştir. Kelam aynı, suyun kaynağı aynı ama o kaynaktan yola çıkan damarlar, yollar, fasıllar ayrıdır. Bu da fitrî bir şeydir; insanlar gibi. Adem'le Havva'dan türeyen insanlar dünyaya dağılmışlar, hem fiziken, hem başka özellikleri ile. Ben Kıyâme sûresinin 16-17-18-19. ayetlerini okurken ilk planda anlattıklarım dışında başka şeyler de öğrettiği kanaatini taşıyorum. Bugüne kadar tettebbuatımızdan öğrendiğim kanaat odur. Cebrail (a.s.) geliyor temsilen diyor ki: "Kur'an okurken, okuyacağım diye acele etme, beni takip et." Şunu diyor: 1. "Onu ezberletmek bize ait. Sen bizim okuduklarımızı anında ezberleyeceksin." Demek ki Peygamberimiz hâfız olmamış, hâfız edilmiş. Rabbimizin lütf u keremi ile hafızasına yerleştirilmiş. 2. "Onunla ilgili beyan, tefsir de bize ait. Takıldığın yerde bize sor". 3. Asıl burası bizi ilgilendiren; "inne aleynâ cem'ahû ve kur'âneh; Onu hafızanda toplamak ve sana okumak/okutmak da bize ait". Bana bu ayetin söylediği farklı şeyler de var. Arapça bir kelamın -aslı Rabça ama kalıp Arapça-, o dili çok iyi bilen muhatabına "sana onu okumak -bunu anladık- ama okutmak bize aittir" demesi, şu manaya gelir: "Her ne kadar Arap kökenli ve Arapçayı fasih konuşuyor isen de, ben de sana Arapça vahyeyiyor isem de 'bu kelâm'ın kendine has bir kıraati var. Peki o nedir? Bunu iki ayet şerh ediyor: Furkan 32, Müzzemmil 4. "Biz onu sana tertil eyledik." Bu ifadenin açılımında birkaç izahtan sonra ortaya çıkan bir kavram vardır: Tecvid. Hz. Ali'ye atfedilen bir söz vardır. Nisbetinde sıkıntı olsa da söz muhtevâ olarak doğrudur: "Tertil; 'Tecvidü'l hurûf ve ma'rifetül vukûf'dur". Tertil, harfleri tecvid ile okumak, vakıf ve ibtidâyı bilmektir. Bu sözle iki temel nokta tescilleniyor: Tecvid ve vakıf/ibtidâ. Kur'an Peygamber (s.a.v.)'e okutuldu, nasıl okunması gerektiği belletildi. Hz. Peygamber "Ben muallim olarak gönderildim" sözünden sonra, sabah akşam mescidde, namazdan önce, sonra okumaya öğretmeye başladı. Bu arada Medine döneminde gelen rivayet-

Nuruosmaniye Camii'nde Reisü'l-kurra Gönenli Mehmet Efendi ve Abdurrahman Gürses Hocaefendinin katıldığı bir Hafızlık cemiyeti fotoğrafı (Adil Sarmısak arşivi)

lerde sadece tertil konusunda değil, kıraat farklılıkları konusunda da Efendimize bazı ruhsatlar verildi. Allah Rasûlü ne öğrendi, nasıl öğrendi ise onu okudu, öğretti. Sesi ile tavrı ile ahkâmı ile. Az sayıda da olsa hâfızlar yetişti. Bir kısmı okuyuşu ve kıraati ile peygamberimizin dikkatini çekti, onları tebşir etti; "Ne güzel okuyorsunuz, maşallah" dedi. Mesela, Ebu Musa el- Eş'ari.

Muhatabına Arapça gelen bu Kelâm-ı İlahî, sahabeden tabii nesline ve ondan sonraki nesillere iki kanaldan aktarıldı. 1. Sadırlardan; yani ezber yoluyla, hoca talebe arasında müşâfehe yoluyla. Müşâfehe, ahz dediğimiz husus. Hoca talebesine okuyor, talebesi hocasına dinletiyor, yayılıyor. 2. Satırlardan; yani yazı ile. İki emniyetli yol ile nesillere intikal eden bu ilahî kelam İslam ülkelerinin muhtelif yerlerinde her daim -ister Âsım kıraati ister diğer kıraatler- okundu okutuldu. Buna taalluk eden ilimler ortaya çıktı; tecvid, irab, hat, imlâ hususiyetleri, kıraat ihtilafları hocalarla, eserlerle, müesseselerle, günümüze kadar geldi.

İslam âlemi içerisinde Allahu a'lem özellikle Arap coğrafyası içinde Mısır temerküz etti. Arap kökenli birinin Kur'an okuması ile Arap olmayanın okuması kıyas edildiği zaman, ilki elbette maça bir sıfır önde başlamış olur. Tabii olarak... Ama bu Arapça bilen Kur'an'ı doğru okuyacağı anlamına gelmez. Dil baş-

ka bir şey, Kur'an'ın hususiyetleri başka bir şey. Mısır özellikle sadır ve satırlar kanalıyla, hocalar aracılığı ile, müşâfehe tarihiyle ilahi kelamın aktarılması noktasında kendine has bir karakter oluşturdu. Bugün de dahil olmak üzere Arap tavrı diye bilinen tavrı Mısır'da ayrı bir renk ve hüviyet kazandı. Müessesevî hâle geldi. Mısır bu çerçevede dikkatleri üzerine çekti. Güzel okuyucu örnekleri ile eski ve yeni kuşaktan hâlen Mısır'da elli-yüz kişi rahat sayarsınız -vefat edenler de dahil olmak üzere-. Eskilerin çizgisi daha sağlam, daha kuvvetlidir.

Hat sanatının temerküz ettiği, şekillendiği, temayüz ettiği ruhunu kazandığı merkez de İstanbul olmuş. Gerek Kur'an, gerekse diğer metinlerde. Bunun kendi içinde sebepleri arandığı vakit; 1. Allah'ın lütfu ve ikramı, 2. İnsanların bu alanlara yönelişi, muhabbeti, rağbeti, 3. Yetişmekte olanlara mevcut yönetimlerin ve idarecilerinin iltifatı, desteği. Bunları bir araya getirirseniz bir yerde bir şeyler oluşmaya başlar. Marifet iltifata tabidir. İstanbul'un hat konusundaki şöhretini söylemeye hacet yok. Ancak kıraat bahsi de İstanbul'da ihmal edilmedi. İki kanaldan gelen bu akım devam etti. İstanbul her ne kadar hat ile şöhret bulmuşsa da insaf sahibi kişiler İstanbul'un da kıraat konusunda behresinin olduğunu teslim edeceklerdir.

“Bu topraklarda yaşayan insanların Kur’an’a muhabbeti bence tartışılmaz. Hatta başka bir millet ile de kıyaslanmaz. Bu topraklarda yaşayan insanlar geçmişten bugüne Kur’an eğitimine hep arka çıkmışlardır.”

Kur’an eğitimi bu topraklarda hep halkın rağbeti, desteği ve hasbî gayretleriyle yürümüştür. Bu çalışmaların kurumsal anlamda da desteklerini, karşılığını görüyor musunuz?

Bu topraklarda yaşayan insanların Kur’an’a muhabbeti bence tartışılmaz. Hatta başka bir millet ile de kıyaslanmaz. Bu, ırk mülahazası ile söylenmiş bir söz değil. Bu topraklarda yaşayan insanlar geçmişten bugüne “okunsun dinleyelim, yapılsın destekleyelim” diyerek Kur’an eğitimine hep arka çıkmışlardır. Ancak ne yazık ki dünden bugüne bu işi himaye etmesi gereken kurumlar bu desteği vermemişlerdir. Bizden yetişenler hüdayi nâbittir. Yani kendi gayreti ile Anadolu’dan gelmiş, sesi, yeteneği vs. ile tutunmaya çalışmıştır. Bugün hâlen aynı sıkıntıyı yaşıyoruz. Düne nisbetle güzel okuyucularımız var. Saman alevi gibi parlayıp sonra sönen bir faaliyet değil, periyodik olarak eğitimin himaye ile sürdürülmesi lazım.

Bundan 7-8 sekiz sene önce bir yarışmada jüri olarak İran’a gittim. Okuyucuları dinledik. Daha sonra yarışmayı düzenleyen İran’lı heyetten arkadaşlarla sohbet ettik. Dediler ki “Hocam, bizde filan bakanlık bu çalışmalar için her yıl bütçeye -o zamanki parayla- 100 milyon dolar tahsis eder, yurtiçi ve yurtdışı programları, talebelerin yetiştirilmesi vs. için. Her kurs içinden yetenekli öğrenciler alınır, bunlar özel bir eğitime (ses-kıraat-hâfızlık) tabi tutulur, her türlü masrafları giderilir. Bu talebeler, uluslararası arenada bizi temsil edecek duruma gelir ve yarışmalara gönderilir”. Bugün bu hamle, bu destek İran’ı güzel okumada Mısır’dan sonra ikinci sıraya çıkarmıştır. Bizde ise durum böyle değildir. İstenecek ve beklenen ilgi yoktur ne yazık ki. Bu destek istediğimiz ölçüde olmadığı için münbit olan bu topraklardan çıkan cevherler kendi başlarına adeta suda çirpiniyorlar. Hâfızlıkta derecelerimiz var. Birkaç senedir de dünya birincileri çıkarıyoruz güzel okumada. Bizde cevher var, alt yapı kuvvetli, muhabbet var. Hepsinden önce bizim vatandaşımızın

bu hizmetlere can u gönülden desteği var. Bütün bunlar yapılırsa müsbet manada seyrederek. Ancak sadece seyredilirse akim olur.

Allah’ın kelamı Arapça kalıplarla geldiği için Arap lahni ile okuma konusu zikredilir. Hadis diye söylenen fakat sıhhat derecesi sıkıntılı olan bir söz vardır: “Kur’an’ı Arap lahni ile okuyunuz” burada Arap lahni ile kasıt, bir Arap’ın kendi hançeresi, boğaz yapısı, tavrı ile okuması anlamına gelmez. Neden? Kıraatler çeşitlidir. Hz. Peygamber kendisinden öğrenilen farklı kıraatleri okuyanlara ruhsat vermiştir. Okudukları kıraatler için ruhsatı veren peygamber, Arap olmayanın, fitrî doğal yapısını bozmasını neden dilesin? Kur’an okunurken uyulması gereken kurallar manzumesi vardır ki; buna tecvid denilir. Tecvid sadece Allah kelamına hastır. Tecvide riayetle Afrikalı, Farişi, Arap, Türk, kendi hançeresi ile nasıl okuyorsa öyle okur. Tecvidi iyi bilen, iyi okuyan kendi fitrî melekesi ile Allah’ın kelamını okur. Tavrı Kur’an tavrıdır. Ne Arap, ne Farişi, ne Türk. Kur’an tavrında öncelik, onun kendine has kıraatini ortaya çıkaracak olan ahkâm-ı tecvid ve fem-i muhsinden ahz almaktır. Bu ön planda lokomotif olur. Onun arkasında nağmeler, makamlar, sesler onu takip eden vagon mesabesinde olur, tavrı budur.

Kur’an ve Kur’an’a dair ilimler de İstanbul’da neş ü nemâ bulmuş ve belki bir Arap’a ilk bakışta farklı gelen, bir Farişi’ye farklı gelen bir hançere ve bunun ortaya çıkardığı tavrı, “Türk ağzı, İstanbul tavrı”nı oluşturmuştur. Bu tavrın hatırı sayılır örnekleri var mı, var. Ama bir Mısır’lı kadar yeterli değil. Bugün ikinci sırada olan İran’ın, Endonezya’nın, Malezya’nın Kur’an konusunda yarış içerisinde olduklarını görüyoruz. Allah bizlere vermiş ancak bizler seyrediyoruz. Seyredersek sayımız çok az olur, iltifat olmazsa, organizasyonlar ve destek olmazsa ancak bu kadar karşılık buluruz. Son zamanlarda sevindirici gelişmeler var ama buna Diyanet’in, güç sahibi vakıf ve derneklerin, kurul ve kuruluşların sahip çıkması gerekir. ■

HÂFİZ HASAN AKKUŞ (1895-1972)

1895 Ankara/Kızılcahamam’da doğdu. Henüz dört yaşındayken babası Osman Efendi ile İstanbul’a geldi. Hıfzını Eyüp Kızıl Mescid İmam-Hatibi Hâfız Hüsnü Efendi’den tamamladı.

Hâfız Hasan Akkuş, Ayasofya Medresesi’nde öğrenci iken 1915 senesinde askere alınıp Yemen cephesine gönderilmiş ve orada İngilizlere esir düşmüştür. Esaretten kurtulması durumunda bütün ömrünü Kur’an hizmetine adayacağına söz vermiş ve esaret hayatının 1918’de sona ermesinden vefatına kadar da bu sözünü tutmuştur. Terhis olmaz Tabak Yunus Camii imamı ve Yavuz Selim Camii hatibi Reîsü’l-Kurrâ Hacı Hasan Efendi’den kıraat-ı seb’â ve aşere dersleri aldı.

1923 yılında Arap Camii’ne, 1926 yılında ise Nuruosmaniye Camii’ne imam-hatip olarak atanmıştır. Bir taraftan Nuruosmaniye Camii baş imam-hatibi Akreboğlu Hâfız Osman Efendi’den “takrib” dersleri alırken diğer taraftan da aynı caminin kayyımhânesinde Kur’an okuttu.

Hasan Akkuş Hoca’nın ismi ile özdeşleşen Nuruosmaniye’de verdiği Kur’an hizmetini resmî boyuta taşıma hikâyesi de dikkate değerdir. Riva-yet o ki Diyanet İşleri Reisi Rıfat Börekçi geçirdiği bir rahatsızlık nedeniyle İstanbul’a gelmiş, tedavisi tamamlanana kadar da Hasan Akkuş’un evinde misafir olmuştur. Nuruosmaniye Camii’nin rüzgârlı ve soğuk bir yerde olmasından dolayı Hasan Akkuş, Rıfat Börekçi’ye öğle ezanı okunmaya başladığı zaman evden çıkmasını söylemiş. Kendisi de caminin kayyımhânesinde gizlice okuttuğu talebelerinin yanına gitmiş. Rıfat Börekçi evde sıkılmış olacak ki camiye erken gideceği tutmuş. Camiye vardığında kayyımhânenin kapısını açması ile birlikte Kur’an okuyan çocuklar sağa sola kaçmışlar. Hasan Akkuş Hoca da bu manzarayı gören Börekçi’ye

“Bak Hoca Efendi Hazretleri! Allah’tan korkuyoruz bu gençlere Kur’an okutuyoruz... Ama sizlerden korkuyoruz böyle kaçıyoruz... Ne olur Allah rızası için size yalvarıyoruz. Buna bir çare bulunuz” deyince Rıfat Börekçi, Ankara’ya döner dönmez Mustafa Kemal’e bu durumu bildireceğini ifade etmiş. Nihayet verilen söz tutulmuş ve Hasan Akkuş için “Hâfız muallimliği” kadrosu verilerek 1934 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. 1918 yılında fahri olarak Kur’an öğreticiliği yapmaya başlayan Akkuş Hoca 1934 yılında resmen kadrolu öğretici olmuştur.

Öğrencileri kabul konusunda seçici olan Hasan Akkuş’un ilk öğrencileri arasında bir hanımın da isminin geçmesi (Emine Karaca) dikkatleri çekmektedir. İsmi öne çıkan talebeleri arasında Raif Bahriyeli, Esat Gerede, Ali Güran, Harun Soydaş, İlhan Tok, İsmail Biçer, Selahattin Kaya zikredilebilir.

Kendine has sadâ ve okuyuşu ile İstanbul hâfızları arasında ön sıralarda idi. Aynı zamanda kalender ve şakacı bir mizaca sahip olan ve güzel sese duyduğu aşk ile bilinen Hoca Efendi sokaktan geçen bir çocuğun, hatta sarhoşun talebi ile oracığa oturup Kur’an veya gazel okurdu. Bu halini devrinin ağırbaşlı hocaları hoş karşılamaz ama o “Ne yapalım, insanların talebini geri mi çevirelim?” der ve yoluna devam ederdi.

Kur’an meclislerinin aranan simalarından olduğu için pek çok yer gezmiş, önemli kişilerle tanışmış ve bütün ilişkilerini Kur’an hizmetinde kolaylık sağlamak için kullanmıştır. 57 yıl aralıksız olarak sürdürdüğü mihrab görevinden 1970’te emekli olmuş, iki yıl sonra da İstanbul’da vefat etmiş ve Zincirlikuyu mezarlığına defnedilmiştir. ■

Kaynakça: Recep Akakuş, Tarihsel Kimliği Açısından Nuruosmaniye Külliyesi ve Kur’an-ı Kerim Öğretimi, Nuruosmaniye Camii ve Kur’an Kurslarını Kor., Der. yay., İstanbul 2010, 326 s.

ÇOCUKLARIMIZA KUR'AN'I NASIL SEVDİRELİM VE ÖĞRETELİM?

Prof. Dr. Mehmet Emin AY
Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam dininin mukaddes kitabı Kur'an-ı Kerim, her bir mümin için son derece değerlidir. Son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'in en büyük mucizesi olan Kur'an-ı Kerim, aynı zamanda kıyamete kadar Allah'ın koruması altındadır.¹

Asr-1 Saâdet'ten günümüze dek, çeşitli adlarla anılan eğitim-öğretim müesseselerinde Kur'an-ı Kerim'in öğretimi faaliyetlerinde bulunulmuştur. Tilâvet ve kıraat eğitimi bu mukaddes kitabın İslam coğrafyasında bütün müminler tarafından ortak özelliklerle okunmasını sağlamıştır. Kur'an'ı okuma ve okutma; öğrenme ve öğretme hususunda pek çok ayet-i celile ve hadis-i şerifler, müslümanlar için bu konuda önemli bir teşvik unsuru olmuştur.

Bu yazımızda, küçük yaşlardan itibaren kendilerini Yüce Kitabımızla tanıştırmaya vazifesiyle mükellef olduğumuz çocuklarımıza Kur'an'ı nasıl sevdirelim

ve onlara bu mukaddes kitabın okunuşunu nasıl öğretilim? sorularına cevap arayacağız.

Başlıktaki sıralamanın “sevdirmek” ve “öğretmek” şeklinde dizilişinin bir amacı vardır. Çünkü bilinen bir gerçektir ki, insanlara herhangi bir konuda eğitim-öğretim verebilmek için önce onları ön bilgilerle bilgilendirmek ve motivasyon sağlamak son derece önemlidir. Buna eğitim-öğretimde “hazır bulunuşluk” kavramı adı verilmektedir. Belki de bu konudaki en güzel örneklerden birini, Allah Teâlâ'nın, Tûr Dağı'nda Hz. Musa (a.s.) ile olan diyalogunda görmek mümkündür. Kur'an'da bize aktarılan şekliyle hadiseye kısaca değinelim.

Allah Teâlâ, Hz. Musâ'ya vereceği mucizelerden bahsetmeden önce “Onu peygamber olarak seçtiğini, kendisinden başka bir ilah bulunmadığını, kıyamet saatinin mutlaka bir gün geleceğini” ifade buyurmuş,

ardından “sağ elindeki ne olduğunu” sormuştur. Hz. Musa (a.s.) bu soruya çok rahatlıkla ve hatta detaylı bir şekilde cevap vermiştir: “O benim asâmdır. Ona yaslanır, koyunlarıma onunla yaprak silkelirim ve daha başka ihtiyaçlarımı da onunla görürüm.” Görüldüğü üzere Allah Teâlâ, biraz sonra ilk mucizesiyle tanıştıracığı Hz. Musâ'yı bu karşılaşma için hazır hale getirmiştir. Elindeki asâsı olduğunu söylemiş ve bu

asâ ile yaptıklarını yine ona anlattırarak böylece onun “hazır bulunuşluk” halini yaşamasına imkân sağlamıştır. Ardından, elindeki asâyı yere atmasını emretmiş ama asanın birden yerde devinen bir ejderhaya dönüşmesi, Hz. Musâ'nın ardına bakmadan kaçmasına sebep olmuştur. Allah Teâlâ'nın, “*Tut onu korkma! Biz onu eski haline döndüreceğiz*” buyruğunun Hz. Musa (a.s.) üzerinde etkili olmasının en önemli sebeplerinden biri, biraz önceki hazır bulunuşluk halidir diyebiliriz. Çünkü o, ejderhaya dönüşen şeyin biraz önce elindeki asâsı olduğuna dair yakîni bir bilgiye sahipti.²

Bu kıssadan, herhangi bir konuda eğitim-öğretim verilebilmesi için muhatabın mutlaka bu işe hazır hale getirilmesinin önemi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, çocuklara Kur'an okumayı öğretme ameliyesinden önce mutlaka “Kur'an sevgisi”ni vermek gerektiğini ifade etmeliyiz. Çünkü Kur'an okumayı öğrenmek, bir yabancı dili öğrenmekten öte, harfleri ve okunuşlarıyla dikkat gerektiren bir çaba ve gayretin sonucunda mümkündür. Bu çaba ve gayreti sarf edebilmek için de buna hazır ve talip olmak; bir diğer ifadeyle girişilen bu işi sevmek ve buna dair motivasyona sahip olmak gerekmektedir. Şimdi, çocuklarımıza Kur'an'ı nasıl sevdirelim? sorusuna cevap arayalım.

Çocuklarımıza Kur'an'ı Nasıl Sevdirelim?

İnanma ve bağlanma insandaki iki temel duygu olarak kabul edilmektedir. Çocukluk yıllarında

“İnanma ve bağlanma insandaki iki temel duygu olarak kabul edilmektedir. Çocukluk yıllarında insanın bu iki duyguyla, anne babasını ve yakınlarını sevip onlara bağlanması ne kadar tabii ise, bu duyguların etkisiyle Allah ve Peygamberi sevmesi ve inanması o derece tabiidir.”

insanın bu iki duyguyla, anne babasını ve yakınlarını sevip onlara bağlanması ne kadar tabii ise, bu duyguların etkisiyle Allah ve Peygamberi sevmesi ve inanması o derece tabiidir. “Mushaf” adı verilen iki kapak arasındaki varlığıyla Kur'an-ı Kerim'in de, çocuklar tarafından tanınması ve sevilmesi mümkündür. Zira müşahhas (somut) varlığı yanında, Kur'an-ı Kerim kendine has okunma üslubuyla

insanı etkileyen bir başka özelliğe de sahiptir. Dolayısıyla Kur'an'ı çocuklara sevdirebilmek için birçok bakımdan avantajlı durumdayız denilebilir. Şimdi bu avantajlar çerçevesinde çocuklara Kur'an'ı sevdirebilmenin yollarını ele almaya çalışalım.

1. Çocuklara Kur'an hakkında yaşlarına uygun bilgiler verilmelidir.

Allah tarafından Sevgili Peygamberimiz'e indirilen bu mukaddes kitabın niteliklerini çocuklara anlatmak, öncelikle ebeveynin, sonraki dönemlerde ise öğretmenin görevidir. Çünkü bu bir bilgilendirme işidir ve bu konuda yeterli-doğru bilgilerin aktarılması gerekmektedir. Bunun anne babalar tarafından yerine getirilmesi ise en doğru olanıdır. Çünkü Amentü esaslarından biri “Kitaplara İman” konusudur. Kur'an-ı Kerim de, Allah Teâlâ'nın insanlara gönderdiği mukaddes kitaplardan biridir ve diğer kitaplar gibi o da insanların doğru yolu bulmalarına vesile olan, dünya ve ahiret mutluluğu için onlara yol gösteren kutsal bir rehberdir. Bu özellikleri yanında, Kur'an'ın ilk indirilişinden son nazil olan ayetlere kadar geçen süreç de, bu bilgi aktarımına dâhil edilmelidir. Bu arada onun ihtiva ettiği sûre ve ayetlerin sayısı, belli başlı sûrelerin adları da bilgi konusu yapılmalıdır. Bu işin sonunda çocuk, mukaddes kitabı hakkında derli toplu birtakım bilgilere sahip olma imkânına kavuşacaktır. Bu aynı zamanda onu akranları yanında “bilgili biri” konumuna da getirecektir.

2. Çocukların dikkatlerini çekecek ayetlerden bahsedilmelidir.

Çocuklar, yaratılışı gereği olağanüstü olaylardan etkilenmektedirler. Onların küçük yaşlarda masal ve hikâyelerden hoşlanmalarının da bu özellikleriyle ilgisi vardır. Bilindiği üzere, Kur'an-ı Kerim geçmiş ümmetlerden de bahsederek, onların yaşadıklarını "ibret alınsın" diye gündeme getirmekte ve her biri mânidar-egitici pek çok kıssa ihtiva etmektedir. Hz. Âdem başta olmak üzere, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yakub, Hz. Davud, aileleri ve peygamber olan oğullarıyla birlikte bize hayatlarından kesitler sunulan şahsiyetlerdir. Yine Nil Nehri'ne bırakılan Hz. Musa ile kardeşi Hz. Harun ve bir mucize olarak dünyaya gelen Hz. İsa, çocukların dikkatini çekecek hayat hikâyelerine sahip peygamberlerdir. İşte bu kıssalar, çocukların Kur'an'a olan ilgilerini ve okumaya olan isteklerini arttıran hususlardır ve ebeveyn tarafından onların dikkatini çekmek adına bu kıssalardan faydalanmak gerekmektedir.

3. Çocukların Kur'an'a hayranlık duyacakları ayetler ele alınmalıdır.

Çocuklar ve yetişkinler, Kur'an'da işaret edilen birçok hususa, günümüzdeki bilimsel araştırma sonuçlarının tanıklık etmesinden yana hayranlık duymaktadırlar. Bu durum, inandıkları mukaddes kitaba dair imanlarını daha da arttırıyor olmakla beraber, 1400 yıl önce Kur'an'da yer alan bu bilgilerin yeni keşfediliyor olmasından dolayı da hayretlerini mucip olmaktadır. Çocuklara aktarılabilir bir örnek olması bakımından Kur'an-ı Kerim'de dağlardan bahseden şu ayetleri ele alabiliriz:

"Ve dağları yeryüzüne kazıklar gibi çaktık." (Nebe', 78/7)

"Dağları gördüğün zaman, onları cansız varlıklar zannedersin. Hâlbuki onlar bulutlar gibi hareket etmektedirler." (Neml, 27/88)

Görüldüğü üzere, ayetlerde "dağların yeryüzüne kazıklar gibi çakıldığından" ve "bulutlar gibi hareket

ettiklerinden" bahsedilmektedir. Günümüzde Jeoloji bilim dalı, dağlar üzerine yapılan araştırmalara dayanarak şu bilgileri vermektedir: Dağlar, dünyanın çeşitli bölgelerinde yeryüzüne kazıklar gibi çakılmıştır. Yeryüzündeki kütlesi kadar yerin altında da bir kütleyle sahiptirler. Bunlar günümüzde elde edilen bilgiler iken, Kur'an bu gerçeği 1400 yıl önce bildirmiştir. Ama daha da ilginç olanı, dağların da bulutlar gibi hareket ettiğini bildiren ayeti destekleyen bulgulardır. Astronomi ve Astrofizik alanındaki çalışmalar, dünyanın saatte 1670 km. hızla kendi ekseni etrafında; 108.000 km. hızla da güneşin etrafında döndüğünü belirlemiştir. Bu baş döndürücü hızla dönerken dünya ve dünyadakilerin hiçbir şey hissetmeyişlerinin sebebi vardır: Dünyanın farklı yerlerine "çakılan" dağlar, adeta bir otomobil tekerleğinin sarsıntısız dönmesi için jantına çakılan kurşun parçaları gibidir. Hayret verici gerçek şudur: Kendileri de dönüyor olsa da dağlar, dünyamızın balans ayarını sağlayan unsurlardır. İşte bu ve benzeri bilimsel bulgulardan bahsetmek, çocukların Kur'an'a olan hayranlıklarını arttıracak ve bu mukaddes kitabı yakından tanıyabilmek amacıyla okuma yönünde onları motive edecektir.

Yukarıda üç başlık altında zikredilenler, çocuklara Kur'an-ı Kerim'i tanıtmak, üzerine ilgi ve dikkatlerini çekmek ve onu sevdirmek yönüyle başvurulabilecek metotlar olarak görülebilir.

Çocuklarımıza Kur'an'ı Nasıl Öğretelim?

Eğitim-öğretimde metod, her alanda olduğu gibi Kur'an öğretiminde de önemlidir. Eskilerin bir sözü vardır: "Usûl olmadan vusûl olmaz." Şüphesiz ki ciddi bir çaba ve gayret, bununla birlikte dikkat gerektiren Kur'an öğretimi de mutlaka bir usûle ve metoda muhtaçtır. Bugüne dek İslam dünyasında müminler, çocuklarının eğitim-öğretim faaliyetlerine önce Kur'an-ı Kerim'i öğreterek başladılar. "Rabbi yessir, velâ tuassir. Rabbi temmim bil-hayr" diye başlanılan bu faaliyet her zaman söyleyeni maksadına erdirmişti diyebiliriz. Bunda tabii ki Allah Teâlâ'nın, "Andolsun ki, Biz Kur'an'ı çok kolaylaştırdık..."³ âyetinde ifade

Fotoğraf: Mahmud Abu Hamda

“Çocuklara Kur'an'ı sevdirmek nasıl ki öncelikle anne babanın vazifesi ise, okumasını öğretmek ise bu konuda ebeveyn dışında uzman birinin işi olmalıdır. Kur'an öğretiminde bu husus, “Fem-i Muhsin” kavramıyla ifade edilir.”

buyurduğu kolaylaştırmanın da rolü vardır. Ancak bugün için biz, etrafı pek çok zararlı unsur ve engeller ile çevrilmiş çocuklar ve gençlerimize Kur'an'ı daha kısa sürede öğretmek ve kalıcı bir birliktelikle onu okutmak gibi bir sorumlulukla karşı karşıyayız. Bunu gerçekleştirirken, aşağıda sıralayacağımız maddelere geçmeden iki hususu vurgulamak isteriz.

Birincisi, çocuklara Kur'an'ı sevdirmek nasıl ki öncelikle anne babanın vazifesi ise, okumasını öğretmek ise bu konuda ebeveyn dışında uzman birinin işi olmalıdır. Kur'an öğretiminde bu husus, “Fem-i Muhsin” kavramıyla ifade edilir. Öğretim işinde yeterli, yetenekli, okuyuşu ve öğretmesi güzel anlamına gelen bu kavram, “nasıl bir öğretmen?” sorusuna da cevap niteliğindedir.

İkinci husus ise, eğitim-öğretimde son yıllarda ciddi bir ilgi gören “Çoklu Zekâ Teorisi”ni Kur'an öğretiminde de göz önünde bulundurmak gereğidir. 1983 yılında yazdığı “Aklın Çerçevesi” adlı eseriyle Howard Gardner, sekiz farklı zekâ türü olduğunu ve insanlarda bir ya da birçok zekâ türünün aynı anda bulunabileceğini savundu. Gardner, birçok ünlü sporcu ve müzisyenin, girdikleri Zekâ Belirleme Testinde (IQ) oldukça düşük puanlar aldıklarını, oysa bunların birçok başarıya imza atan kişiler

olduğunu ortaya koydu.⁴ Kısa bir süre sonra teorisi tüm dünyada kabul gören bu bilim adamı, aslında “İnsanlar madenler gibidirler.”⁵ hadis-i şerifiyle işaret edilen hususa; insanların her birinin farklı özelliklere sahip olduklarına dikkat çekmekteydi. Doğrusu bugün, eğitim-öğretimde Çoklu Zekâ Teorisi'ni dikkate almanın ciddi bir başarı artışına vesile olduğu kabul edilmektedir. Biz de, Kur'an öğretiminde bu teorinin gereklerini yerine getirmenin, başarıda gözle görülür bir artış sağlayacağı kanaatindeyiz. Aşağıdaki maddelerden birinde bu hususa genişçe değineceğiz.

Şimdi, çocuklarımıza Kur'an öğretirken dikkate almamız gereken metodları ele almaya çalışalım.

1. Sevgi Temelli Yaklaşım

Bilindiği üzere, Kur'an okumaya başlanırken eûzü-besmele çekilir. Bir sûresi hariç Kur'an'ın bütün sûreleri besmele ile başlamaktadır. Gerek Besmele'de Allah Teâlâ'nın “Rahmân” ve “Rahîm” sıfatlarının geçmesi, gerekse Rahmân sûresinin ilk iki ayetinde “Rahmân olan Allah, Kur'an'ı öğretti.”⁶ buyurulması, Kur'an eğitimi ve öğretiminde merhamet, şefkat ve sevgi temelli bir eğitim anlayışı ile öğrencilere yaklaşılması hususunda önemli bir işarettir. Bu sebeple Kur'an öğretiminde öncelik, dersin ve dersi öğretecek hocanın sevdirmesine verilmelidir. Bunun için de kolaylaştırmak, merhametli olmak

ve yumuşak davranmak esastır. Öğretmen baskıcı, kaba ve sert olmamalıdır. Öğrencileri korkutmadan, nefret ettirmeden, onların derse ilgisini çekecek ve öğretmene ülfet etmelerini sağlayacak bir yaklaşım sergilemelidir.⁷

Sevgi temelli yaklaşımın Kur'an öğretiminde ilk sırada yer alması, din eğitimi ve öğretimi sürecinde çocuğun Kur'an ile ileriki yaşlarda bağını devam ettirmesi veya Kur'an'dan büsbütün ilgiyi kesmesi gibi dramatik bir öneme sahip olduğu içindir. Geçmişte ve günümüzde pek çok yetişkinin, mukaddes kitabımız Kur'an veya dinî değerler ile arasına mesafe koymasının sebebi, çocukluk yıllarında aldığı Kur'an öğretimi faaliyetinde kendisine uygulanan baskı ve cezalardır.⁸ Dolayısıyla, her hâlükârda çocuklarımıza Kur'an'ı sevdirecek, şefkatle ve merhametle öğretmemiz gereğine inanan öğretmenler yetiştirmek, böylesi öğretmenleri arayıp bulmak ve bu hususta son derece ihtimam göstermek şarttır. Çocuğun Kur'an'a karşı duyduğu sevgisini, öğretmenin yanlış tutumuyla yok etmeye hakkımız olamaz. Bilinmelidir ki, "Kur'an okurken zorlanan kişiye hem okuduğu hem de zorlandığı için iki kat sevap verileceğini" müjdeleyen hadisin⁹, onu öğrenirken/öğretirken zorlanan kişi için de geçerli olduğu açıktır. Bu itibarla, her bir çocuk için, çocukluk yıllarında Kur'an okumayı öğrenirken yaşadıkları da hafızasında kalan da, sadece hocasından gördüğü anlayış, sevgi, şefkat ve merhamet olmalıdır. Zıddı, asla bir din eğitimcisine ve Kur'an öğretmenine yakışan bir durum değildir!..

2. Farklı zekâ türlerine hitap eden bir öğretim metodu uygulanmalıdır.

Yukarıdaki satırlarda, Çoklu Zekâ Teorisi'nden söz etmiş ve bu teoriden Kur'an öğretiminde de

yararlanmak gerektiğini ifade etmiştik. Şimdi bu konu üzerinde detaylı bir şekilde duralım.

Söz konusu teorinin, insanların sekiz farklı zekâ türünden birine veya birkaçına sahip olabileceğini, dolayısıyla eğitim-öğretimde bu hususun göz önüne alınmasının başarıyı arttıracaklarını öne sürdüğünü tekrar hatırlatmış olalım. Buna göre şayet eğitim-öğretimde biz farklı zekâ türlerine hitap etmeyi gerçekleştirebilirsek başarısız olma ihtimalimiz son derece düşük olacaktır diyebiliriz.

Kur'an öğretimi konusunda şu anda piyasada mevcut olan birçok materyal üzerinde yaptığımız inceleme sonucunda diyebiliriz ki, hemen hepsiyle mukaddes kitabımızın okunuşunu öğretmek mümkündür. Mevcut öğretim teknolojilerinin ve materyallerinin bulunmadığı geçmiş dönemlerde bu öğretim faaliyetinin asırlardır gerçekleştirildiğini de unutmayalım. Ancak günümüzdeki teknolojik imkânlardan faydalanmak suretiyle çocuklardaki potansiyel yetenekleri devreye sokarak bu öğretimi gerçekleştirmekten daha güzel ne olabilir? Bu sebeple, Çoklu Zekâ Teorisi içinde yer alan, Sözel, Görsel, Sosyal ve Müziksel Zekâ türlerinin özellikleri dikkate alınarak, Kur'an öğretiminde muhtelif metodlarla bu işin gerçekleştirilmesine çalışılmalıdır. Bazen farklı telaffuza sahip peltek harflerin farklı renklerle gösterilişi, bazen hocanın okuyuşunun koro halinde tekrarı, bazen ikili gruplarla ders çalıştırma; harflerin okunuşunu hikâye ile anlatma... Hâsılı her biri, çocukların zekâ türlerine hitap eden uygulamalardır. Bu teoriden haberdar olan ve uygulayan öğreticilerin başarı oranının yükseldiğine dair bilgi sahibi olduğumuzu da sözlerimize ekleyerek son noktayı koyalım. Ne mutlu, ümmetin "en hayırlısı" olanlara...■

DİPNOTLAR

- 1 "And olsun ki, onu Biz indirdik ve Biz koruyacağız." (Hicr, 15/9)
- 2 İlgili ayetler için bkz. Tâ-Hâ, 20/13-21.
- 3 Kamer, 54/17
- 4 Konuyla ilgili olarak bkz. Pektaş, Pelin, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretiminde Çoklu Zekâ Uygulamaları, Ankara 2008, XVII-XXII.
- 5 Bkz. Müslim, el-Birr ve's-Sıla, 160.
- 6 Rahman, 55/1-2

- 7 Konuyla ilgili olarak bkz. Yılmaz, Nazif, Kur'an Öğretiminde İlkeler, Yöntemler-Teknikler https://dogm.meb.gov.tr/mebiys.../2014/12055905_kuran_okuma_teknikleri.pdf
- 8 Örnekler için bkz. Ay, Mehmet Emin, Din Eğitiminde Mükâfat ve Ceza, U. Ü. Basımevi, Bursa 1993.
- 9 Müslim, Mûsâfirün, 244.

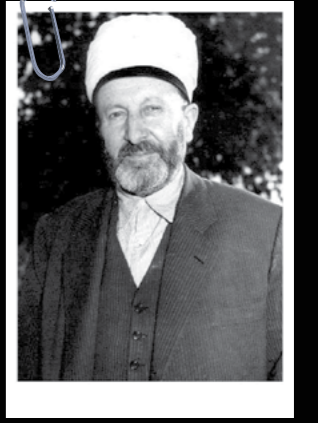
SÜLEYMAN HİLMİ TUNAHAN (1888-1959)

Günümüzde Bulgaristan sınırları içinde bulunan Silistre'nin Hezargrad (Razgrad) kasabasının Ferhatlar köyünde doğdu. 1902'de Silistre Rüşdiye Mektebi'ni bitirdikten sonra Satırlı Medresesi'nde Arapça derslerini tamamladı. Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye Medresesi'nden 1916'da mezun oldu. Aynı sene Medresetü'l-Mütehassısîn'in tefsir-hadis bölümüne girdi ve 27 Mayıs 1919'da burayı birinci dereceyle bitirdi. 19 Kasım 1918'de imtihanla kendisine İstanbul müderrisliği ruusu verildi. 1922'de Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye'nin birinci kısmı olan İbtidâ-i Hâric Medresesi'nde Türkçe dersi, 1923'te Arapça ve tekrar Türkçe dersi müderrisliğine getirildi.

1928'deki harf inkılâbının ardından ders okutma imkânı kısıtlandı Süleyman Efendi, 1930'da İstanbul'dan ayrılıp Çatalca'nın Kabakça köyünde Hâlid Paşa Çiftliği'ni kiraladı ve ziraatla meşgul olmaya başladı. Çiftlikte çalışan işçilerden bazılarını seçerek onlara birkaç yıl ders okuttu. Talebe bulamadığı dönemlerde iki kızını okutarak onlara icâzet verdi.

Süleyman Efendi 4 Şubat 1938 tarihinden itibaren Diyanet İşleri Reisliği teşkilâtında vâizlik görevine başladı. Bu arada bazı cami odalarında ve evlerin bodrum katlarında ders halkaları oluşturmasından dolayı 1939'da Emniyet Müdürlüğü'nde "tabutluk" diye anılan nezârethânedede üç gün işkenceye tâbi tutuldu. 1943'te vâizlik belgesi İçişleri Bakanlığı tarafından geri alındı. 1944'te tabutluklarda sekiz gün boyunca gördüğü işkenceden sonra kefaletle serbest bırakıldı.

Süleyman Efendi, 1951'de Konya Lezzet Lokantası'nın sahibi Mustafa Doğan Bey'in Üsküdar Çamlıca'daki evinde yirmi beş civarında talebeyle

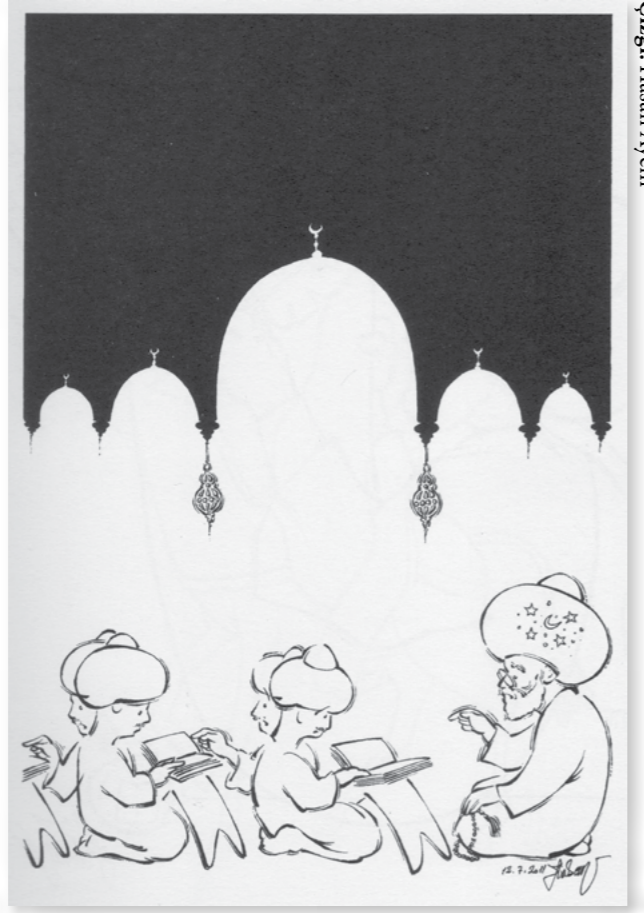
ilk yatılı Kur'an Kursu'nu açtı. 16 Eylül 1959 tarihinde vefat eden Süleyman Efendi Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi.

Süleyman Efendi, talebe okutma konusunda çok hassas idi. Bir gün kendisine bir kişi geldi ve "Efendi hazretleri, oğlum okutmak istiyorum. Ne ücret alıyorsunuz?" dedi. Süleyman Efendi cevap: "Sen çocuğunu hemen getir. Talebeden para alınmaz; talebeye para verilir. Okusun da dine, kitabına, milletine hizmet etsin" dedi. Nitekim talebeyi kabulünden sonra da onlarla ilgilenir, her gün hâl ve hatırlarını sorar, bazen de latifeler yapardı.

Bir defasında "Yarın hesap günü var. Allah Teâlâ kullarına soracak: 'Süleyman, verdiğim ilimle ne hizmet ettin. Onu sana bu kara topraklara getir de göm diye mi verdim' derse ne cevap veririm." bu yurmuşlardır.

Bir gün talebelerinden birisi bir saatlik yol gidip okuttuğu üç öğrenciden dert yanarak ikisi devamsız, birisi de gayretsiz der. Derslere gidip gitmeme noktasında hocasına danışır. Süleyman Efendi, "Gideceksiniz!" der. Başka bir zaman yine aynı şikâyet söz konusu olunca Süleyman Efendi, başındaki takkeyi çıkarıp masanın üzerine koyar ve "Oğlum dikkat et, bir tek kişi de kalsa her gün ayağına kadar gidip okutacağız. O da gelmezse, işte şuna (şehadet parmağı ile takkesini işaret eder) ders okutacağız. Böylece malum ola! Zira ilim seferberliği ile memuruz." diyerek işin ehemmiyetini vurgular.■

Kaynakça: Ali Erol, Hâtırâtım, Fazilet Neşriyat, 2015; Reşat Öngören, "Süleyman Hilmi Tunahan", DİA, c. 41, s. 376.

Çizgi: Hasan Aycan

FEM-İ MUHSİN: İMAM HATİPLERDE KUR'ÂN EĞİTİMİNE DÂİR BİR DEĞERLENDİRME*

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KILIÇ
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'ân-ı Kerim'in usulüne uygun olarak okunabilmesi için yapılan çalışmalarda ehil bir hoca (fem-i muhsin), bu eğitimin en temel unsuru olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de Kur'ân eğitimi veren kurumlar arasında öğrenci sayısı itibariyle imam hatip ortaokulları ve Anadolu İmam Hatip Liseleri, Kur'ân eğitiminin merkezinde yer almaktadır. Bu nedenle yazımızda Kur'ân eğitiminde fem-i muhsinin yeri ve imam hatiplerde bu eğitimin durumu öğretmenler temelinde ele alınacaktır.

Kur'ân-ı Kerim Tilâvetinde Tecvid'in Önemi

Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur'ân-ı Kerim'in sadece anlama odaklanan düz bir metin olmadığına, onun

lafzının ve okuma biçiminin de önem arz ettiğine pek çok hadis-i şerifinde işaret etmiştir. Allah Resûlü (s.a.v.)'in, Kur'ân tilâvetinin okuma usulleri diyebileceğimiz tecvidi sadece Kur'ân okurken uygulaması; Kur'ân-ı Kerim'in teganni ile duygulu bir şekilde okunmasını istemesi; bu şekilde Kur'ân okuyan sahabesini övmesi; ashabından Kur'ân dinlemek istemesi; Kur'ân öğrenmeleri için ashabını -okuma yazma bilen başkaları da bulunduğu halde- dört kişiye yönlendirmesi Kur'ân-ı Kerim'in lafzının ve onu okuma biçiminin büyük önem arz ettiğine delalet eden önemli göstergelerdendir. Aksi takdirde Kur'ân-ı Kerim'in de diğer Arapça metinler gibi okunması yeterli görülürdü.

Kur'ân-ı Kerim'in lafzî icazının kendisini okuyanların dilinde hayat bulması için, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in öğrettiği şekilde okunması önem arz etmektedir. Ayrıca Kur'ân'ın başka Arapça metinlerle karışmasını önlemek amacıyla da yine Efendimiz'in öğrettiği şekilde tecvid kurallarına riayet edilerek okunması gerekmektedir. Zira İslam âlimlerinin geneli, tecvid kuralları uygulanarak okunan tek metnin, Kur'ân-ı Kerim olduğunu belirtmiştir. Buna göre tecvid, okunan metnin Kur'ân olup olmadığını dinleyenlerin anlamasını sağlayacak önemli bir ölçüttür. Elbette ki tecvidin tek amacı bu değildir. Tecvid, Kur'ân lafızlarını okurken metne akıcılık katmakta ve Kur'ân-ı Kerim'in gönüllere tesir gücünü arttırmaktadır. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerim'in, Peygamber (s.a.v.)'in ashab-ı kirama öğrettiği üzere tecvid kurallarına riayet ederek teganni ile tertil üzere okunması, hem Kur'ân'ın mucizevî yönünün dillerde tecessüm etmesine vesile olmakta hem de onun muhafazasına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Kur'ân Eğitiminde Fem-i Muhsin'in Yeri

Hz. Peygamber, nübüvvet görevi boyunca insanlara Kur'ân okumuş ve öğretmiş, onun Kur'ân tilâveti, bütün müminler için örneklik teşkil etmiştir. O, bir taraftan Kur'ân okurken dikkat edilecek hususları ashabına uygulamalı olarak öğretirken, diğer taraftan da Kur'ân'ın nasıl okunması gerektiğini hadislerinde açıklıyordu. Kur'ân okumayı öğrenmeleri için müminleri teşvik ediyor, okudukları her harf için kendilerine ecir verileceğini bildiriyor, onu öğrenen ve öğreten kimselerin toplumun en hayırlılarından olduğunu beyan ediyordu.

Ashabın bir kısmına Kur'ân'ı bizzat kendisi öğreten Allah Resûlü (s.a.v.), kendisine ulaşamayan kimseleri veya kendisinin ulaşamadıklarını ise Kur'ân öğrenmeleri için, yetiştirdiği bazı öğrencilerine yönlendirmiştir. Onlardan, Kur'ân'ı özellikle Abdullah b. Mesud, Ebû Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim, Muaz b. Cebel ve Übey b. Ka'b'dan (r.a.) öğrenmelerini istemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in müminlerden Kur'ân'ı, okuma yazma bilen herhangi bir kişiden değil de özellikle bu

dört kişiden öğrenmelerini istemesi, Kur'ân tilâvetinin, diğer Arapça metinlerin okunuşundan birtakım farklılıklar arz ettiğini gösteren önemli bir işaret kabul edilmektedir. Bu yönlendirmesiyle Efendimiz'in, Kur'ân eğitiminde ehil bir hocanın (fem-i muhsin) önemine de vurgu yaptığı görülmektedir. Zira kaynaklar Kur'ân eğitiminin, teorik ve pratik olmak üzere, iki bölüme ayrılabilirliğini söylemektedir. Kıraat ve tecvid âlimleri, bu eğitimin harflerin mahreç ve sıfatları ile diğer tecvid konularının bilinmesi gibi teorik olan bölümünün kitaplardan öğrenilebileceğini; ancak öğrenilen bilgilerin usulünce uygulanabilmesi için mutlaka ehil bir hocaya ihtiyaç bulunduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Hoca ile birlikte sürdürülen eğitimde de iki metodun bulunduğu, başarılı bir Kur'ân eğitimi için söz konusu metodların her ikisinin de birlikte uygulanması gerektiği ifade edilmektedir. Bunlar, hocanın okuyup öğrencinin dinlemesini ifade eden semâ ile öğrencinin okuyup hocanın dinlemesini ve talebenin hatalarını düzeltmesini içeren arz metodlarıdır.

Kur'ân öğretimi, hocadan bağımsız düşünülecek bir eğitim değildir. Bu nedenle öğrencilere usulüne uygun Kur'ân okuyabilme becerisinin kazandırılabilmesi, her şeyden önce alanında uzman bir hocanın varlığına bağlıdır. Zira harflerin kendi mahreçlerinden, sıfatlarına uygun olarak telaffuz edilebilmeleri ve tecvid ilminin diğer kurallarının usulünce uygulanabilmesi ancak bu işte uzman bir hoca ile uzun süre birlikte çalışarak kazanılabilecek becerilerdendir. Kur'ân tilâvetiyle ilgili pek çok mesele de yine hocayla birlikte çalışarak elde edilebilecek özellik arz etmektedir. Kur'ân eğitiminde ehil bir hocanın bu önemini vurgulamak üzere bazı araştırmacılar, İslâmî ilimler içinde hocaya en çok ihtiyaç duyulan alanın, Kur'ân eğitimi olduğunu ifade etmişlerdir. Gerek kaynaklarda gerekse hâtırat türü eserlerde bu yargıyı doğrulayan pek çok ifade bulunmaktadır.

İmam Hatiplerde Kur'ân Eğitimi

Ülkemizde Kur'ân eğitimi resmî olarak Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurumu tarafından yürütülmektedir.

“Kur’ân öğretimi, hocadan bağımsız düşünülecek bir eğitim değildir. Öğrencilere usulüne uygun Kur’ân okuyabilme becerisinin kazandırılabilmesi, her şeyden önce alanında uzman bir hocanın varlığına bağlıdır.”

Bu kurumlar içinde Kur’ân eğitimi alan öğrenci sayısı en çok Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kurumlarda bulunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullar içinde de Kur’ân-ı Kerim dersini meslek dersleri çerçevesinde alan öğrenciler, bir milyonu aşan mevcudu ile imam hatip ortaokullarında ve Anadolu İmam Hatip Liseleri’nde bulunmaktadır. İmam hatiplerde okuyan öğrencilere, Kur’ân tilâveti becerisinin en iyi şekilde kazandırılması, toplumumuzun önemli bir bölümünün Kur’ân-ı Kerim’i usulüne uygun olarak okuyabilmesine katkı sağlayacaktır. Türkiye’deki ilahiyat fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin kâhır ekseriyetinin, Anadolu İmam Hatip Liseleri’nden geldiği bilinmektedir. İmam hatiplerdeki öğrencinin Kur’ân tilâvetindeki başarısı arttırıldığında, ilahiyat fakültelerindeki seviye de yükselecektir. Anadolu İmam Hatip Liseleri’nden mezun olan öğrencilerin bir kısmının imam-hatip olarak görev yaptığı göz önünde bulundurulduğunda imam hatiplerdeki Kur’ân eğitiminin önemi daha bariz bir şekilde gün yüzüne çıkmaktadır.

Toplumumuzun Kur’ân eğitimine verdiği önem tartışılmaz bir gerçektir. Bununla birlikte insanımızın Kur’ân tilâvetini daha doğru bir şekilde yapabilmesi için bazı çalışmalar gerekmektedir. Bu çerçevede bizi en hızlı yoldan sonuca götürecek işin, İmam Hatiplerde Kur’ân-ı Kerim dersleri veren öğretmenlere yönelik çalışmalar yapmak olduğu görülmektedir. Şüphesiz Kur’ân eğitiminde başarıyı etkileyen pek çok etken bulunmakla birlikte bunların en önemlisinin alanında uzman bir hoca olduğu kabul edilmektedir. Çeşitli vesilelerle söz konusu kurumlarda öğretmen ve idareci olarak çalışan hocalarımızla mülakatlar yapıp fikir alışverişinde bulunulmaktadır. Bu konuşmalarda ifade edilen hususların akademik olarak da tespit edilebilmesi amacıyla 2014 yılında, İstanbul Anadolu Yakası’nda bulunan imam hatip ortaokullarında ve Anadolu İmam Hatip Liseleri’nde Kur’ân-ı Kerim

derslerine giren iki yüz elli kadar öğretmenimize bir anket çalışması yapılmıştır. Yazının kalan bölümünde hem öğretmen ve idarecilerle birebir görüşmelerden elde edilen izlenimler, hem söz konusu anket çalışmasından toparlanan veriler hem de ankette öğretmenlerin önerilerinden derlenen istekler değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu yolla imam hatiplerde Kur’ân eğitiminin mevcut durumu ortaya konulacak ve bunun daha iyi hale getirilebilmesi için yapılması gereken bazı hususlara işaret edilecektir.

Söz konusu araştırmaya katılan öğretmenlere imam hatip ortaokullarındaki ve Anadolu İmam Hatip Liseleri’ndeki öğrencilerin Kur’ân okuma seviyelerinden memnun olup olmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların %85’i bu okullardaki Kur’ân eğitiminin mevcut seviyesinden memnun olmadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca öğretmenlerin, öğrencilerin Kur’ân derslerine gösterdiği ilgiden duyduğu memnuniyet de sorgulanmış; neticede öğretmenlerin, konuyla ilgili memnuniyet ortalamasının %57 olduğu tespit edilmiştir. Esasen öğretmenlere verilecek destek seminerleri ile hem öğrencilerin Kur’ân tilâveti seviyelerinin yükseltilmesinin hem de onların Kur’ân dersine olan ilgilerinin canlandırılmasının önemli ölçüde temin edileceği söylenebilir. Zira her iki durumun da öğretmenlerin yeterlik alanlarıyla ilgili olduğu görülmektedir.¹

Yapılan anket çalışmasında öğretmenlere, Kur’ân derslerinde uzman bir hocanın sınıf başarısındaki rolü sorulmuştur. Verilen cevapların ortalamasına göre, bu derslerde hocanın sınıf başarısına etkisinin %78 olduğu tespit edilmiştir. Bu durum öğretmenlerin, Kur’ân derslerinde sınıf başarısı ile kendi yeterlik ve performanslarının önemli ölçüde bağlantılı olduğunun bilincinde olduklarını göstermektedir. Onlardan bir grup, kendi öğrenciliklerinde aldıkları Kur’ân eğitiminin yeterli olmadığını ifade etmiştir.

Nitekim ankete katılan öğretmenlerin ortalama bir değerle %70’i, teorik ve pratik açılarından tecvid konularında bazı eksiklerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenler, ideallerindeki Kur’ân hocalarıyla mukayese edildiklerinde kendilerini %65 oranında yeterli görmekteyler. Bu durum, ilahiyat fakültelerinde yürütülen Kur’ân eğitiminin niteliği konusunda da birtakım çalışmaların yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Öğretmenlere, Kur’ân eğitimi konusunda uzman bir hocanın desteğine ihtiyaç duyup duymadıkları sorulmuş; bunların %81’i söz konusu yardıma ihtiyacının olduğunu ifade etmiştir. Kendilerine yönelik bir destek programı düzenlenmesi halinde öğretmenlerin %82’si bu derslere katılacaklarını belirtmişlerdir. Yukarıda, hocanın okuyup öğrencinin dinlemesinin (semâ), Kur’ân eğitiminde önemli bir metot olduğu ifade edilmişti. Araştırmada, öğretmenlerin Kur’ân derslerinde bu yöntemi hangi sıklıkla uyguladıkları da sorgulanmıştır. Buna göre öğretmenlerin yarısının derslerde yeterli sıklıkla Kur’ân okumadıkları saptanmıştır. Ankette, öğretmenlerin çoğunun (%68) resmî dersler dışında öğrencilerin Kur’ân eğitimine katkı sağlamak amacıyla

düzenli olarak ek çalışma yapmadıkları belirlenmiştir. Elbette hiçbir öğretmen böyle bir çalışma yapmaya zorlanamaz. Ancak gerek Kur’ân eğitiminin kendisine has yapısından gerekse sınıfların durumu açısından öğrencilerin Kur’ân tilâvetlerini daha iyi seviyelere taşıyabilmek için kurslar düzenlenmesi gerektiği anketin öneriler kısmında bazı öğretmenler tarafından ortaya konulmuştur. Öğretmenlere yönelik düzenlenecek seminer programlarının başarılı bir şekilde yürütülmesinin hem resmî derslerdeki verimliliği arttıracığı hem de öğretmenlerin motive edilerek öğrencilere yönelik ek çalışmalar yapmalarına vesile olunacağı düşünülmektedir.

Ankette, öğretmenlerin söz konusu kurumlardaki Kur’ân eğitiminin seviyesinin yükseltilebilmesi için önerilerini yazabilecekleri bir bölüm oluşturulmuştur. Burada öğretmenlerimizin yazdığı öneriler şu şekilde özetlenebilir: Ankete katılanların bir bölümü, imam hatiplerde okutulan Kur’ân derslerini sadece ehil olan öğretmenlerin okutmasının, hatta bu dersin hocalarının yeterliklerinin kontrol edilmesinin faydalı olacağını belirtmişlerdir. Özellikle imam hatip ortaokullarındaki Kur’ân derslerine ayrılan haftalık ders saatinin az, sınıf mevcutlarının ise söz konusu ders için fazla olduğunu; ayrıca müfredattaki ezber miktarının da azaltılmasının gerekliliğini ortaya koymuşlardır. Derslerde teknolojik imkânlardan yararlanmanın verimliliği arttıracığını, bunu sağlamak için de öğretmenlerin kullanabileceği materyallerin hazırlanıp bunların kullanımıyla ilgili seminerlerin verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Katılımcılar, öğrencilerin Kur’ân derslerine olan ilgilerini arttırmak için kısa film yapımı, çeşitli yarışmalar düzenlenmesi, alanında uzman hocaların konferanslara davet edilmesi gibi bir dizi etkinliğin yapılmasını önermişlerdir. Velilerle yapılacak görüşmelerde onlara meselenin öneminin anlatılmasının, öğrencilerin Kur’ân derslerindeki motivasyonlarını arttıracığını ileri sürmüşlerdir. Onlar, imam hatiplerde hâfızlık yapmak isteyen öğrenciler için imkân ve uygun ortamların sağlanması gerektiğine de işaret etmişlerdir.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI ÖRGÜN EĞİTİM KURUMLARINDA KUR'AN ÖĞRETİMİ VE HÂFİZLİK

Nazif YILMAZ
Milli Eğitim Bakanlığı
Din Öğretimi Genel Müdürü

Milli Eğitim Bakanlığı'nda örgün eğitimde Kur'an öğretimi faaliyetlerini, din eğitimi ve öğretimi çalışmalarını, ilgili derslerin öğretim programlarının ve kitaplarının hazırlanmasını Din Öğretimi Genel Müdürlüğü yürütmektedir. Genel Müdürlüğümüz ayrıca, bu alandaki öğretmenlerin meslekî gelişimleri, öğrencilerin eğitimleri ile ilgili her tür eğitim etkinliklerini de koordine etmektedir. Bakanlığımız açısından örgün eğitim kurumlarında verilen Kur'an eğitimini aşağıdaki başlıklar altında tasnif edebiliriz:

Ortaokullarda ve Liselerde Kur'an-ı Kerim Öğretimi

2012 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 6287 Sayılı Kanun ile önemli eğitim reformlarından biri gerçekleşmiş ve okullar 4+4+4 şeklinde kademeli olarak 12 yıl zorunlu hâle getirilmiştir. Yine bu Kanun'un 9. Maddesi ile 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu 25.

Maddesi'nde değişiklik yapılarak din eğitimi alanında seçmeli derslere imkân tanınmıştır.

Yeni eğitim sistemiyle çocuklarımız artık okullarında Kur'an-ı Kerim, Peygamberimizin Hayatı ve Temel Dini Bilgiler derslerini beş yıldır seçmekte ve okumaktadırlar. Bu dersleri öğrenciler ortaokul 5. sınıftan lise son sınıfa kadar seçebilmektedirler. Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimizin Hayatı derslerini öğrenciler hem ortaokullarda hem de liselerde her yıl seçerek 8 yıl okuyabilmektedirler. Temel Dini Bilgiler dersi ise ortaokulda 2, lisede 2 defa olmak üzere toplamda 4 yıl seçilebilmektedir.

Ortaokullarda ve liselerde okutulan seçmeli Kur'an-ı Kerim derslerinde Kur'an-ı Kerim'in lafzen okunuşu ve ana hatlarıyla içeriği hakkında bilgi verilmektedir. Bu öğretim programıyla öğrencilerin;

Kur'an-ı Kerim'in hayatımızdaki yerini fark etmeleri,

Sonuç

Kur'an-ı Kerim lafız-mana bütünlüğü içinde Hz. Peygamber (s.a.v.)'in en büyük mucizesidir. Kur'an, sadece kendisini dinleyen müminleri değil, inanmayanları bile etkileyebilen ilâhî kelimedir. Bu özelliği ile o, tarih boyunca sayısız insanın imanla müşerref olmasına vesile olmuştur. Onun Allah katından inzâl edildiğine inanmayan Arap edipleri bile, Kur'an'ın bu mucizevî yönünü itiraf etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Beşer, onun bir benzerini vücuda getirme hususunda bugüne kadar aczini itiraf etmekten öteye geçememiştir.

Kur'an-ı Kerim'in okunuşu, diğer Arapça metinlerden birtakım farklılıklar arz etmektedir ki bunlar, bizzat Hz. Peygamber tarafından ashabına uygulamalı olarak öğretilmiştir. Kur'an'ın usûlüne uygun okunmasının, onun söz konusu mucizevî yönünü canlı tutacağı; ayrıca Kur'an'ın başka metinlerle karıştırılmasına engel olacağı, dolayısıyla aslına uygun olarak muhafazasına önemli bir katkı sağlayacağı görülmektedir. Bu uğurda Kur'an eğitiminin en önemli unsurunun fem-i muhsin olduğu, Kur'an eğitiminde istenen düzeyde bir eğitimin her şeyden önce ehil bir hocaya bağlı olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle imam hatiplerdeki Kur'an eğitiminin daha iyi seviyelere taşınabilmesinin, bu kurumlarda Kur'an dersleri veren öğretmenlerin düzenlenecek seminerlerle desteklenmesinden geçtiği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda söz konusu kurumlara meslek dersleri öğretmeni yetiştiren ilahiyat fakültelerindeki Kur'an eğitimine yönelik bazı çalışmaların yapılması gerektiği de ortaya çıkmaktadır.

İmam hatiplerde Kur'an dersleri veren öğretmenlere yönelik yapılan anket çalışmasında onların genelinin öğrencilerin Kur'an tilâvetinde ulaştıkları seviyeden ve Kur'an derslerine gösterdikleri ilgiden memnun olmadıkları tespit edilmiştir.

DİPNOTLAR

* Bu yazı şu makaleden uyarlanmıştır: Kılıç, Mustafa, "İmam-Hatip Ortaokul ve Liselerinde Kur'an Eğitimi Üzerine Bir Araştırma", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı/cilt 47, s. 69-106. Yazıda ele alınan konularla ilgili detaylı bilgi ve kaynak(ça) için söz konusu makaleye bakınız.

Bununla birlikte öğretmenlerin çoğunluğunun Kur'an eğitimiyle alakalı pek çok konuda, olumlu tavır ve yaklaşım içinde oldukları görülmüş; kendi eksiklerini ortaya koymakla birlikte bunların telafisi için istekli oldukları belirlenmiştir. Ayrıca öneriler bölümünde, ortaya koydukları sorun ve bunların çözümü için ileri sürdükleri görüşlerden, çalıştıkları kurumlardaki Kur'an eğitimini daha iyi hale getirmek için gayretli oldukları anlaşılmaktadır. Buna göre bir taraftan imam hatiplerdeki Kur'an eğitiminin daha iyi hale getirilebilmesi için yapılması gerekenlerin tespitinde onların tecrübelerinden istifade edilmeli, diğer taraftan da onların kendilerini geliştirme yönündeki istek ve azimleri destek programları ile değerlendirilmelidir. Öğretmenlerin geliştirilmesine yönelik düzenlenecek seminerlerin, eğitime doğrudan etki edecek önemli çalışmalar olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından Kur'an eğitimi alanında öğretmenlere yönelik düzenlenen destek seminerlerinin geliştirilerek sürdürülmesinin, imam hatiplerdeki Kur'an derslerinin verimliliğini arttıracak şekilde bulunmamaktadır. Genel olarak bütün okullarda özelde ise imam hatiplerde Kur'an eğitiminin istenen seviyelere ulaştırılabilmesi için öğretmenlere yönelik düzenlenecek takviye programlarına eğitimle ilgilenen sivil toplum kuruluşlarının da destek vermesi önem arz etmektedir. Zira bu uğurda ne kadar çok öğretmene ulaşılabilirse, hedefe o oranda yaklaşılmış olacaktır. Sağlıklı bir Kur'an tilâveti kazanımının kısa sürede mümkün olmadığında ittifak bulunmaktadır. Bu nedenle düzenlenecek seminerlerin süresinin bu durum göz önünde bulundurularak planlanması gerekmektedir. Son olarak, imam hatiplerde görev yapan öğretmenlerin branşlaşmalarına imkân sağlanmasının, bu alandaki pek çok soruna kalıcı bir çözüm getireceği görülmektedir. ■

1 Esasen Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü üç yıldır ülkemizin pek çok yerinde bu çerçevede seminerler düzenlemektedir. Bu programların geliştirilerek devam ettirilmesi, İmam Hatiplerdeki Kur'an derslerinin verimliliğini arttırmaya vesile olacaktır.

- Kur'an-ı Kerim'i doğru ve güzel okumaları,
- Bazı sûre ve ayetleri kurallarına uygun olarak ezberlemeleri,
- Kur'an-ı Kerim'in içeriği hakkında bilgi sahibi olmaları,
- Kur'an-ı Kerim'i severek ve isteyerek okuma, anlama ve ezberlemeleri amaçlanmaktadır.

İmam Hatip Okullarında Kur'an-ı Kerim Öğretimi

a. İmam Hatip Ortaokullarında Kur'an Öğretimi

Kur'an-ı Kerim dersi imam hatip ortaokullarında haftada 2 saat olarak dört yıl boyunca okutulan zorunlu dersler arasında yer almaktadır. İsteyen okullar 5, 6 ve 7. sınıflarda imam hatip ortaokulları Haftalık Ders Çizelgesi 4. maddesine göre haftada 9 saate kadar Kur'an dersi verebilmektedir.

b. Anadolu İmam Hatip Liselerinde Kur'an-ı Kerim Öğretimi

Anadolu imam hatip liselerinde okutulan Kur'an-ı Kerim dersi haftada 4'er saatten dört yıl boyunca okutulmaktadır.

Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programı, üç öğrenme alanı hâlinde yapılandırılmıştır. Bunlar; okuma, ezberleme ve anlama şeklinde ifade edilmiştir.

Öğrenme alanları belirlenirken Kur'an-ı Kerim'i doğru ve güzel okumanın önemi, Kur'an harflerinin ve tecvid kurallarının öğrenilmesi, usûlüne uygun biçimde okuma becerisinin kazanılması, ibadetler ve din hizmetlerinin yürütülmesi için gerekli olan dua, sûre ve ayet gruplarının (aşır) ezberletilmesi ve bazı metinlerin anlamlarının öğretilmesi hedeflenmiştir. Her bir öğrenme alanı için konunun niteliğine göre farklı sayıda üniteler oluşturulmuştur.¹

Kur'an-ı Kerim Öğretiminde Temel İlke ve Yöntemler

Kur'an derslerinde nitelikli bir eğitim için öğretmenin "Kârî ve Mukrî" vasıflarına sahip olması, ayrıca bu dersin kendine has öğretim yöntem ve tekniklerini

bilmesi gerekmektedir. Gerek öğretmenlerin Kur'an öğretim yöntem ve tekniklerini bilmesi gerekse bunları öğrenciye aktarması için 2016-2017 öğretim yılından itibaren güncellenen ve uygulamaya konulan öğretim programında önceki programlardan farklı olarak Kur'an-ı Kerim öğretimi ile ilgili aşağıdaki konulara yer verilmiştir.

Anadolu İmam Hatip Liseleri Kur'an-ı Kerim Dersi 10. Sınıf, II. Ünite Açılımı

II. KUR'AN ÖĞRETİMİNDE TEMEL İLKE VE YÖNTEMLER

1. TEMEL İLKELER

- 1.1. Tilavette Asla Uygunluk
- 1.2. Fem-i Muhsinden Öğrenmek
- 1.3. Harfleri Doğru Telaffuz Etmek
- 1.4. Tecvid Kurallarına Uygun Okumak
- 1.5. Tefekkür ve Tedebbüre Dikkat Etmek
- 1.6. Sevgi Temelli Yaklaşım

2. TEMEL YÖNTEMLER

- 2.1. Semâ⁴
- 2.2. Arz
- 2.3. Edâ
- 2.4. Koro Çalışması Yapmak
- 2.5. Harf Talimi Yapmak/Yaptırmak
- 2.6. Tecvid Öğretiminde Teori ve Uygulama Birlikteliği²

Kur'an-ı Kerim Derslerinde Yöntem ve Teknikler/Uygulamayla İlgili Açıklamalar³

Anadolu İmam Hatip Liseleri'nde Kur'an-ı Kerim eğitiminin daha etkin ve verimli bir şekilde verilmesi için öğretim programlarında yer verdiğimiz ve öğretmenlerimizin yerine getirmesi gereken uygulamalarla ve yöntem-tekniklerle ilgili açıklamalardan bir kısmı şöyledir:

- Dersin üniteleri birbirleriyle ilişkili olarak işlen-

melidir. Ünitelerdeki konuların programda belirtilen sırayla işlenme zorunluluğu yoktur. Örneğin bir yandan tecvid kuralları öğretilirken diğer yandan yüzünden okuma ya da ezber okuma sürdürülmelidir.

- Kur'an-ı Kerim'in fonetik ve tecvid yapısına uygun olarak okunabilmesi için harflerin doğru telaffuzuna önem verilmeli, belirli aralıklarla uygulamalar yapılmalıdır.

- Tecvid bilgileri kısa ve açık bir anlatımla öğretilmeli, uygulaması gösterilmeli fakat çok fazla ayrıntıya girilmemelidir.

- Yüzünden veya ezber okuma yapılırken okunan/ezberlenen ayetler/sûreler ile ilgili kısa anekdotlar verilmeli, yer yer nüzul sebeplerinden bahsedilmeli ya da bunlarla ilgili etkinlikler yapılmalıdır.

- Her ünitenin sonunda Kur'an-ı Kerim ve Kur'an tilavetinin önemi ile ilgili ayet ve/veya hadis-i şeriflere ve açıklamalarına yer verilmelidir.

- Anlama konuları işlenirken mealler arasındaki farklılıklar ve bu farklılıkların sebeplerinden bahsedilmeli, sadece tek bir mealden hareket ederek hüküm vermenin/yorum yapmanın yeterli olmayacağı vurgulanmalıdır.

- Derslerde görsel ve işitsel öğretim materyallerinden yararlanılmalıdır. Bu amaçla ülkemizde ve farklı ülkelerde Kur'an tilavetinde mâhir olan kurrâ ve

hâfızların okuyuşları öğrencilere dinletilmelidir. Sesi, kıraati ve tavrı ile öne çıkan Kur'an hâfızlarının görsel ve işitsel okuma kayıtlarından mutlaka istifade edilmelidir.

- Bakanlığımızın Eğitim Bilişim Ağı'nda (EBA) Kur'an öğretimi ve tilâveti ile ilgili hazırlanan özgün materyallerden ve "Kur'an-ı Kerim Dersleri İnteraktif Öğretim Materyali"nden (<http://www.eba.gov.tr/kuranuygulamasi>) etkin bir şekilde yararlanılmalıdır.

- Yüzünden okuma derslerinde aynı anda bütün öğrencilerin ilgisini sürekli kılmak için hiçbir öğrenci, kendisinin ne zaman okumaya başlayacağını önceden kestirememelidir.

- Kur'an-ı Kerim'i güzel okumanın, yeteneğe bağlı yönü gözden uzak tutulmamalıdır. Bu bakımdan öğretmenler, bireysel farklılıkları olan öğrencilere gereken kolaylıkları sağlamalı ve değerlendirme aşamasında bu durumu göz önüne almalıdır.

- Öğrencilerin Kur'an-ı Kerim bilgilerinin farklı düzeylerde olduğu göz önünde bulundurulmalıdır, Kur'an-ı Kerim okuma becerisi iyi olan öğrencilerin, okuma becerisi zayıf olan öğrencilere destek olması sağlanmalıdır.

- Dersler işlenirken olabildiğince uygulama üzerinde durulmalı, dudak talimi ve koro çalışmalarına ağırlık verilmeli, örnek okuyuşlar ile öğrencilere kulak aşinalığı kazandırılmalıdır.

- Öğrencilerin okuyuşları özenle takip edilmeli, en küçük hataları dahi kendilerine fark ettirilmelidir. Hataları düzeltilirken müsamahakâr olmalı fakat düzeltilmesinden taviz verilmemelidir.

- Sesi ve okuma becerisi güzel olan öğrenciler, kendilerini geliştirmeleri için yönlendirilmeli ve teşvik edilmelidir.

- Kur'an-ı Kerim dersinin daha verimli olması için imkân dâhilinde özel bir Kur'an sınıfı tahsis edilebilir. Bu sınıfta Kur'an-ı Kerim ve tilaveti ile ilgili ayetlerin,

hadislerin yazılı olduğu hat levhaları, yine Kur'an tarihi ve tecvidlerle ilgili afişler, tablolar, tecvid şemaları, kıraat imamlarının hayatlarının yazılı olduğu tablolar, meşhur Kur'an üstat ve kâriyelerinin ses kayıtlarının olduğu dijital ders materyalleri bulundurulabilir.

- Anlama alanına ait kazanımlara, Kur'an-ı Kerim öğretimindeki lafız ve anlam bütünlüğünü sağlamak için okuma ve ezberleme alanları içerisinde yer verilmiştir. Planlama yapılırken bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.

- Derslerde, gerek ülkemizde gerekse çeşitli İslam ülkelerinde yayımlanan Mushaflardan örnekler gösterilmeli ve öğrencilerin bu Mushaflar üzerinde okuma becerilerini geliştirecek çalışmalar yapılmalıdır. Bu konuda elektronik materyallerden de yararlanılabilir.

- Kur'an tilâvetinde mâhir olan okuyucular öğrencilerle buluşturulmalı, çeşitli vesilelerle ziyaret edilmeli, okuyuşları dinletilmeli ya da sınıfa davet edilmelidir.

İleri Seviyede Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma Becerisi Kazandırılması

Anadolu İmam Hatip Liseleri'nde ileri düzeyde Kur'an okuma becerisine sahip olmak isteyen öğrenciler için 11. ve 12. sınıflarda "Kur'an Okuma Teknikleri" dersi bulunmaktadır. Öncelikle doğru, düzgün ve güzel Kur'an okuma becerisinin kazandırılmasının hedeflendiği bu derste imam hatip lisesi öğrencilerinden ses kabiliyeti olanların okuyuşlarının geliştirilmesi; namazlarda, çeşitli cemiyetlerde Kur'an tilâvetinde bulunabilmelerinin sağlanması hedeflenmiştir.

Öğretim programında "Tecvid", "Tilâvet" ve "Okuma ve Öğretme Teknikleri" adıyla üç öğrenme alanı belirlenen bu dersi seçen öğrencilerin;

- Kur'an harflerini mahreçlerine uygun olarak telaffuz etmesi,

- Tecvid kurallarını bilmesi ve uygulaması,

- Programda belirtilen sûreleri Kur'an okuma bi-

çimlerine (Tertil, Tedvir ve Hadr) uygun olarak okuması,

- Kur'an kıraatındaki vakıf, ibtidâ ve vasıl kurallarını bilmesi ve uygulaması,

- Çeşitli cemiyetlerde ve meclislerde okunacak aşr-ı şerifleri bilmesi,

- Kur'an tilâvetinde yaygın hataları fark etmesi ve düzeltme yollarını bilmesi,

- Kur'an öğretiminde temel ilke ve yöntemleri açıklaması amaçlanmıştır.⁴

İmam Hatip Okullarında Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okumaya Ve Hâfızlığı Korumaya Teşvik Etkinlikleri

- **Genç Sadâ:** AİHL Erkek öğrenciler Kur'an-ı Kerim'i güzel okuma yarışması

- **Genç Nidâ:** AİHL Kız öğrenciler Kur'an-ı Kerim'i güzel okuma yarışması

- **Yıldız Sadâ:** İHO erkek öğrencileri Kur'an-ı Kerim'i güzel okuma yarışması

- **Yıldız Nidâ:** İHO kız öğrenciler Kur'an-ı Kerim'i güzel okuma yarışması

- **Kur'an'ın Genç Muhafızları:** AİHL Hâfızlık yarışması (kız ve erkek öğrenciler)

- **Kur'an'ın Yıldız Muhafızları:** İHO Hâfızlık yarışması (kız ve erkek öğrenciler)

Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Eğitimi

Millî Eğitim Bakanlığı "Okul Öncesi ve İlköğretim Kurumları yönetmeliği Madde 32/4" kapsamında ortaokul seviyesindeki öğrencilerimize Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarında hâfızlık eğitiminden yararlanma hakkı tanınmasıyla, hâfızlık eğitimi ayrı bir boyut kazanmıştır.

Hâfızlık eğitiminin "Hazırlık, Hâfızlık ve Pekiştirme"den ibaret olan üç aşamasının daha iyi gerçekleştirilmesi ve öğrencilerimizin akademik öğren-

melerden ve okul ortamından uzak kalmadan hâfızlık yapmalarını sağlamak amacıyla imam hatip ortaokullarında "Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık Çalışmaları" başlatılmıştır.

Proje ilk olarak 2014-2015 eğitim öğretim yılında Ankara ili, Pursaklar İlçesi, Medine İmam Hatip Ortaokulu'nda başlatılmıştır. Konya, Düzce ve Kayseri illerimizdeki çalışmalarla yaygınlık kazanan proje 3. yılını tamamlamış ve hâfızlar yetişmiştir. Hâlen ülkemizin farklı bölgelerinde 100'ü aşkın imam hatip ortaokulunda uygulanan bu proje ile;

- Hâfızlık eğitimi için ilgi, istidat ve kabiliyeti olan öğrencilerin seçilmesi,

- Erken yaşlardaki hâfızlık eğitiminin daha kolay ve kalıcı olması gibi avantajlarından yararlanılması,

- Öğrencilerin okul ortamından uzun süre uzak kalmalarının ve muhtemel sene kaybının önlenmesi,

- Öğrencilerin hâfızlık için izine ayrıldıkları bir yıl içerisinde akranları ile aynı fizikî ortamlarda ve sosyal mekânlarda bulunarak onların aldığı eğitim imkânlarından ve içeriklerinden azami düzeyde yararlanmalarının sağlanması,

- Temel eğitimden ortaöğretime geçişte veli beklentisinin karşılanması ve öğrencilerin bir üst öğrenim kurumuna (liseye) akademik açıdan daha iyi hazırlanması,

Eğitimin "Hâfızlık" aşamasının Diyanet İşleri Başkanlığı'nın açmış olduğu veya desteklediği programlarla, ilgili yönetmelikte belirtildiği şekilde 1 yılda tamamlanması, "Hazırlık ve Pekiştirme" aşamalarının okulda gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

İmam hatip ortaokullarında uygulanan Örgün Eğitimle Birlikte Hâfızlık çalışmaları altı aşamadan ibarettir.

1. Öğrenci Seçimi: İlkokul 4. sınıfı tamamlayan öğrencilerden sınav ve/veya mülâkatla seçim yapılmaktadır.

2. Hâfızlık Ön Hazırlık: Seçilen öğrencilere 4. sınıfın yaz aylarında en az 6 hafta yoğunlaştırılmış Kur'an eğitimi verilmektedir.

3. Hâfızlığa Hazırlık: İmam hatip ortaokulu 5. sınıfa kayıt olan bu öğrencilere okul müfredatı içerisinde haftada 9+8 saat Kur'an dersi verilmektedir. Takviye dersler okulda veya Kur'an kurslarında olabilmektedir.

4. Hâfızlığa Başlama: Hazırlığı tamamlayan öğrenciler en geç Aralık ayı içerisinde hâfızlığa başlamaktadır ve Mayıs ayı sonuna kadar her cüzün sonundan en az 4 sayfa ezberlemektedir.

5. Hâfızlık: İlgili Yönetmeliğe göre bir yıl hâfızlığa ayrılan öğrenci bu sürede (15 ay) Kur'an kursuna devam ederek (kursta veya okulda) hâfızlığını tamamlamaktadır.

6. Hâfızlık Pekiştirme (Haslama): İmam hatip ortaokulu 7. sınıfa devam ederek haftada 9 saat Kur'an dersi almakta ve hâfızlığını pekiştirmektedir. Hem de okula devam ederek bir üst öğrenime hazırlık yapmaktadır.

Öte yandan örgün eğitimle birlikte hâfızlık programı/projesi uygulayan okullar için hazırlanan "Vizyon Belgesi" çerçevesinde çalışmalar yürütülmekte ve "Kalite Takip Sistemi" ile okulların başarısı, öğrencilerin durumlarının izlenmesi ve değerlendirilmesi yapılabilmektedir.

Hâfızların Eğitim Gördüğü Anadolu İmam Hatip Liseleri

Türkiye Diyanet Vakfı ile ortaklaşa yürütülen bu proje kapsamında hâfızların eğitim gördüğü "proje okulu" ile hâfız öğrencilerin meslekî, akademik, sosyal, kültürel, sportif ve ahlâkî gelişmelerinin sağlanması hedeflenmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin;

- Hâfızlıklarını muhafaza etmeleri, Kur'an-ı Kerim'in ana konularını bilmeleri, din hizmetleri ile ilgili temel becerileri kazanmaları;

- Zihinsel ve sosyal yeteneklerini geliştirmeleri, akademik başarılarını artırmaları, ilgi ve kabiliyetlerine göre musîkî becerilerini ve spor yönlerini geliştirmeleri

- Temel İslam Bilimleri alanında ilgi ve kabiliyetleri doğrultusunda daha donanımlı yetişmeleri ve yükseköğrenime hazırlanmaları amaçlanmıştır.

Hâfız öğrencilerin eğitim gördüğü 17 okuldan 3'ünde öğrencilerin tamamı hâfız öğrencilerden oluşmakta, diğerlerinde ise hâfız öğrencilerin bulunduğu proje sınıfları bulunmaktadır. Bu okullar için hazırlanan bir "Vizyon Belgesi" olup okullar bu belge çerçevesinde çalışmalarını yürütmektedirler. Öğrenciler okulda hâfızlıklarını dinletmekte, önemli bir kısmı Ramazan aylarında mukabele okumakta ve hatimle teravih namazı kıldırılmaktadır.

Hizmet İçi Eğitim Çalışmaları

Diğer Eğitim Faaliyetleri

Okullarda verilen Kur'an eğitimi ve hâfızlık çalışmalarının yanı sıra öğretmenlerin meslekî gelişimleri ve Kur'an okuma becerisi iyi olan ve hâfız olan öğrencilerin gelişimleri için yaz aylarında eğitim faaliyetleri sürdürülmektedir. Bu çalışmalarını da kısaca şöyle özetleyebiliriz:

- Bakanlığımız Eğitim Bilişim Ağına (EBA) öğretmen ve öğrencilerimizin yararlanması için İnteraktif "Kur'an Öğretim Materyali" hazırlanmıştır. (Sınıflar düzeyinde müfredata uygun olarak hazırlanan bu materyale ulaşmak için: <http://www.eba.gov.tr/kuranuygulaması>)

- Eğitim-öğretim yılı içerisinde ve yaz etkinlikleri kapsamında bu dersi okutan öğretmenler için Tashih-i Huruf kursları açılmaktadır. İlk defa İstanbul'da Yrd. Doç. Dr. Fatih Çollak ile başlattığımız bu çalışma diğer illerimize de modellenmiştir. Diyanet teşkilatında

görev yapan hocalarımızın desteği ile öğretmenlerimizin gelişiminde büyük önemi olan bu çalışmaya 2016-2017 öğretim yılında 3740 öğretmen iştirak etmiş, buldukları illerde haftada bir veya iki gün olmak üzere yıl boyunca eğitim almışlardır.

- İmam hatip ortaokulu öğrencilerimize Kur'an-ı Kerim'i okuma ve anlama yeteneği kazandırmak, güncel olayları ayetler ışığında doğru yorumlamalarına yardımcı olmak, ahlâkî değerleri kazandırmak ve bu değerlerin oluşmasında Kur'an'ın rolünü fark ettirmek, meslekî bilgi, beceri ve yeteneklerinin gelişmesine katkı sağlamak amacıyla her sınıf düzeyi için "Kırk Ayet Etkinlikleri" hazırlanmıştır. (dinogretimi.meb.gov.tr)

- Yaz etkinlikleri kapsamında hâfız öğretmenlerimiz için "Öğretmen Hâfızlık Pekiştirme Kursları" açılmaktadır.

- Yaz etkinlikleri kapsamında hâfız öğrenciler için "Hâfızlık Takviye ve Meslekî Gelişim Kursları" açılmaktadır.

- İmam hatip liseleri meslek dersleri, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri için "Kur'an-ı Kerim Öğretim Yöntem ve Teknikleri" konusunda hizmet içi eğitim kursları gerçekleştirilmektedir.

- Okullarda Kur'an-ı Kerim dersleri için özgün tasarlanmış eğitim mekânlarının/sınıfların tasarlanması teşvik edilmektedir.

- Yaz etkinlikleri kapsamında hâfızlık, ezan ve Kur'an okuma yarışmalarında dereceye giren öğrencilere "meslekî gelişim kursları" açılmaktadır.

- Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'nün koordinesinde Halk Eğitim Merkezlerinde "Kur'an-ı Kerim Elif-bâ ve Kur'an-ı Kerim Tecvidli Okuma" programları açılmaktadır. ■

Hat: Ahmet Koçak Tezhip: Sümeyra Koçak

KUR'AN EĞİTİMİNİN KALİTESİNDE ÖĞRETİCİ YETERLİLİĞİNİN ÖNEMİ

Doç. Dr. Mehmet KORKMAZ
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Eğitimle ilgili meşhur hikâyelerdendir. Bir baba iki evladının eğitimleri için bir müeddib tutar.¹ Ve ücretin ne olacağını konuşurlar. Bunun üzerine müeddib: "Önce bir sınav yapıp ücreti ona göre belirlemem lazım" der. Sınavı yapar ve babaya şöyle söyler: "Bir yıllık eğitim karşılığında şu küçük evladınız için on altın, büyük evladınız için ise elli altın isterim". Baba bu duruma şaşırır ve neden aynı süre için iki farklı ücret istediğini sorar. Müeddib şöyle devam eder: "Bu küçük evladınız, benim öğreteceğim konularla ilgili henüz hiçbir şey bilmiyor. Zihni saf ve temiz, ona her şeyi ilk defa ben öğreteceğim. Büyük evladınız ise, şimdiye kadar pek çok şey duymuş, bunlardan çoğu da yanlış önce onu doğru bildiklerinin yanlış olduğuna ikna edeceğim. Sonra ona doğruları

öğreteceğim. Dolayısıyla onun için daha fazla emek ve zaman harcayacağım".

Bu hikâyede olduğu gibi, belki konumuz sadece zihinsel bazı bilgilerin öğretimi olsaydı işimiz daha kolay olabilirdi. Oysa konumuz Kur'an eğitimi gibi, kendi içinde pek çok detayı, ilke ve kuralı olan, zihin-kas koordinasyonu gerektiren beceri öğretimi olunca, işin ne kadar zor olduğu ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, öğretim konusu yapılan konunun herhangi bir ders olmayıp, İslam dininin iki temel kaynağından biri olan Kur'an-ı Kerim'le yani Allah kelamıyla ilgili olması, onu okumanın hem başlı başına bir ibadet, hem de ibadetler için bir zorunluluk ve ihtiyaç olması, üzerinde daha bir düşünülmesini gerekli kılmaktadır. Nitekim sahada

DİPNOTLAR

1 Bkz. MEB Anadolu İmam Hatip Liseleri Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programı, Ankara, 2016.
2 MEB Anadolu İmam Hatip Liseleri Kur'an-ı Kerim Dersi Öğretim Programı,

Ankara, 2016, s. 18.
3 A.g. Öğretim Programı, Ankara, 2016, s. 3.
4 Kur'an Okuma Teknikleri Öğretim Programı, Ankara 2014, s. 3.

Kur'an eğitimi yapan öğreticilerimiz en çok da, daha çocukluğunda sûre ve duaları veya harflerin mahreç ve sıfatlarını yanlış öğrenen kursiyerlerinde zorlanmaktadır. Zira söz konusu yanlışlıklar birey tarafından yıllarca tekrar edilip pekiştirildiğinden, alışkanlık haline gelen bu hatalardan kurtulmak, bunları doğrusuyla değiştirmek çok da kolay olmamaktadır. Bütün bunlar Kur'an eğitiminde öğreticinin niteliklerinin ne kadar önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Malum olunduğu üzere, eğitim sürecinin; öğretmen, öğrenci, program ve mekândan oluşan dört temel unsusu vardır. Eğitim sürecinde bunların her birinin kendine has rolleri, işlevleri vardır. Birindeki eksiklik, yetersizlik sadece kendini etkilemekle kalmaz, diğer tüm unsurları da etkiler ve harcanan bütün emeklerin, masraf ve zamanın da boşa gitmesine sebep olur. Aynı değerlendirme, Kur'an eğitimi için de geçerlidir. Genel eğitimde olduğu gibi, Kur'an eğitiminde de hocanın kilit bir rolü vardır. Zira en yetenekli, bilgili öğrenciler seçilse, en kaliteli programlar, ders kitapları hazırlansa, en kaliteli eğitim ortamları, teknolojik alt yapı oluşturulsa da öğreticimiz kaliteli değilse, başta öngördüğümüz hedeflere ulaşamadığımız gibi, kursiyerlerimizin dini yanlış öğrenmelerine, Kur'an'dan soğumalarına, Kur'an kursundan, camiden uzaklaşmalarına da sebep olabiliriz. Maalesef zaman zaman bu tür örneklerle de karşılaşabilmekteyiz. Bunun için "bir okul nasıl ki öğretmeni kadar nitelikli ise, bir kurs/cami de öğreticisi/imamı kadar nitelikli ve kalitelidir". Bu noktada, daha Elif-bâ ile Kur'an'la, ilk tanışıklığında kişilik ve karakteri ile örnek, kıraati düzgün ve güzel (fem'i muhsin) Kur'an okumayı, öğrenmeyi sevdiiren bir hoca ile karşılaşabilmesi birey için en büyük kısmet ve mutluluktur. Aksi durum ise tesirleri hayat boyu sürecek bir eksiklik ve huzursuzluktur. Bu anlamda, Kur'an öğreticiliği hem sevabı çok, hem de vebali, sorumluluğu büyük olan bir peygamber mesleğidir.

Kur'an Eğitiminin Niteliği ve Kur'an Öğreticiliği

Kur'an-ı Kerim, "İşte bu (Kur'an) kendisiyle uyarılınsınlar, Allah'ın ancak bir tek ilah olduğunu bilirler ve

akıl sahipleri iyice düşünüp öğüt alsınlar diye insanlara (gönderilen) bir bildiridir." (İbrahim, 14/52) âyetinde açıklandığı üzere, tüm insanlığa, gerçek varoluş gayesini hatırlatmak, akıllarını kullanarak, dünya ve ahiret saadetinin yollarını göstermek üzere gönderilmiş ilahi bir kitaptır. Bunun için onun doğru okunup anlaşılması ve yaşanması son derece önemlidir. Elbette bunun için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) onu nasıl okuyup, anladığının, ondan hangi hayat ilkelerini çıkardığının bilinmesi de elzendir. Diğer taraftan, bu kitap: "Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız." (Hicr, 15/9) âyetiyle bildirildiği üzere, lafzı ve mânasıyla kıyamete kadar korunacaktır. Bu noktada onun doğru anlaşılabilmesi için lafzının da doğru okunması bir zorunluluktur. Nitekim, İslam ilim ve eğitim geleneğinde bu hususa özel bir önem verilmiş, Kur'an'ın doğru okunup anlaşılması için, Dâr'ul Kurrâ/Kur'an gibi müstakil eğitim kurumları açılmış, ayrıca onun nasıl okunması gerektiğiyle ilgili geniş bir literatür de ortaya çıkmıştır.² Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de gerek camilerde, gerek Kur'an kurslarında Kur'an eğitimi faaliyeti büyük bir gayretle sürdürülmekte, bu alanda öne çıkmış pek çok hâfız, kurrâ hocalar talebelerine kıraat ilminin inceliklerini öğretmek konusunda büyük bir emek ve çaba sarf etmektedirler. Herkesçe malum olduğu üzere, Kur'an öğretimi temelde "arz" ve "semâ" usulüne dayanır. Bu anlamda hocanın "fem-i muhsin" olması her daim vurgulanır. Lakin kimlerin fem-i muhsin olduğu/olmadığı konusu da sürekli tartışılır. Bu anlamda, Kur'an eğitiminin kişisel gayretlerden, sözel bir takım uygulamalardan ibaret kalmaması için ilke ve yöntemlerinin teşekkül ettirilerek bu alana ilişkin bilgilerimizin sistemli hale gelmesi son derece önemlidir. Zira bu alandaki bilgi ve tecrübelerimiz belli bir disiplin altına alınıp sistemleştirilmedikçe bu faaliyetler herkesin kendi bilgi, gayret ve eğitim anlayışına göre şekillenecek, bu durumda bir hocanın öğrettiğini diğer hoca beğenmeyebilecektir. Üzülerek söylemek gerekir ki, bu konuda eğitim bilimlerinde olduğu gibi, herkes tarafından kabul edilebilecek, ilke, yöntem, teknik vb. üretebildiğimizi söylemek güçtür. Dolayısıyla, Kur'an eğitiminin ne olduğu, bunu

“Kaliteli bir Kur'an eğitiminin ön şartı, bu eğitimi yapacak kişinin sahip bir kişilik ve karaktere sahip olmasıdır. Peygamber mesleğini yerine getirecek kişinin, O'nun (s.a.v.) ahlâkıyla ahlâklanmadan başarılı olması zordur.”

etkileyen faktörlerin neler olduğu, Kur'an eğitimcisinin niteliği/yeterlikleri gibi konuların teorik ve pratik boyutlarıyla derinlemesine irdelenip, tartışılması ve nitelikli araştırmaların yapılması önemli bir ihtiyaçtır. Burada Kur'an eğitiminin mahiyeti ve Kur'an öğreticisinin yeterlikleri konusu ana hatlarıyla ele alınmıştır.

Genel bir tanıma göre eğitim; bireyde bilgi/duygu/beceri/değer vb. konusunda bir davranış değişikliği oluşturmaktır. Yani eğitim, bireye hiç bilmediğini öğretmek, yanlış bildiğini düzeltmek veya bildiğini zenginleştirip, geliştirmektir, denebilir. Bu anlamda, Kur'an eğitimi denilince, "muhataplarınızın Kur'an'la ilgili bilgi/beceri/duygu ve değerlerini geliştirmek" anlaşılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları'nın amaçlarına bakıldığında da, "Kur'an'ı usulüne uygun olarak yüzünden okumayı öğretmek, bununla ilgili kuralları, tecvîd, sıfat-ı hurûf vb. öğretmek, ibadetler için gerekli sûre ve duaları ezberletmek ve bunların meallerini öğretmek, hâfızlık yaptırmak" gibi amaçların olduğu görülmektedir.³ Bu amaçları gerçekleştirmek üzere yapılan Kur'an eğitiminde yüzüne, ezber, meal öğretimi gibi uygulamalar yapılır. Burada sözü edilen uygulamalarla ilgili olarak, literatürde önerilen pek çok ilke ve tavsiye bulunmaktadır.⁴

Diğer taraftan Kur'an eğitiminde daha işin başında

sorulması gereken temel bazı sorular vardır? Bunlar: Kime öğreteceğim? Niçin öğreteceğim? Neleri öğreteceğim? Nasıl ve ne ile öğreteceğim? Ne kadar öğreteceğim? Hangi şartlarda (zaman, mekân, imkân) öğreteceğim? Bütün bunları nasıl yöneteceğim? Öğrenmeleri nasıl değerlendireceğim? vb. Bu sorulara tatmin edici cevaplar bulmadan öğreticinin kaliteli bir Kur'an eğitimi yapabilmesi zordur. Teknolojik gelişmelerin baş döndürücü bir şekilde hızlandığı, muhatap kitlenin eğitim düzeyinin yükseldiği, hayatın karmaşılaştığı günümüzde bu konu daha da bir önem kazanmış ve detaylanmıştır.

Alanda yapılan kimi araştırmalarda, mesleğinde yeterli, işini kaliteli yapan Kur'an Kursu öğreticileri olmakla birlikte, kimilerinin muhataplarını tanıma, onların özelliklerini, ilgi ve ihtiyaçlarını bilme, öğretimi buna göre düzenleme, derslere hazırlanma, öğretim yöntem, teknik ve araçlarını etkili kullanma, öğrencileri ile etkili iletişim kurma, onlara rehberlik etme gibi konularda bir takım eksikliklerinin olduğu ifade edilmektedir.⁵ Hiç şüphesiz bu araştırmalar, Kur'an öğreticilerinin eksikliklerini sayıp dökmek gayesiyle değil, bu mesleği yapanların kalitesini daha bir geliştirmek, bunlarla ilgili program, materyal, ortam vb. konularında katkı sunmak amacıyla yapılmıştır/yapılmakta-

dır. Bu araştırmalar, Kur'an öğreticilerinin kendilerini geliştirmelerinin önemini ortaya koymaktadır. Zira bugünün şartlarında Kur'an öğreticileri dünün öğreticilerinden daha fazla bilgi ve beceri ile donanmak zorundadırlar.

Kur'an Öğreticisinin Niteliği/Yeterliliği

Yeterlik ya da yeterlilik genel olarak "bir işi veya görevi kabul edilebilir bir düzeyde yerine getirebilmek için sahip olunması gereken özellikler bütünü" olarak tanımlanabilir. Bu bütünün içine bilgi, beceri, tutum, değer gibi özellikler girmektedir. Kur'an öğreticiliği bağlamında yeterlik, bu mesleği yapacak kişilerin, neleri bilmesi, neleri yapabilmesi ve hangi konularda yetkin olması gerektiğini ifade eden bir kavram olarak açıklanabilir. İhtisaslaşmanın ve niteliğin öne çıktığı günümüzde her meslek alanında olduğu gibi Kur'an öğreticiliği için de yeterlikler önemli hale gelmiştir.

1. Kaliteli bir Kur'an eğitiminin ön şartı, bu eğitimi yapacak kişinin sahipsiz bir kişilik ve karaktere sahip olmasıdır. Peygamber mesleğini yerine getirecek kişinin, O'nun (s.a.v.) ahlakıyla ahlaklanmadan başarılı olması zordur. Zira eğitim bilimciler de talebeyi asıl etkileyen şeyin, öğretmenin yöntem, teknik bilgisi veya ne kadar alan bilgisinin olduğu değil, bunları ortaya koyarken nasıl bir kişiliğe sahip olduğudur, demişlerdir. Bu bağlamda, örneğin, Kur'an eğitiminde elbette fem-i muhsin olmak çok önemlidir. Ancak sahipsiz bir kişilikle donanmayan öğretici fem-i muhsin olsa bile gerçek gayeye ulaşamayabilecektir.

2. Kur'an öğreticisinin alan bilgisi yeterli olmaldır. Kur'an öğreticisi, eğitim konusu yaptığı din (tefsir, hadis, kelam, fıkıh, kıraat vb.) alanıyla ilgili temel bilgileri, kavramları, ilkeleri, farklı görüşleri, kaynakları vs. yeterince bilmiyor, bunlar arasındaki ilişkileri kuramıyorsa Kur'an eğitiminin lafız ve anlam boyutunu tam olarak fark edemeyebilir. Bu durumda eğitim kuru bir tekrara ve aktarıma dönüşebilir.

3. Kur'an öğreticisi genel kültür alanında yetkin olmalıdır. Bu alan; tarih, edebiyat, psikoloji, sosyo-

loji, felsefe, ekonomi, teknoloji, aktüalite vb. ilişkin konuları içerir. Bu alanlarda belli düzeyde bir zihni alt yapı olmadan, din alanının konuları ile yaşanan hayatın sorunları, muhatapların ihtiyaçları arasında ilişki kurmak zorlaşır. Dolayısıyla Kur'an'ın günümüz insanına vermek isteği mesajlar tam olarak anlaşılabilir, anlatılamaz.

4. Kur'an öğreticisi eğitim-öğretim yeterliklerine sahip olmalıdır. Bu alan; öğretim konusu yapılacak olan dinin, Kur'an'ın; kimlere, niçin, nasıl, ne zaman, ne kadar öğretilene ilişkin bilgi ve becerileri içerir ki, bunlar aşağıda kısaca açıklanmıştır. Maalesef günümüzde en az yetkin olduğumuz alanın bunlar olduğunu söyleyebiliriz. Zira genellikle, gerek örgün gerek yaygın din eğitimi alanında "bir konuyu bilen zaten öğretir" gibi bir mantıkla hareket etmekteyiz. Örneğin, Kur'an kursundan, camilere, sosyal hizmet kurumlarından, cezaevlerine kadar çok geniş bir platformda görev yapabilen din görevlilerimiz hizmet öncesi eğitimlerinde (imam hatip liselerinde veya ilahiyat fakültelerinde) bu alanların eğitim süreçlerine ilişkin yeterli bir eğitimden geçmemekte, yaygın din eğitimi alanındaki eğitim-öğretim yeterliklerini karşılamaya yönelik herhangi bir ders almamaktadırlar.

5. Kur'an öğreticisi muhatabını iyi tanımalıdır. Bugün Kur'an öğreticileri çocukluktan gençliğe, yetişkinlikten yaşlılığa kadar çeşitlilik gösteren, toplumsal hayatta farklı roller üstlenen öğrenci gruplarına eğitim yapabilmektedir.⁶ Bütün bu grupların gelişim ve öğrenme özellikleri, ilgi, ihtiyaç, beklentileri, akademik özgeçmişleri, aile çevreleri, sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleri, toplumsal hayattaki rolleri vb. farklılaşmaktadır. Bu farklılıklar bilinmediği ve din eğitimi etkinlikleri buna göre düzenlenemediği takdirde beklenen etkili öğrenmeler gerçekleşmeyebilir. Bu bağlamda Kur'an öğreticisi gelişim ve öğrenme psikolojisi, yetişkin psikolojisi, bireyi tanıma teknikleri gibi alanları çok iyi bilmelidir.

6. Kur'an öğreticisi eğitimi etkili planlayabilmelidir. Yaygın din eğitimi etkinlikleri, mekân, za-

man, hedef kitle, yöntem, vasıta vb. açısından çeşitlilik gösterir. Bütün bu unsurlar iyi planlanmayıp, tesadüflere bırakıldığı zaman hem hedeflere ulaşamaz hem de zaman, kaynak, emek israfı olur. Bu çerçevede öğreticinin eğitim etkinliklerinin planlama süreçleri, ilkeleri vb. konusunda bilgi ve beceri sahibi olması, gerçekleştireceği din eğitimi etkinliklerinin amaçlarını, içeriğini, yöntem-teknik, araç-gereç ve materyallerini, ölçme-değerlendirme süreç ve yöntemlerini bu ilkeler doğrultusunda belirleyebilmesi önemlidir.

7. Kur'an öğreticisi eğitimi etkili şekilde düzenleyebilmelidir. Öğreticinin eğitim etkinliklerinin çeşitli aşamalarında (giriş-gelişim-sonuç) yapılması gereken iş ve işlemleri bilmesi, muhatapların etkili bir öğrenme gerçekleştirebilmeleri için gerekli olan öğretim yöntem-teknik, araç-gereç ve materyallerini kullanabilmesi, pekiştirme, dönüt-düzeltilme verme, özet yapma, vb. işlemleri de sistematik bir şekilde gerçekleştirmesi, ayrıca eğitim ortamının fizikî, psikolojik koşullarını, zamanını iyi ayarlayabilmesi, süreci kesintiye uğratan durumlara karşı etkili tedbirler alabilmesi önemlidir.⁷

8. Kur'an öğreticisi eğitim etkinliğini değerlendirebilmelidir. Kur'an eğitiminde yapılan her bir dersin muhataplar üzerinde ne kadar etkili olduğu yoklanmadan, önceden belirlenen amaç ve kazanımlara ne kadar ulaşıldığı, kullanılan strateji, yöntem, tekniklerin, araç-gereç ve materyallerin işe yarayıp yaramadığı bilinemez. Kimlerin neye, nasıl bir eğitime ihtiyaç duydukları tam olarak öğrenilemez. Bu noktada yaygın din eğitimcilerinin hedef kitlenin

DİPNOTLAR

- 1 İslam eğitim geleneğinde özellikle devlet ricalinin çocuklarının eğitimi için ücret karşılığı görevlendirilen özel hoca. (bkz. Çelebi, Ahmet, İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi, (çev. Ali Yardım) Damla Yay., İstanbul, 1974, s. 35.
- 2 Kazıcı, Ziya, Ana Hatları ile İslam Eğitim Tarihi, İFAV Yay., İstanbul, 1995, s. 92.
- 3 DİB, Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği, Resmi Gazete No: 23982.
- 4 Çollak, Fatih, "Kur'an-ı Kerim Öğretim Teknikleri", Etkili Din Eğitimi, TİDEF Yay., İstanbul, 2009, s. 325-328; Yılmaz, Nazif, Yaz Kur'an Kurslarında Eğitimde Kalite Rehberi, İstanbul, 2006; Kaya, Davut, "Kur'an-ı Kerim Öğretim Yöntemlerinin (Hâfızlıkta ve Yüzünden Okumada) Geliştirilmesi", Etkili Din Eğitimi, TİDEF Yay., İstanbul, 2009, s. 329-339

ve eğitim yapılan mekânın özelliklerine göre çeşitli ölçme-değerlendirme teknikleri (gözlem, mülakat, odak grup görüşmesi vb.) kullanarak vermiş olduğu din eğitimi hizmetinin etkililik derecesini tespit etmeleri gerekir.

9. Kur'an öğreticisi muhataplarına dini danışmanlık ve rehberlik yapabilmelidir. Her ne kadar, günümüzde Kur'an eğitimi denilince, onun yüzüne veya ezbere okunması anlaşılıyorsa da, aslında asıl gaye onun mânasını öğretmek, onun ilke ve tavsiyeleri ile muhatapların buluşmasına kılavuzluk yapmaktır. Dolayısıyla Kur'an eğitimcisi onların dini soru, sorunlarını çözmelerine rehberlik edebilmelidir. Bunun için onların dini danışmanlık ve rehberlik ile ilgili konularda bilgi ve beceri sahibi olmaları, muhataplarının gelişim özellikleri, yaşadıkları sorunlar, bu sorunları tanımadaki ve aşmada izlenebilecek yollar, teknikler, bu süreçte uyulması gereken ilkeler vs. hakkında bilgi ve beceri sahibi olmaları gerekmektedir.

10. Kur'an eğitimcisi mesleki gelişimi bir yaşam biçimi olarak görmeli, bununla ilgili yeterliklere sahip olmalıdır. Bugün her alanda bilgiler hızlı üretilmekte, yayılmakta, aynı zamanda eskitilmektedir. Dolayısıyla hızlı bir değişim, dönüşümün yaşandığı çağımızda, etkili bir din eğitimi hizmeti sunabilmek için sürekli yenilenmek, güncel olmak gerekmektedir. Zira muhataplarımız her geçen gün daha fazla bilgi ile karşımıza çıkmaktadır. Bunun için Kur'an eğitimcisi kendini olmuş bitmiş saymamalı, çeşitli kaynaklardan (seminer, konferans, meslektaşlar, internet kaynakları, çeşitli kitaplar, dergiler vb.) yararlanarak, hayat boyu öğrenmeyi alışkanlık haline getirmelidir. ■

M. Yahya KUTLUOĞLU ile Söyleşi

Abdurrahman Akbaş, Kâmil Büyüker, Mehmet Yüksel

Cihat Hıdır

10 Ekim 1928 tarihinde Trabzon'un Dernekpazarı ilçesinin Taşçılar köyünde doğdu. Babası Topal Hoca namıyla bilinen Mehmet Hanefi Efendi'den 7 yaşında başladığı hâfızlığını 10 yaşında tamamladı. 1951 yılında İstanbul İmam Hatip Okulu'na girdi. 1958'de buradan mezun oldu. 1964 yılında ise İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nü bitirdi. Muhtelif yerlerde imam-hatiplik, vaizlik, imam hatip okullarında meslek dersleri öğretmenliğinin yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı Din Eğitimi Genel Müdürlüğü personel şube müdür yardımcılığı vazifesini ifa etti. (1973-1974). Daha sonra İstanbul Gaziosmanpaşa ve Fatih İmam Hatip okullarında meslek dersleri öğretmenliği ve idarecilik yaptı. (1974-1979). İstanbul Haseki Eğitim Merkezi müdür yardımcılığı (1979), Belçika'da öğretmen-din görevlisi (1979-1985) görevlerinden sonra İstanbul İsmail Ağa Kur'an Kursu Müdürlüğü (1985-1989) yaptı. İstanbul Müftülüğü Kur'an Kursları Müdürlüğü (1989-1997) vazifesinden sonra 22.07.1997 tarihinde kendi isteği ile emekli oldu. Gazete ve dergilerde tefrika edilmiş makale ve yazıları dışında Topal Hoca (2004); İslam'ı Yaşamak (2010); Ebediyet Yolcusuna Azık (2010); Seksen Yıl Nasıl Geçti? (2013) ve Yolumuzu Aydınlatanlar-1-2 (2014-2016) isimli basılmış eserleri mevcuttur.

Hocam, uzun yıllar Kur'an eğitiminin farklı kamelerinde hizmet ettiniz, çalıştınız. Kur'an eğitimi deyince ne anlamamız lazım? Yaşadığımız, tecrübe ettiğiniz hadiselerden bahseder misiniz?

Kur'an-ı Kerim eğitimi Cebrail (a.s.) ile Resulullah (s.a.v.) ile başlar. Cebrail (a.s.) Resullah'a hem vahiy olarak Kur'an-ı Kerim'i tebliği etmiştir, hem de Ramazan aylarında karşılıklı okuyup dinlemek (mukabele) suretiyle talimini ve tekrarını yapmıştır. Ve Resulullah'ın son Ramazan'ında iki hatim indirilip, iki mukabele yapılmıştır.

Bir defa Kur'an Allah kelamı şek, şüphe yok. Sözlerin en güzeli, rahmet... Ne emrediyorsa mutlak surette faydalıdır, mağfirete yönelik, rahmete yönelik tarafı vardır. Neyi yasaklıyorsa, onda insanlık için tehlikeli bir taraf vardır. İnsanın huzuru ve refahı için Kur'an-ı Kerim var. İnsanların doğru dürüst iman etmeleri Kur'an-ı Kerim'e dayanır. Kur'an'a dayanmayan iman

geçerli değildir. Kamil iman, güzel ahlak, güzel yaşantı Kur'an-ı Kerim'e bağlı. Kur'an-ı Kerim'in ulvî yönü Allah kelamı oluşuna bağlıdır. Kitaplar nakleder: Cenab-ı Hak, Musa (a.s.)'a Tevrat'ı verdiği zaman, Musa (a.s.) sormuş: "Ya Rabbi! Bu büyük bir kitap... Başka peygamberlere de böyle büyük bir kitap verecek misin?" Cenab-ı Hak ona buyurmuş ki: "Ahir zaman peygamberine bundan daha büyük, daha mükemmel bir kitap vereceğim." Musa (a.s.): "Ya Rabbi onu nasıl okurlar, nasıl amel ederler?" Cenab-ı Hak: "Ona öyle bir kolaylık vereceğim ki, çocuklar bile onu okuyup ezberleyecek." buyurmuştur. Şimdi 6-7 yaşındaki çocuk Kur'an okuyor. 7-8 yaşlarında hâfızlığı bitiriyor.

1980'li yıllarda İstanbul Kur'an Kursu Müdürü idim. İl onayı ile İsmail Ağa Kursu'nda vazife yaptım. O vakit en büyük Kur'an kursu o idi. Başkanlık, her sene Suudi Arabistan'da yapılan Kur'an okuma yarışmasına talebe gönderiyordu. 12 yaşından küçük hâfız olursa bunların

yanlarında mihmandar istiyordu Suud yönetimi. Başkanlık da bu çocukların yanlarında yarışmaya beni gönderiyordu. Yarışma için İsmail Ağa'dan bir delikanlı seçilmişti. 9 yaşında derece kazanan yarışmacı Naci Demirci'yi oraya götürdüm ve dünya dördüncüsü oldu. Cenab-ı Hak'ın buyurduğunun delilidir bu: "Öyle kolaylık vereceğim ki, çocuklar bile onu okuyup ezberleyecek."

Babanız "Topal Hoca" ismi ile maruf bölgenin tanınmış hocalarından. Hatta bu konuda kitap da yazdınız. Babanızın hâfızlığından, imamlığından ve yaptığı görevlerden bahseder misiniz?

Babam rahmetlik de 7 yaşında hâfızlığa başlamış, 9 yaşında hâfız olmuş. Bizim yaşadığımız bölge biraz meyillidir bu işlere. Köyde bizim tarlamızın dibinde Molla Kerim Kur'an Kursu vardır. Köyden ne kadar insan gelip geçti ise orada okumuştur. Bu kurs babamın hâfızlık yaptığı kurstur. Babamın hocası Molla Kerim son günlerinde babamı çağırılmış ve "Ben öldükten sonra bu Kur'an kursuna kimse bakmaz, sen buna göz kulak ol." demiş. Ondan sonra babam kendisi hâfız yetiştirdi. Babam vefat ettikten sonra gittim köye kursun eksiklerini tamamladım ve resmî Kur'an kursu olarak açtım. Bir öğretici tayin ettik ve hâfız yetiştirmeye devam etti. Ancak köylerde nüfus azaldı, şehre doğru göç başladı ve kurs kapandı. Kurs kapanınca âtil kaldı ve çatısı göçtü. Geçen sene kursun çatısını yaptırdık.

Babamın resmi görevi yoktu. Bir ara vaizlik yaptım. İslamî ilimlere vâkıf iyi bir âlimdir. Çok tettebbuâtı vardı. Çok eser okurdu. Çaykaralı müderris Hacı Hasan Efendi bile babamı takdir ederdi, çevremizde en yetkili fıkıh âlimi diye... Devletten maaş almayı sevmezdi, İmam-ı Âzam gibi... Babam köyümüzün ileri gelenlerindendi ve durumumuz iyi idi. Herkesi sever, borç isteyene, ihtiyacı olanlara yardım ederdi. Bunun yanında köylerde imamlık yapardı. Köylüler o zamanın âdetine göre hocaya yemek götürürlerdi. O kabul etmezdi, kendisi pişirirdi. Çok iyi bilirim, babamın yanında hâfızlık yapardım. Fasulye ayıklar, pirinç pilav yapardı. Ancak vaaz etmek için Diyanet'in sınavına girdi ve kazandı. Vaizlik belgesi verdiler. Serbest vaizlik etmek için bu belgeyi aldığımı biliyorum. Diyanet bir müddet sonra babamı Sivas'ın Divriği ilçesine vaiz olarak atadı. Divriği'de iki yıl kadar görev yaptı. O zaman vaizlere çift görev (hem imamlık hem vaizlik) verilirdi. Vaizlik yaptığı dönem ehl-i sünnet çizgisinden sapmadığı, doğruları söylediği için yöre insanı zaman zaman yolunu kesti. Hatta bir keresinde babamı tartaklamışlar. İş karakola ve mahkemeye intikal etmiş. Bu hatırayı nereden duyduğum konusu da ilginçtir. Bir bina yapım işimiz vardı. Belediyeye gittim. İmar müdürü ile konuşurken, laf lafı açtı konu Divriği ilçesine geldi ve Divriği'li olduğunu söyledi, babası orada

imam imiş. Telefon açtı, babası ile görüştü. Babası da babamdan ders almış. Bu hatıranın da bizzat şahididir. Devamını bu hocaefendiden nakledeyim: “Gittik babanla beraber, diğer grup silahlandı. Kapıda bekliyor. Eğer babana sataşan adam ceza alırsa hadise çıkaracaklardı. Mahkemede hâkim dedi ki ‘Beyefendi, bu hocaefendi daha genç, cahil, sen bunu affet, bu dava da düşün’ dedi. Hocaefendi dedi ki ‘Ben zaten davacı değilim, ben işimi Allah’a havale ettim. O bir hadise çıkardı ve iş buraya intikal etti’ dedi.” Netice itibarıyla mahkeme düşmüş, dava bitmiş. Bu hadiselerin arkasından babam istifa etmiş ve dönmüş memleketine hâfız yetiştirmeye devam etmiştir. Yüzlerce hâfız yetiştirmiştir, rahmetli Bekir Topaloğlu da babamın icazetli talebelerinden biridir.

Babamın Kur’an-ı Kerim ile ilgili bir hatırasını söylemek isterim. Babam Molla Kerim Efendi’den hâfızlığını bitirmiş, onunla beraber başka bitiren yok. Bizim oralarda adettir, icazet merasimi yapılır, bu yapılmazsa “hâfız” denmez. Hâfız olan, köylü, imamlar, ilim heyetinin huzurunda Perşembe başlar Cuma gününe kadar başından sonuna Kur’an’ı okur, icazet merasimi tamamlanır. Babam Perşembe günü Kur’an okumaya başlar Mâide Suresi’ne geldiğinde bir ayette “ya’lemun” diyeceğine “yesneûn” demiş. Hocalar ihtar etmişler, o da düzeltmiş. Bir orada takılmış. Baştan sonuna kadar Cuma namazı öncesine kadar yanlışsız okumuş 9 yaşında delikanlı... Bizim zamanımızda hâfızlık merasimi olmadı. Olsa ne kadar yanlışsız okurduk bilmiyorum.

O dönem anne-babaların çocuklarını hâfız yapma konusunda hassasiyeti vardı elbette ama bir disiplin de sağlanıyordu. Bu nasıl mümkün oluyordu?

O dönemde tatbikat öyle idi. Eğitim de öyle yürüyordu. Şimdi şartlar değişti, nesiller değişti. Bir yönü

ile o dönemin eğitimini eleştirmek gerek. Eskinin, dersini yapmayan çocukları döven anlayışı yanlışır, Kur’an eğitiminde asıl olan çocuğa vazifeyi sevdirecek yapmaktır. Babam öyle yaptı, Bekir Bey öyle hâfız oldu. Ben ise zorla yaptım. Çocuk ikna edilmeli, Kerim Kitab’ın değeri, önemi, fazileti, kıymeti anlatılmalı ve ikna edilmeli. Hâfızlık ve bunun fazileti işlenmeli. Ben 15 yıl Kur’an Kursu müdürlüğü yaptım. O dönemde hocalarla yaptığım toplantıda bunun üzerinde çok durdum. İnandırarak, sevdirecek, anne-baba da çocuğuna destek olmalı ve “Evladım ben seni cennetin ortasına götürüyorum.” demeli. İsmail Ağa’da Mehmet isminde bir hocamız vardı. Kurs idarecisi bir gün bana

“Zoraki verilen eğitimin faydası olmaz. Zoraki öğretilen Kur’an’dan sonra çocuk, Kur’an’ı ezberledim herşey bitti, diye hareket ediyor. Ancak iş ondan sonra başlıyor. Kur’an’ı okuyacak, anlayacak... Kur’an’ın emir ve yasaklarına uyacak, Kur’an ahlakını kuşanacak ki hâfızlık anlamını bulsun.”

“En iyi sınıf Mehmet Hocanın sınıfıdır”, dedi. Niye? dedim. “Çünkü çocuklara sevdirecek” dedi. Teneffüs arasında çocuklarla on iki taş oynuyormuş bu hocaefendi. Zoraki verilen eğitimin faydası olmaz. Zoraki öğretilen Kur’an’dan sonra çocuk, Kur’an’ı ezberledim herşey bitti, diye hareket ediyor. Ancak iş ondan sonra başlıyor. Kur’an’ı okuyacak, anlayacak... Kur’an’ın emir ve yasaklarına uyacak, Kur’an ahlakını kuşanacak ki hâfızlık anlamını bulsun. İnandırarak, ikna ederek ve sevdirecek hâfızlık yaptırmak çok mühimdir.

Siz o idrake hâfızlık yaptıktan ne kadar süre sonra vardınız?

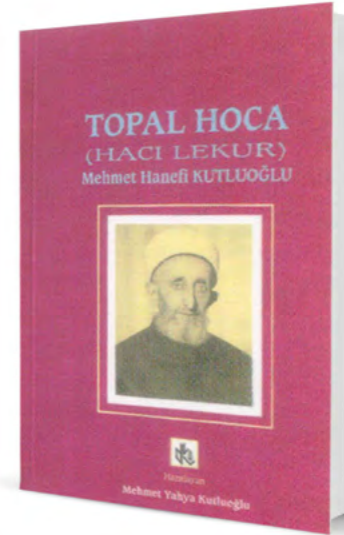
Okumamak için elimden gelen her şeyi yaptım. Bir gün anneme dedim ki sanat öğreneceğim. Eniştemin yanına gidip ayakkabıcılık öğreneceğim, dedim. Bunları Kur’an ve Arapça okumaktan kaçmak için yaptım. Başladım çalışmaya. Dükkâna köylü geliyor ayak kabısı çamurlu ve belki ahırdan gelmiş. Ayakkabıyı yıkamak temizlemek gerekiyor. Ancak kimi zaman eniştemden fırça yiyorum, bu olmamış, yeniden yıka, diyor. Baktım bu iş bana göre değil, anneme “Anne bu iş pis iş!” dedim, ayrıldım. Sonra terzilik yapayım

dedim. Dernekpazarı’nda bir terzi dükkânına babam beni götürdü. Durumu anlattı ve dedi ki bu delikanlı terzilik öğrenmek istiyor. Terzi, “Ne! Topal Hocanın oğlu terzilik mi öğrenecek!” “Defol buradan!”, dedi kovdu beni. Mesele okumaktan kaçmak ya; komşumuz marangoz ustası, ona bir tezgâh yaptırıp ve gül yağı satayım, dedim. Çıktım satış yapmaya. Dernekpazarı, Çaykara derken herkes bakıyor ama almıyor ben de meteliksiz eve dönüyorum. Yaş ilerleyince ben döndüm tekrar okumaya karar verdim babamdan. Acaba Mısır’a mı gitsem dedim. Derken imam hatip okulu ve arkasından geldik bugünlere... Bunları bundan sonraki nesiller ibret almalı diye anlatıyorum.

Hocam İstanbul İmam Hatip Okulu’na geldiğinizde kimlerden ders aldınız, Kur’an hocanız, Arapça hocanız kimdi, takviye dersler aldınız mı?

17 Ekim 1951’de Türkiye’de yedi yerde imam hatip açıldı ve İstanbul da ilk devredir yani ilk açılıştır. Evvela Aksaray’dan Zeytinburnu’na giderken Langa denilen bir yerde, eski bir medresenin odasında açıldı. 1949’da yapılan son seçimlerde halk partisi darbe yedi. Ve baktı böyle olmuyor, imam-hatip yetiştirmek ve dindar gözükme için “imam-hatip kursu” açtı. 9 aylık bir kurs... Bu kadarlık eğitimle ne hâfız yetişir ne imam, ne de vaiz.

Başına da müdür olarak İstanbul’un meşhur hocalarından, Vefa, Galatasaray, Kabataş liselerinde de hocalık yapmış olan Celal Hocayı (Celalettin Ökten) koydular. Celal Hoca baktı ki 9 ayda bir şey olmaz, ne öğreteceksin de bu adam mihraba geçecek veya

kürsüye çıkacak? O esnada iktidar değişikliği oldu ve Tefvik İleri Milli Eğitim Bakanı oldu. Tefvik İleri’nin Konya’da yaptığı konuşmasını Celal Hoca radyodan dinledi ve dedi ki: Bu adam dindar birisine benziyor ve kalktı Ankara’ya gitti. Liselerden yetiştirdiği ve milletvekili olan öğrencileri buldu ve bakandan randevu almak istedi. Tabi o zaman bakandan randevu almak zor. Celal Hocanın öğrencileri “Bakan’ın hanımı ondan daha dindar birisidir, evvela ona gidelim, belki daha kolay randevu alırız” dediler. Ve o şekilde Celal Hoca Tefvik İleri’ye ulaştı. Celal Hoca öyle bir hocaydı ki ben İmam-ı Âzam’a benzetirim onu. İmam Şafi ne diyor onun için; “Şu tahta direğe İmam-ı Âzam demir dese delilleriyle ispat eder.” Celal Hoca da öyleydi. Konuştuğu zaman mutlaka karşısındakini ikna ederdi. Öyle bir karakterdeydi.

Tefvik İleri ile görüştü ve onu ikna etti. Tefvik İleri neticede dedi ki “Hocam sen lâyihayı hazırla gel açalım okulları.” Hoca hazırlıklı idi ve hemen çıkardı lâyihayı (yani programı). Tefvik İleri, “Bunu Talim Terbiye Kurulu’na havale ediyorum, sen de beraberinde oraya gideceksin, bunu Talim Terbiye’den geçirip okulları açalım” dedi. Gittiler tarih, coğrafya, fizik, kimya vs. hepsi tamam. Kur’an-ı Kerim’e sıra geldiğinde Talim Terbiye Kurulu, “Kur’an-ı Kerim yeni harflerle okunacak, eski harflerle olmaz”, diye ısrar etti. Celal Hoca “Öyle olmaz! Çünkü bu harfler buna yeterli değil! Transkripsiyon yapılması lazım, işaretlenmesi lazım bu harfler” diyerek ikna etmeye çalıştı onları. Fakat “Kat’iyyen olmaz, bu devrimlere muhaliftir”, dedi ve kabul etmedi kurul.

Celal Hoca kuruldan çekildi ve tekrar Bakan'a gide- rek: "Eğer bu imam hatip okullarında Kur'an'ı Kerim'i kendi harfleriyle okutmuyacaksın bırak bu okulları açma, hiç lüzumu yok!" dedi. Tefvik İleri ise "Öyle şey olur mu? Üzülme hocam. Yarın kurula gelir, başkanlık ederim ve kabul ederiz teklifini." dedi ve öyle yaptılar. Zorla kabul ettirdiler Talim Terbiyeye. 7 yıllık İmam Hatip okulları böylece açılmış oldu. Onuncu ayın 17'sinde başladı kayıtlar, kayıt olduk, başladık. Yılbaşına kadar Langa'daki binadaydık. Ancak 270 kişiydik ve sığmıyorduk, çift tedrisat, yarımız öğleye kadar yarımız öğleden sonra devam ediyorduk. Bir iki ay orada oyalandık, yılbaşı gelince dediler ki bize köy- lerinize gidin ve yılbaşından sonra okula gelin. Yılba- şından sonra okul Vefa'ya taşındı. Vefa Lisesi'nin arka kısmında Zeyrek Ortaokulu binası vardı. Celal Hoca o yılbaşı tatilinde İlim Yayma'yı kurdu. İlim Yayma'dan biriyle aradı taradı, ancak o binayı buldu. İtfaiye bina için "17 dakikada yanar kül olur bu binada eğitim ya- pılmaz" diye rapor vermesine rağmen, buldukları bu boş binayı okul yaptılar. Merdivenlerden çıkarken "ta- kır tukur" yapardı merdivenler ama bizim için fevka- lade. Gittik orada okumaya devam ettik. 7 yıl orada okuduk. Ben oradan mezunum.

Bu okulda kimleri tanımadık ki. Evvela Ömer Na- suhi Bilmen'i. Bekir Hâki Yener, Beykozlu (Medine- li) Hacı Osman Efendi, Mahir İz Hoca, Kur'an-ı Ke- rime Ali Rıza Sağman hocalarımız oldular. Ali Rıza Sağman'ın ufacık bir hatırasını söyleyeyim mi size? Okullar açıldı. Celal Hoca müdürümüz. Derken hü- kümet değişikliği oldu. Bu sefer Tefvik İleri'yi aldılar bakanlıktan, başka biri geldi. Hemen bir genelge gön- derdiler. Bundan böyle Kur'an-ı Kerim yeni harflerle okunacak. Bakanın imzasıyla yazı geldi. Celal Hoca cevap verdi yazıya. Bu işin usulünü yazdı ve dedi ki: "Bu kâbil-i tatbik değildir." Arkasından bir yazı geldi, tehdit yazısı. "Senin fikrini sormuyoruz, bakanlığın emrini tatbik et!" Müfettişler teftişe geldi. Teftişte iki kusur buldular ve müdürlükten aldılar Celal Hocayı. Ali Rıza Sağman'a "Hocam ne olacak halimiz?" dedik, o "Korkmayın çocuklar. Moralinizi bozmayın, aldır-

mayın." dedi. (Sınıfın %80'i hâfız o devrede). Hoca- mız, bir arkadaşa gel şuraya yeni harflerle Bismilla- hirrahmanirrahim yaz, dedi ve yazdırdı tahtaya. Eğer müfettiş gelirse "Biz böyle okuyoruz" dersiniz, dedi.

Bize şunları söyledi: "Çocuklar şunu iyi dinleyin. Hani Kur'an-ı Kerim'i Türkçe'ye çevirdiler ya bir ara, emir geldi bütün İstanbul kurrâları Ramazan'ın birinci gününde Beyazıt camiinde mukabeleyi Türkçe okuya- caklar. Ben de dahilim. Gittik oraya. Bütün millet dol- durdu camiyi. Başladık 'Fatihâ'yı okuduk. Cemaatten bazıları kalktı gitti. 'Elif lam mim'i okuduk geri kalan bir kısmı da kalktı gitti. Arkaya 'İnnezîne keferû sevâün' sayfasına dönünce cemaatin geri kalanı da gitti, kimse kalmadı. Atatürk de orada... 'Tamam ço- cuklar olmuyor. Siz bildiğiniz gibi okuyun' dedi. Ata- türk devrinde olmayan bir işi bunlar yapamaz, merak etmeyin, düzeler bu." dedi.

O dönem hocalarımız, çok kıymetli insanlardı. Ömer Nasuhi Bilmen dünya çapında bir âlim. Bekir Haki Yener'le de ufacık bir hatıramı söyleyeyim. Be- kir Haki Yener Eminönü müftüsü. Bir gün çağırdı. "Oğlum gideceksin Sultan Ahmet Camii'ne, Ramazan geliyor, öğle namazlarında Sultan Ahmet Camii'nde vaaz edeceksin!", "Hocam benim yapacağım iş değil!" dediysem de "Yaparsın sen.", dedi, bir görev yazısı yaz- dı. Sonra dedi ki "Şehzadebaşı'ndan tramvaya biner- sin oraya gidinceye kadar aklından ne geliyorsa orada söylersin. Oradaki cemaat senden iyi bilmez" dedi. Öylece Sultan Ahmet Camii vaizi yaptı beni Bekir Haki Yener hocamız.

Bir de daha sonraki devirlerdeydi "Türkiye dinin- den döndü, Hıristiyan oldu!" yaygarası oldu diğer İslam ülkelerinde. İslam ülkelerinden heyetler geldi Ramazan'da. Türkiye'deki dinî hayatı kontrol ediyor- lar. Hakikaten dinlerinden döndüler mi, Hıristiyan mı oldular? Kadir gecesini Süleymaniye'de çekim yapacak- lar. Ve o kadir gecesini teravihten önce ben vaaz edece- ğim, teravihten sonra İhsan Toksay. Camii hınca hınç dolmuştu. Sonradan öğrendik ki Anadolu'dan gelenler de var, Kadir gecesinde Süleymaniye'de namaz kılmak

“Mahir İz hocamız, müdürümüz çok güzel ders verirdi. Tasavvufî yönü de vardı onun. Talebe umumiyetle “Aman zil çalsa da bir tenefüse çıksak!” der ya, onun dersinde “Zil çalmasa da bu ders biraz daha uzasa.” diye düşünürdük, öyle severdik dersini.”

için geliyorlar. Orada o kalabalığa vaaz ettik, bizim için kıymetli bir tecrübeydi. Arkadaşların söylediğine göre güzel olmuştu.

Ali Rıza Sağman Hoca Kur'an dersini nasıl işlerdi?

Ali Rıza Sağman kurrâ idi. Bize, umumiyetle hâfızlara okuturdu. Hâfız olmayanlara da görev verir- di. Kur'an-ı Kerim eğitimine devam ederdi. Güzel bir eğitim tarzı vardı. O zamanlar San Benuada da tarih öğretmenliği yapardı. Çok titiz bir insandı. Mahir İz hocamız, müdürümüz çok güzel ders verirdi. Tasav- vuf yönü de vardı onun. Talebe umumiyetle "Aman zil çalsa da bir tenefüse çıksak!" der ya, onun dersinde "Zil çalmasa da bu ders biraz daha uzasa." diye düşünürdük, öyle severdik dersini. Ve yazılı yapılacağı za- man gelir tahtaya soruları yazdırır "Mümessil, ders zili çalınca kağıtları topla bana getir!" der çeker giderdi. Odası da en üst katta bizim sınıfın yanında. Onun der- sinde kimse kopya çekmez. Birisi kopya çekmek istese yanındaki hemen "Aaa hocaya söylerim, Hoca bize iti- mat etti, onun itimadını suistimal etme. Ne biliyorsan yaz!" derdi. Kimse kopya çekmeden yazıları yazar, mü- messil de götürür verirdi. Öyle bir hocamızı.

Hocam, Kur'an kursları idareciliğiniz ve öğre- ticiliğiniz döneminde karşılaştığınız sıkıntılar ne- leri? Kur'an eğitimi o dönemde nasıl yapılıyordu? Kur'an eğitiminde geçirdiğimiz safhaları özetler misiniz?

Fatih Müftülüğü'nde görev yapıyorken Belçika'ya gittim. 6 sene oradaki okullarda eğitimcilik yaptım. Müslüman çocuklara -hem Arap hem Türk çocukla-

ra- din dersi okutuyordum. Ben gelmeden önce Van- lıoğlu Hoca -Allah selamet versin- isimimi teklif etmiş Tayyar Bey'e, dönünce İsmail Ağa Kur'an Kursu'na idareci oldum. Kursumuz kalabalıktı. 1350 civarında öğrenci vardı o zaman. Bunların içinde hâfız yetişen- ler bir hayli rakam tutuyordu. Ankaradan imtihan he- yeti geldiği zaman, bizim hâfızlar, başarılı bir eğitim aldıkları için beğeniliyordu. Ve bu konuda Bakanlığın takdirnamesi de vardır bana. Üç sene böyle geçti. Baş- kanlık o kurslardaki müdürlükleri kaldırdı İle bağladı.

1971 ihtilalinde bir subayı getirdiler Milli Eğitim Bakanı yaptılar. Hemen bir bakanlık genelgesi çıkar- dılar. Yazı değil, genelge. Bundan böyle imam hatip okullarına, Kur'an kurslarına ilkökul mezunu almak yasak. Nerden gelecek? Ortaokulu okusun bitirsin ondan sonra gelsin. Ondan sonra gelir mi? O zaman ben Adapazarı İmam Hatip Okulu'nun müdürüydüm. Çevreden İzmit, Bolu, Kastamonu, Zonguldak bir de Sakarya beş il benim okula bağlıydı. Fakir aileler para- sız olarak çocuklarını imam hatip okulunda okutmak istiyorlarsa ilkökoldan mezun olunca imtihana getiri- yorlardı. Mevzuat böyleydi. Bu imtihanda en üst sevi-

“ ilahiyatın önünü kesmek, imam hatipleri, Kur’an kurslarını yok etmek, Allah kelamının, Müslüman halka öğretilmesine mani olmak! Siyaset mi bu! Bu mu demokrasi! Benim dinime karışmak kimin haddine! Allah izin vermedi.

Bunlar Kur’an’ın mucizesidir.”

yede başarı sağlayan 100 kişi seçip, listeyi bakana gönderiyoruz, bakanlık listeye göre o ailelerin çocuklarını alıp yatılı okullara taksim ediyor, parasız okuyorlar. Her sene bu illerden müracaat eden talebe sayısı 550-600 civarında, kalabalık olurdu. İmtihan günü okul resmen tatil olur, talebe gelmez, öğretmenler görev başında... İmtihan edilir, bu gelen 500-600 kişi.

71 muhtırasından sonra, gönderilen genelgeden Kur’an kursları da İlahiyat da etkilendi. Bize her sene 500-600 kişi müracaat oluyordu ya, talep miktarı kontenjanımız 100 olmasına rağmen, 20-25’e indi. Bu imam hatip okullarını kapatmak demektir. Kur’an kursları da hissesini alacaktı. “Sakin imam hatip okuluna gitme oradan cenaze imamı çıkar başka bir şey çıkmaz!” propagandası yapıyordu. Öyle mi oldu şimdi? Mühendisi, avukatı, hâkimi, kaymakamı, valisi, milletvekili var, hatta başbakanı, cumhurbaşkanı var bu memleketin imam hatipli. Demek o fikir yanlış, sadece cenaze imamı yetiştirmedi o okullar. Faraza imam hatip okulları sadece cenaze imamı yetiştirseydi, bu da yadırganacak bir şey değildir! Senin cenazeni papaz mı gelsin kaldırsın! Haham mı kaldırsın senin cenazeni! Buna ihtiyacımız yok mu? Buna da ihtiyacımız var. Onu da küçümsemiyoruz.

Amma vakıa öyle değil. Onun için imam hatiplilere devamlı zulmettiler. Sen lise mezunu değilsin dediler üniversiteye almadılar. Üniversiteye almak için puanını kestiler. Bu durum birkaç sene devam etti. Talebe yok. O benim dediğim devrelerde 1300-1350 olan öğrenci sayısı, o tırpan sebebiyle, o zülüm sebebiyle 200'lere indi. Bin kusur öğrencinin Kur’an okumasına engel olundu bir Kur’an kursunda.

72 yılında, Din Eğitimi Genel Müdürü Mustafa Çinkılıç teftişe geldi Adapazarı İmam Hatip Okulunu.

Tabi onlar teftişe gelince valiyle, milli eğitim müdürüyle konuşuyorlar. Okula geldi baktı, dönerken bana döndü dedi ki “Müdürüm seni Ankara’ya alıyorum.”, “Aman genel müdürüm ben İstanbul’a gitmek istiyorum” dedim. “Yo yo İstanbul Ankara’dan idare ediliyor, gel Ankara’ya ondan sonra gidersin” dedi. Öylece zoraki gittik bakanlığa. Eğitim-Öğretim personel şubesinde göreve başladık. 71 imam hatip okulumuz var o zaman. 1972’de bu. Bir baktım listeye, 71 muhtırası sebebiyle, bu 71 imam hatip okulunun 35’i o sene eğitime açılmıyor. Öğrenci bitmiş. Derken 73’te bir seçim oldu. Anadolu’dan yazı geliyor okulumuz hazır, açar mısınız? Millet okulları yapıyor ama bakanlık okulları açmıyor. Teftişe gidiliyor bakılıyor, “Okul hazır, tamam” diyorlar ve hiç unutmuyorum bir kararnameyle 24 okul açtık.

Kur’an kursları da bundan hissesini aldı. Bu durum 72’den 97’ye kadar devam etti. Gelen siyasiler buna dokunmadı. 97’de, o 71’deki ihtilal genelgesi kanuna çevrildi dönemin başbakanı tarafından. Bu, Kur’an kurslarının, imam hatip okullarının ve ilahiyatların bitirilmesi demektir. Amma Cenab-ı Hak bu mağdur, bu zulmedilen kullarına acıdı da onun çaresini buldu. İmam hatip okullarını değil dönemin iktidarını sildi. O gün bugün hala İsmail Ağa Kur’an Kursu’nda 200-250 talebe var. 1000’e 1300’e çıkamadık. Onun yıkıntısı. Onun tesiri.

İlahiyatın önünü kesmek, imam hatipleri, Kur’an kurslarını yok etmek, Allah kelamının, Müslüman halka öğretilmesine mani olmak! Siyaset mi bu! Bu mu demokrasi! Benim dinime karışmak kimin haddine! Allah izin vermedi. Bunlar Kur’an’ın mucizesidir. İnanan, iman eden kişi Kur’an-ı Kerim’i okur. İmanını kuvvetlendirir. Ahlakını, ibadetinin derece ve faziletini temin eder. Kur’an, Allah kelamıdır; bunun üzerine söz söylenmez artık. Hamd ü senalar olsun. Bugünlere de geldik. Bugünleri de yaşıyoruz. ■

MEHMET RÜŞTÜ ÂŞIKKUTLU (1901-1980)

1901 yılında Trabzon’un Of ilçesinin Uğurlu (Çıfaruksa) kasabasında doğdu. Hâfızlığını köyünün hocalarından Hâfız Tahir Efendi’den ikmal etti. Muhitin tanınmış âlimlerinden Çalıkzâde Tâhir Efendi, Çalekli Dursun Feyzi Efendi ve Kasımzâde Hasan Efendi’den Arapça, Bakkalzâde Paçanlı İsmâil Hakkı’dan ferâiz dersleri aldı. İstanbul’a giderek Hâfız Ahmed Şükrü ve yeğeni Hâfız İsmâil Hakkı Bayrî’den aşere ve takrîb, Varnalizâde Hâfız Ahmed Hamdî’den de İbnü’l-Cezerî’nin Tayyibetü’n-Neşr’ini okudu.

Görev hayatına Uğurlu kasabası Merkez Camii’nde fahrî imam-hatip olarak başladı. Türkiye’de Kur’an öğretiminin zor bir dönemi olan bu yıllarda (1930’lar) bizzat Atatürk’ten aldığı şifahî izinle kendi köyünde Kur’an eğitimi verdi. 1936 yılında Uğurlu Kur’an Kursu öğreticiliğine, 1941’de Of merkez vaizliğine tayin edildi.

Kur’an eğitiminden hiç vazgeçmemiş olan hocanın öğrenci halkası giderek genişlediğinden, dışarıdan gelip de barınacak yeri olamayanları merkez camii dışındaki diğer camilerin misafirhanesine dağıtır, kalanları da birer ikişer köy halkına emanet ederdi. Öğrencilere asla dayak atmaz, hakaret etmez, dersten sonra mutlaka yemek yedirir, hastalananları bizzat doktora götürür, gerekirse iğnelerini kendisi yapardı.

Gelen her talebeye şefkat ve ilgiyle yaklaşır, bir müddet denemeden geçirir, hâfızlık için yeterli yetenek ve kapasitesi yoksa velisine mektup yazarak çocuğu verimli olacağı başka bir alana yönlendirmelerine teşvik ederdi. Öğrenciler arasında çıkan husûmet ve anlaşmazlıkları bizzat çözer, bazen onların birbirine sarılarak helalleşmesini ister, kendisi de onlara katılır, üçlü bir sevgi halkası oluştururdu.

Derslere talebeden sonra geldiği görülmüş değildi. En az beş öğrenciyi aynı anda dinleyebilir, seviyesi geride

olanları, ileri aşamadaki öğrencilere verir, ilerleyince kendisi alırdı.

İlk dönemlerde Kur’an kursunda öğrencilere talim ve kıraat eğitimi yanında yeni alfabeyle okuma ve yazma dersleri de verirdi. Dersi tamamen anlamadan öğrenciyi bırakmaz, talim okuturken öğrenci yanlışını kendisi bulana kadar doğru telaffuzu bizzat tekrar ederdi. Namazlardan sonra üç dört hâfıza cemaat huzurunda aşır okutur, hem cemaati hem öğrencilerini eğitirdi. Resmî görevini sürdürürken bir yandan da kıraat, fıkıh ve Arapça okuturdu.

Diyanet İşleri Başkanlığınca Ankara’da açılan eğitim merkezinde kıraat dersleri Abdurrahman Gürses hocanın rahatsızlığı nedeniyle inkitaya uğrayınca Tayyar Altıkulaç tarafından köyünde ziyaret edilir ve daha sonra da İstanbul’da Haseki Eğitim Merkezi’nde kıraat eğitimi vermeye ikna edilir. 1974-1979 yılları arasındaki bu dönemde Âşikkutlu hoca yetmiş küsur yaşındadır ve ilim tahsil ettiği dönem hariç köyünden ayrılmamıştır.

28 Ağustos 1980’de tedavi için Trabzon’dan İstanbul’a giderken uçakta vefat eden Âşikkutlu, doğduğu yer olan Uğurlu kasabasında defnedilmiştir. Sahasında pek çok öğrenci yetiştiren Âşikkutlu’nun kıraat konusunda henüz basılmamış olan Aşere Kaideleri, Takrîb Kaideleri, Tayyibe Tercümesi ve Tayyibe Şerhi -üç cilt halindeki bu çalışma kıraat ve belâgatta otorite olan Hocaefendi’ye kadar yapılamamıştır- adlı dört eseri vardır. Bu kitaplar Uğurlu’da vârislerinin elinde bulunan özel kitaplığındadır. ■

Kaynakça: Âşikkutlu, Emin, “Âşikkutlu Mehmet Rüştü”, DİA, c. 4, s. 6; Günaydın, Mehmet, Karadeniz Güneşi Reisü’l-Kurrâ Mehmet Rüştü Âşikkutlu’nun Hayatı ve Din Eğitimi Katkıları, Kahramanmaraş, 2004, Selçuk Ofset; Kurrâ Hâfız İbrahim Tanrıkulu’nun hatıraları (şifahen)

BİR İHTİŞAMLI BAŞLANGIÇ: "BED-İ BESMELE"*

F. Hilâl FERŞATOĞLU
Vaiz/Kadıköy Müftülüğü

Çocukluğumdan hatırlarım, evimizin sırasında, ahabımız Öztürklerin ahşap köşkle-
rinin bahçe duvarına bitişik çıkmaz sokak-
ta, bütün Erenköy'ün sevip saydığı kıymet verdiği
"Hocaanne"nin evi vardı. Kendisi küçük yaşta hâfız
olmuş olan bu yaşlı teyze güngörmüş ve vakur bir
hanımefendiydi. Ufak tefeki ama Kur'an okumaya
başladığında bütün evi dolduran gür bir sadası vardı.
Bizim de sıkça gittiğimiz evinde her Perşembe Kur'an
okunur, dualar edilir, sedirlerde yer bulamayanlar yer-
lere oturur, o küçük ev dolup taşardı.

Merhum anneannem nereden duymuştu bilmem,
beni dört yaş, dört ay, dört günlükken Hocaanne'nin
önünde diz çöktürmüş ve ben onda "bed-i besmele"
etmişim. "Eûzü besmele" çektirdiğini, "Rabbiyessir"
okuttuğunu ve benim için hayır dualar ettiğini bugün
hayal meyal hatırlıyorum.

Hocaanne, çocuk okutan biri değildi. O vakitler
benim yaşımıdaki çocuklar için Kur'an eğitimi verecek
bir yer de yoktu. Ama büyüklerim okula başlamadan
Kur'an-ı Kerim'i öğrenmem konusunda kararlıydı.

* Yazının içeriğinde yer alan "bed-i besmele merasimi" ve "mahalle mektepleri" ile ilgili teknik bilgiler, bu konudaki en temel kaynaklardan
istifade ile yazılmıştır. Bkz. Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, İstanbul 1977, I, s. 91-96; Ali Birinci, "Mahalle Mektebine Başlama Merasimi
ve Mektep İlahileri", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara 1982, IV, s. 37-57; İsmail Kara-Ali Birinci, Bir Eğitim Tasavvuru
Olarak Mahalle/Sıbyan Mektepleri, İstanbul 2005.

Nihayetinde anneannem elimden tutup beni Erenköy
Kız Kuran Kursu'na, Hâfız Rabia Hoca (Pakdil)'ya
götürmüş, okutması için ricacı olmuş, o da mutâdın
dışına çıkarak kabul etmişti. Bir "küçük talebe" -bana
böyle sesleniyorlardı- olarak başlayan okuma macera-
mın ilk adımı, yaklaşık bir sene sonra altı yaşımı dol-
durmadan nihayete erdi; hatim etmişim.

Mahalle mekteplerinde Mushaf'ı hoca nezaretin-
de sonuna kadar okuyup bitirmeye "hatim indirme"
denir ve bilindiği kadarıyla sadece kız çocukları için
"hatim duası" adı altında bir merasim tertip edilir-
miş.¹ İşte benim için de evimizde böyle bir merasim
düzenlendi. Çocuk muhayyilemde derin izler bırakan
o günü hiç unutmam.

Hatim günü için iki kat kıyafet dikilmişti. İlki
gülkurusu rengi tafta kumaştan, üzeri gümüş sırma
iplikle işlenmiş kloş bir etek-yelek takım ve içine be-
yaz gömlek... Bu kıyafeti davetlileri karşılarken giy-
mişim. Diğeri ise merasim elbisemdi. Anneannemin
camgöbeği yeşil krep kumaştan diktiği, annemin kas-
nakta "Türk işi"yle işlediği, uzun, pelerinli bu elbise
bana tekbirlerle giydirildi. Başıma iğne oyalı, zemi-
ninde çiçekli işlemeleri olan beyaz kreptemor bir örtü
bağlandı ve üzerine pırlıtlı taşlarla süslü ışıl ışıl bir
taç takıldı. Bana o gün çok uzun gelen koridorun bir
ucundan, hemen arkamda iki ablanın tuttuğu, üzerine
sarı sırmayla kelime-i tevhid işlenmiş yeşil bir sanca-
ğın önünde, tekbirler eşliğinde ağır ağır misafir salo-
nuna yürüyordum.

Hocamın önüne oturduğumda heyecandan kal-
bim duracak gibiydi ve garip bir duyguyla gözümden
yaşlar boşandı. Dizi dibinde Kur'an'ı hatmettiğim gü-
zel sesli, güler yüzlü hocamın, ciddiyetinden ödün
vermeden beni teselli ettiğini hatırlıyorum. Rahle-
nin üzerindeki Kur'an'ı açtı, bana ezberden Duhâdan
aşağısını, Fatihâ'yı, Elif Lâm Mîm'i, Âyetel Kürsî'yi,
Âmenerrasûlü'yü ve Lev-enzelâ'yı okuttu. Ettiği ha-
tim duasının ardından hocamın zarif elini öptüm ve
sonra da maşallah-barekâllahlar arasında bütün mi-
safirlerin...

İkramlar başladığında artık kuş gibi hafiftim. Se-
vincime pâyân yoktu. Ne de olsa herkesin takdirle
karşılacağı önemli bir işi başarmıştım. Hediye fas-
lı hitâmühû misk olmuştu. Beni en ziyade memnun
eden hediyenin, Eliaçıkların Hacıanne'nin Hicaz'dan
getirdiği, Kâbe motifli akik kolye -ki bugün hâlâ sak-
larım- olduğunu hatırlıyorum. Hayatımda başından
sonuna kadar başrolünde sadece benim bulunduğum
tek gün olan bu merasim günü, arka fonda yeşil san-
cak olduğu halde stüdyoda çekirilen fotoğrafla son
buldu. Ve çocukluğumun en özel hâtırasını canlı tutan
o fotoğraf, benim hep başköşemde durdu.

***

Osmanlı'da eğitim-öğretimin ilk basamağı "sıbyan
mektepleri"ydi. Her mahallede birer tane olmasından
dolayı "mahalle mektebi" ve çoğunlukla taştan yapıl-
maları sebebiyle "taşmektep" diye de isimlendirilirdi.
Genellikle vakıf külliyesi içinde yer alan müstakil,

“Osmanlı’da eğitim-öğretimin ilk basamağı “sıbyan mektepleri”ydi. Her mahallede birer tane olmasından dolayı “mahalle mektebi” ve çoğunlukla taştan yapılmaları sebebiyle “taşmektep” diye de isimlendirilirdi.”

iki katlı, kubbeli veya tonozlu, sade ve sevimli yapılarıyla sivil mimariye benzer özellikler taşıyan mahalle mektepleri, eğitim-öğretim sebebiyle evden ilk defa ayrılan çocuklar için kendilerini rahat hissettikleri, tanıdık bir mekân² özelliği taşıyordu.

Mahalle mekteplerine çocuk eğitime hazır olduğunda, yani çocuğun kendi isteğiyle ya da ailenin uygun görmesiyle başlanırdı. Bu aslında modern eğitim bilimi kaynaklarının ifade ettiği, her çocuğun zihinsel-bedensel-ruhsal gelişim dönemlerini az-çok birbirinden farklı zamanlarda yaşadığı gerçeğine de uygun bir yaklaşımdı.

Taşmekteplerde okutulan dersler, mektebin şehirde, kasabada, köyde oluşuna ve vakfiye şartlarına göre değişiklik arz ediyordu. Genellikle Kur’an okuma ve tecvid bilgisi, namaz sûreleri ve duaları, ilmihal bilgileri, namazların kılınışını öğreten tatbikat dersleri, mektep ilahilerini muhtevî bir miktar dinî musiki eğitimi verilir, bazı mekteplerde bunlara ilaveten yazı meşkettirilir, hâfızlık yaptırılırdı.

Mektebe başlayan çocuklar, elif cüzünden harfleri söktükten sonra sırasıyla Amme cüzü, Tebâreke

cüzü ve diğer bazı cüzleri ve hatta Mevlid’i okur, öyle Kur’an’a geçerler ve “Mushaf’a çıkmak” diye tabir edilen bu seviye ayrı bir sevinç vesilesi olurdu.

Mahalle mekteplerinde çocuklar, altlarında minderleri, önlerinde rahleleriyle kimi zaman hocayı takiben toplu, kimi zaman da münferid olarak ders okurlardı. Tefvik Sağlam, hâtıratında bu okuma sahnesini şöyle resmetmiştir: “Aynı dersi tekrarlayan çocuklar bazen bir koro halini alırdı. Bu çok keyifli, görülecek bir manzara idi. Mesela hep bir ağızdan şöyle bir heceleme: ‘Elif kûsün enni, Elif kesa inni, Elif kötür önnü’ diye bir makamdan tutturdular mı adeta ilahi okuyorlarmış gibi kendilerinin, hatta hocanın vecde gelmemesi kâbil mi?”³

Mektebin “hoca”sı genellikle mahalle camisinin imamı olur, yanında bir de “kalfa” (halife) denilen yardımcısı bulunurdu. Kalfa, hoca olmadığı zaman ona vekâlet ederdi. Bir de her sabah “Haydi Mektebe!” çağrısıyla, talebeleri evlerinden tek tek toplayan, omuzundaki uzun sırığa çocukların yiyecek çıkınlarını asarak onları mektebe taşıyan ve mektepte hademelik vazifesi gören “bevab” var idi.

Amin Alayı

Bir dönem romanlarda, hâtıratlarda, filmlerde iç karartıcı mekânları, kaba softa hocaları, falaka cezaları, anlamsız tekerlemelerle ezberci uygulamaları ile mahalle mektepleri hiçbir amacı ve faydası olmayan eğitim kurumları olarak taraflı bir biçimde insafsızca yerilmiştir. Okumaya ilk başladığı yer olan Üsküp’teki mahalle mektebi ile ilgili olarak Yahya Kemal’in şahitliği, zannederim bu taraflı tutuma cevap niteliğindedir. “Hoca karşısında ilk defa ders gördüğüm yer, daha İstanbul fethedilmeden önce vücûda gelen ve o zamandan beri hiçbir şeyi değişmemiş olan bu latif yerd. Eğer oraya gönderilmemiş olsaydım, tahsilim doğrudan doğruya bir yeni maarif mektebinde başlasaydı, milletimin en hoş bir hâtırasından mahrum kalmış olurudum. Çocukluğumda olsun birkaç sene güzel mazimiz içinde yaşamış oldum”⁴

XIX. asrın ikinci çeyreğinden itibaren daha sistemli ve programlı eğitim kurumları olan Mekteb-i İbtidâilere ve sonrasında da İlk mekteplere dönüşen mahalle mekteplerinin, zengin folklorik unsurlar barındıran yapısı içerisinde, halk arasında “Âmin alayı” olarak bilinen “bed-i besmele cemiyetleri”nin önemi büyüktü. İlk defa ne zaman uygulandığı bilinmeyen bu gelenek, tahsil hayatına adım atan çocuk için, hâtırası zihninde ömür boyu taze kalacak muhteşem bir “başlangıç merasimi”ydi.

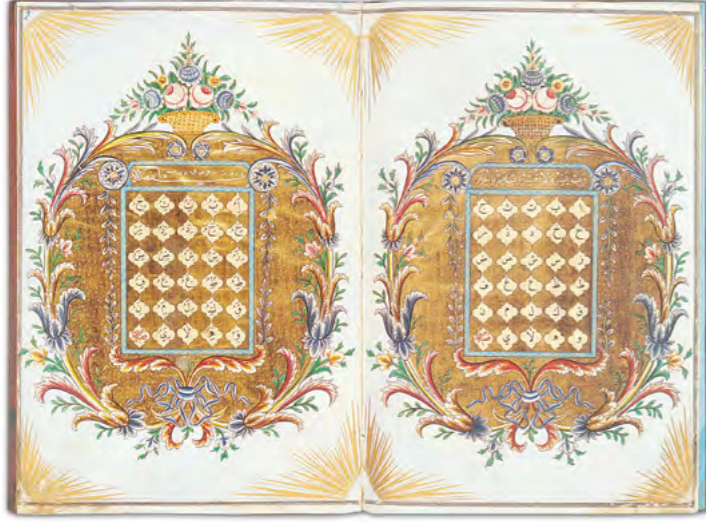
Çok eski bir âdete muvafık olarak, çocuğun dört yaş, dört ay, dört günlük olması eğitim hayatı için bir

milat kabul edilir⁵ bu yaşı itmam edenler mektebe başlatılırdı. Geleneği değil çocuğunun duygusal ve ruhsal gelişimini esas alarak, onu beş-yedi yaş arasında mektebe başlatan aileler de vardı.

Halk arasında neredeyse düğüne eşdeğer bir önem atfedilen “bed-i besmele merasimi” için eğer mümkünse kandil günleri, değilse Pazartesi veya Perşembe günleri tercih edilirdi. Mektep hocasına birkaç gün önceden haber verilir, hazırlıklara başlanırdı. Hâne halkı bir taraftan evi merasim için hazırlarken, diğer taraftan çocuğun ihtiyaçları giderilirdi. Artık mektepli sınıfına dahil olacak sabının, merasim günü giyeceği kıyafet özenle hazırlanır, mektebe gidip gelirken cüzünü taşıması için “kadife üzerine sarı sırma kılâptan işlemeli, kâr-ı kadim” bir “cüz kesesi” diktirilir, mektepte oturacağı kadife kumaştan dairevî yahut dört köşe bir “minder” doldurulur, sade yahut sedef kakmalı açılır-kapanır bir “rahle” yaptırılırdı. Tahsil hayatının ilk kitapçığı olan “Elif cüzü” -ki çocuğun okumaya iştiağını artırmak üzere süslü basılır, kabı ve ilk yaprakları yaldızlarla, renkli çiçeklerle tezyin edilirdi-, harfleri göstermeye, satırları takip etmeye yarayan ucu sivri arkası işlemeli, kemik, pirinç, gümüş veya altından mâmul “hilâl”i ve günlük dersini bitirdiği yeri işaretlemek üzere kullanacağı “balmumu” temin edilirdi.

Merasimden bir gün önce, çocuğun hamama götürülmesi, Eyüp Sultan, Yahya Efendi gibi evliya türbelerinin ziyaret edilmesi, çocuğun türbedara “nefes

“Mektebe başlayan çocuklar, elif cüzünden harfleri söktükten sonra sırasıyla Amme cüzü, Tebâreke cüzü ve diğer bazı cüzleri ve hatta Mevlid'i okur, öyle Kur'an'a geçerler ve “Mushaf'a çıkmak” diye tabir edilen bu seviye ayrı bir sevinç vesilesi olurdu.”

ettirilip, tesbihden geçirilmesi” adettendi. Aynı gün aile büyükleri ve ahabplara da el öpmeye gidilir, eğitim hayatına adım atacak yavru için duaları alınır.

Merasim günü, çocuğa o güne mahsus kıyafeti -belki “hilali gömlek, ipekli mintan, yepyeni bir fes ve potin”- giydirilir, sağ omuzundan sol tarafa doğru cüz kesesi boynuna asılır, erkekse fesine nazarlık veya elmas bir iğne, kız ise başına pırlanta bir taç, göğsüne elmas bir broş ve/veya nazarlık takılırdı. Omuzundan çapraz olarak geçirilip bel üstünden usulüne uygun “Lahor şal” bağlanırdı. Evden çıkmadan önce nazar değmesin diye tütsülenen çocuk, heyecanla “Âmin alayı”nı beklerken, annesi ve haminnesi gözyaşları içinde “Ya Rabbim güveyliğini/gelinliğini de göster inşallah” diye dua ederlerdi.

Diğer taraftan mektepteki çocuklar, hocanın bir önceki gün “Yarın ders yok, Âmin' var, bayramlık esvaplarınızla gelin!” hatırlatmasıyla tertemiz bir şekilde giyinip mektepte toplanırlar, ikişerli sıra olup dizilirler, başlarında hocaları, kalfaları ve bevvabları olduğu halde ilahici başının idare ettiği ilahici takımını izleyerek ve yüksek sesle koro ile okunan ilahilerin beyit aralarında hep bir ağızdan “Âmin” diyerek çocuğun evine gelirlerdi.

“Âmin alayı” mektebe yeni başlayacak çocuğu evinden dualarla alır bu safhadan sonra yeni bir sıralanmayla kalabalıklaşan alay, yine ilahilerle yola düzülür-

dü. Kafilenin en önünde bulunan hocanın arkasından başının üzerinde çocuğun rahlesini, minderini ve cüz kesesini en kutsal bir emaneti taşıyıcı gibi taşıyan bevvab yürürdü. Beş on adım geriden eğer erkekse bir midilliyeye yahut ata, kız ise faytona bindirilen çocuk, onun ardından da Yunus'dan ve Niyazi Mısri'den “bülent-âvaz” ilahiler söyleyen ilahici takımı ve âminciler gelirdi. Alayı çocuğun ailesi, yakınları, komşuları ve yolda katılan halk takip ederdi. Mehmet Akif'in ifadesiyle bu “her biri çevresine sabah aydınlığı saçan, küçük adımlı yaman taburun saf yüreklerinden, zaman zaman bir ilahî terâne yükselir, bu coşkunun yankısıyla tâ meleklerden yeryüzüne doğru bir ‘Âmin’ sesidir gelir”di.⁷

Mahallede bir “Âmin”, seyirlik bir hadiseydi. Ahmet Rasim hatıralarında dizleri ağrıyan yaşlı kadınların bile “Hayırlı olacak çocukların Âminlerinde melekler de bulunmuş”⁸ diyerek seyre çıktıklarından bahseder. Bütün coşkusuyla ilerleyen bu “masumlar kafilesi”, evlerinin camlarına, dükkanlarının kapısına çıkan, mütebessim çehrelerle ve maşallahlarla “selama duran” halkın arasından ağır ağır ilerlerdi. Yolculuk mahallede bir müddet dolaşıldıktan sonra, merasim evde yapılacaksa çocuğun evinde, mektepte yapılacaksa mektepte son bulurdu. Kapı önünde ekseriyetle kurban kesilir, ilahiler okunur ve mektep gülbânki⁹ çekilirdi.

Alaya dahil olanlar ve davetliler cemiyet evine yahut mektebe çıkar, buhurdanlarda yakılan öd ağacı ve

gül suyu kokuları arasında kendilerine ayrılan yerde oturup beklerken, baba çocuğunun elinden tutar “Eti senin kemiği benim” diyerek küçüğü hocaya teslim ederdi. Çocuk, hocasının önüne, minderine oturur, rahlesinin üzerine elifbâsını açar, eline hilâlini alır ve ilk talimi beklerdi. İlk ders istiâze ile besmelenin ve elif cüzünün bir ya da birkaç harfinin okunmasından ibaretti. “Rabbi yessir” (Rabbim kolaylaştır, zorlaştırma, Rabbim okumamı hayırla tamamlat!) ve “Rabbi zidni” (Rabbim, ilmimi, aklımı ve anlayışımı artır!) dualarını da hocasının ardından tekrar ederek okuyan mektepli, bundan sonra hocadan başlayarak bütün misafirlerinin elini öperdi. Merasim hâfız talebelerden birinin Kur'an tilaveti ve hocaefendinin duasıyla hitama ererdi. Sonrası; yemekler, lokmalar, zerdeler, şekerler... Kapıdan çıkarken hâne sahibinin merasime katılarak âmin diyen bütün çocuklara -ilahicilere bir misli fazla olmak üzere- harçlık dağıtması da adettendi. Elbette hoca, kalfa ve bevvab da unutulmaz, onlar da kendileri için hazırlanan atıyyeler ve bir miktar para takdim edilerek uğurlanırdı.

Surre alayı, Kılıç alayı, Gelin alayı, Beşik alayı gibi geleneğimizde varolup da zaman içinde unutulmuş Âmin alayı; sırf “hâtırası olsun” kabilinden bir kutlama değildi. Çocuk için pek cazip olan bu olay mühim pedagojik hedefler gözetiyordu. Mektep hocasını, kalfasını, bevvâbı, ailesinin ve yakınlarının da bulunduğu bir şölende tanınmanın, o vakte kadar evin dışına ebeveynsiz çıkmamış bir çocuk için ne kadar rahatlatıcı olduğu; yalnız olmadığını kendisi gibi bir-iki düzine akranla bir arada olacağını bilmenin ne kadar heyecan verici olduğu muhakkak. Süslenmiş at veya araba, özel kıyafetler, yaldızlı Elif bâ, hilâl, kadife minder, rahle... Bütün ayrıntılarıyla “irfan hayatının bu bir günlük bayramı”, hem mektebe başlayacak çocuğu ilme teşvik etmek

hem de âmin alayına imrenerek bakan henüz mektep yaşı gelmeyenleri ve onların velilerini okumaya/okutmaya heveslendirmek içindi. Ailenin, çocuğunu “Eti senin kemiği benim” diyerek hocaya teslim etmesi de İslam ahlâk anlayışında mektebe ve hocaya verilen bir kıymet ifadesiydi.

Halide Edip'in kendi bed-i besmelesini de anlattığı hâtıratındaki “Bu alay, düğün merasimi kadar mühim sayılır, aileler çok para sarfeder ve Osmanlı devrinin sisteme bağlı içtimâî yardım hissine

uyarak, o mahallenin birkaç fakir çocuğu da mektebe verilir, masrafları görülürdü.” ifadeleri bu merasimlerin toplum hayatına akseden bir diğer önemli yönünü ortaya koyar.¹⁰

Eski insanların hâtıratlarında, çocukluk dönemlerine ait daha derin iz bırakan başka bir olay yok gibidir. Besmeley(1)e başlayacak çocuğun bu “tek günlük saltanat”la, adeta ilim ile yükselen mertebesini farketmesine,ERCÜMENT EKREM'in hâtırası pek güzel bir örnektir: “Yerimden kemâl-i gurur ile kalktım. İlk dersimi kekeleymeden, şaşırmadan, benim yaşımıdakilerde pek görülmeyen nadir bir pişkinlikle almış, tekrar etmiştim. Son bir dua daha edilirken arkama dönmüş, arkadaşlarımı azametle süzüyordum. Dün akşama kadar kızıl bir cehl ile pûyan olan ben artık allâme-i cihan kesilmiştim. O andaki hâlet-i rûhiyemi tarif edemem. Dört yıllık varlığımda azim bir inkılap olmuş ve ben bu inkılabın tesiri altında başkalaşmışım. O kadar ki bu ilk dersten dönüşün akabinde üç gün, evet tam üç uzun gün ben uslu oturdum!”¹¹

***

Baştaki hikâyenin sahibi küçük kız, kendi “bed-i besmele”sinden tam çeyrek asır sonra yâdında kalan hâtıraların izini sürdü, hâtıratlar okudu. Yaşayan insanlar arasında bir örneğini daha görmediği unutulmuş

bu kıymetli geleneği canlandırmak, maziye istikbale aktarmak adına dört yaş, dört ay, dört günlük olduğunda oğlu için bir “bed-i besmele merasimi” tertip etti.

Evleri, zamanın padişahı I. Ahmed tarafından Üsküdar’ın hâmisî, Aziz Mahmut Hüdayî Hazretlerine bahşedilen bir arazi¹² olan Küçük Çamlıca tepesi eteklerindedir. Tepenin ormana bitişen yerinde Hazret’in çile çıkardığı, sonradan tefriş edilen ‘Çilehâne’ nâm, kırmızı çatılı küçük bir mescid vardı. Sıkça gidip geldikleri maneviyat dolu, bu mütevazı mekân merasim için münasip ve anlamlı bulundu.

Üzerinde, yaldızlı sırmalarla işlenmiş, aynalarla süslenmiş siyah kadife bir yelek, içinde hâkim yakasında yaldızlı işlemeleri olan krem rengi gömlek, altında siyah kadife şalvar, belinde sarı saten kuşak, ayağında çarık, başında yeğin takımı olan bir başlık, omuzunda çapraz asılmış sırmalı cüz kesesi, belinde murassâ hançeriyle dört yaş, dört ay, dört gününü dolduran bu erkek çocuğu tam da hâtıratlarda anlatılana benzer giydirilmişti. Bu kıyafetler ona, yakın zamanda yapılan umre ziyareti sırasında Medine çarşısından denk düşmüştü. Galiba Hint işiydi. Karşısında cüppesiyle, sarıyıyla oturan hocaefendi, anne ve babasının da hocası İsmail Kara idi. Mühimsediği bu merasime talebeleri tarafından davet edilince memnuniyetini izhar ederek lutfedip gelmişti. Hoca’nın önünde çocuğun Şam işi sedef kakma rahlesi ve oturması için -yine adet olduğu üzere- siyah kadifeden süslü bir minderi vardı.

Küçük mescidi dolduran misafirlerin yarısı çocuktu. Hem davetli hem de ilahiciydi onlar. Soğuk kış gününde, çocuğu evinden çift sıra halinde ilahiler söyleyerek ve âminler diyerek alıp getirmemişlerdi

ama merasimin sonunda hep birlikte “Şol cennetin ırmakları”nı söyleyeceklerdi.

Hocaefendi, önce kalabalığa merasimle ilgili birkaç kelimeler etti. Ne de olsa bu insanlar için merasimin adı bile açıklamaya muhtaçtı. Sonra minderinde biraz te-dirgin oturan çocuğa dönerek: “Yâ Üneys!” dedi, “Şimdi çıkar elif cüzünü ve dediklerimi tekrar et bakalım:

Rabbi yessir ve lâ tüassir, Rabbi temmim bi’l-hayr.

Eûzü billahi mineşşeytanirracîm.

Bismillahirrahmanirrahîm.

Elif, bâ, tâ, sâ, cîm. Bugünlük bu kadar dersin!”

İlk talimi böylece alan masum yavru, annesinin hatırlatmasıyla Hocaefendi’nin elini öptü. Hocaefendi de onu... Zihin açıklığı, hayırlı istikbal ve nice seneler muammer olması için dualar etti. Çocuğun babasının okuduğu aşr-ı şerifin ardından yine dualar, âminler, ilahiler, ikramlar... Ve cemiyet dağılmadan evvel konuklara tutulan, kırmızı jelatin kağıtlara sarılmış, mavi boncuklu sırma ipe bağlanmış akîde şekerleri... Her birinin üzerlerine ilâhî yazılmış süslü kâğıtta ise bir mektep ilahisinden alınan şu beyitler yazıyordu:

“Yâ İlahî başlayalım ism-i bismillah ile

Bu duaya el açalım ism-i bismillah ile

Sen kabul eyle duamız besmele hürmetine

İlmîni eyle müyesser yâ ilâhe’l-âlemîn

Ol Muhammed hürmetine medet eyle yâ Mu’în

İlmîni eyle müyesser yâ ilâhe’l-âlemîn

Kapına geldik niyaza yâ ilâhe’l-âlemîn

Eyleyip mansur muzaffer kullarına yâ Mu’în”¹³ ■

DİPNOTLAR

- 1 Birinci, Ali, “Mahalle Mektebine Başlama Merasimi ve Mektep İlahileri”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri-IV, Ankara 1982, s. 38.
- 2 Aydın, Elif, Tarihîmizde Âmin Alayları ve Eğitim Açısından Değerlendirilmesi, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 37.
- 3 Sağlam, Tefvik, Nasıl Okudum, Nehir Yay., İstanbul 1991, s. 33.
- 4 Kemâl, Yahya, Çocukluğum, Gençliğim, Siyasî ve Edebî Hâtıralarım, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1976, s. 21.
- 5 Sivas hükümdarı Kadî Burhaneddin 1348 tarihinde okuma arzusu göstermesi üzerine babası tarafından bu yaşta mektebe gönderilmiştir. Bkz. Birinci, Ali, agm., s. 40.

- 6 Ahmet Rasim, Falaka, haz. Sedit Yüksel, Ankara 1969, s. 18.
- 7 Mehmet Akif, “Amin Alayı”, Safahat, haz. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 2006, s. 131.
- 8 Ahmet Rasim, age., s. 44.
- 9 Osman Ergin’in Hâfız Kemal’den naklettiği gülbânk için bkz. Osman Ergin, age., s. 94.
- 10 Adivar, Hâlide Edip, Mor Salkımlı Ev, Yeni Matbaa, İstanbul, 1963, s. 21.
- 11 Talu, Ercüment Ekrem, Geçmiş Zaman Olur Ki, haz. Alaattin Karaca, Ankara 2005, Hece Yay., s. 55.
- 12 Koçu, Reşat Ekrem, İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, 1963, c. 6, s. 3115.
- 13 Birinci, Ali, agm., s. 46.

ÂMİN ALAYI

Mehmet Âkif ERSOY

“Gözüm ki kâne boyandı, şarâbı neyleyeyim?

Şarâbı neyleyeyim?

Ciğer ki odlara yandı, kebâbı neyleyeyim?

Kebâbı neyleyeyim?

Ne yâre yaradı cismim, ne bana, bilmem hiç!

İlâhî, ben bu bir avuç türâbı neyleyeyim?

Türâbı neyleyeyim?

Âmin! Âmin!”

En önde, rahlesi âgûş-i ihtirâmında,
Ağır ağır yürüyen bir dokuz yaşında melek;
Beş on adım geriden, pîş-i ihtişâmında,
Şafak ziyâları hattâ ufûl edip gidecek
Kadar lâtîf, iki ma’sûmu bir açık payton
Vakâr u nâz ile çekmekte; arkasında bunun,
Küçük adımlı yaman bir tabur ki hayli uzun!

O ruhtan daha sâfî olan yüreklerden,
Zaman zaman bir ilâhî terâne yükseliyor;
Bu cûş-i safvetin aksiyile tâ meleklerden
Zemîne doğru bir “âmin!” sadâsıdır geliyor.
Muhîti her birinin bir sabâh-ı nûrânûr,
Bütün bu kâfile efrâdı, pür-sürûd-i sürûr,
Yarıp önünde duran halkı muttasıl gidiyor!

Bu bir ketîbe-i ma’sûmedir ki, ey millet:
Selâma durmalısın şanlı rehğüzârında ;
Bu bir cenâh ki: Âtîde bir ufak hareket
Yapıp cihanları oynatmak iktidârında!
Gedir de sâye-i imdâd-ı Hak’ta bir gün, bu,
Girer diyâr-ı meâlîye doğrudan doğru.
Bu ancak işte, eğer varsa, şanlı bir ordu!

Evet, ilerlemek isterse kârbân-ı şebâb,
Yolunda durmaya gelmez. O, çünkü durmayarak,
Sabâh-ı sermed-i âtîye eylemekte şitâb;
O çünkü isteyemez hâle katlanıp durmak!
Onun kudûmü için nâzenîn-i istikbâl,
Açar da sîne, o olmaz mı per-güşâ-yi visâl?
Durur mu artık onun karşısında, mâzî, hâl?

Fakat o zemzemeler uçtu hep dudaklardan...
Sürûd-ı neşve bu âlemde pek süreksizdir!
Ağır ağır geçiyorken alay sokaklardan,
Gedir de caddenin ağzında mihlanır, dikilir,
Mehîb-manzara bir anlı şanlı gerdüne;
İçinde pudralı üç kanlı çehre! Neyse yine;
Yol açtı bir iri ses mevkibin geçip önüne:

– Siz, ey heyâkil-i bî-rûhu devr-i mâzînin,
Dikilmeyin yoluna kârbân-ı âtînin;
Nedir târikini kesmekte böyle isti’câl?
Durun, ilerlesin Allah için, şu istikbâl.

HATİM ETMİŞ ÇOCUKLAR GELİNLİK GİYMİŞ "ÂMİN!" DİYORLAR

Fulya İBANOĞLU
Kur'an Kursu Öğreticisi/Kartal Müftülüğü

Çocukluğumdan beri albümlere bakmayı çok severim. Özellikle içinde siyah beyaz fotoğrafların olduğu albümlere. Nedense, o albümlerdeki kadınlar hep çok güzel, erkekler mutlu, çocuklar da gülbüzdür. Ya bir düğünde, ya bir bahçede, ya da bir merdivenin önüne dizilip poz vermiş insanlar... Kimisi tanıdıklardır, kimisi yıllar önce göçüp gitmiştir, hiçbir paylaşım geçmemiştir aranızda. Ne yemek yemişsinizdir bir sofrada, ne de dizlerine oturup nasihat dinlemiştinizdir kendilerinden. Ama seversiniz onları, sahiplenirsiniz. Bir de nedensiz, çocukça bir hisle sevip beğendiğiniz, diğer pek çok fotoğrafın içinden seçip ayırdığınız, hakkında hikâyeler uydurduğunuz fotoğraflar vardır. Onlar sanki nadir bir eser, yıllar sonrası için eskilerden size gönderilen bir hazine, kapısından girdiğinizde bambaşka bir dünyaya çıkacağınız esrarengiz bir odadır.

Bizim evdeki siyah süet kaplı albümün içinde de böyle bir fotoğraf vardır. Kendimi bildim bileli o fotoğraf bana, masallarda anlatılan sarayları, havuz ba-

şında limona dönüşmüş, içli içli ağlayan padişah kızlarını, Kaf dağının ardındaki güzel kızı kurtarabilmek için bin bir başlı ejderle çarpışan yağız delikanlıları, annesinin istediği tuzu almak üzere yola çıkıp, tuz tuz diye sayıklamaktan yolunu kaybeden keloğlanı hatırlatırdı. Şimdi artık buna makul bir açıklama getiriyorum: Fotoğraftaki uzun kumral saçlarında tacı olan, güzel elbiseli küçük kız annemdir ve bana tüm o bambaşka dünyaları açan da rahmetli anneannemdir.

Yaz akşamları Kilis'teki dede evinde anneannem beyaz çarşafarla hazırlanmış yataklarımızın içine bizleri yatırır, kendine has şivesiyle mırıldanarak masallar anlatmaya başlardı. Zaten onu hiç yüksek sesle konuşurken duymadım. Havuştaki (etrafında odaların olduğu üstü açık avlu, ortasında genellikle bir su kuyusu olur) ağaçların dalları, cılız bir ışığın aydınlığında yattığımız odanın duvarlarında birbirinden anlaşılmasız şekiller oluşturur, bazen ahırdaki atın kişnemesi duyulur ve o büyülü dünyaya ansızın rahmetli dedemin minarenden seslenen sâlâları, ilahileri karışır. Niyeyse önce ürker, sonra rahatlardım. Ve masal devam ederdi...

İşte o fotoğraf bu iklimin bir resmidir: Yazları sıcak ve yasemin kokulu, geceleri efsunlu ve manidar. Başında tacı, üzerinde gelinliğiyle, hatim etmiş annemin, stüdyoda elinde çiçeklerle çekilmiş fotoğrafı!

Bizim oralarda çocukların Kur'an okumaya başlaması, hususen hatim indirmesi büyük bir hadiseymiş eskiden. Şimdilerde başka büyük hadiselerin gölgesinde kalmış biraz ama yine de önemli tabii. Bu mühim merhaleye zaferle ulaşan her çocuk için, fakir zengin, dindar, az dindar fark etmez aileler bir merasim yap-

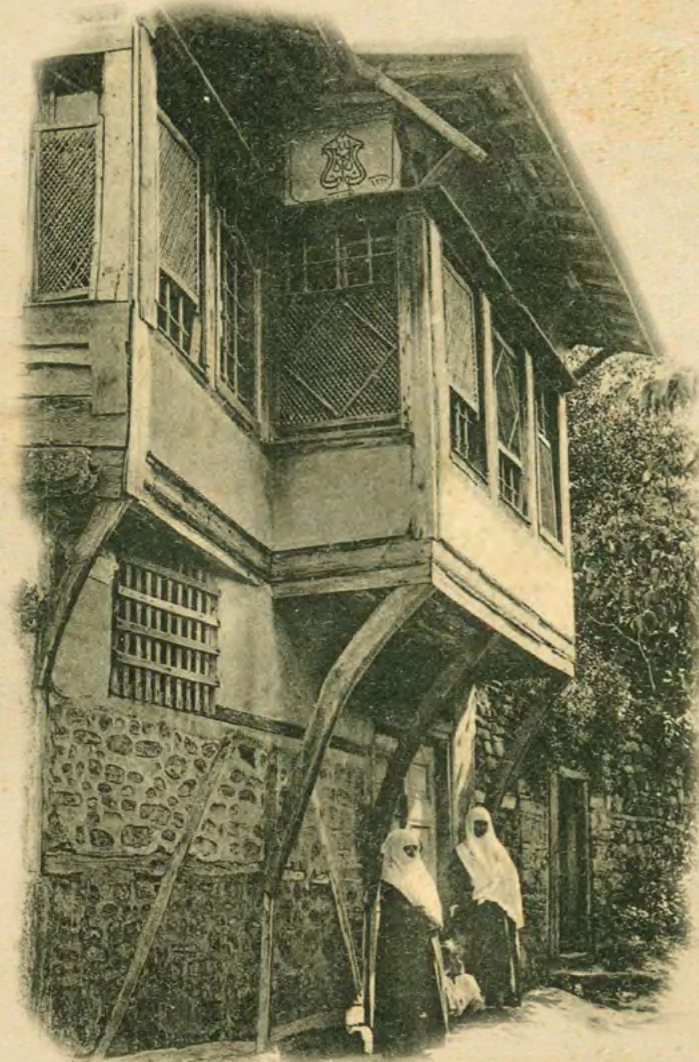
“Bizim oralarda çocukların Kur'an okumaya başlaması, hususen hatim indirmesi büyük bir hadiseymiş eskiden. Şimdilerde başka büyük hadiselerin gölgesinde kalmış biraz ama yine de önemli tabii. Bu mühim merhaleye zaferle ulaşan her çocuk için, fakir zengin, dindar, az dindar fark etmez aileler bir merasim yapmayı vazife edinirlermiş.”

mayı vazife edinirlermiş. Çocuğun hayatındaki bu ilk büyük muvaffakiyet yakın çevreyle paylaşılıp, o küçük kalplerde silinmez izler bırakmak, daha nice hayırlı işlere teşvik etmek üzere onu yüreklendirmek için bir vesile bilinirmiş Kur'an'ı hatim etmesi.

Aslında Anadolu coğrafyası İslam'la şereflendiğinden beri Kur'an'a ta'zimi bir hayat tarzı benimsediği için gündelik hayatın her sahasında bunu farklı farklı usullerle göstermiş, yaşatmış, bu ta'zimin gereği pek çok ananenin şekillenmesine sahne olmuş. Bundan olsa gerek Kilis'te yıllardır devam eden bu gelenek, Osmanlı'nın her döneminde ve yöresinde birbirine benzer şekilde zevkle icra edilegelmiş, Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar da yeni renkler, yeni tatlarla intikal etmiş.¹ Üstelik çocuklar için yapılagelen hatim merasiminin bazı unsurları, Osmanlı'da mahalle mektebine başlayıp elifbâ okumayı öğrenecekleri medreseye giderken yapılan "âmin alayı"yla da benzeşmiş.²

Benim 1964'ün Kilis'inden anlatacağım hatim merasimiyle, Sarıkamış'ta Ruslara esir düşüp yıllarca esaret hayatı yaşayan Ragıp Bey'in çocukluğundan itibaren başından geçenleri yazdığı hatıratındaki, "aktarma merasimi" de -1800'lü yılların sonlarında Kayseri'de yaşanmıştır- neredeyse aynı icra edilmiş:

"Bir çocuk Kur'an-ı Kerim'i hoca efendinin huzurunda ve kitaptan okuya okuya aktardığı zaman, çocuğun babası bütün akrabayı mektebe davet eder, diğer çocukların babaları med'uvv bulunur. Mektepte bütün çocuklar ve med'uvvin huzurunda çocuk, hatm-i şerifi yapar, hoca efendi hatim duasını eder, hep bir ağızdan 'âmin âmin' sadâları arşa yükselir. Bunu müteakip

“Eminim Anadolu’nun pek çok yerinde daha nice güzel hatim anıları yaşanmıştır, yaşanmaktadır. Zira Kur’an’a hizmetin çocuğa hürmetle aynı dünya tasavvuru içinde mayalandığı bir coğrafyada yaşıyoruz hâlâ. Bu yazıda benim duyduğum, bildiğim hatırayı anlatarak diğerlerinin yolunu açmayı murad ettim.”

na, Rabbenâ, Ya Rabbenâ, âmin âmin diye bağırsırlar. Buna ‘âmin alayı’ da denir.”³

Annemlerin, teyzemlerin çağında bu merasimin muhtevası genellikle aynı olmuştur, ama araçlar değişmiş kimi zaman. Öncelikle günler öncesinden, oldukça süslü bir elbise alınır ya da diktirilmiştir. Erkek çocuklar için işlemeli gömlekler, yelekler, parlak siyah kunduralar, kızlar için de gelinlik! Evde yoksa bile, komşulardan gelin tacı ve teli temin edilir, merasimin yapılacağı gün kız çocuğun saçları bazen kuaförde, bazen eli yatkın hanımlarca süslenir bu tel ve taç takılmış.⁴ Evet, daha yedi sekiz yaşlarında kızlar gelinlikle tanışıklıklarını, hatta bizzat şahitliklerini bu vesileyle yaşarlarmış. (Öyle ya, bizim oralarda kız çocukları daha çok küçük yaşta “gelin” olmaya özendirilir. Bilmem Anadolu’nun başka yerlerinde de böyle midir?)

Giyecekler alınırken, çocuğu hatim ettiren hoca için de hediyeler hazırlamayı ihmal etmezlermiş ebeveynler: Hoca kadınsa elbiselik, tölbent (tülbent), başörtüsü, erkekse yine elbiselik, takke ve her halükarda bir miktar para.

Ve tabii merasime katılacak diğer çocuklar da düşünülürmüş mutlaka. Çocuğun arkadaşları, komşu mahallede oturanlar ve ders arkadaşları. Onlar için de ailenin bütçesine göre şekerlemeler, kudama (leblebi), mevsimine göre üzüm ya da erik, bozuk paralar tepsilere dizilir, üzerlerine çam dallarından ve fosfordan süslemeler yapılırmış.

hatmeden çocuğun babası tarafından mektep çocuklarına ve med’uvvine ikram edilecek çerezler; leblebi, üzüm, fındık, şeker, karışık bir halde dağıtılır. Mektep bir iki gün azad olur. Hatmeden çocuk baştan ayağa kadar donatılır, bununla beraber ‘sağdıç’ tabir edilen kız-erkek arkadaşları da donanırlar. Kadınlar başlarına altın tepelikler, gerdanlarına inci, göğüslerine beşi birlikler [takar], mümkün merteye fazla ziynetli, süslü elbiseler giyerler. Bütün çocuklar ikişer ikişer arka arkasına tabur dizilerek başlarında mektep kalfası olduğu halde dua okuyup âmin çığırarak sokaklarda dolaşırlar. Ve büyük hocalarla akrabalara ziyarete giderler. Ve her ziyaret ettikleri evden bunlara hediye [verilir], ikramlar yapılır. İşte bu merasime de halk ‘manend-i nücum [yıldızlar gibi]dan galat olarak ‘manencim’ der. Bu merasimde sokaklarda tabur halinde dolaşan müzeyyen çocuklar yüksek sesle ‘âbu rahmet deryası-

Sabahtan evde yemekler hazırlanır, akrabalar yemeğe davet edilmiş. Dedeler, nineler, dayılar, teyzeler... Bu mutlu günde o hanede olmaktan herkes pek memnun olur, kimi büyükler çocuğun eline para sıkıştırır. Bazı evlerde hoca tutulur mevlid okutulur, dualar edilmiş. Yemekler yenilip, misafirlere şeker şerbeti ya da boyam şerbeti de ikram edildikten sonra, mesela Kör Emin eşliğinde güzel ve temiz giyimli çocuklar sıra sıra yollara dizilirlermiş. Hatim indiren çocuğun evinden hocasının evine kadar neşeyle, heyecan dolu bir yürüyüş başlarmış. Kör Emin önde dualar, ilahiler okur, ellerinde hediye tepsilileriyle yürüyen çocuklar da “âmin çığırarak” ona eşlik ederlermiş. Hocanın evine varıldığında destur alınıp içeri girilir, hocanın çevresine oturulmuş. Hatim indiren çocuk hocanın önüne diz çöker, hocasının ona soracağı soruyu beklermiş. Hoca önce Fatihâ’yı, sonra Elif Lam Mim’i okutur, hoca okuttukça diğer çocuklar da kol kola girip çocuğun çevresinde dolanarak “cille çıkarır” (çile çıkarmakla bir irtibatı var mı tabirin henüz bilmiyorum), “âmin âmin” diye bağırsırlarmış. Çocuk imtihanı başarıyla verince hocası hem ona hem de orada bulunan diğer şeytlerine (talebeler, anlamında kullanılan bu tabir muhtemelen şakirtten bozma) dua edermiş. Talebeler de arkadaşları için “cillen mübarek olsun” diye sevinç nidaları atarlarmış.

Anne babalar çocukların bu sevincini paylaşmak gagesiyle üzerlerine şeker, para atarlarmış. Dua faslından sonra çocuğun annesi ya da babası hazırladıkları hediyelikleri hocaya takdim ederler, çocuğa Kur’an okuttuğu için ona her hafta verdikleri “hamislik (beşinci gün verilen anlamında, haftalık)” dışında bir de şimdi hatim parası verirlermiş. Ahmet Muhtar Büyükçınar’ın hatiratında okumuştum, dedesi o hatim edince hatimlik parasını verebilmek için Ahmet Muhtar Hoca’nın annesinden ona miras kalan tek

şeyi, Singer marka makineyi satın üzerini de kendisi tamamlayarak verebilmiş.⁵ Eskiler ne çok yokluk görmüş... Ve o yokluklardan ne varlıklar çıkmış!

Böylece merasimin ana çatısını oluşturan hocanın evinden çıkılır, akşam yapılacak kına gecesi için evlere dağılınırmış. Bu sırada çocuğun evinde hummalı bir hazırlık akşam için başlarmış. Yemekler, tatlılar, şerbetler, çerezler... Ve kına gecelerinin vazgeçilmez süsü, üzerine mumlar dikilmiş kına tepsi. Çocuklar oyunlar oynar, ilahiler, türküler söylenir, bir yandan da dualar edilmiş. Analar hem gururlu hem mahzun çocuklarına bakıp bakıp sevinirlermiş. Çocukların ellerine mumlar verilir, gecenin kahramanının etrafında ilahilerle dönerler, sonra da kınalar yakılırmış. Bazı zengin evlerde, zengin akrabalar hatim eden çocukların döşüne para takarmış. Fakir evlerinde misafirlere mendil tutulmuş. Toplanan bu paralarla çeyizlik almak adettmiş. Ne tuhaf! Çocuğun, aslında ahireti için hazırladığı çeyizine dünyasını da katmayı ihmal etmiyorlar.

Eminim Anadolu’nun pek çok yerinde daha nice güzel hatim anıları yaşanmıştır, yaşanmaktadır. Zira Kur’an’a hizmetin çocuğa hürmetle aynı dünya tasavvuru içinde mayalandığı bir coğrafyada yaşıyoruz hâlâ. Bu yazıda benim duyduğum, bildiğim hatırayı anlatarak diğerlerinin yolunu açmayı murad ettim. Doğmadığım, büyümediğim ama damarlarımda gezen kanın mayalandığı Kilis, benim için hâlâ bir muammadır. Nasıl bir şehirdir? Bir şehir midir? Bir Kilisli için Kilis ne ifade eder? Kilisli dünyayla nasıl bir bağ kurar? Dünyaya ne söyler, dünyadan ne dinler? Bilmiyorum. Ve Kilis’in yerine bütün Anadolu’yu, İslâm diyârını koyun, sonra aynı soruları tekrar sorun: Ne farkı var?! Bahs-i diğer.

Bir fotoğraf vesilesiyle dile getirdiğim bu çocukluk masalı umuyorum ki, sonu muradına eren insanlarla dolu yeni bir masalı başlatır. ■

DİPNOTLAR

- 1 Msl. bkz. Karasahin, Hakkı, Bir Batı Anadolu Kasabasında Dinî Hayat, Gördes Örneği, Ankara: Birleşik Yay., 2007, s. 149.
- 2 Bu türden pek çok güzel anektodu barındıran bir eser için bkz. Bir Eğitim Tasavvuru Olarak Mahalle/Sibyan Mektepleri, Hatıralar, Yorumlar, Tetkikler, haz. İsmail Kara ve Ali Birinci, Dergah Yay., İstanbul, 2005.
- 3 bkz. Başkâtıpzade Ragıb Bey, Tarih-i Hayatım, Ankara: Kebikeç Yay., 1996, s. 13’ten nakleden Mehmedoğlu, Yurdagül, Tanzimat Sonrasında Okullarda

- 4 Din Eğitimi (1938-1920), İstanbul: İFAV Yay., 2001, s. 102.
- 5 1935’te hazırlanan bir Ankara kitabında nakledildiğine göre, “talebeye elmas inci ile baş yapılır, püskülüne akarsu bilezik takılırmış. Mezara gidilip orada oturulur, sonra hatim eden çocuk Kur’an okur”muş. s. 114. bkz. Koşay, Halit Zübeyr, Ankara Budun Bilgisi, Ankara: Ulus Matbaası, 1935, s. 114.
- 6 Büyükçınar, Ahmet Muhtar, Hayatım İbret Aynası, Kaynak Yay., 2006.

DERSİMİZ: KUR'AN, MEKÂNİMİZ: CEZAEVİ

Halime YILDIZ
Başvaiz/ İstanbul Müftülüğü

*Çaycı, getir ilaç kokulu çaydan!
Dakika düşelim senelik paydan!
Zindanda dakika farksızdır aydan.
Karıştır çayını zaman erisin;
Köpük köpük, duman duman erisin!*

Necip Fazıl Kısakürek

Hayatın Dersi: Kur'an-ı Kerim

Tüm dersler gibi Kur'an dersi için de teker teker koğuşlar gezilir ve isimler kaydedilir; her bir ders için dilekçe yazmaları istenir. En çok istenen kitap, Kur'an-ı Kerim; en çok talep edilen ders, Kur'an'dır. Pek çok dilekçe gelir. Hangi günah yükünü yüklediklerine itibar edilmeksizin yalnızca kutsal kitabın hâmilî olmak isteyen kâle alınır.

Bismillah, Elif-Bâ

Statü atlayıp siyahtan beyaza dönen tahtaya bu sefer beyazdan siyaha tenzil eden kalemle kâinata ilk ya-

zılan ayet yazılır; 'Bismillahirrahmanirrahim'. Bilenin de bilmeyenin de meraklı gözlerle süzdüğü besmele ilk dersin girizgâhıdır. Basit tercümesinden başlanıp derunî mânalarına geçilir. Bismelenin 'bâsı 'elif' ile ilsak olunur.

Elif çok tanıdık, cana yakın, tanışıktır. Bu yüzden ki zihinde yer etmesi zor olmaz. Fitrata tabédilen 'birliğin' remzidir âşinadır ruhlar; hiç kimse zorlanmaz. 'Haða zorlanılır, bazen 'A'nın ötesine geçilemez. Tatlı tebessümler yayılır. Bir de üzerine 'oca 'A' arfini diyemi-

yom' cümlesi 'ha'nın en güzel sesli şekline bürünür. 'Ya' yakındır, ilk okuma temrinlerine adım atılır.

Hayatın kendi içinden çıkan doğal nükteler derse ayrı bir lezzet katarken şeddelerde zorlananlara 'sedelere tikat et' şeddinin anlatılmazsa olmaz nüktesidir.

Günlerin değil dakikaların sayıldığı, göreceliğin dibine kadar idrak edildiği bir mekânda zamanı unutturan en önemli an Kur'an'la buluşma anıdır. Göğüsleri üzerinde iki elleriyle sıkı sıkı tuttıkları elif cüzleri ve Kur'an'larıyla koğuşlarına doğru giderken o günün mânâ hâsılatının göstergesi olarak yüzlerinde tebesüm vardır.

Sebepler Çok, Sonuç Tek: Kur'an Eğitimi

Derse iştirak bir kısmı için bir arınma, ıslah, tevbe iken bir kısmı için daha çok bir an evvel cezaevinden kurtuluş düşüncesi üzerine oturttukları amaç doğrultusunda, öğrenecekleri sihirli(!) bir 'kurtuluş' ayeti ya da dua olabilmektedir. Yine, bir takım maddî menfaat elde etme olabileceği gibi çok daha basit; dışarıyı görmek, diğer koğuş arkadaşıyla buluşmak, hasmıyla kavga etmek gibi gerekçelerle de derse gelenler olur.

Kimisi bugüne kadar hiç tanışmadığı ama fevce fevc üzerine gelen içi zulmet dolu bulutları fark edip, geç de olsa yegâne iltica edilecek limanın farkına vararak, yeniden yüreğindeki cevheri çıkarmak için gelir.

Kimi zaman varoluşsal sancı çeken; nasıl, neden, niçinlere cevap veremeyen 'ben'lere burhan olur. '... Yaşanılan hiçbir şeyin tesadüfi olmadığı, ilahi bir düzenin kozmik örgüsü içinde her şeyin birbirleri ile ilintili olduğunu düşünürsek, kim bilir belki de bu karşılaşmanın bana kazandıracakları, şimdiye dek kaybettiğimi sanıp üzüldüğüm, aslında hiçbir zaman benden ayrılmamış olan sadece unuttuğum olduğum 'ben'i tekrar hatırlatmamı sağlamasıdır...'

On yedilik bir genç, ruhunda yer etmiş çok ağır günah yükünü hafifletmek için 'Hocam ben Kur'an öğrenip annem için Yasin okumak istiyorum' diyerek başlar derse.

Geleceğin en hayırlı plânları içerisinde yer alır Kur'an tedrisi; 'çok şükür burada Kur'an öğreneceğim çıktığımda oğullarımın sünnetinde kendim Kur'an okuyacağım.'

Antikacı bir kadın, Kur'an'ı, antika eserlerin üzerindeki Arapça yazıları okumak için öğrenmek istediğini söyleyerek gelir. Kendince sınır çizer eğitime ama anlar ki Kur'an, onu eğitiyor. Dünyevî amaç ve çıkarı için Kur'an'ın öğretmenliğinde başladığı yolculuğunda kendini namazla buluşmuş olarak bulur.

Bir çay kaşığının bile yalnızca zihinlerde resminin kaldığı bu mekânda her şey çok değerlidir. Derse teşvik ve ihtiyaçlarını gidermek için zaman zaman namaz etekleri, tesbihler, seccadeler, dini kitaplar, Kur'an-ı Kerim hediye edilir. 'Hocam filanca yalnızca etek almak için geliyor' ya da 'seccadeyi perde yaptı', 'Kur'an'ı, gelen ziyaretçisine verdi' şeklindeki şikâyetlere hiç itibar edilmez; 'Ne kadar güzel cezaevinden en güzel hediye çıkıyor' ifadesi ile fâsîd düşünceler bertaraf edilir. Dayanılan gerekçeler ne olursa olsun Kur'an ile buluşanlar hallerinden memnundur.

Nedensiz Sonuç...

Kur'an meclisinden nasipsiz ayrılan olmaz. Kur'an eğitimi, hem zâhiri hem de bâtını ile tüm cezaevinin kısa ve uzun zamanlı misafirlerinin, hakikatin kendisi olarak idrakine vesile olur.

İlahi kelim ruha şifa, bedene dinginlik verir, gönüllerle konuşur, buluşur. Her okuyuşta beden, ruhun karşısına geçer, mahcup bir edayla, hakikati itiraf eder. Uzaklaşmış olduğu ya da belki de hiç bilmediği gerçekliği haykırır 'Hocam 47 senedir hep Kur'an öğrenmek istedim ama burada nasip oldu, 47 yıldır habersiz yaşamışım ne büyük bir gaflet!'

Cezaevinde akıl ve ruh dengesini sağlamak ve korumak çok önemlidir. Cezaevine girmeden önce bir şekilde Kur'an'ı öğrenmiş ama 'dünya meşgalesi bizi ondan uzaklaştırdı, ya unuttuk ya da çok az okuduk' şeklindeki pişmanlıklarının telafisi için derslere gelenlerin ortak söylemleri 'Kur'an da olmazsa insan burada çıldırır' şeklindedir.

“Göz nazarında bir gerçeklik ki cezaevinde dini hayat, mahkûm ve tutukluların cezaevine girmeden önceki durumlarından zâhirî olarak çok daha belirgin ve müspet bir şekilde tezahür eder.”

‘Asla affım yok’ diye gönlünün ferî sönmüşlere yeniden ışık olur. Kur’an’ın kıssalarından yeniden hayat bulur cansız ümitler. Âdem ve Havva’nın kelimeleri, Nuh’un gemisi, Yunus’un balığı ‘Tevvâb’a yeniden sığınmak için mihmandarlık eder.

Kur’an, her nerede ve hangi zamanda olunursa olunsun kendisine kulak veren, işiten ve hatta dokunana hayatı boyunca hikemî rehberlik yapar. Göz nazarında bir gerçekliktir ki cezaevinde dini hayat, mahkûm ve tutukluların cezaevine girmeden önceki durumlarından zâhirî olarak çok daha belirgin ve müspet bir şekilde tezahür eder.

Kur’an’ın Muhatabı: İnsan

Sosyal, ekonomik, dinî, ilmî, hangi statüde olursa olsun Kur’an tedrisine gelenler tüm geçici kisvelerinden arınarak gelirler. T. Abla alevî kültürüne mensup bir kadın, H. üniversite mezunu bir genç, A. Bir Roman, G. Memur, F. tüccar, S. ev hanımı...

Ve yine salih, âbid, zalim, fâsîd, günahkâr aynı karede yer almak için koşuşturur.

Yalnızca Derslikler Değil;

Koğuşlar, Salonlar Bereketlenir

Hangi harfle başlarsa başlasın -A, B, C- her bir koğuş sohbeti, mutlaka Kur’an tilavetiyle başlar. Hatta özel istek üzerine Hıristiyanların bulunduğu koğuş da nasibini alır.

Kerîm Kur’an’dan mükrim olma vasfına eren ce-

zaevi sakineleri, meyve suyu, kek, bisküvi, ellerinde ne varsa beyaz plastik masanın etrafında toplananlara ikram ederler.

Ramazanlar, her mekân gibi cezaevinde de ihya edilir. Her kıtadan, her bir ırktan mahkûm ve tutuklular cezaevi konferans salonunu doldurur. Mahkûm hâfizelerle birlikte mukabeleler okunur, ayetler tefsir edilir.

Tablo Hep Pembe Değildir

Her eğitim gibi Kur’an tedrisi de istikrar ister. Ama öğretime tâbi olan kitlenin psiko-sosyal-fizikî durumunun normal sayılamayacak -istisnalar hariç- durumda olduğu da bir gerçekliktir. Her an değişkenlik arz edebilecek bir halet-i ruhiye içerisindeyler. Buna bağlı olarak haftalık ya da aylık hazırlanan planlar gecikebilir ya da hiç uygulanmayabilir. Tutuklu ve hükümlülerin değişken psikolojik durumları, görüş günleri, konferans ya da başka programlara denk gelmesi, tahliye edilmeleri gibi pek çok bu ve benzeri nedenler hedeflenen öğretimi sekteye uğratabilir.

Ve Güzel Bir Sonuç

Başarı göstergesi ‘Belge’ alma zamanı gelmiştir. Kur’an öğrenme taçlandırma töreninde ayrı bir heyecan yaşanır. Bu özel anlarında Allah’ın takdirini yüreklerinde hissederken dışarıdan gelen ziyaretçilerin de tebriki sevinçlerini ziyadeleştirir. Hayatlarında en iyi ve en hayırlı olan Kur’an öğrenmenin gururu ile belki de uzun zamandır ilk defa omuzları dik, yüzleri mütebessimdir. ■

HÂFİZ RAHMI ŞENSES (1906-1972)

Hâfiz Rahmi Şenses 1906’da Gebze’de doğmuştur. Hâfizliğini, ilkökul ve ortaokulda okurken yapmış, Ömer Faruk Aköz Hoca’dan kıraat ve Arapça dersi almıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı’ndaki resmî vazifesine 01.01.1940 tarihinde başlamış, Yakacık, Hereke, Tavşanlı’daki görevlerinden sonra İstanbul Karaköy Arap Camii’nin ardından vefatına kadar Beyoğlu Ağa Camii’nde başımam-hatip olarak hizmet vermiştir. Sadettin Heper tavassutuyla Yüksek İslâm Enstitüsü’nün ilk öğretim kadrosu içerisinde uzunca bir süre (1960-1971) Kur’an-ı Kerim dersi hocalığı vazifesini ifa etmiştir.

Halit Güler bir hâtıratında Hoca hakkında şöyle der: “Beyoğlu müftülüğünde vaiz olarak başladım ve ilk vaazımı da Beyoğlu Ağa Camii’nde yaptım. Bu camide İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü’nde Kur’an-ı Kerim hocalığı yapan ve birçok hâfiz yetiştirmiş olan Rahmi Şenses gibi meşhur ve otoriter bir hoca efendi vardı”.

Hâfiz Mehmet Ali Sarı, Ali Şendil gibi hocalar kendisinden kıraat ilmi okumuş, Emin Işık ondan istifade etmiştir.

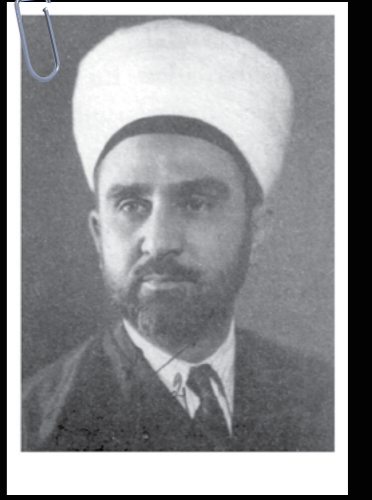
Hâfiz Rahmi Şenses Hoca’nın şu an hayatta olan en önemli talebesi Mehmet Ali Sarı Hoca, “Mehmet Ali Sarı Kitabı-Beyoğlu’nda Bir Hâfiz” adlı eserinde el öpüp, önünde diz çöktüğü hocası Rahmi Şenses’ten kısa bir müddet talim ve tashîh-i hurûf dersleri aldığını, ardından hocasının talimini beğenmesi üzerine aşere okutmak üzere kendisinden, bir kalem, bir çizgili kağıt, bir de silgi almasını istediğini söyler. Böylece Hâfiz Mehmet Ali Sarı, hocasından iki sene aşere okumuş ve icazetini almıştır.

Hâfiz Rahmi Şenses Hoca aynı zamanda yazmış olduğu kitaplarla da adından söz ettirmişti. İlk kitap yazma deneyimi hac dönüşü olmuş ve “Resimli İzahlı Hac Kitabı” adıyla bir kitap yazmıştır. Bundan sonra çeşitli isimler altında dinî, ahlâkî, ictimâî ve tasavvufî on sekiz adet cep kitabı türünde eser kaleme almıştır. Bunlar arasında en önemlisi pek çok çalışmaya kaynaklık etmiş olan “Bugünün Meşhur Huffâz-ı Kirâmî ve Mevlidhanları”dır (1965). Diğer eserlerinden bazıları ise şöyledir: Kur’an-ı Kerim Hakkında Bilgi, Hz. Ali ile Hz. Fatıma’nın Düğünleri, İlaveli Seçme 11 Salevât-ı Şerîfe, İslam Terbiyesi, Hak Sofrasına Oturanlar, Müslümanlık ve Ahlâk Örnekleri. Yine otuz bir sayfalık küçük bir çalışması olan “Çocuk İlmihâli” (Ahmet Sait Matbaası, 1949) de kitapları arasında yer almıştır.

Rahmi Hoca, dönemin en iyi Kur’an okuyucuları arasında olmuş, ismi sıklıkla değişik meclislerde ve gazetelerin mevlid merasimi ilanlarında geçmiştir.

Geçirdiği bir trafik kazası sonrası sağlığı gittikçe bozulan Ağa Camii başımam-hatibi Hâfiz Rahmi Şenses, 1 Şubat 1972 tarihinde, 63 yaşında vefat etmiştir. Eyüp Sultan mezarlığında medfundur. ■

Kaynakça: Sarı, Mehmet Ali, Mehmet Ali Sarı Kitabı, Beyoğlu’nda Bir Hâfiz-Kur’an’la Geçen Bir Ömür, Timaş Yay., İstanbul, 2016, s. 78-86; Güler, Halit, Akademik Sayfalar, c. 9, 21 Ocak 2009 Çarşamba (Merhaba Gazetesi’nin okuyucularına her Çarşamba ücretsiz eki); Büyüker, Kâmil, [http://www.fidandergisi.com/Arsiv.php?yazar=7](http://www.dunyabizim.com/hafiz-rahmi-senses/2022/okumak-eskidenmis-azizim; Bozkurt, Ramazan, Cumhuriyet Dönemi İlmihâl Çalışmaları (yüksek lisans tezi), Konya, 2006, s. 92; Görmez, Lütfi, Kurrâ Hâfiz Ali Şendil Bir Kur’an Hizmetkârı, <a href=), S. 83, Ocak-Mart 2015.

KİTABA TUTUNANLAR

Fatma BAYRAM
Başvaiz/ Üsküdar Müftülüğü

Ecdadımız bir müslümanın Kur'an'la irtibatını beş aşamalı olarak şöyle formüle etmişler: Kıraat-ı Kur'an, Hıfz-ı Kur'an, Fehm-i Kur'an, Amel-i Kur'an, ve Şefaati Kur'an. Buna göre önce kitabınızı okursunuz. Sonra ezberlersiniz (ezberlemenin kitabın daima yanınızda olması gibi bir faydası vardır ki bu durum hiçbir çağda ihtiyaç olmaktan çıkmaz). Bunlar İslam eğitim tarihinde genellikle mükellef yaşa gelmeden önce halledilen aşamalardır. Hayatınızın yetişkin olmaya doğru evrilen aşamasında bir ömür boyu sürecek olan anlama ve amel etme süreci başlar. Bu şekilde Kur'an'ın peşinde sürdürülen bir hayatın sonu da yevm-i mahşerde Kur'an'ın şefaatiyle hüsnü hâtimeye ulaşır.

Bu yazıda konu edeceğimiz ümmet-i Muhammed'in garib evlatları ise bu aşamaların hiçbirine başlayamamış; Kitap'la ilişkisi birkaç kez dinlemenin ötesine geçmemiş olanlardır. Semâdan yeryüzüne uzatılan bu sağlam ipe yapışmamışlar ama ona arkalarını dönüp

de gitmemişlerdir. Adeta arada parmaklarının ucu ile bir dokunup sonra tekrar uzaklaşmakta fakat teması da kesmemektedirler. İddiamız odur ki bu suretle dahi olsa Kitap'la bağını koparmayanları Kitap zaman içinde kendine yaklaştırmakta, yeter ki parmağının ucunu değdirecek kadar yaklaşsın, kıyamet günü hiç olmazsa mü'min olduğuna şahitlik edecek bir bağ kurmaktadır.

Müslümanlıkla bütün ilgisi cenaze merasimlerinde bir Yasin dinleyip sonundaki duaya âmin demenin yahut eğer çevresinde hasbelkader icra edilmişse bir bebek mevlidine katılmanın ötesine geçmemiş olanlar, iktizâsı halinde müslümanlıkla bağını geçmişte babaannelerinin veya dedelerinin daima Kur'an okuyor olmasıyla ortaya koymaya çalışanlar işte böyle parmağının ucunu kitaba bir değdirip bir uzaklaşan garip (gurbette) kalmış müslümanlardır. Bazen Kur'an'ın çok da uzağında olmadıklarını, yani gurbette olsalar da aslında Kur'an ülkesinin vatandaşı olduklarını an-

latma ihtiyacı duyarlar. İşte o zaman ortaya dökülür babaannelerin ne sıklıkla hatim indirdiği, dedelerin kaç kez hacca gittiği. Böyle bir gariple karşılaştığımızda bu dolaylı dille aslında size yakın olduğunu anlatmaya çalışmasını takdir edin.

Bazıları dinle babaanneler, dedeler üzerinden kurulmaya çalışılan bağı "bu da müslümanlık mı?" diye reddetse de ben öyle düşünmem. İnsanlarda iman belirtisi ararım, küfür değil. Yeter ki bir küçük temas noktaları olsun, oradan tutunmaya çalışırım. Onların yerinde olsaydım farklı mı davranırdım, diye düşünürüm. Onları Kitap'tan uzağa düşerek ömürleri boyunca gurbette kalmış kayıp insanlar olarak görür ve üzülürüm, kıyamam. Bize bu bakışı öğreten mutedil âlimlerimize ve onların rahle-i tadrîsinden geçmiş İstanbul terbiyesine de minnettarım. Bu terbiyenin örneklerinden birini şöyle anlatmıştı bir dostum:

Bundan yaklaşık kırk yıl kadar önce bir boğaz köyünde yan yana iki yalıda oturan biri abdestli namazlı, diğeri bu bezde tarağı olmayan iki komşudan ehl-i secde olan diğeri yalvar yakar bir cuma namazına götürmüş. Adamın bu işlerden ne kadar uzak olduğunu bilen aile fertleri bu çabanın nedenini sorduklarında şöyle demiş bu İstanbul Beyefendisi: "O benim komşum. Yarın vefat ederse cenazesine katılıp hüsnü şehadet etmem için bir kez olsun camide görmem lazımdı!" İşte bizim misyonumuz budur! İnsanların imanlarına delil bulmak, hatta öyle bir delil yoksa mümkün olduğu

kadar icad etmek! Bu yolda bir Kur'an meclisinde okunan Kitab'ı saygıyla dinlemek de, çocuğu sınava gireceği zaman ne okusa iyi olacağını araştırmak da, doğuma giderken çantasına bir Yasin kitapçığı koymak da, yıllar önce öğrenip unuttuğu Fatih ve İhlas surelerini anne babasına dua edebilmek için yeniden öğrenmeyi istemek de bir iman alâmetidir. Bu iman kapısından giren birini içeri alıp güzelce ağırlamak ve her zaman gelmek isteyeceği şekilde iyi duygularla göndermek de iman evinin yerleşik ahalisinin görevidir.

Bazen Kitab'ın kendisine el uzatanların elini sıkıca tutup bırakmadığı da olur. Bunlardan hemen aklıma gelen iki örneği sizinle paylaşayım: Biri dünyanın öbür ucunda Brezilya'da doğmuş büyümüş Brezilyalı bir genç hanım. Hayatının bunalımlı bir döneminde bir gün kitapçıya gider. 11 Eylül hadisesinden hemen sonradır. Kitapçı en ön tarafa dik bir şekilde Kur'an-ı Kerim koymuştur. "Adeta benim için konmuştu" diye anlatıyor o ânı. Hemen alır, baştan sona okur ve henüz hiç bir müslümanla tanışmamış olmasına rağmen müslüman olur. Diğeri de ülkemizde doğup büyümüş bir gayr-i müslim hanımdır. Eğitimli bir yetişkin olduktan sonra İncil'i yeniden okumaya karar verir ve okur. Arkasından bir de Kur'an'ı okumak ister. Önceki örnekte olduğu gibi hemen müslüman olmaz ama, -kendisine nedenini sorduğumda "sadece Allah'a daha yakın olmak istedim" diye açıkladığı bir sebeple- namaz kılıp oruç tutmaya başlar. Beş yıl bu şekilde devam ettikten sonra müslüman olur. Bir tarafta böyle Kitab'a parmağının ucunu değdirir değdirmez Kitab'ın çekip içine aldığı örnekler varken diğeri tarafta da yanında yöresinde sürekli Kur'an okunduğu ve anlatıldığı halde bir kez bile açıp okumayanların, ya da okusa da hayatına katmayanların varlığı Kur'an'ın ancak hakikate içten saygı duyanlara fayda vereceği gerçeği ile açıklanabilir belki (Bakara 2/2). Bir de Kitab'ı anlamak ve anlatmak öncelikli görevleri olduğu halde (mesela İlahiyat Fakülteleri öğrencileri) içlerinde ömründe bir kez olsun bir Kur'an mealini/tefsirini baştan sona okumamış olanların azımsanamayacak sayıda olması ne ile açıklanır oturup onu düşünmek gerekir. ■

ÖRNEKLERİYLE KABARTMA KUR'AN-I KERİM VE ÖĞRETİMİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa BAŞKONAK
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Görme engelli sahâbi Abdullah b. Ümmi Mektum'a olan mahcubiyeti, Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.)'in hissettiği gibi hissedemediğimiz için mahcubuz. Bu çalışmada Braille alfabesini tanıtmak, görme engelli bireylerin muazzam hafızalarına işaret etmek, karmaşık yapısıyla Kabartma Kur'an-ı Kerim'i nasıl okuduklarını dillendirebilmek ve insanların dikkatini çekerek farkındalık oluşturmak istedik. Osmanlı'dan günümüze kadar hâfızlık müessesesinde önemli bir yere sahip, Kelâmullah ile hemhâl olan görme engelli kardeşlerimizin Braille (Kabartma) Kur'an-ı Kerim'i okuma yöntemlerini ve okurken dikkat ettikleri bazı kuralları örneklerle açıklamaya çalışacağız.

Herhangi bir kişinin 6.1 m. den görebildiği bir nesneyi, yaklaşık 60 cm. den ya da daha kısa bir mesafeden görebilen ya da mesafe farkı olmaksızın göremeyen, eğitim-öğretim çalışmalarında görme gücünden yararlanması mümkün olmayan kişiye "görme engelli" denir.

2016 yılında Türkiye'nin nüfusu 79 milyon 814 bin 871 kişidir. TÜİK tarafından 2011 yılında

yapılan nüfus ve konut araştırmasına göre, görmede çok zorluk yaşayan veya hiç göremeyen nüfusun genel nüfus içerisindeki oranı % 1,4'dür ve bu orana göre 1.117.408 kişinin görme engelli olduğu söylenebilir. Ülkemizde, 17 Görme Engelliler İlkokulu ve Ortaokulunda 1242 öğrenci ve 442 öğretmen; 2 Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezinde 41 öğrenci, 14 öğretmen bulunmaktadır. Görme engelli öğrencilerin büyük çoğunluğu kaynaştırma eğitimine devam etmektedir.

Askerlerin karanlıkta anlaşmalarını sağlayabilmeleri amacıyla Napolyon'un talebi doğrultusunda Charles Barbier tarafından temeli oluşturulan yazı sistemi, Louis Braille tarafından 1825 yılında 6 kabartmalı noktadan meydana gelen ve noktalardan her birisi 64 farklı kombinasyondan oluşan bir yazı sistemi haline getirilmiştir. Peşpeşe sıralanan kabartmalı harflere parmaklarıyla dokunan görme engelli bireyin hızlı bir şekilde anlayabilmesi ve anlatmak istediklerini yazıya aktarabilmesine olanak sağlayan Braille (Kabartma) alfabesi, 1850 yılından günümüze kadar geçen süre içerisinde uluslararası bir alfabe olarak kullanılmaktadır.

Resim 1. Türkçe Braille Alfabesi

1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
Ü	V	W	X	Y	Z	BÖYÜK HARF	SAYI İŞARETİ		

Türkçe'nin de içerisinde bulunduğu bazı dillerde kendine özgü sesleri ifade edebilmek amacıyla farklı semboller alfabeyle eklenmiştir. Örneğin Ç, Ğ, İ, Ö, Ş, Ü harfleri için diğer dillerden farklı olarak yeni semboller üretilmiştir. Braille alfabesi ile sağdan sola doğru tablet ve çivi kalemi aracılığıyla yazılan yazı, kâğıdın ters çevrilmesiyle soldan sağa doğru okunur. Yani kâğıdın arka tarafından yazılır, ön tarafından okunur. Örneğin "B" harfi 1.2. Noktada yer aldığı halde 4.5. Noktaya yazılır. "R" harfi 1.2.3.5. Noktada okunurken 2.4.5.6. Noktaya yazılır.

Dillerde yer alan ve ortaklaşa kullanılan temel seslerin Braille karşılıklarında farklılık yoktur. Fakat dilin kendine has bazı seslerinin sembolleri bir başka dilde farklı bir kullanıma karşılık gelebilmektedir. Örneğin; 1.4.5.6. nokta Türkçe'de "Se" hecesinin kısaltması iken Arapça'da "ت" harfi için kullanılmaktadır. 1.2.3.4.5.6. Nokta Türkçe'de "La" hecesinin kısaltması iken Arapça'da "ط" harfi için kullanılmaktadır.

Zaman kaybını önlemek, daha hızlı yazabilmek ve okuyabilmek, kitabın hacmini azaltmak için Braille alfabesinde kelime kökü, fiil kökü, hece, tek harf ve iki harf kısaltma gibi çeşitli kısaltma şekilleri bulunmaktadır. Görme engelliler okullarından eğitim olarak mezun olan öğrenciler daha fazla uygulama imkânı buldukları için kısaltmalar hakkında daha çok tecrübe sahibidirler. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Braille olarak hazırlanan çalışmalarda kısaltmalar kullanılmamaktadır.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de de kısaltma bulunmamaktadır. Fiil kökü kısaltmalar kelimenin başında, ortasında veya sonunda kullanılabilir ve 46 tanedir. Kelime kökü kısaltmalar kelimenin sonunda kullanılır ve 39 tanedir. İki harfli kısaltmalar kelimenin tamamına karşılık gelmektedir ve 87 tanedir. Tek harfli kısaltmalar kelimenin tamamına karşılık gelmektedir ve 28 tanedir. Hece kısaltmalar genellikle kelimenin başında ve ortasında kullanılır ve 22 tanedir.

Braille daktilo ve yazıcı, ses kayıt cihazları ve Braille Hücreli Display Ekran gibi teknolojik materyaller, not almayı kolaylaştırdığı gibi görme engelli bireylerin yazı yazmaya karşı duydukları ihtiyacını da neredeyse ortadan kaldırmıştır. Braille okumasını bilip, Braille yazmasını bilmeyen görme engelli birey sayısı azımsanamayacak kadar çoktur.

Elif-Bâ Cüzü, Kur'an Okumaya Giriş Alfabesi, Kur'an-ı Kerim, Kur'an-ı Kerim Meali, Temel Dini Bilgiler İtikat-İbadet-Ahlak, Cemil Dede Namaz Dualarını Anlatıyor, Cemil Dede Namaz Sürelerini Anlatıyor, Hadislerle İslam, Seçme Dualar, Mucizeler Fabrikası, Kur'an-ı Kerim'den Süreler, Beyaz Karanlığın Sırrı, Mesnevi gibi Braille baskı kitapları Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görme engelli bireylerin istifadesine sunulmuştur.

Uluslararası standarda sahip olan Kabartma Kur'an baskılarındaki hatalar, yıllar süren çalışmalar karşılığında düzeltilmiş olup Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görme engelli vatandaşlarımıza ücretsiz olarak dağıtılmaktadır. Kabartma Kur'an-ı Kerim, sanıldığı gibi aksine sağdan sola değil, soldan sağa okunur. Kur'an-ı Kerim'i yeni öğrenmeye başlayanların, harflerin çoğunlukla birbirine benzemesinden dolayı hata yapma olasılığı yüksektir. Örneğin ش، س، ث.

harflerini ayırt etmekte zorluk çekerler. Fakat hem Arapça hem de Türkçe Braille alfabesinde yer alan harfler, görme engelli bireyler tarafından neredeyse hiç karıştırılmaz. Harflerin başta, ortada ve sondaki kullanımları değişmediği için Arapça'da olduğu gibi ن ve ز harflerinin kelimenin başındaki kullanımında güçlükle karşılaşılmaz. Ayrıca Arapça'da و, ز, ر, ذ, د, ل, ك harflerinin kendisinden sonra gelen harflere bitişip bitişmemesi bir problem olarak karşımıza çıkarken, Arapça Braille'de bir problem yaşanmamaktadır.

Arapça Braille'de şedde hariç harekelerin tamamı harften sonra yani harfin sağ tarafına yazılır. Tablo 1'de hareketler ve Braille karşılıkları bulunmaktadır.

Harflerin uzatılarak okunmasını sağlayan harekesiz harflere 'Med Harfi' denir. Üstünden sonra 'Harekesiz Elif', ötreten sonra 'Harekesiz Vav', esreden sonra 'Harekesiz Ye' varsa med yapılır. Kabartma Kur'an-ı Kerim'de herhangi bir harften sonra med harflerinden birisi gelirse harfin harekesi yazılmaz. Sadece harfin kendisi ve med harfi yazılır.

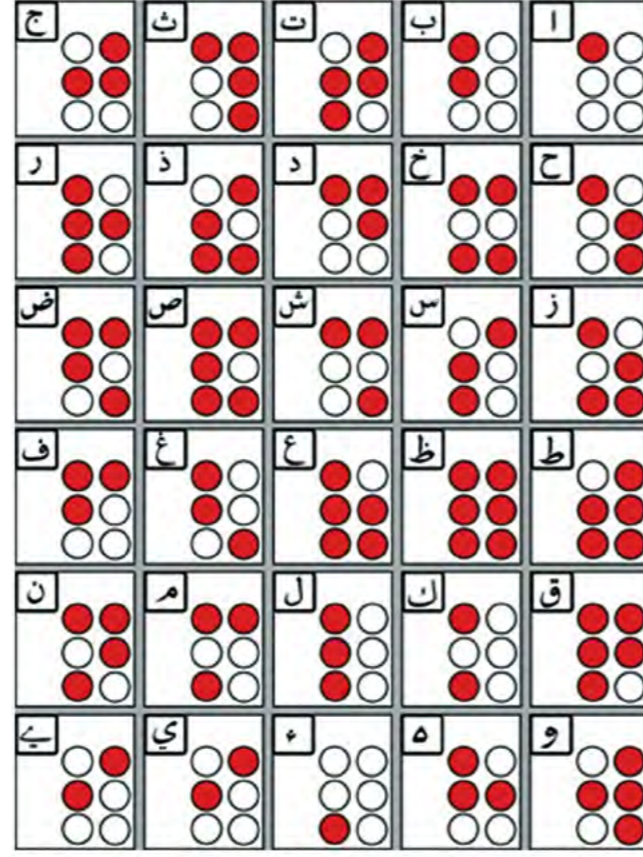
Medd-i Muttasil, Medd-i Munfasıl ve Medd-i Lâzım'ın bulunduğunu göstermek için kullanılan 'Uzun med işareti Kabartma Kur'an-ı Kerim'de kullanılmaz, sadece hareke bulunur. Medd-i Muttasil, Medd-i Munfasıl veya Medd-i Lâzım'ın nasıl yapılacağı bir tecvid kuralı olarak bilinir ve uzatılır.

داوود, الْحَاقَّةُ, بما أنزل, اَلْحَاقَّةُ, داوود

Hareke	Braille	Braille Nokta	Hareke	Braille	Braille Nokta
◌	•	2. Nokta	◌◌	••	2.3. Nokta
◌◌	••	1.5. Nokta	◌◌◌	•••	3.5. Nokta
◌◌◌	•••	1.3.6. Nokta	◌◌◌◌	••••	2.6. Nokta
◌◌◌◌	••••	2.5. Nokta	◌◌◌◌◌	•••••	6. Nokta

Tablo 1. Harekeler ve Braille Karşılıkları

Resim 2. Arapça Braille Alfabeti

gibi Uzun Med işareti bulunmaz.

يا أَيُّهَا kelimesi •• / ••~ şeklinde yazılır.

2.4. Nokta (Y) + 1. Nokta (Harekesiz Elif) + 3.4. Nokta (Hemze-i Kat'i) + 2. Nokta (Üstün) + 6. Nokta (Şedde) + 2.4. Nokta (Y) + 1.3.6. Nokta (Ötre) + 1.2.5. Nokta (H) + 1. Nokta (Harekesiz Elif)

عَالَمِينَ kelimesinde "Çeker", هَارُونَ kelimesinde

ise "Âsâr" kullanılır. Fakat Kabartma Kur'an-ı Kerim'de çeker bulunmaz. (م) harfinden sonra hem çekerin hem de (ي) harfinin bulunması görme engellinin zihnini karıştırabilir. (ي) harfi Kur'an'ın aslından olduğu için hazfedilemeyeceğine göre çeker de esre de kullanılmaz. Bu durum düşünüldüğünün tersine okumayı zorlaştırır, kolaylaştırır.

Tablo 2. Braille Med Harfleri

Med Harfi	Braille	Braille Nokta	Örnek
Harekesiz Elif (l)	•	1. Nokta	عِبَادِ
Harekesiz Ye (ي)	••	2.4. Nokta	رَحِيمٌ
Harekesiz Vav (و)	•••	2.4.5.6. Nokta	صُّوْرٌ
Mukadder Vav (و)	••••	3.4.6. Nokta	داوودَ

عَالَمِينَ kelimesi •••••••••••••••••••••~ şeklinde yazılır.

1.2.3.5.6. Nokta (A) + 1. Nokta (Harekesiz Elif) + 1.2.3. Nokta (L) + 2. Nokta (Üstün) + 1.3.4. Nokta (M) + 2.4. Nokta (Y) + 1.3.4.5. Nokta (N) + 2. Nokta (Üstün).

هَارُونَ kelimesi ••••••••••~ şeklinde yazılır.

1.2.5. Nokta (H) + 4. Nokta (Âsâr) + 1.2.3.5. Nokta (R) + 2.4.5.6. Nokta (Harekesiz Vav) + 1.3.4.5. Nokta (N) + 2. Nokta (Üstün).

قالوا kelimesi ••••••~ şeklinde yazılır.

1.2.3.4.5. Nokta (Gaf) + 1. Nokta (Harekesiz Elif) + 1.2.3. Nokta (Lam) + 2.4.5.6. Nokta (Harekesiz Vav) + 1. Nokta (Harekesiz Elif).

ادَمَ kelimesi •••••~ şeklinde yazılır.

3.4.5. Nokta (Âsârlı Elif) + 1.4.5. Nokta (D) + 2. Nokta (Üstün) + 1.3.4. Nokta (M) + 2. Nokta (Üstün).

عِيسَى kelimesi •••••~ şeklinde yazılır.

1.2.3.5.6. Nokta (A) + 2.4. Nokta (Harekesiz Y) + 2.3.4. Nokta (S) + 1.3.5. Nokta (Âsârlı Y).

زَكْوَةٌ kelimesi •••••~ şeklinde yazılır.

1.3.5.6. Nokta (Z) + 2. Nokta (Üstün) + 1.3. Nokta (K) + 2.4.5.6. Nokta (Âsârlı Vav) + 1.6. Nokta (Yuvarlak T) + 2.6. Nokta (İki Ötre).

ط harfi ve ط durağının işareti aynıdır. Karıştırılmaması için ayet ortasında ise duraktan önce 3.6. Nokta (Kısa çizgi-) yazılır. Böylece 3.6. Nokta ve 2.3.4.5.6. Noktanın burada harf değil durak olduğu anlaşılır. Duraktan sonra 1 boşluk bırakılarak diğer ayetlere devam edilir.

تَعْلَمُونَ kelimesi

•••••~ şeklinde yazılır.

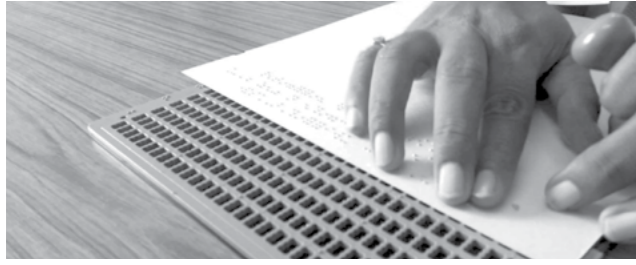
Ayet ortasında ise •••••~ ilave edilir. Ayet sonunda bulunuyor ise •••••~ ilave edilir.

Ayet ortasında ise 1.4.5.6. Nokta (T) + 2. Nokta (Üstün) + 1.2.3.5.6. Nokta (A) + 2.5. Nokta (Cezm) + 1.2.3. Nokta (L) + 2. Nokta (Üstün) + 1.3.4. Nokta (M) + 2.4.5.6. Nokta (Harekesiz Vav) + 1.3.4.5. Nokta (N) + 2. Nokta (Üstün) + 3.6. Nokta (Kısa Çizgi-) + 2.3.4.5.6. (ط Durağı)

Ayet sonunda ise 1.4.5.6. Nokta (T) + 2. Nokta (Üstün) + 1.2.3.5.6. Nokta (A) + 2.5. Nokta (Cezm) + 1.2.3. Nokta (L) + 2. Nokta (Üstün) + 1.3.4. Nokta (M) + 2.4.5.6. Nokta (Harekesiz Vav) + 1.3.4.5. Nokta (N) + 2. Nokta (Üstün) + 2.3.5.6. Nokta (Ayet Bitti) + 2.3.4.5.6. (ط Durağı) + boşluk + 3.4.5.6. Nokta (Sayı İşareti) + 1. Nokta (1) + 1.5. Nokta (5) + 1. Nokta (1) (Yani 151).

Her ayet bitince alt satıra geçilir. Ayetin yanından devam edilmez. Böylece bir sonraki ayeti bulmak daha kolay olur. Yeni bir sûreye geçildiği zaman ise yeni bir sayfaya geçilmez. Ayrıca yeni ayetin başlangıcında 2 karakter boşluk bırakılır. Ayet bir satıra sığmaz da alt satırdan devam edilmesi gerekirse alt satırın başında boşluk bırakılmaz. Kabartma Kur'an'ın sayfa sayısının çok olmasının sebeplerinden birisi de budur.

Sûrenin başında yer alan sûre adı, nazil olduğu yer ve ayet sayısı gibi bilgiler, Kabartma Kur'an-ı Kerim'de de yer alır. Kuran ayetleri ile karıştırılmaması için başına ve sonuna 2.3.5.6.

Nokta :: (Parantez açma-kapama) :: getirilir.

Yeni bir sûreye başlandığını göstermek için satır başından 6 karakter boşluk bırakılır. 2.4.6. Nokta (Ö) ve 1.3.5. Nokta (O) yani boş bir parantez işareti yazılır. 15 kere 2.5. Nokta (Kısa çizgi-) 2.4.6. Nokta (Ö) ve 1.3.5. Nokta (O) yazılır. Sayfa başında bu şekilde bir ayırım yapılmamaktadır. Sûre geçişleri ve sayfa geçişleri farklılık göstermektedir.

.....::

Kabartma Kur'an-ı Kerim yaklaşık 850 sayfadan, Kur'an-ı Kerim 604 sayfadan oluşmaktadır. Bu sebeple Kabartma Kur'an'ın sayfa başı ile Braille olmayan Kur'an'ın sayfa başları farklı yerlerde bulunmaktadır. Kur'an'ın sayfa başı Kabartma Kur'an'da özellikle belirtilmektedir. Çünkü asıl olan Kur'an'ın sayfa başıdır ve hafızlık yapan öğrenciler, ezberlerini bu sayfalara göre yapmaktadır.

.....::

Satırın bitmesine 3 veya 4 karakter kalıncaya kadar 2.5. Nokta yazılır. (1.4. Nokta da 3.6. Nokta da çizgi anlamına gelir ama 2.5. Nokta orta hizada çizgi olduğu için daha çok tercih edilmektedir.) 3.4.5.6 (Sayı işareti) yazılır. Örneğin 24 sayısı için 1.2. Nokta (2) ve 1.4.5. Nokta (4) yazılır. Bu yazıyı okuyan kişi, Kur'an'ın 24. sayfasında olduğunu anlar.

Bazı Kur'an baskılarında Fatıha sûresi ile Bakara sûresinin ilk 5 ayetinin 1. sayfada mı yoksa 1. ve 2. sayfalarda mı olduğu konusunda ihtilaf vardır. Bundan dolayı sayfa numaralarında 1 sayfalık farklılık bulunmaktadır. Kabartma Kur'anlarda sayfa numaraları sabittir, sayfaların

sağ üst köşesinde bulunur ve farklı baskılarda sayfa numarası değişmez.

Kur'an-ı Kerim'de sayfa kenarlarında ve kelimelerin altında Secde, Hizb, Sekte, İmâle, İdgam, Teshil, İşmam, Vasl nunu, Kat'ı, Med, Kasır ve Secavend gibi işaretler vardır. Kabartma Kur'an'da bu işaretler ile ilgili bilgi, ayetin ya da kelimenin hemen ardından verilir.

Araf sûresi 206. ayeti secde ayetlerindedir.

وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾ ﴿سجدة﴾

.....::
.....:: şeklinde yazılır. Braille olmayan Kur'an-ı Kerim'in aksine ayetin secde ayeti olduğu sayfanın yanında değil, ayetin hemen yanında belirtilmektedir.

2.4.5.6. Nokta (V) + 2. Nokta (Üstün) + 1.2.3. Nokta (L) + 2. Nokta (Üstün) + 1.2.4. Nokta (H) + 3.4.6. Nokta (Mukadder Vav) + Boşluk + 2.4. Nokta (Y) + 2. Nokta (Üstün) + 2.3.4. Nokta (S) + 2.5. Nokta (Cezm) + 2.4.5. Nokta (C) + 1.3.6. Nokta (Ötre) + 1.4.5. Nokta (D) + 2.4.5.6. Nokta (Harekesiz Vav) + 1.3.4.5. Nokta (N) + 2. Nokta (Üstün) + 2.3.5.6. Nokta (Ayet Bitti) + 3.4.5.6. Nokta (Sayı işareti) + 1.2. Nokta (2) + 2.4.5. Nokta (0) + 1.2.4. Nokta (6) + Boşluk + 2.3.5.6. Nokta (Parantez aç) + 2.3.4. Nokta (S) + 2.4.5. Nokta (C) + 1.4.5. Nokta (D) + 1.6. Nokta (Yuvarlak T) + 2.3.5.6. Nokta (Parantez kapat).

Hizib işaretleri, bir cüzü 4 parçaya bölerek kullanım kolaylığı amacıyla oluşturulmuş olup her 5 sayfada bulunmaktadır. 2. 3. ve 4. hizibler için işaret bulunur ancak 1. hizib yazılmaz. Kur'an-ı Kerim'de toplam 120 hizib vardır.

إِلَى الْعَزِيزِ الْعَقَّارِ ﴿٤٢﴾ ﴿حزب﴾

Mü'min Sûresi 42. Ayetinin sonu ve hizb,

.....::
.....:: şeklinde yazılır.

3.4. Nokta (Hemze-i Kat'ı) +1.5. Nokta (Esre) + 1.2.3. Nokta (L) +1.3.5. Nokta (Elif-i Maksura) + Boşluk + 1. Nokta (Harekesiz Elif) + 1.2.3. Nokta (L) + 2.5. Nokta (Cezm) + 1.2.3.5.6. Nokta (A) + 2. Nokta (Üstün) + 1.3.5.6. Nokta (Z) + 2.4. Nokta (Y) + 1.3.5.6. Nokta (Z) + 1.5. Nokta (Esre) + Boşluk + 1. Nokta (Harekesiz Elif) + 1.2.3. Nokta (L) + 2.5. Nokta (Cezm) + 1.2.6. Nokta (Ğ) + 2. Nokta (Üstün) + 6. Nokta (Şedde) + 1.2.4. Nokta (F) + 1. Nokta (Harekesiz Elif) + 1.2.3.5. Nokta (R) + 1.5. Nokta (Esre) + Boşluk + 3.4.5.6. Nokta (Sayı İşareti) + 1.4.5. Nokta (4) + 1.2. Nokta (2) + Boşluk + 2.3.5.6. Nokta (Parantez aç) + 1.5.6. (H) + 1.3.5.6. (Z) + 1.2. Nokta (B) + Boşluk + 3.4.5.6. Nokta (Sayı İşareti) + 1.4. Nokta (3) + 2.3.5.6. Nokta (Parantez kapat).

Yasin Sûresinin 52. ayetinde bulunan Sekte,

.....::
.....:: şeklinde yazılır.

1.3.4. Nokta (M) + 1.4. Nokta (Esre) + 1.3.4.5. Nokta (N) + 2.5. Nokta (Cezm) + Boşluk + 1.3.4. Nokta (M) + 2. Nokta (Üstün) + 1.2.3.5. Nokta (R) + 2.5. Nokta (Cezm) + 1.2.3.4.5. Nokta (G) + 2. Nokta (Üstün) + 1.4.5. Nokta (D) + 1.4. Nokta (Esre) + 1.3.4.5. Nokta (N) + 1. Nokta (Harekesiz Elif) + Boşluk + 2.3.5.6. Nokta (Parantez aç) + 2.3.4. Nokta (S) + 1.3. Nokta (K) + 2.3.4.5. Nokta (T) + 1.3.6. Nokta (Yuvarlak T) + 2.3.5.6. Nokta (Parantez Kapat) + Boşluk + 1.2.5. Nokta (H) + 4. Nokta (Âsâr) + 2.3.4.6. Nokta (Z) + 1. Nokta (Harekesiz Elif) + Boşluk + 1.3.4. Nokta (M) + 1. Nokta (Harekesiz Elif).

Kelimenin başında, ortasında ve sonunda gelmesi durumuna göre hemzenin yazılışı değişmektedir. Kabartma Kur'an'da 4 hemze kullanılmaktadır. Kıraat ilminin Aşere-Takrib eğitim programına katılacak olan görme engelli bireyler, hemzelerin bu şekilde sınıflandırılmasından dolayı büyük kolaylık yaşamaktadır.

1- Hemzeli Elif (i) için 3.4. Nokta kullanılır ve

﴿سَأَلٌ﴾ : . . . :: şeklinde yazılır.

2.3.4. Nokta (S) + 2. Nokta (Üstün) + 3.4. Nokta (Hemzeli Elif) + 2. Nokta (Üstün) + 1.2.3. Nokta (L) + 2. Nokta (Üstün).

2- Hemzeli Ye (ئ) için 1.3.4.5.6. Nokta kullanılır ve

﴿قُرَى﴾ :: . . . :: şeklinde yazılır.

1.2.3.4.5. Nokta (G) + 1.3.6. Nokta (Ötre) + 1.2.3.5. Nokta (R) + 1.5. Nokta (Esre) + 1.3.4.5.6. (Hemzeli Y) + 2. Nokta (Üstün).

3- Hemzeli Vav (ؤ) için 1.2.5.6. Nokta kullanılır ve

﴿مُؤْمِنِينَ﴾ : . . . :: şeklinde yazılır.

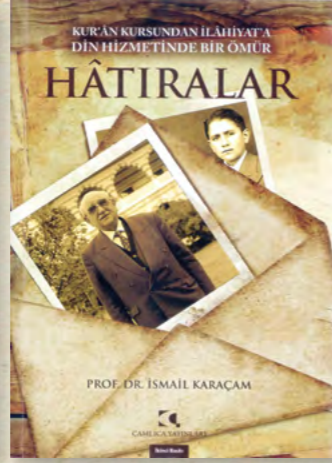
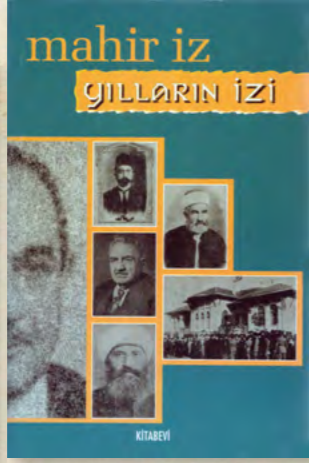
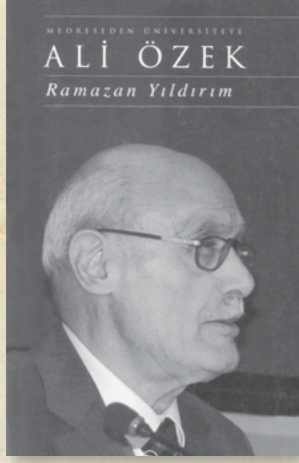
1.3.4. Nokta (M) + 1.3.6. Nokta (Ötre) + 1.2.5.6. Nokta (Hemzeli Vav) + 2.5. Nokta (Cezm) + 1.3.4. Nokta (M) + 1.5. Nokta (Esre) + 1.3.4.5. Nokta (N) + 2.4. Nokta (Y) + 1.3.4.5. Nokta (N) + 2. Nokta (Üstün).

4- Yuvarlak Hemze için 3. Nokta kullanılır ve

﴿جَاءٌ﴾ : . . . :: şeklinde yazılır.

2.4.5. Nokta (C) + 1. Nokta (Harekesiz Elif) + 3. Nokta (Kıvrık hemze) + 2. Nokta (Üstün).

Örneklerden de anlaşılacağı üzere biz görebilenlerin okumakta zorlandığı Kur'an-ı Kerim, göremeyenler tarafından parmaklarıyla hissedilerek kolaylıkla okunmaktadır. Fakat gerek teoride gerekse pratikte görme engelli bireylerin Kur'an öğretimlerine yönelik yapılan çalışmaların sayısı sınırlıdır ve yapılacak olan ileri çalışmalara büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Görebilenlerin göremeyenlere, göremeyenlerin de görebilenlere Kur'an öğretebilmesi amacıyla Braille Elif-Bâ Cüzünün tamamını kapsayacak bir çalışmaya başlayacak olmanın heyecanı içerisindeyiz. Görüş ve tecrübelerini paylaşarak gönül dünyasının kapısını bizlere aralayan Rıdvan Cinkara hocamıza teşekkür ediyoruz. Gayret bizden, takdir Allah'tandır...■

HÂTİRALARDA KUR'AN EĞİTİMİ

Nevin MERİÇ

İncelediğimiz hâtırat sahipleri -Mahir İz hariç- 1920-1930 yılları arasında doğmuştur. Kur'an-ı Kerim'i öğrenme yaşı çocukluk-ergenlik arası izlekte olduğundan, konu açısından zaman aralığı 1930-1940 yılları arası iken, konunun siyasal zemini Cumhuriyetin ilk çeyreğidir. Hâtırat sahipleri arasında en farklı yerde Mahir İz durmaktadır. Dolayısıyla onu tek başına en sonda ele almak uygun görülmüştür.

Cumhuriyetin İlk Çeyreğinde Toplumsal Alanda Kur'an ile Kurulan İlişki: 1925 -1940

1914-1922 arası ülkemiz açısından bir varoluş, ayakta kalış savaşı ve ciddi kayıpların yaşandığı dönemdir. Önemli can, mal ve toprak kayıpları sonucunda siyasal rejim de değişmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması sadece siyasî bir değişme değil, yerleşik kurumsal ve sosyo-kültürel yapının da altüst olması demektir. Devrimler ve özellikle harf inkılabı bir önceki dönemle ilişki ve iletişimin sağlanmasını ve anlaşılmasını ciddi anlamda etkilemiş, adeta bitirmiştir. Bunu besleyen diğer yapısal dönüşüm ve inşâlar da okul ve eğitim sisteminin değişmesi ve toplumsal alanın dizaynı açısından kılık kıyafet inkılabıdır. Kur'an öğrenme de harf devrimi ve yasaklarıyla yakından

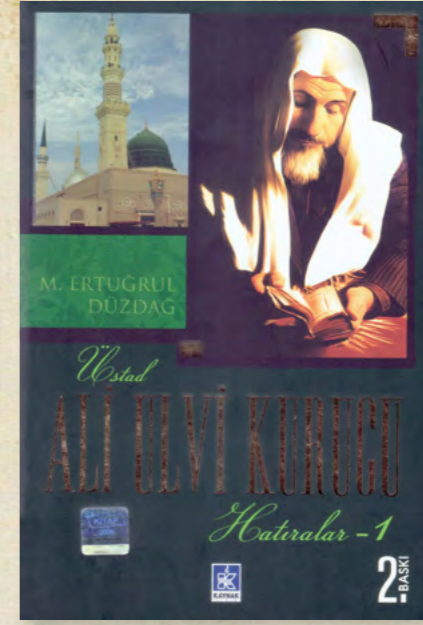
ilişkili olduğundan burada değinilmesi uygun görülmüştür. İşte bu yeni kabuller ve uygulanması için konulan zecrî tedbirler hâtırat sahiplerinin yaşadığı döneme denk gelmekte ve bu alana ışık tutmaktadır.

Nitekim 1928 yılında yapılan harf inkılabı Ali Ulvi Kurucu'nun ilkokula başladığı yıldır. Henüz iki ay okur ki alfabe değişir. Artık yeni, başka bir dilin dünyasına gireceklerdir, onlar ve gelecek kuşaklar. O dönemin büyükleri, anneleri, ulema olan babaları, dedeleri de ilköğretim mesabesine inerler. Ali Ulvi Kurucu'nun medrese kökenli ve muallim olan babası; "Bir köyün çocuklarını cehaletten kurtaralım diye çalışırken bir günde bütün millet cahil kaldık. Bugün hocalar da yeniden yazı öğrenmek zorunda... Bilmem ki tarihte böyle bir facia daha var mıdır?" diye dö-

neme ait duygu durumunu anlatır kardeşine yazdığı mektupta.

Ülke ciddi fakirlik içindedir. Erkekler ya askerde ya şehit ya da gazi olurken gündelik hayatı devam ettirmek kadın ve çocuklara kalmıştır adeta. Nitekim Ali Özek o yılları, yirmi küsur yaşında Mısır'dan annesini ziyarete geldiğinde bir yaşlı kadının konuşmasından öğrenir. "O yıllarda babam askerde olduğu için bütün tarla, bahçe işleri anneme kalmış. Ben bir buçuk yaşında, ağabeyim de üç yaşındaymış. Annem ikimizi tarlaya götüremediği için ağabeyimi alır beni de "koca ceviz" dediğimiz büyük bir ceviz ağacının gölgesine, iki üç metre uzunluğunda bir iple bağlar, yanıma su ekmek kor, ovaya orak biçmeye gidermiş" diye anlatmaktadır. Bu örneği dönemin gündelik hayatına dair bir prototip olarak tanımlayabiliriz. Anadolu'nun hemen hemen her yeri benzer yaşantılarla doludur. Bir de mahsulden alınan vergiler vardır ki bu da halkın ekonomik olarak belini bükmekte hayatta kalmak için adeta kendi malının hırsız konumuna düşmektedir diyebiliriz.¹

1930'lu yıllar devrimlere dair uygulamaların en sıkı yaşandığı, takip edildiği ve karşı duruşların sert cezalara çarptırıldığı zamanlardır.² Kurumsal eğitim, matbuat, gazeteler Latin harflerinin halk tarafından benimsenmesinde ve yaygınlık kazanmasında önemli rol oynarken, toplumsal alanda "eski yazı-yeni yazı" ifadesi ortaya çıkar. Osmanlıca ve Arapça eski yazıdır artık. Arap harflerinin görüldüğü her kağıt eski yazı olarak tanımlanır ki Kur'an-ı Kerim'de bu tavsifin içi-

“1928 yılında yapılan harf inkılabı Ali Ulvi Kurucu'nun ilkokula başladığı yıldır. Henüz iki ay okur ki alfabe değişir. Artık yeni, başka bir dilin dünyasına gireceklerdir, onlar ve gelecek kuşaklar. O dönemin büyükleri, anneleri, ulema olan babaları, dedeleri de ilköğretim mesabesine inerler.”

findaki transit yoldan jandarmaların geçtiğini görürsen hemen eve koş, mushafını sakla' derdi" diyerek yaşanan sıkıntıları açığa çıkartır.

Yasaklı dönemin kullandığı bir başka argüman da psikolojik yıpratmadır. Bir önceki dönemin saygın davranış ve yaşayış kodları tamamen alt üst edilmiş, geri plana itilmiştir. Nitekim İsmail Karaçam o zamanlar Köy Enstitüsü'ne giden bir akrabasına "Ben hoca olacağım, hâfız olacağım" deyince 'Hâfız, hoca

ne girer. Latin harfli Kur'an-ı Kerim'lerin basımı da bu yıllara rastlar.³ Okullarda din ve dindarlar aleyhine yapılan olumsuzlamalar yanında Kur'an eğitiminin yasaklanması da kurumsal alan ile dindarlar arasına mesafenin girmesine neden olur. Nitekim Ali Ulvi Kurucu ilkokula başladığı günlerde aile içindeki bir konuşmayı aktararak ilim sahibi ailelerin o dönemde yaşadıkları sıkıntıları açığa çıkartır: "Muhsine bu çocuk pınarın başında susuzluktan ölecek yazık, yahu benim neslimden hâfız-ı Kur'anlığın bu kadar çabuk kesileceğini tahmin etmezdim çok erken oldu. Bu karanlık mektep çocuğa ne verecek. İlim evinde cahil kalacak, mektepte Kur'an yokmuş diye ağlar..."

Bütün yasaklamalara rağmen halkın Kur'an öğrenmek ve öğretmekten asla vazgeçemediğini, bu konuda her türlü sıkıntıya göğüs gerdiğini görmekteyiz. İncelediğimiz hâtıratlar içinde bize en yakın dönemi anlatan Tayyar Altıkuşak bile bu yasak ve sıkıntıyı yaşayanlardandır. "Sanki bu faaliyetler gizli yürütülmeliydi. Anam sıkı sıkı 'aman oğlum köyün alt tara-

olup da ölü mü yıkayacaksın? Bu hocalar zenginlerden zekât almak, devir yapmaktan başka ne işe yarar gibi sözlerle bu mübarek mesleği küçümseyici, çeşitli saçmalıklarda bulunmuştu” diyerek kendi yaşamışlığı üzerinden, toplumsal ayırıştırma ve algı oluşturma eylemlerini açığa çıkarmaktadır. Benzer yaşamışlığı Mahir İz hariç diğer hocalarımızın hepsi yaşamıştır.

Bu Şartlar Altında Hocalarımız Kur'an-ı Kerim'i Nasıl Öğrendiler?

Kur'an öğrenmenin yasak olduğu yıllarda, öğrenme mücadelesi veren hocalarımızın hayatına baktığımızda ailelerinin bu konuda neredeyse insanüstü diyebileceğimiz çabası, gayreti, fedakârlığı öne çıkar. “Fakr u zaruret içinde oldukları halde çocukları ve dinleri için bu fedakârlığı yapmışlardır” diyen Tayyar Altıkulaç o yılları değerlendirirken “şimdi bakıyorum da o fakr u zaruret içinde bu yapılanları anlamak mümkün değil...” diyerek anı-an ilişkisinde konjonktürün etkisini aşikâr eder.

İncelediğimiz hâtırat sahipleri arasında Kur'an öğretiminde en çok sıkıntıyı Ahmet Muhtar Büyükçınar yaşamıştır. Baba hem okuma yazma bilmez hem de çok sert muamelede bulunur. Kur'an okumayı bilen annesi ise oğlu bebekken vefat eder ve annesine oğluna dinî tahsil yaptırmasını, Kur'an okutmasını vasiyet eder. Büyükçınar'ın Kur'an öğrenme mücadelesi dönemin aile-Kur'an ilişkisi kadar, öğretici Kur'an ilişkisini de

açığa çıkartır. İlk iki hocanın aşırı, çocuğun kaldıramayacağı cezalar veren öğreticiler olduğunu bizzat yaşayarak öğrenen Büyükçınar, ancak üçüncü denemesinde makul bir Kur'an öğreticisi bulur. Ve eğitimini tamamlar. Biraz büyüyünce de ülkede bu alanda yapılan baskılardan kurtulmak ve ilim öğrenmek için Şam'a gider.

Aynı dönemde doğan Ali Ulvi Kurucu daha şanslıdır. Hem dedesi hem babası ilim ehlidir ve öğreticidir. İlkokulu müfredatta Kur'an dersi

olmadığı için bırakır ve babasından hıfzını tamamlar. İlerletmek için Konya'da açılan tek Kur'an Kursu'na gider. Bununla birlikte ülkede estirilen yasak zihniyet ve baskı havasına daha fazla dayanamayan babası, dedenin vefatıyla ailesini alarak Arabistan'a göç eder. Ali Ulvi Kurucu da eğitimine orada devam eder. Aynı dönemin kişileri olan Ali Ulvi Kurucu ve Ahmet Muhtar Büyükçınar'ın eğitim için yurtdışına gitmede benzer davranışlar sergilediği görülmektedir. Bu anlamda ülkede yapılamayan dini ilimlerin tahsili için dönemin insanları ülke sınırlarını aşarak birçok sıkıntılarını göğüslemişler ve ciddi fedakârlıklar yapmışlardır.

1943-45 yıllarında hâfız olan Ali Özek hikâyesini; “Hâfız olmak için Antalya'ya gitmeye karar verince köyden beş öğrenci yola çıktık. O günlerde herkes yürürdü. Doğanlar köyünden Antalya'ya dört günde gidiliyordu. Yükleri, yatak, yorgan ve bazı yiyecekleri eşeklere sararak yola koyulduk. Arkadaşımızın ninesini de bize bakması için yanımıza kattılar. Mevsim güz hava yağmurlu idi. Dört gün dört gece yolculuktan sonra Antalya'nın merkezine 6 -7 km. mesafede bulunan Olukağzı Köyü'ne geldik. Orada Ömer Ali Hâfız'ın, evi de içinde olan on dönüm kadar arazisi vardı. Arazinin bir köşesine bir oda bir tuvaletten oluşan üstü sazlarla örtülü bir ev yaptılar ve orada okumaya başladık. Yazlı kışlı çalışarak iki senede hâfız olduk. Hâfızlığımı yaptığım yıllarda (1941-1944) tek parti rejimi vardı ve

önceleri dinî tedrisat yasaktı, gizli yapılıyordu” diye aktarıırken, bir köyün Kur'an öğrenmek için verdiği mücadele ve fedakârlığı da açığa çıkarmaktadır. Bunun yanında anı-an ilişkisinde günümüz jenerasyonunun bu yaşamışlığa ne kadar uzak olduğu da bir gerçektir. Bu mesafe, değişen şartların zihin ve algı dünyamızı da ne ölçüde etkilediğini ve belirlediğini gösterir.

Hayrettin Karaman ise Kur'an ile ilk ünsiyetini “... ablalarım Kur'an ve din bilgisi için kadın hocaya giderlerdi. Annem evde yaramazlık yapmayayım diye beni de yanlarına katardı. Orada birkaç kısa süre ezberledim. Bir de elif-bâyı ezberledim” diyerek anlatır. Ama bu öğrenme değil tanışmadır. Esas öğrenme, aradan yıllar geçtikten sonra ergenlik çağında olur. Karaman, “bir gün evde ebem Zahide Hanım'ın kısık sesle Kur'an okuduğunu duyunca ben de okuyacağım dedim ve başladım ve akabinde şehrin hocalarında okumaya devam ettim”, diye dönemin koşulları üzerinden kendi öğrenme hikâyesini anlatır.

İsmail Karaçam'a ait yaşamışlık da benzerdir. O da çocuk yaşında köyünden Burdur'a gider. Ve “O yıllarda Burdur'da ibadet için vakfedilen bazı mescitler para karşılığı satılmıştı. Bakırcılar, Aşağıdeli Baba, Kazancılar Mescidi gibi. Biz Çeşmedamı Mescidi'nde okuyorduk. Bu da Camcı Yakup Efendiye satılmıştı. Fakat sahibi anlayışlı olduğundan Kur'an dersi yapmamıza izin veriyordu. Mescidin bir kısmında bina sahibinin cam sandıkları durur bir kısmında da biz okurduk” diyerek hem ibadet mekânlarının döneme ait uygulama biçimini hem de kendi öğrenme mücadelesini, yaşadıkları yoksunlukları karşımıza çıkartır. Ayrıca “Hocamız Ömer Hâfız (Gündüzalp), Osmanlı döneminden kalma eğitimi o vakitler alıp, köyümüzün hem hocası hem muallimi olmuştu. Ne var ki cumhuriyetle her iki görevine son verilip, sade-

ce Kur'an öğretmesine izin verilmişti. O da fahrî Kur'an-ı Kerim öğreticisi olmuştu” açıklaması da değişen kurumsal yapının birey hayatında neden olduğu yoksunluğa da dikkat çeker.

Tayyar Altıkulaç incelediğimiz hâtırat sahiplerinin en gencidir. Ne var ki onun hayatı da diğerlerinden çok farklı değildir. Hıfzına dedesinde başlar, vefat edince ninesinde devam eder sonra da başka bir köyde oturan dedenin ağabeyine giderek tamamlar. Babası 1948'de

Devrekânî'de Kur'an Kursu açılınca oraya öğretici olarak tayin edilir. İlçede büyük bir teveccühle taltif edilen Altıkulaç artık “küçük hâfız” diye çağrılır. O da bu isme uygun olarak Çarşı Camii'nde namazlardan sonra sık sık aşr-ı şerif tilavet eder, Ramazan mukabelesini de okur. “Vakit ezanlarını da ben okurdum, o zaman hâlâ Türkçe idi”, diyen Altıkulaç dine getirilen yasak ve baskının devam ettiğini gösterir.

Kur'an ve Öğrenme Biçimlerinde Osmanlı Dönemi

Osmanlı idaresinin hâkim olduğu 1895'de İstanbul doğumlu olan Mahir İz'in eğitim hayatı babası kadı olduğundan ülkenin çeşitli vilayetlerinde geçmiştir. Okulla ilgili hâtıralarında on yaşından önce Balıkesir İdâdisi'nin ilk bölümünde okuduğunu ve mektepteki hocalarından Kur'an-ı Kerim muallimi Arif Efendi'den maadasının hafızasından silinmiş olduğunu öğreniyoruz. “Ayrıca babamın yanında götürdüğü ders şeriki Saraybosnalı Hacı Mahmud Neci Efendi, Balıkesir'de bulunduğumuz sırada bana Tuhfe-i Vehbî'yi ezberletmişti” diyen Mahir İz, Osmanlı eğitim sisteminin sadece kurum bazlı olmadığına işaret eder. Bu hocasını “Sebeb-i feyzim oldu, her şeyi ondan öğrendim” diye taltif ederken, hoca-öğrenci ilişkisinin nasıllığı yanında, yerleşik toplumsal ve kurumsal yapının imkânlarını da gösterir. “Gündüzleri mektebe gider ikindiden evvel eve döner,

“Siyasî yapı tarafından Kur'an öğretmenin yasaklandığı yıllarda, halkın buna muhalefet edip gösterdiği insanüstü mücadele birçok açılardan değerlendirilmelidir. Öncelikle siyasî yapıya muhalefet anlamında bir halk hareketidir.”

yemeği yer ve hocam Mahmut Neci Efendi ile birlikte meydandaki kahvelere giderdik. O nargilesini içer ben yeşil çayı. Kitabı çıkarttırır ve mütalaaya başlardı. Ben ise akşamdan hazırlayıp kâğıda yazdığım meseleleri çıkartır hocam 'o nedir?' diyene kadar beklerdim. Akşam ezanına kadar bir buçuk saat mütalaa yaptıktan sonra Harem-i Şerif'e gider akşam namazını kılar sonra da eve gelirdim. Akşamla yatsı arasında küçük bir dinlenmeden sonra mektep derslerini yapar, yatsı yaklaşınca yine Harem-i Şerif'e giderdim. Namazdan sonra da Arapça dersimiz başlardı. Gece yatağa girince başucuma bir kâğıt kalem alır uykum gelinceye kadar hatırıma gelen şeyleri yazardım.” diyerek ders çalışma yöntemi kadar vakit, mekân, hoca-öğrenci ilişkisine de ışık tutar. Bu anlamda Mahir İz hem yerleşik düzen ve konforu hem de öğrenme-vakit ilişkisini örnekendirerek gelecek kuşaklara önemli mesajlar sunmaktadır.

Sonuç olarak siyasî yapı tarafından Kur'an öğretmenin yasaklandığı yıllarda, halkın buna muhalefet edip gösterdiği insanüstü mücadele birçok açılardan değerlendirilmelidir. Öncelikle siyasî yapıya muhalefet anlamında bir halk hareketidir. Birey bazında Müslüman olmanın sorumluluğunu yerine getirmek, buna muhalif hareketlerin fevkinde bir duruşu gerektirir ki bu gerçekleştirilmiştir. Muhalif duruşun şiddet içermeyen yönü de önemlidir. İlim öğrenmenin insan açısından bir ihtiyaç, şevk ve heyecan içeren yapısı bağlamında engellenemez oluşu, dönem tarihini yansıtan hâtıratlarda göze çarpan bir başka dikkate değer noktadır. Son kertede bugün elde edilen nimetlere ulaşmak için verilen mücadeleleri hatırlamak, bunu gerçekleştirenlere karşı bir vefâ/hatır borcu olduğu kadar, sorumluluklarımız anlamında da örneklik teşkil etmektedir.■

KAYNAKÇA

- Özdamar, Mustafa, Mahir İz Hoca, Marifet Yay., İstanbul, 1994.
- Hayatım İbret Aynası; Ahmed Muhtar Büyükcinar, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, Marifet Yay., İstanbul, 1996.
- Üstad Ali Ulvi Kurucu, haz. Ertuğrul Düzdağ, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.
- Yıldırım, Ramazan, Medreseden Üniversiteye Ali Özek, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Karaman, Hayreddin, Bir Varmış Bir Yokmuş: Hayatım ve Hatıralar, İz Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Karaçam, İsmail, Kur'an Kursundan İlahiyat'a Din Hizmetinde Bir Ömür, Çamlıca Yay., İstanbul, 2015.
- Altıkulaç, Tayyar, Zorlukları Aşarken I, Ufuk Yayınları, İstanbul, 2011.

DİPNOTLAR

- 1 “Devlet bacak başına hayvan vergisi, tahıldan öşür diye vergi alırdı. Bu vergiler fakir köylüye çok ağır gelirdi. Ekinlerini hayvanlarını köye gelecek tahsildardan saklarlar, adeta kendi mallarının hırsızlığına düşerlerdi.” Sarı, Mehmet Ali, Beyoğlu'nda Bir Hâfız, ed. Zeynep Berkaş, Timaş Yay., İstanbul, 2016, s. 46.
- 2 Osmanlıca ve Arapça yazılması, okunması, öğrenilip, öğretilmesi yasaklanır. Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesinin son bendine konulan: “Türk harflerinin kabul ve tatbikine dair 1353 sayılı kanunun koyduğu memnûniyet (yasaklara) ve mecburiyetlere muhalif hareket edenler

- (karşı gelenler) iki aydan altı aya kadar hapis veya bin liradan beş bin liraya kadar hafif para cezası ile cezalandırılır.” Cümlesiyle Arapça Kur'an-ı Kerim okumak ve öğretmek ceza gerektiren bir suç haline getirilmiştir. Önce Kur'an-ı yasakladılar sonra mevlit okuttular. <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=279855>
- 3 Hilmi Kitapevi'nin Latin hurûfuyla Kur'an-ı Kerim basmak için Diyanet Reisliği'ne başvurusu olmuşsa da bu konuda izin çıkmamış ve fakat Hilmi Efendi yine de basmıştır. (Latin Harfli Kuran, Heyet, Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1932.

HÂFIZ ALİ ÜSKÜDARLI (1885-1976)

Kur'an tilavetinde İstanbul tavrının son temsilcilerinden Hâfız Ali Sadettin Üsküdarlı, 1885'te İstanbul Üsküdar'da doğmuş, 1976'da dâr-ı bekâyâ irtihal etmiştir.

Üsküdar Ravza-i Terakki Rüşdiyesi'nden Kur'an-ı Kerim hocası Şükrü Efendi'den hâfızlığını tamamlamış, çocukluğundan itibaren ailesinin ve amcası Şair Üsküdarlı Talat Bey'in konağındaki kültür muhitinde edebiyat ve musiki sahalarında kendini yetiştirmiş, devrin pek çok kıraat üstadından dersler almıştır.

Tapu Dairesi (Defter-i Hakanî) kâtibi olarak başladığı memuriyete 1908'de Beyoğlu Yeraltı Cami imam-hatibi olarak doksan iki yaşında vefat edinceye kadar devam etmiş, Sultan II. Abdülhamid devrinde saray imamlığı yapmıştır.

Emekli Kur'an-ı Kerim öğretmeni Mahmut Sarıca'nın verdiği şifahî bilgiye göre Erenköy'de on iki dönümlük üzüm bağı içindeki evi, okuyuşuna hayran olan, mirasçısı da bulunmayan bir hanımefendi tarafından ölünceye kadar Yeraltı Camii'nde imamlık yapma ve mukabele okuması şartıyla kendisine hediye edilmiştir.

Hâfız Ali Üsküdarlı Yeraltı Camii'nde kıraat ederken İstanbul'un köklü ailelerinden, Osmanlı hanedanından fertler ve Cemal Reşit Rey, Ekrem Reşit Rey gibi mühim sanatkârlar gelip dinlemişlerdir. Ayrıca Beyoğlu Ağa Camii'ndeki imam odasında Kemal Bata-nay, Hâfız Kemal, Sadettin Heper

gibi isimlerle haftalık sohbetler yapmıştır.

1949'da geçtiği Diyanet İşleri Başkanlığı kadrosu dışında, İstanbul İmam Hatip Okulu'nda Kur'an-ı Kerim öğretmenliği, Yüksek İslam Enstitüsü'nde Kur'an-ı Kerim, vücut ve belagat-ı Kur'aniye öğretim üyeliği görevlerini icra etmiştir.

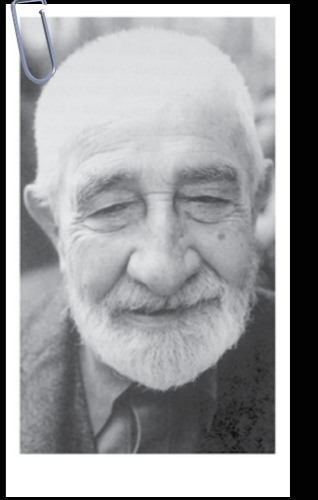
Hattat ve musikişinas olan Hoca, vefatına kadar Bayındırlı Mustafa Efendi'den sonra reisül-kurrâlık makamını da deruhte etmiştir.

Ocak 1973-Kasım 1974 tarihleri arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın teklifi üzerine Kur'an-ı Kerim'in tilavet hatminin bantlara okunmasını tamamlamıştır.

Kâni Karaca, Mehmet Ali Sarı, İsmail Karaçam ve Emin Işık ondan istifade etmiş hocalardır.

Hoca gençken Macar Kralı tarafından bir heyet içinde Macaristan'a davet edilmiş. Bazı kültürel faaliyetlere katıldıktan sonra yine kralın talebi üzerine saraya çağırılmış ve kendisinden Kur'an okuması istenmiş. Nihavent makamında bir aşrı şerif okumuş. Onu dinleyen kral etkilenip kraliçeye bir şeyler söylemiş. Hoca ne dendiğini öğrenmek isteyince, tercüman kralın “Bu okunan kelam beşer kelamı olmaz. Beşer kelamı insanı bu kadar etkilemez” dediğini nakletmiş.■

Kaynakça: Mehmet Ali Sarı, “Üsküdarlı Ali Efendi, 1885-1976”, DİA, c. 42, s. 376; Temel, Nihat, “Kur'an Tilavetinde İstanbul Tavrı Üsküdar Ağzı ve Hâfız Ali Üsküdarlı (1885-1976)”, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI: 6-9 Kasım 2008 Bildiriler, 2009, cilt: II, s. 179-188.

ROMANLAŞAN SİYER'DE KUR'AN EĞİTİMİ

Gönül YONAR
Edebiyatçı/Yazar

Türk edebiyatı, Türkler'in İslam'ı kabulünden bu yana İslamî gelenek ile bütünleşmiştir. Türk edebiyatının temel karakteristiği bu etki ile günümüze kadar gelmiştir. Öyle ki ilim adamları Türk edebiyatını devirlere ayırdıkları zaman İslam öncesi, İslamî edebiyat ve Batılılaşma tesirindeki Türk edebiyatı olarak isimlendirirler.

İlim adamlarının Türk edebiyatını İslam referansıyla tanımlamış olmaları Ağâh Sırrı Levend'in tespitinde anlamını bulur. Levend, Türk Edebiyatı Tarihi'nde "Eski metinlerde hemen hiçbir sayfa yoktur ki içinde Kur'an'dan bir âyet, Peygamber hadisinden bir cümle bulunmasın ve düşünceler bunlara bağlanmış olmasın" der. Bu mührü edebiyatımızın her alanında görmek mümkündür. Biçimden muhtevaya, türden estetiğe, belâgat anlayışından üslup eğitimine

kadar sanatın her zerresine nüfuz etmiş bir İslam etkisi mevcuttur.

Modern Edebiyat ve Siyer

İslam tarihinin temel kaynaklarından birisi olan siyer yani Allah Resûlü (s.a.v.)'in hayatı, geleneksel edebiyatta olduğu gibi modern edebiyatta da kullanılagelmiştir. Geleneksel edebiyatta başlıbaşına bir tür olan siyer edebiyatı, kendisine eklenen birçok türle zenginleşmiştir.

Son otuz beş-kırk yılda modern Türk edebiyatı bu miras üzerinden İslamî geleneğin yeni edebî yorumları ile yoluna devam eder. Özellikle 1970'lerde başlayan ilk örnekleri ile roman türünde siyer yazımı edebiyatta yeni bir mecra açar. Edebiyatçılar roman yoluyla hem Allah Resûlü'nü hem sahabe hayatlarını hem de

“Ağâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi'nde “Eski metinlerde hemen hiçbir sayfa yoktur ki içinde Kur'an'dan bir âyet, Peygamber hadisinden bir cümle bulunmasın ve düşünceler bunlara bağlanmış olmasın” der.”

İslam'ın 23 yıllık serüvenini gelecek nesillere taşımak isterler.

Bu girişimin niyet, amaç ve hedef bakımından sahih bir girişim olduğu tartışılmazdır. Fakat bu sahih girişim gerek kullandığı malzeme, gerekse eklenmediği mirası kullanma biçimi bakımından birçok problematiği bünyesinde barındırır.

Bu çalışmada bu problematiklerden birisi olan, son dönemde yayımlanmış siyer konulu romanlarda Kur'an-ı Kerim eğitimi konusu incelenmiştir. Fakat ondan önce romanlara dair birkaç hususu belirtmek gerekir.

2000 yılından bu yana modern Türk edebiyatı sahasında bir edebî tür olan roman formunda yazılmış siyer yapıtlarının varlığı görülmektedir.¹ Bu romanların genel olarak şu perspektifler üzerine kurulmuş oldukları görülür.

1- Temel amacın İslam Peygamberi'ni anlatmak olduğu bu yapıtlarda, Allah Resûlü doğrudan anlatılmak yerine ya yakın sahabe ya da ehli beyt hanımları vasıtasıyla anlatılmıştır.

2- Siyer tarihindeki temel konular kurgusal metinlerle zenginleştirilmeye çalışılmış ve 23 yıllık siyer tarihi çeşitli kurgusal olaylarla okuyucuya aktarılmıştır.

3- Kadın sahabelerin özel hayatları üzerinden siyer tarihinin anlatımı sağlanmış böylece kadın yaşamına dair detaylarla siyer tarihi bütünleştirilmeye çalışılmıştır.

4- Romanların temel kaynakları romanın sonunda belirtilerek, yapıtı oluşturan geleneksel miras kaynakları okuyucu ile paylaşılmıştır.

Romanların temel karakteristiği bu dört unsur üzerinden şekillenmiştir. Bunları açacak olursak İs-

lam tarihinin sağladığı kaynaklar üzerine yeni ve modern kurgular inşa eden yapıtlarla karşılaşırız.

Bu romanlarda amaç Hz. Peygamber'i anlatmaktır. Allah Resûlü'nün doğrudan anlatılmasının tek yolu Kur'an-ı Kerim ayetleridir. O'nun biz müslümanlara doğrudan tanıtılıp anlatıldığı tek kaynak ayetlerdir. Diğer tüm yollar, mutlak şekilde müellifinin yorumunu, düşünce biçimini, tahayyül tarzını, duygu dünyasını ya da dönemin mantalite yapısını yansıtır. Geleneksel edebiyatın tüm eserlerinde bunu görmek mümkündür. Roman gibi kurgusal bir türde Peygamber (s.a.v.)'in anlatılması ise çok daha problemlidir. Çünkü roman yoluyla bir peygamberi anlatmak demek, başta kendisi olmak üzere diğer tüm karakterlerin, olayların, sebep ve sonuçların müellif tarafından yeniden kurgulanması, biçimlendirilmesi ve tasarlanması anlamına gelir.

Konusunu siyerden alan modern romanlar bu problemi bertaraf etmek için Hz. Peygamber'i doğrudan anlatmaktan kaçınmıştır. Bunun yerine seçilen yöntem, Allah Resûlü'nün yakın çevresinde bulunan sahabe ya da hanım sahabenin anlatılması olmuştur. Özellikle hanım sahabeden ehli beyt hanımlarının hayatları anlatılmak suretiyle Hz. Peygamber'in romanlar yoluyla geleceğe taşınması, nesillere aktarılması tasarlanmıştır.

Hanım sahabenin hayatlarının anlatıldığı romanların tamamına yakını kurgusal metinlerle desteklenmiştir. Yani, geleneksel kaynakların sağladığı klasik siyer bilgisinin üzerine, modern düşünceler, tahayyüller, duygular ve yorumlar eklenerek siyer tarihi yeniden kurgulanmıştır. Başka bir deyişle, Hz. Peygamber'i romanlarda kurgulamaktan kaçınan modern yazar, sahabe hayatını kurgulamaktan kaçınmamıştır.

Bu yeniden kurgulanış bittikten sonra, roman oluşurken faydalanılan geleneksel kaynaklar romanın sonunda belirtilerek, romanın bizatihi kendisi geleneksel mirasla refere edilmiştir.

Romanların geneline baktığımızda bütün bir sîret tarihinin ele alınan karakterlerle birlikte kurgulandığını görmekteyiz. Fakat bu yeniden kurgulanışın hemen her olay anlatıldığında gerçekleşmediği de görülür. Mesela Hz. Hatice'nin evi on iki sayfa boyunca kurgusal olarak anlatılırken, Allah Resûlü'nün Hira Dağı'nda ilk emir alıp evine koşarak döndüğü ve 'Beni örtün!' nidâsıyla başlayan o enteresan gece birkaç cümle ile geçiştirilir. Ya da Hz. Aişe'nin kıskançlık halleri sayfalarca anlatılır fakat hicret, mirac gibi İslam tarihinde önemli rolü olan olaylar genel kalıplarla ifade edilir ve geçiştirilir. Yani, siyer tarihindeki karakterlerin hayatlarından kesitler gereğinden fazla detaylarla kurgulanıp okuyucuya sunulurken, İslam tarihinde başat rol oynayan olaylar sessizce geçiştirilir. Bunun nedenleri üzerinde düşündüğümüzde karşımıza romanın kendi yapısı ve yazarın modernist tavrı çıkar. Bunu biraz açalım.

Roman türü, yapısı itibariyle dikkat çekici kurguları bünyesinde barındırır. Olay örgüsü, karakterlerin enteresan ve ilgi uyandırıcı maceralarıyla, dram ve trajedileriyle sürdürülmek zorundadır. Roman, okuyucunun beklediği heyecan ve gerilimi karakterler üzerinden sağladığında, olay örgüsü de doğal olarak romanın tamamına hakim olan havayı değiştirir ve roman bir maceraya dönüşür.² Bu macera, gerçeğin kurgulandığı, gerçek olmayanın tasarlanarak halkın zevk ve ilgisine göre sunulduğu bir alan açmış olur. Çünkü bir romanda "Sadece halka ait zevklerin yaratılması söz konusu değil, aynı zamanda yeni yeni zevklerin

yaratılması da söz konusudur.³ Romanın bizatihi kendisine ait bu özellikler, siyer konulu çalışmaları kurguya maruz bıraktığı ve yeniden biçimlendirdiği için problemlidir.

Romancılar bu görsel dikteyi dil yardımıyla yaparlar. "Bu metinlerin diline eğildiğimizde ya çok arkaik bir dil bizi karşılamaktadır yahut da böylesi bir konu için epey yadırgatıcı, "nev-zuhur" kelimelerle örülmüş, günlük hayatın "yüksüz", "sığ dili" ile karşılaşırız. Sığ dil okuyucuyu "mirac"a yükseliş, "nûr"a ışık, "sahabe"ye arkadaş, "bâtıl"a yanlıs, "seriyye"ye tim..."⁴ denilebileceği diktesi ile kutsal siyer dilinden uzaklaştırır.

Roman yazarları bu gerçekten hareketle siyer konulu romanlarda genellikle karakterleri abartılı ve merak uyandırıcı kurgularla, günlük dilin sağladığı sıradan tasvirlerle okuyucuya yaklaştırmayı denemiş ve böylece kıyafet tasvirlerinin, ev dekorasyonlarının, hanım sahabe'nin takı tercihlerinin anlatıldığı onlarca sayfa yazılmıştır.⁵ Benzer kurgusal genişlemeleri olay örgüsünde de görmek mümkündür. Mesela, Hz. Hatice'nin müslüman olduktan sonra ilk abdest alış beş sayfa boyunca şiirsel bir dille anlatırken ilk dakikaların ve sonraki günlerin tüm detayları abdest alış sahnesiyle sona erer.⁶ Yani tıpkı bir film sahnesi gibi abdest alış izlenir ve o sahne orada biter.

İkinci önemli nokta ise yazarların modernist bakış açısından hareketle siyer romanlarını yazmış olmalarıdır. Bir romancı elbette kendi döneminden sıyrılıp asırlar önceki olayları sanki oradaymış gibi yazamaz. Fakat Allah Resûlü'nün hayatına uzanırken her müslümanın durması gereken bir konum vardır. Bu pozisyon, kurgusal bir tür üzerinden tarihsel olayları yeniden biçimlendirmek ve bu esnada kutsal hassasiyet alanlarını sıradanlaştırmak olamaz.

Romanlaşan Siyerde Kur'an Eğitimi

Yukarıda sıraladığımız iki neden dolayısıyla mezkur romanlarda İslam tarihine yön veren olayların detaylandırılmadığını, yazarların tercihlerini daha kurguya açık mevzular üzerine yoğunlaştırdıklarını belirttik. Bu önemli konulardan birisi de Kur'an eğitimidir.

Bilindiği üzere son ilahi kitap olan Kur'an-ı Kerim, Mekke'de başlamak üzere 23 yıllık bir sürede tedrici olarak indirilmiştir. İslam kaynakları, Allah Resûlü tarafından ona tâbi olanlara bildirilen ayetleri müslümanların hemen ezberlediğini ve yazmaya çalıştıklarını bildirir. Sahabenin gösterdiği bu hassasiyet, dönemin şartları gözönüne alındığında birincil vazife olarak temel uğraşı niteliğinde görülebilir. Çünkü bir toplumu yeni baştan inşa eden temel bir öğretinin parçaları ile karşılaşmak, onu hıfz etmek, hayatı ona göre biçimlendirmek bir yarışa dönüşmüştür.

İslam kaynakları hicretten sonra ilk İslam toplumunu oluşturan tüm bireylerin büyük bir mücadele içine girdiğini yazar. Bir yandan Mekkeli müşriklerin saldırı ve tahriklerini durdurmak, bir yandan ailesini malını mülkünü bırakıp yollara düşen insanları korumak, bir yandan eski inanç ve yaşayış biçimini terkederek yeni hayata adapte olmaya çalışmak ve en önemlisi de çölün ortasında kendilerini yepyeni prensipler silsilesine teslim etmiş bir avuç insanın kendisini eğitirken çocuklarını ve yaşlılarını da aynı eğitimin içine dahil ederek toplumun inşasına yardım etmek... Bu tablo Hz. Peygamber'in hicret sonrasında ne kadar zorlu bir vazifeyi üstlendiğini gösterir. Fakat bu tabloda Allah Resûlü yalnız değildir. Erkeğinden kadınına, çocuğundan yaşlısına her fert yeni toplumu inşa etmekte kendi üzerine düşeni yapmak zorundaydı. Nitekim on üç yıllık Medine toplumunun, bedevî geleneklerinden sıyrılarak 'gökteki yıldızlar gibi' tâbi olunacak bir kemâliyeteye varmaları ancak bu aralıksız eğitimle mümkün olabilmiştir.

Peki böyle bir tablo karşısında hicret sonrası müslüman kadınlar ne yaptı? Yeni toplumun inşasında müslüman kadının rolünü spesifik olarak ele alan

çalışmalar, bu kadınların, yeni toplumu inşa sürecinde durup dinlenmeksizin gençleri, yaşlıları çocukları eğittiklerini ortaya koyuyor.⁷ On üç yıl süren bu sürecin başarısı, bugün dünyanın her yerine yayılmış bir İslam'dır.

Yeni toplumun inşasında sahabe kadınları Kur'an-ı Kerim eğitiminde temel rolü üstlenmiş olmalarına rağmen, onların hayatlarını anlatan romanlarda bu hususa yer verilmez. Romanlarda hiçbir sahabe hanımın Kur'an öğretmek üzerinden bir kişi ile iletişime geçtiği, çocuklara Kur'an eğitimi verdiği talimler yaptırdığı üzerine bir anektoda rastlanmaz.

Allah tarafından Cebrail (a.s.) vasıtasıyla Hz. Peygamber'e indirilen ilk ayetler, Allah Resûlü'nün Hz. Hatice ile evli olduğu yıllara denk düşer. Bu yıllarda Hz. Hatice'nin evinde kendi çocukları dahil toplam on çocuğu himaye ettiği belirtilen romanlarda⁸, Hz. Hatice'nin bu çocuklarla ilişkide olduğu hiçbir sahne yoktur. Çöl/Deniz'de Hz. Hatice'nin herhangi bir insanla iletişime geçtiği yer romanın 80. sayfasıdır, o da amcası Varaka'dır. Yani mezkur romana göre ortada kendi iç konuşmalarıyla kendi hayatının etrafında dönüp duran bir Hatice vardır.

İslam tarihinde Hz. Peygamber'e eş olan bir hanımın İslam öncesi dönemde yedi çocuğu himaye etmek üzere evine almış olması, günümüz koşullarında devrim niteliğinde bir harekettir. Bu, hem bireysel hem sosyal boyutları olan oldukça önemli bir meseledir ve yeni toplumu inşa eden kadın kimliği üzerinden romanlarda yer alması beklenir. Fakat ne İslam öncesi dönemde ne de Hatice'nin müslüman olduktan sonraki döneminde bu çocuklarla ilgili -isimleri dışında- hiçbir konu işlenmemiştir.

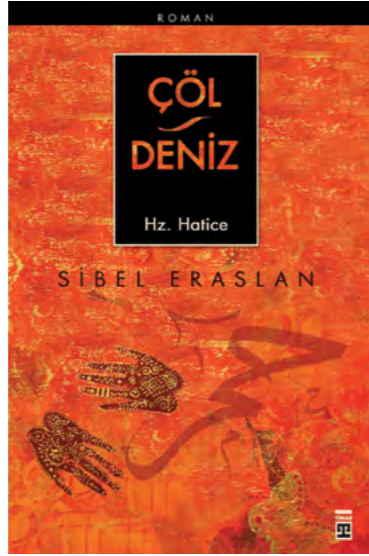
Konaktaki bu on çocuk kimdir? Diğer işler için birçok hizmetli olmasına rağmen, Hatice bu çocuklarla neden iletişim kurmaz? İki kendisinin olmak üzere diğerleri himayesine aldığı çocuklardır. Peki bu çocuklara Allah Resûlü'nün tebliğini kim, nasıl öğretti? Bu çocuklar, vahyin ilk dönemlerinde kiminle, nasıl

muhatap oldular? Hatice'nin Hz. Peygamber ile evliliğinde, vefatında, hicret günlerinde, hicret sonrasında bu çocuklar İslam öğretisiyle nasıl hemhal oldular? Bu hususa dair romanlarda herhangi bir detay bulunmaz.

Bir başka örnek Hz. Zeyneb'te görülür. Okuyucu bir anda "Zeynep binti Muhammed'in düğün hazırlıkları başlamıştı..." ifadesi ile karşılaşır. Zeynep'in doğumu, çocukluğu, genç kızlığı, ebeveynleri ve kardeşleri ile olan ilişkisi, huyu, davranışları vs. ile ilgili romanda hiçbir bilgi ile karşılaşamayız. Ailenin evlilik çağına gelmiş kızı, bir anda romanın orta yerinde belirir.⁹ Bu durum hususi olarak Hz. Zeynep'i anlatan romanlarda da aynı şekildedir.¹⁰ Zeynep, İslam'ın bir topluma zerkedildiği yılların çocuğudur. Onu hangi kadın, hangi anne nasıl yetiştirdi? İslam'ın temel öğretisini nasıl öğrendi, Kur'an bu çocuklara nasıl talim ettirildi, belirsizdir.

İslam kaynakları Hz. Ali'nin İslam'la muhatap olan ilk çocuk olduğunu bildirir. Bu da oldukça önemli bir detaydır. Çünkü bir çocuğun ilk vahiy emirleriyle karşılaşmasındaki duygusal, mantıksal, ruhsal durumun iyi tahlil edilmesi gerekir. Bu tahlil, asırlar boyunca her nesil tarafından örnek alınacak bir durumdur. Bu detay, bugünün müslümanları için, Hz. Hatice'nin o dönemde evini nasıl dekore ettiğinden ya da takılarını hangi kuyumcuya yaptırdığından çok daha önemlidir.

Hz. Ali'nin evlerinde kalmasıyla başlayan Ali ve Peygamber iletişiminde de hiçbir detay ya da anekdot bulunmaz. Romanlarda Hz. Ali'nin Hz. Hatice ile ya da

Allah Rasûlü ile herhangi bir iletişimi yoktur. Sadece "Ona ok atmayı, yüzmeyi, ata binmeyi El-Emin'di öğreten..."¹¹ ifadesi dışında Ali'nin Kur'an'la nasıl muhatap olduğu belirsizdir.

Konusunu siyerden alan ve roman formunda yazılan yapıtlarda; İslam toplumunu inşa eden sahabe anlatılırken geleceğe taşınabilecek hassasiyetlerin öne çıkartılması yerine, okuyucunun hoşuna giden, kendisiyle özdeşleştirebileceği, modernist ve kurgusal sahabe profilleri çizilmiştir. Hicret, mirac, aynı dinden olmayan

akrabalarla iletişim, çocukların eğitimi, eğitim yöntemleri, erkeklerin hak-hukuk konusundaki hassasiyetleri, kadınların hayata atfettikleri önem, meşguliyet alanları gibi birçok önemli konu ya birkaç klasik cümle ile sloganlaştırılmış ya da bu tür konulara hiç değinilmemiştir. Yeni toplumu biçimlendiren bu ana unsurların ele alınması yerine mezkur romanlar, hanım sahabenin giyim kuşam tarzlarını, birbirlerini kıskanma hikayelerini, ev dekorasyonu tercihlerini, kervanlardaki değerli eşyalara sahip olma ihtarlarını, toplumun kadını kısıtladığı kurallara boyun eğen, ezik, sinik kadın profillerini, kadın duygusallığının neden olduğu mevzuları ele almayı tercih etmişlerdir.

Buradan hareketle şunu söylemek mümkündür. Modern dönemlerin edebiyat aktörleri, siyeri gelecek nesillere aktarmak düşüncesini, kalıpları dar türlerin içine hapsederek, siyer tarihini kurguya maruz bırakmak tehlikesine karşı geniş bir hassasiyet alanı oluşturmak durumundadırlar. Bir on yıl sonra siyeri romanlardan okumak tehlikesi ancak bu yolla bertaraf edilebilir. ■

DİPNOTLAR

- 1 Yonar, Gönül, 2000 Sonrası Türk Edebiyatında Konusunu Siyerden Alan Romanlar, FSMVÜ, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- 2 Friedman, Norman, Romanda Yapı Biçimleri, Çev. Sevim Kantarcıoğlu, GÜ Yay. 1988.
- 3 R. Bourneu R. Quillet, Roman Dünyası ve İncelenmesi, Çev. Hüseyin Gümüş, KBY, 1989.
- 4 Andı, M. Fatih, "Popüler Siyer Kitaplarında Dil, Üslup ve Estetik Sorunları", Siyer Atölyesi Tebliğler Kitabı, Türkiye'de Popüler Siyer Çalışmaları (2011-2012), Meridyen Kitaplığı, İstanbul, 2013.
- 5 Aşka Adanmış Bir Ömür: Hz. Hatice (N. Damla, Hayat Yay. 2011.), Hz.

- 6 Zeyneb (N. Damla, Hayat Yay. 2012.), Çöl/Deniz (S. Eraslan, Timaş Yay. 2013.)
- 7 Eraslan, a.g.e.
- 8 Birekul, Mehmet, "Adalet-Eşitlik Dikotomisi ve Toplumsal Bir Tıp/Cinsiyet Olarak İlk Dönem İslam Toplumunda Kadın", Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi, Sayı 1, 2015.
- 9 Çöl/Deniz ve Aşka Adanmış Bir Ömür.
- 10 Eraslan, a.g.e.
- 11 Damla, Hz. Zeyneb.
- 12 Eraslan, a.g.e.

İSMAİL HAKKI BAYRI (1905-1972) (KESİKBACAK İSMAİL EFENDİ)

1905 yılında Batı Trakya'nın Serez şehrinde doğdu. İlk öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek Üsküdar Topaşı Askerî Rüştiyesi'ne kaydoldu. İsmail Efendi, Rüştiye'de okurken hareketli bir talebe olduğundan tramvaya asılarak yolculuk yaparken düşer. Bu düşme neticesi iki bacağı birden tramvayın altında kaldığından, bacakları kesilmek zorunda kalır. Artık askeri okula devam etmesi imkânsızdır. Bu acı durum deyim yerindeyse İsmail Efendi'nin hayatını değiştirdi.

Yaşanan bu hadiseden sonra İsmail Hoca Efendi, Şehzade Camii şeyh-ül kurrâsı olan, Dayısı Serezli Ahmet Şükrü Efendi'nin himayesinde hıfza başladı. İsmail Hoca Efendi, zeki ve azimli bir kimse idi. Âlim, fâzıl ve münevver bir zat olan dayısından aldığı eğitimle; önce hâfız, sonra da kurrâ oldu. Daha sonra Oflu Mehmet Âşıkkutlu ile birlikte Reîs-ül Kurrâ Varnalîzâde Hâfız Hamdi Efendi'den Kırâat-i Aşere'yi okuyarak icazet aldı. Bekir Hâki Yener ve Ömer Nasuhi Bilmen gibi âlimlerin derslerini takip ederek, hadis ve fıkıh bilgisini de geliştirmeye çalıştı.

Dayısının kızı ile yaptığı evlilik sonrası Fatih'te Kumrulu Mescit karşısında bir bakkal dükkânı açarak ticarete başlayan İsmail Efendi fahrî olarak Kur'an dersleri de vermiştir (1930). İlk resmî hizmetine ise 1942'de Afyon Merkez Kur'an Kursu hocalığıyla başladı. 1952'de tekrar İstanbul'a döner ve bu kez Fatih'te Dülgerzâde Camii Kur'an Kursu hocası olur. İsmail Hoca Efendi birçok öğrenci yetiştirmiş, doksan sekiz kişiye aşere icazetnamesi, 3170

öğrenciye de tashîh-i hurûf dersi vermiştir.

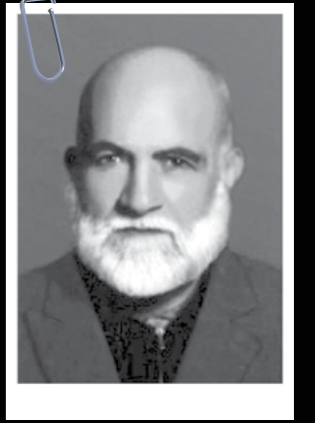
1972'de emekli oluncaya kadar

bu görevini sürdürmüş olan Kesikbacak İsmail Efendi 11 Kasım 1972 tarihinde İstanbul'da vefat eder ve Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilir.

Soyadı kanunundan sonra Bayrı soyadını alan Kesikbacak İsmail Efendi çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Daima ilim ile yaşamış bu mümtaz şahsiyet, ilim yolunda olanlara destek olmuştur. Hatta maaşının bir kısmını öğrencilerinin ihtiyaçlarına harcamak üzere her ay Gönenli Mehmet Efendi'ye göndermiştir. Kesikbacak İsmail Efendi bir diğer adıyla Topal Hâfız İsmail Efendi ayaklarını kaybetmiş olmasına rağmen kendine güvenini yitirmemiş ve saygınlığını hayatı boyunca sürdürmesini başarmıştır.

1970'li yıllara kadar Kur'an-ı Kerîm üstatlarının belirgin ekolleri bulunmaktaydı. Bu ekoller "İstanbul'un Anadolu yakası", "İstanbul'un Avrupa Yakasının Bir Bölümü" ve "İstanbul'un Avrupa Yakasının Diğer Bölümü" şeklinde ayrılmaktaydı. "İstanbul'un Avrupa Yakasının Bir Bölümü'nü" temsil eden hoca efendilerden biri de İsmail Hakkı Bayrı hocadır. Bu ekole mensup hocalar Kur'an-ı Kerîm kıraatini temel eğitim, dudak talimi esaslarına göre üstatlarından nasıl almışlarsa öylece koruyup aynen aktaran ve katı kurallara sadık kalıp ses kullanım ahengine ve makâmâta râğbet etmeyerek süslemeye gerek görmezlerdi. ■

Kaynakça: Akakuş, Recep, "Kesikbacak İsmail Efendi", DİA, c. 23, s. 96; Şahin, Hatice, "Hâfız İlhan Tok Hocaefendi, Hayatı ve Kur'an Eğitim Metodolojisi", O.M.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, 2015, S. 23, s. 98; Prof. Dr. Rahmi Yaran, Hâfız İlhan Tok ve Hâfız Mikdat Temiztürk Hocalardan hâtıralar (şifahen).

TÜRK SINEMASINDA KUR'AN EĞİTİMİ

Hilâi TURAN
Sinema Yazarı

Sinema yüz yılı aşan yolculuğunda topluma ayna tutarken bir yandan da onu dönüştüren ve biçimlendiren bir işlev gördü. Toplumdan beslendiği kadar onun kültürel kodlarını sürekli yeniden üreten sinemanın, toplumsal yaşamın en temel belirleyicilerinden olan dinle ve dinî değerlerle iletişim kurmaması düşünülemezdi elbette.

Pozitivizmin zirvede olduğu bir çağda sinematografin icadıyla ortaya çıkan sinemada, dinî öğeler, kimi zaman bir eleştirinin hedefinde, kimi zaman da dinî söylemi yaygınlaştırma amacıyla kullanıldı; ama ne şekilde olursa olsun “din”, her zaman sinemanın odak noktalarının merkezinde yer aldı.

Sinematografin Fransa’da ortaya çıkışından çok kısa bir süre sonra Osmanlı’ya da gelen sinemanın bizdeki öyküsünün bu coğrafyanın Batılılaşma ve modernleşme hikâyesiyle yaşıt olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki Osmanlı’da Batılılaşmanın sembol mekânlarından Pera, aynı zamanda sinemanın da doğduğu, yayıldığı, geliştiği yerlerden biri oldu.

İmparatorluktan ulus devlete geçişte, Cumhuriyet’in kurucu elitinin “terakkîye manî” olarak gördüğü dinî temsillerin kamusal alandaki tezahürünü görünmez kılma misyonu, elbette Batılılaşma maceramızla yaşıt olan Türk sinemasını da biçimlendirdi.

Cumhuriyet elitlerinin topluma hızlıca nüfuz etmesini istediği ve eğitim dâhil tüm ideolojik aygıtlarla yaygınlaştırdığı “modernlik ve gericilik” dikotomisi bağlamında, ikinci haneye yazılan dinin görünüşleri ve dinî ritüeller bir yandan görünmezleştirilir ve toplumun gündelik hayatından silinmeye çalışırken, bir yandan da ülkeyi geriye götürecektir bir korku unsuru olarak yansıtıldı.

“Milli Mücadelemizi, bir Anadolu kasabasına göreve giden Aliye öğretmen üzerinden anlatan ve farklı yönetmenlerce üç defa çekilen “Vurun Kahpeye” filmi, gerici-ilerici, gerikalmış-modern, vatansever-hâin ikiliklerinin kurucu anlatısı olarak ön plana çıkar.”

İmparatorluk Bakiyesi Toplumun, “Ulus”a Dönüştürülmesi Doğultusunda Türk Sineması

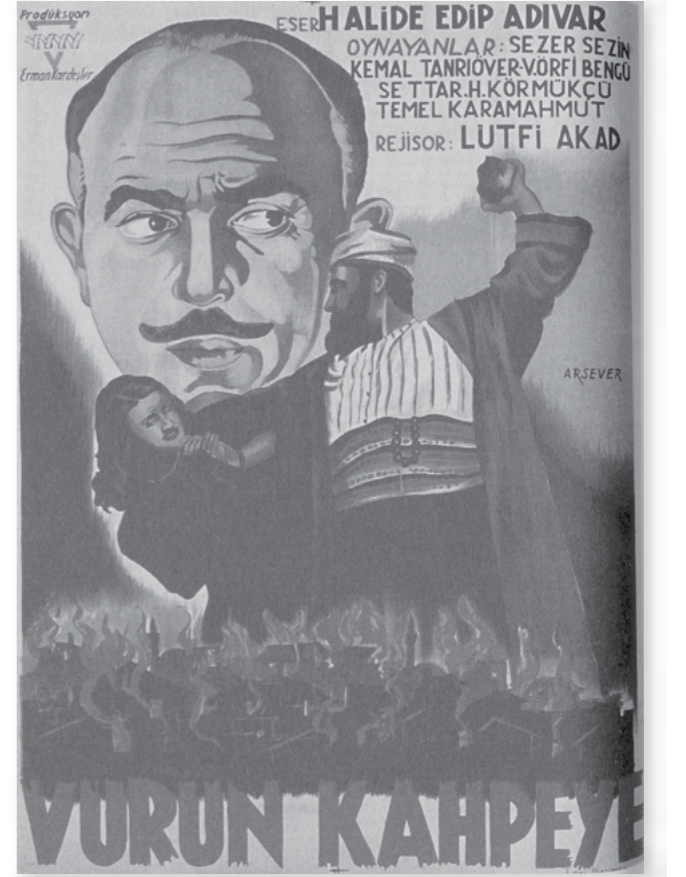
Bu kapsamda özellikle Türk sinemasının ilk yıllarından, köyden kente göç ve sanayileşme ile birlikte merkez-çevre ilişkisinde dönüşüme sahne olan 1960’lı yıllarda, Ulusal Sinema ve Milli Sinema akımlarının ortaya çıkışına kadar geçen sürede, özellikle dindar insan, din adamı temsilleri, “Vurun Kahpeye” filmindeki “Hacı Fettah” ile temsil edilebilecek stereotipin dışına çıkamadı.

Din adamları, “Hacı Fettah” nezdinde vatan haini, işbirlikçi, ikiyüzlü, ilerlemeye, bilgiye düşman, açgözlü, harama düşkün, dolandırıcı karakterler olarak sunulurken, dinî ritüeller de bir korku unsuru ve topluma zarar vereceği için uzak durulması salık verilen bir öcü olarak konumlandırıldılar sinemamızda.

2000’li yıllara kadar, topluma yayılmaya çalışılan korku kültürünün bir parçası olarak geri kalmışlık unsuru ve hainlik, ya da Milli Sinemada olduğu gibi hatadan münezzeh, gündelik akışından ve doğallığından koparılmış karton karakterler olarak sunulan dindar kimliği ve dinî öğelerin, 2000’li yıllarla birlikte bu iki uçtan farklılaşan bir açılım geliştirdiğini ve farklı temsillere kucak açtığını söyleyebiliriz.

Kur’an-ı Kerim Eğitimi Perdeye Nasıl Yansıdı?

Türk sinemasında Kur’an eğitiminin, özellikle din adamları üzerinden geliştirilen temsillerle çok paralel bir şekilde yer bulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sinemamızda dine yaklaşım, ağırlıklı olarak dindar insan temsilleri üzerinden yürüdüğü için Kur’an-ı Kerim eğitimi sahnelerine de çoğunlukla filmin öykü-

sünde kritik bir konumda bulunan din adamı, hoca karakterlerinin içinde olduğu bir hikâye parçası olarak şahit oluruz.

Bu anlamda Türk sinemasında dinî öğelere ve dindar kimliğe yaklaşım biçimlerinin Kur’an eğitimi sahnelerine de birebir yansıdığını söylemek mümkün. Türk sinemasında dinî öğelere farklı yaklaşımlar geliştiren Vurun Kahpeye (1973), Vizontele (2001), Adem’in Trenleri (2007), Dondurmam Gaymak (2006), The İmam (2005) filmlerine odaklanarak sinemamızda Kur’an eğitiminin nasıl yansıtıldığına dair bir resim çizmek de mümkün olacaktır.

Vurun Kahpeye:

Ba Beyli Bala Bula Bumbur Beyli Bap Bup

Din adamlarının ve dinî öğelerin olumsuz olarak tasviri sinemamızın ilk yıllarına kadar uzanıyor. Bu anlamda özellikle Milli Mücadelemizi, bir Anadolu kasabasına göreve giden Aliye öğretmen üzerinden anlatan ve farklı yönetmenlerce üç defa çekilen “Vu-

run Kahpeye” filmi, gerici-ilerici, gerikalmış-modern, vatansever-hâin ikiliklerinin kurucu anlatısı olarak ön plana çıkar.

Film, İstanbul’dan bir Anadolu kasabasına öğretmenlik yapmaya giden idealist köy öğretmeni Aliye’nin, cami imamı “Hacı Fettah”a karşı Kuvâyı Milliyeye verdiği desteği anlatır. Filmde Aliye, Cumhuriyet değerlerine düşman olarak gösterilen, neredeyse bütün bir Türk sinema tarihine damgasını vuran kötü niyetli imam tiplemesinin ilham kaynağı Hacı Fettah karakteriyle savaşıyor ve ulusun aydınlık geleceğini temsil eden bir figür olarak sunulur.

Halit Refiğ’in 1973 tarihli versiyonu, Ömer Lütfi Akad ve Orhan Aksoy tarafından çekilen diğer iki versiyona göre geleneksel ve dinî değerlere daha saygılı olsa da Kur’an-ı Kerim eğitimi sahnesiyle bilinen kalıpları tekrar etmekten kurtulamaz.

Kuvayı Milliyeci Yüzbaşı Tahsin’in Aliye’nin eğitim verdiği okula ilk girişinde, Arap harflerinin öğretildiği bir sınıfın hemen arkasından, Aliye’nin Tefvik Fikret’in şiirini okuduğu sınıf gösterilir.

Sağdaki sınıfta Kur’an eğitiminin ilk aşaması olan Arap harflerini öğreten öğretmen film boyunca çocukları dövmekten çekinmeyen, şiddet uygulayıcı bir karakter olarak sunulur. Öğretim sırasında çocuklar ise hiçbir anlam taşımayan “ba beyli bala bula” ifadesini her bir harf için aşağı yukarı eğilerek tekrar etmektedirler. Harf devrimiyle birlikte Latin alfabesinin getirilmesiyle, Arap alfabesinin okunamaz, öğrenilmesi çok zor olarak sunulmasına da vurgu yapar aslında bu sahne. Bu tekerlemeyle Arap harfleriyle dalga geçilmek istenir. Ve Türk sinemasında başka örneklerde de bu öğrenme yöntemine sık sık rastlarız. Çocuklar ise sınıfa itişe kakışa giren eğitim almamış bir kitle gibi sunulur. Çocuklara Kur’an eğitimi veren Hatice aynı zamanda Tahsin yüzbaşıya, Aliye öğretmeni çocuklara dinsizlik öğretmekle suçlayacak kadar tahammülsüz biri olarak resmedilir.

Bu sahnenin alternatifi olarak sol tarafta ise Aliye öğretmeni, çocuklara Tefvik Fikret’in “Millet Şarkısı” şi-

irini okumaktadır: “Çiğnendi, yeter, varlığımız cehl ile kahre.” Film bu iki sahneyi birbirine karşı konumlandırarak birini anlamsız bir tekerlemeden ibaret kılarken, diğerini ise şuurlu bir eğitim süreci olarak resmeder.

Halit Refiğ’in bu versiyonu, diğer filmlere göre Kur’an-ı Kerim ve örtünme gibi dinî öğelere daha olumlu yer verse de Cumhuriyet ideolojisinin topluma sunduğu dikotomiden kurtulamaz.

Benzer bir sahneye yine bir köy öğretmenin öyküsünü anlatan ve Osman Seden tarafından uyarlanan 1986 tarihli “Çalıkuşu” dizisinde rastlarız. Yaşadığı kalp kırıklığının acısıyla evinden kaçarak uzak bir köye öğretmen olarak gelen Feride’nin köydeki okulunda, çocukların aldığı din eğitimi bir korku unsuru, din eğitimi veren kadın da hâlâ dünyanın öküzün boynunda durduğunu iddia eden cahil biri olarak resmedilir.

Köy halkının gayri medenî ve cahil bir kitle olarak gösterildiği dizide, din eğitimi çocukların sembolik olarak birbirlerinin cenaze namazlarını kıldığı, din eğitimcisinin çocuklara sadece cehennemde onları nelerin beklediğini bir korku hikâyesi temasıyla anlattığı, hatta gerilim müziğinin eşlik ettiği teatral bir korku sahnesi olarak sunulur.

Kur’an eğitimi de tıpkı “Vurun Kahpeye” filmindeki gibi tekerlemeler üzerinden çocukların yukarı, aşağı hareket etmesinden ibaret bir şekilde tasvir edilir.

Aslında her iki film de kurucu ideolojinin, dinin ilerleme yolunda yavaşlatıcı bir unsur, bir geri kalmışlık alâmeti ve hatta bir korku unsuru olarak sunulmasına benzer bir şekilde sahneye sunar Kur’an-ı Kerim ve din eğitimi.

Vizontele: Komedi Unsuru Olarak Kur’an Eğitimi

2001 yılında Yılmaz Erdoğan tarafından çekilen ve televizyonun Doğu’da bir köyle buluşmasını anlatan “Vizontele” filmi ise Kur’an eğitimi ve eğitim veren hoca karakterini bir komedi unsuru olarak temsil eder.

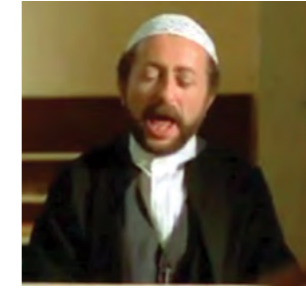
Aslında bu yaklaşımın da kurucu ideolojinin ekseninde geliştiği söylenebilir. Tek bir farkla; bu filmde

dindar hoca tiplemesi, düşman ve işbirlikçi yönüyle korkutucu ve hâin olarak değil, kimsenin saygı duymadığı bir komedi unsuru olarak konumlandırılır. Kur’an eğitimi ise burada çocukları gezmek, oynamak gibi “asıl yapması gereken şeyler”den mahrum eden, onların özgürlüğünü ellerinden alan bir sahne olarak tasvir edilir.

Erkan Can’ın canlandırdığı Mela Hüseyin adlı kekeme imam tiplemesi, aslında dinî öğeleri “karikatürleştirerek” değersizleştirmeye güzel bir örnektir. Mela Hüseyin, cami kapısında kasabadaki tek sinemanın sahibi olan Latif ile konuşur. Latif, televizyonun gelişinin sinemasına halkın ilgisini azaltacağını düşündüğünden, halkı televizyona karşı kıskırtması ve haram olduğuna dair insanları ikna etmesi için destek istemeye gelmiştir. Latif, televizyonun şeytan işi olduğunu üstelik her eve gireceğini, milleti acilen ikaz etmesi gerektiğini söyler Mela Hüseyin’e.

Aslında Latif’e destek veren kekeme imam karakteri şahsında, ilerlemeye karşı duran, gerici din adamı klişesi bir kez daha tekrarlanmış olur. Ancak kekeme olan imamın en öne çıkarılan özelliği, Kur’an dersi verdiği çocuklar tarafından bile dalga geçilecek kadar umursanmaması ve değersiz görülmesidir.

Filmde köye televizyonun getirilmesi için uğraşan ve köyün en akli başında kişisi sayılan Belediye Başkanını Nazmi, evinde kahvaltı yaparken, torunlarını başlarında takkeleri, boyunlarında Kur’an mahfazası asılı olduğu halde görür. “Hanım, ne götürüyorsun bunları Kur’an kursuna, ne anlar bu zavallı yavrular?” diye çikışır karısına. Kur’an eğitimi, filmin en akli başında kişisi tarafından seyirciye çocuklar için gereksiz bir unsur mesajıyla sunulur.

“2001 yılında tarafından çekilen “Vizontele” filmi Kur’an eğitimi ve eğitim veren hoca karakterini bir komedi unsuru olarak temsil eder. Erkan Can’ın canlandırdığı Mela Hüseyin adlı kekeme imam tiplemesi, aslında dinî öğeleri “karikatürleştirerek” değersizleştirmeye güzel bir örnektir.”

Bunun hemen ardından ise Kur’an eğitimi sahnesi başlar. Kekeme imam önde, çocuklar karşısında dizilmiş olarak rahleleri üzerindeki cüzleri okumaya başlarlar. Cüzdeki harfleri söylemekte zorlanan kekeme imamı çocuklar birebir taklit ederler arkasından. “He hee heeee heliiff” der imam ve çocuklar aynı tonlama ve vurguyla tekrarlar arkasından. Filmde mizah duygusunun en etkili şekilde verildiği yerlerden birinin Kuran eğitimi olması oldukça mânidardır.

İmamın kekeme halini alaya alan çocuklar bununla eğlenirken, film de seyirciye “komik”leştirdiği bir Kur’an eğitimi sunmuş olur.

Çocuklar imamla dalga geçmekle kalmaz, buldukları ilk fırsatta camdan atlayıp kaçarlar. Çocukların kaçıışı uçuşan kuşlarla paralel kurguyla verilir ve çocuklar adeta mahpus edilmiş oldukları Kuran eğitiminden özgürlüklerine kavuşmuş olarak gösterilir. Çocuklar önlerindeki bez çantada asılı cüzlerini üç kez öpüp başlarını koyduktan sonra usulca yere bırakırlar ve koşturular. İlerleyen sahnelerde belediye başkanı tarafından taklidi yapılarak alaya da alınan kekeme imam, kurucu ideolojinin

ekseninde ancak bu defa karikatürleştirilmiş şekilde gelişmeye, teknolojiye düşman ve itibarsız bir karakter olarak resmedilir.

Gerçekçi ve Daha Doğal Temsiller Artıyor

Türk sinemasında din adamı ve din eğitimi kimliği 2000’li yıllara kadar olumsuz, karikatür bir tipleme olarak yer alsada bu tarihten itibaren farklı ve çeşitli temsillerin de sinemaya dahil olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu anlamda sinemamızda alışlagelmiş, klişe din eğitimi tasvirlerinde en önemli kırılmalardan biri Yüksel Aksu’nun yönettiği 2006 tarihli “Dondurmam

Gaymak” filmidir. Film, Muğla’da büyük dondurma tröstlerine karşı tek başına ayakta kalma mücadelesi veren dondurma satıcısı Ali Usta’nın, motorunun kaybolmasıyla başlayan olayları komik bir dille anlatır.

Ege’nin renkli dünyasını oldukça eğlenceli bir şekilde yansıtan filmde, imam karakterini ilk kez gündelik hayatın içinde, halkla iç içe, herkesle sağlıklı iletişim kuran, şakalaşan gerektiğinde münakaşa da eden ve hepsinden önemlisi korkutmayan ve nefret ettirmeyen bir şekilde izleriz...

Öncesinde sadece cami duvarları arasında resmedilen ve dışarıya ancak halka bir tehdit oluşturmak için çıkan din adamı tiplerinden farklı olarak, son derece halkın içinde bir imam karakteri tasvir edilir. Bu sahici yaklaşım aynı şekilde Kur’an eğitimi sahnesine de yansır.

Filmin başlarında, camide köy çocuklarını Kur’an dersi alırken izleriz. Yine alışlagelmiş klişelerden farklı olarak çocukların saygı duyduğu ama korkmadığı; ezberlediği süreyi hızlıca okuyan Kâmil’i takdir ederken, kardeşi Kerim’i bir buçuk aydır “Ettehiyyatü”nü ezberleyemediği için tatlı bir şekilde azarlayan, “Kardeşinden feyiz al” dediğinde ise tüm çocukların gülüştüğü bir hoca ve huzurlu bir cami ortamı vardır.

Bu anlamda “Kur’an eğitimi” ve “Kur’an öğreten hoca” tasvirinde “Dondurmam Gaymak”, Türk sinemasında yerleşik kalıpları sarsan, olumlu, hayatın içinde, sahici bir tasvir sunan bir yapım olarak öne çıkar.

Yine bu kapsamda 2005 yılında İsmail Güneş tarafından çekilen ve İmam Hatip kökenli bir bilgisayar mühendisinin, ağır bir hastalıkla boğuşan arkadaşının

“Yüksel Aksu’nun yönettiği ‘Dondurmam Gaymak’ filmi, ‘Kur’an eğitimi’ ve ‘Kur’an öğreten hoca’ tasvirinde yerleşik kalıpları sarsan, olumlu, hayatın içinde, sahici bir tasvir sunan bir yapım olarak öne çıkar.”

son isteği üzerine onun yerine köy imamlığı yapmasını anlatan “The İmam” filmi de din eğitimi tasvirini çeşitlendiren yapımlar arasında yer alır. Bu film de camide çocuklara Kur’an eğitiminin hemen ardından bilgisayar gösteren ve onları ders sonrası motosikletle gezdiren “modern imam ve din eğitimi” temsiliyle fark yaratır.

2007 yılı yapımı Barış Pirhasan imzalı “Adem’in Trenleri” de aslında başrolündeki Hasan Hoca karakteri üzerinden Türk sinemasındaki kalıplaşmış, olumsuz din adamı ve dini eğitim tasvirini eleştiren, kasabaya ilk gelişinde oradaki ahâlinin hocaya dair önyargılarını birer birer yıkan, zaaflarıyla, korkularıyla, sahici ve dürüst bir adam olarak temsil ettiği Hasan hoca karakteriyle, “Hacı Fettah” temsillerini ters yüz eden bir yapımdır.

Din eğitimi bir korku ortamı olarak sunan yaygın sinemanın aksine, çocukların dilinden öğrenen, korkutarak değil sevdirek, Kur’an eğitimiyle sınırlı kalmayıp onları iyiliğe, güzel ahlaka teşvik ederek sinemamızda yerleştirilmeye çalışılan olumsuz kalıpları kökten sarsar.

Şimdiye kadar değindiğimiz filmlerin de gösterdiği gibi Türk sineması, ilk yıllarından itibaren dinî temsillerde, kurucu ideolojinin üzerinde yükseldiği ilericilik-gericilik ikiliğinden kurtulamamış, bu kapsamda ilerlemeye engel, geri kalmışlığın sebebi olarak kodladığı din eğitimi kalıplaşmış bir şekilde tekrarlamaktan ve sunmaktan uzun süre vazgeçmemiştir. 2000’li yıllarla birlikte ise bu temsillerin giderek daha fazla çeşitlenmesi ve hayatın içinden, daha sahici din adamı ve Kur’an öğretimi tasvirlerine alan açılmaya başlanması, sinemamız adına bir umut taşımamıza yol açmaktadır. ■

Kur’an eğitimi ve öğretimi noktasında geçmişten bugüne ciddi bir geleneğe sahip olduğumuz tartışılmaz bir hakikattir. Ancak aşağıda da görüleceği üzere pratiği olan bu alana dair yazdığımız eserler sayısı çok azdır. Değişen şartlara, geliştirilen yeni teknik ve metodlara uyum sağlayacak eserlerimizin ve çalışmalarımızın da olması gerekmektedir. Kur’an eğitimi meselesi bütün cepheleriyle konuşulmayı ve üzerindeki yeni yeni çalışmalar yapılması hak ediyor.

Kur’an Eğitim-Öğretim Geleneğimizde Önemli Duraklar

İslam tarihinin başlangıcından itibaren Kur’an eğitimi ve öğretimi farklı mahfillerde devam edegelmiştir. Osmanlı’da darü’l-kurrâlar üzerinden Kur’an eğitimi yürürken, bu geleneği temsilen reisü’l-kurrâlık makamı da ortaya çıkmıştır. Bu hususta yakın tarihimizde İstanbul’da öne çıkan isimler ve mekânlar mevcut. Bu isimlerden ilki Kur’an talebelerini okutup, onları himaye eden ve eğitimlerini tamamlamalarına vesile olan Reisü’l-Kurrâ Gönenli Mehmet Efendi’dir (Mehmet Ögütçü). 40 yıl mihrap ve Kur’an hizmetinde bulunmuş olan Gönenli Mehmet Efendi 1991 yılında vefat etmiştir. Talebelerinden Recep Akakuş onun bu hizmetini bir kitapla kalıcı hâle getirmiştir.

- *İslâm’da Kur’an Öğretimi ve Reisü’l-Kurrâ Gönenli Mehmet Efendi*, Recep Akakuş, Sahhaflar Kitap Sarayı Yay. 1991, 207 s.

Kitap, İslâm’da Kur’an Öğretimi ile başlıyor. Kur’an Öğretiminde Tedvin, Osmanlılarda Eğitim ve Öğretim Kurumları ile devam ediyor. Kitabın son iki bölümünde ise Gönenli Mehmet Efendi’nin hayatı ve hatıraları yer alıyor. Bir buçuk sene talebelik etmiş Enver Baytan merhumun anlattığı hatıralardan bir demet:

“Gönen’de hâfızlığımızı bitirdik. Biraz talim de

gördük. Sonra da peder bizi buraya getirdi. Geldiğimiz zaman Hocaefendi Dülgerzâde Camii’nde imamdı. Orada bizi talebe olarak kabul etti. Peder sordu: “Çocuğu bırakıyoruz, masrafı olacak. Ne kadar para gerekiyorsa takdim edelim.” Hocaefendi “Geri dönecek paranız var mı?” diye sordu. Peder “Var” dedi. Hoca da “Siz dönün, çocuğu buraya bırakmanız kâfi. Biz gerekeni yaparız evvelallah.” dedi. (s. 160) Talebelere günde 30 kuruş veren Hocaefendi, parayı asla top-tan vermez ve hergün kontrol edermiş. Meşk olarak yazdırdığı söz de hayat felsefesini ortaya koyuyor:

“Biz yalnız dünyayı değil, hem dünya hem ahireti kazanmak ve hâdim-i din olmak emelindeyiz.”

Öne çıkan birkaç eser ise şunlardır:

- *İstanbul’da Kur’an okulları (XV-XVI. yüzyıllar)*, Yusuf Alemdar, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2007, 187 s. (Yazarın yüksek lisans çalışmasıdır.)

- *Tarihsel Boyutuyla Kur’an-ı Kerim Öğretimi ve Reisü’l-Kurrâlık*, Recep Akakuş, Kayıhan Yay. 2008, 63 s.

- *Tarihî Kimliği Açısından Nuruosmaniye Külliyesi ve Kur’an-ı Kerim Öğretimi*, Recep Akakuş, Nuruosmaniye Kur’an Kursları Derneği Yay., 2010, 326 s.

Din Eğitimi Meselesi İçinde Kur’an Eğitimi

Kur’an eğitimi meselesini konuştuğumuz vakit hiç şüphesiz “din eğitimi”ni de konuşmuş oluyoruz. Toplumumuzun tarihsel anlamda din eğitimi haritasını ciddi bir emek ve gayretle ortaya çıkaran Mustafa Öcal, güncelleyip yeniden yayımladığı *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi* (Dergâh Yay., 2015, 560 s.) kitabında medreselerden, imam hatip ve yüksek islam enstitülerine, oradan Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yaygın Din Eğitimi kurumlarına kadar bütün kurum ve müesseselere temas ediyor. Yazar eserin girişinde şu tespitte bulunuyor: “Osmanlı Devleti’nde dinlik

niteliği ağır basan eğitim sistemi vardı. Cumhuriyet'le birlikte "diniliğin" yerini "millilik" almış ve okulların programları buna göre yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Ancak aradan geçen bunca zamana rağmen eğitim sistemine hâlâ gerçek anlamda millilik vasfı da kazandırılmamıştır." (s. 14)

Konumuzla esas irtibatlı olan bölümde ise yazar İslam'ın başlangıcından Cumhuriyet'e, Cumhuriyet döneminden ise 2015 tarihine kadar Kur'an eğitimini kritiğe tabi tutuyor. Bu hususu tablolarla da destekliyor. Yazarın bir diğer önemli çalışması ise yurdun dört bir yanında Kur'an eğitimine hizmeti geçmiş isimlerle yapılmış 3 ciltlik sözlü tarih çalışmasıdır. *Tanıktarın Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dinî Hayat* (Ensar Neşr. 3 cilt, 2008) adını taşıyan eserde onlarca sima ile yapılmış mülakatlar yer alıyor. Bu anlamda her iki eser de Türkiye'nin Kur'an eğitimi tarihine önemli kayıtlar düşmüştür. Bu bölümde zikredilmesi gereken diğer iki eser şunlardır:

- *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*, M. Şevki Aydın, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2008. 223 s.
- *Din Eğitimi Açısından Kur'an Öğretimi ve Yaz Kur'an Kursları*, İrfan Başkurt, Değerler Eğitim Merkezi [DEM] Yay., 2007, 272 s.

Hâfızlık Müessesesi ve Hâfızlık Eğitimine Dair

Kur'an'ın en büyük mucizelerinden birisi de onu okuyanların hafızalarına kolaylıkla nakşedebilmesi ve ezberleyebilmesinin yolunun kolaylaştırılmasıdır. İslam tarihi boyunca da hâfızlık müessesesi etrafında bir gelenek oluşmuş ve bugünlere kadar gelmiştir. Hâfızlık nedir? Hâfızlar kimlerdir? Hâfızlık nasıl bir deneyimdir? Hâfızların kendilerine dair algıları nasıldır? Bütün bu soruların cevabı İhsan Toker'in kaleminden *Hâfızlık Anlam & Deneyim* (Fecr Yay. Ankara 2016, 176

s.) ismiyle yayımlanmış. Yazar eserini üç bölüme ayırmış. İlk bölümde bir anlam ve yaşam deneyimi olarak hâfızlık ve gündelik toplumsallığın içinde hâfızlık değerlendirilmiş. İkinci bölümde toplumsal algılarla ilgili deneyimler bahis konusu edilirken, son bölümde ise cinsiyet olarak (Hâfız& Hâfize) hâfızlık işlenmiş.

Hâfızlık konusu içinde değerlendirebileceğimiz diğer eserler şunlar:

- *Hâfızlık Risâlesi-Hâfızlık Eğitimi Rehberi*, Osman Eğin, Hüseyin Öresin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2014, 56 s.
- *Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzdeki Uygulama Biçimleri*, Hatice Şahin Aynur, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2015. 312 s.

Tecvid ve Kıraat İlimine Dair Temel Kaynaklar

Kur'an'ı usulünce okuma noktasında yazdığı eserlerle önemli bir iz bırakmış, İstanbul İmam Hatip Okulu öğretmenlerinden Ali Rıza Sağman'ın eserlerini yakın dönemde yazılmış referans eserler arasında zikretmek yerinde olacaktır. Onun kaleme aldığı *Sağman Tecvidi* imam hatip okullarında da ders kitabı olarak okutulmuştur. Tecvidi 'Kur'an'ı adabına uygun okumayı öğreten ilim' olarak zikreden yazar, yine tecvidi 'zikir ü fikir bakımından ilimlerin evlâsı, menzile ve kadr bakımından da en şerefli' olarak dile getiriyor. Sağman ayrıca tecvidin hem ilim hem de sanat yönü olduğunu vurgulayarak bu ilmi önemli bir alana da taşımış oluyor.

- *Sağman Tecvidi*, Ali Rıza Sağman, Ahmet Sait Matbaası, 1955, 92 s.

Yine bu alanda öne çıkan bazı eserleri zikretmek gerekecektir:

- *Tecvidü'l-Kur'an*, Dr. Tayyar Altıkulaç, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2005, 64 s.

- *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraatı*, İsmail Karaçam, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yay., 1995. 438 s.
- *Âsım Kıraatı*, Fatih Çollak, Üsküdar Yay., 2006, 93 s.
- *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, Ramazan Pakdil, İFAV Yay., 2016, 400 s.
- *Kur'an'ı Okuma Âdâbı*, Hâfız Fikri Aksoy, İstanbul 1970, 111 s.
- *Kur'an-ı Kerim Okuma Âdâbı*, Mehmet Akman, Safa Yay., İstanbul, 2015, 160 s.
- *Kur'an Okuma Esasları*, Abdurrahman Çetin, Sa-haflar Kitap Sarayı, İstanbul 1987, 162 s.
- *Kıraat ve Tecvid İstihlaları*, Nihat Temel, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yay., 1997, 158 s.

Kur'an Öğreticilerinin Durumları ve Öğreticilere Rehberlik Edecek Kitaplar

Kur'an eğitiminde öğreticilerin durumu bir başka bahsi değerdir. Bu hususta da ciddi mesafe alındığını söyleyebiliriz. Ancak aksayan yönler ve ideal öğreticinin vasıflarına dair bir eseri zikretmemiz gerekmektedir.

- *Kur'an Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterlikleri*, Mehmet Korkmaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2012, 448 s.

Kitapta, çoğunluğu büyükşehirlerden oluşan 11 ilde görev yapan 1000'e yakın Kur'an kursu öğreticisinin eğitim-öğretim yeterlikleri konusundaki görüşleri ve değerlendirmeleri yer alıyor. Eser, Kur'an kurslarındaki yaygın din eğitimi faaliyetlerinin niteliğine ışık tuttuğu gibi, burada görev yapmakta olan öğreticilerin eğitim-öğretim yeterlikleri konusundaki sorun ve ihtiyaçlarını ortaya koyması bakımından da ayrı bir önem teşkil ediyor.

Ayrıca öğreticilerin işlerini kolaylaştıracak özelliklerle yakın zamanda sayısı artan 4-6 yaş eğitim kurumları için Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan kitabı da zikredelim:

- *Kur'an Kursları Öğretici Kitabı: 4-6 Yaş Grubu*, Haz. Abdurrahman Toprak, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 2014, 283 s.

Örnek Hayatlar, Örnek Hâtıratlar

Kur'an'a hizmeti dokunan, ömürleri Kur'an talebesi-hâfız yetiştirmekle geçmiş hâfız ve hocaların hâtıratları da bize bu noktada yol gösterici olacaktır. Bahsedeceğimiz hâtıratlardan Hâfız Sami gibi isimleri de Kur'an'ı güzel okuma noktasında bir çığır açtığı için zikretmemiz yerinde olacaktır. Bunlardan ilki son yüzyıla tanıklık etmiş, halen hayatta olan 110 yaşına yaklaşmış bir Kur'an çınarı... Hâfız Hasan Hoca ismi ile maruf Hüseyin Avni Işık Hoca 1907 yılında Adapazarı'nda doğuyor. Ailesi ile önce Erzurum, sonra İstanbul, oradan İzmit, İzmit'ten Adapazarı'na uzanan bir hayat serüveni hâlâ devam ediyor ve Büyüksence köyünde yaşıyor. Binlerce hâfız yetiştiren Hâfız Hasan Hoca'nın hayatı ibretlik sahnelerle dolu:

- *Hâfız Hasan Hoca*, Ed. Hüseyin Yorulmaz, Erenler Belediyesi Yay. 2013, 271 s.

Bu başlıktaki diğer eserler şunlar:

- *Beyoğlu'nda Bir Hâfız*-Mehmet Ali Sarı Kitabı, Timaş Yay. 2016, 496 s.
- *Topal Hoca (Hacı Lekur)*, Mehmet Yahya Kutluoğlu, Dernekpazarı Köyleri Kültür ve Dayanışma Vakfı Yay., İstanbul 2004, 159 s.
- *Meşhur Hâfız Sami Merhum*, Ali Rızâ Sağman, Haz. Dr. Timuçin Çevikoğlu, TDV Yay. 2014, 159 s.
- *Reisül-Kurrâ Hendekli Hâfız Abdurrahman Gürses Hocaefendi*, Fatih Çollak, Erkam Yay., 186 s.
- *Bugünün Meşhur Huffâzı Kırâmı ve Mevlidhanları*, H. Rahmi Şenses, Hamle Matbaası, 1965, 128 s.
- *20. yüzyılda Kızılcahamam-Çamlıdere'de Yetişen Ünlü Hâfızlar*, Haz. Kemal Güran, Esyav Yay. 2008, 221 s. ■

DIN_{VE}HAYAT